

Безслідний Лукас

Павло Загребельний

СПРОБА ВІДКРИТТЯ

Повідомлення перше

Між бажанням

Та поривом,

Між можливістю

Та наявністю,

Між суттю та походженням

Падає тінь.

Т. С. ЕЛІОТ. Порожні люди

1

Лукаса переслідувало відчуття, ніби за ним стежать. Відчуття, треба сказати, досолі неприємне. Вдома, — за книжкою чи біля телевізора, на баскетбольному майданчику, в басейні, в старенькому "шевроле", перекупленому за триста доларів у попередника, в продуктовому магазині, навіть у постелі, — повсюди він відчував на собі тяжкий холодний погляд. Погляд у спину. Підступний і безжальний, мов постріл у потилицю.

Вперше це з'явилося у Лукаса після смерті професора Джонса і вже не зникало, не відступалося, переслідувало і мучило його, як мучать нічні жахи малу дитину.

Джоис вів у Стенфорді семінари з теоретичної фізики. Це не заважало йому повторювати всім, що він вірить в існування душі. Студенти знали, що душею професора Джонса була його донька Елінор. Великий портрет Елінор у сталевій рамі висів над столом у просторому професорському кабінеті, де Джонс проводив свої семінари. Це були вільні, невимушені бесіди, сповнені іронії, гри абстракціями, майже без категоричних суджень, зате в настирливих пориваннях до таких сфер, де розум не лякався навіть явної абсурдності. Панував там не віковичний альтернативний спосіб суджень з полюсами "так" або "ні", а скорше принцип невизначеності Гейзенберга, коли несподівано з'являється можливість ще й третьої істини. Цілком можливо, що завтра вже не досить буде й тризначної логіки і виникне потреба в чотиризначній, як у чотиривимірному просторі Ейнштейна. Джонс вірив, що невизначеність — це найкоротший шлях до істини, тому найперше дбав, щоб студенти почувалися в його двоповерховому котеджі, мов у себе вдома. Одягнений у синю художницьку блузу, пишній, вродливий, сивоголовий, він возсідав за своїм масивним столом, ніби древньогрецький верховний бог на Олімпі, але не володарював і не повелівав, а тільки поблажливо усміхався і вигравав густими бровами, спостерігаючи, як його юні вихованці реалізують даровану їм свободу суджень, вчинків і поведінки. Студенти охоче йшли на семінари Джонса, знаючи, що там кожен робитиме що завгодно. Одні розвиватимуть найбожевільніші теорії, інші здійсатимуть їх на глум, не пропонуючи

нічого навза́мін, треті розбрі́датимуться по обох поверхах професорського котеджу, знаходячи собі роботу до вподоби: грати на піаніно у вітальні, варити каву на кухні, перебирати книжки в професорській бібліотеці (Лукас міг приходити на семінари в спортивному тренувальному костюмі, і на це теж ніхто не звертав ніякої уваги).

Джонс блаженствував од нестримності суперечки, від звуків Вівальді, від запахів кави, від тупотняви й метушні, щоразу дивився на портрет своєї доньки, зітхав:

— Ах, була б тут Еліно́р!

З дружиною в професора Джонса сталися якісь нелади, він залишився тільки з донькою (ясна річ, також із фізикою!), студенти це знали, співчували йому в межах молодечого егоїзму, але не більше. Лукас вважався улюбленим учнем Джонса, він платив професорові не меншою любов'ю, і причиною цієї любові, цілком ймовірно, була Еліно́р. Не жива (Лукас ніколи її не бачив), а тільки та, на портреті в стальній рамі, спокійна, сіроока, з великим чуттєвим ротом, якась ніби не з наших часів.

— Можете собі уявити, — казав професор, — я — фізик, а Еліно́р — актриса! Світ перевернувся, але як прекрасно перевернувся!

Еліно́р жила в Нью-Хейвені, штат Конектікут, і Лукас ніяк не міг збагнути, до чого тут актриса. Які театри можуть бути в Нью-Хейвені? Нью-Йорк — це справді театри. А Нью-Хейвен хіба що Йельський університет — тут не буде ніяких заперечень. Але театр? Однак Лукасові не хотілося розчаровувати професора, до того ж цей спокусливий рот Еліно́р! Коли казати правду, то й з Пат у Лукаса все почалося з того, що вона чимось нагадала йому Еліно́р на портреті професора Джонса. Ясна річ, не проста схожість, а щось невловиме, майже містичне, якийсь таємничий дар.

Для представника точних наук і такі невиразні почуття? Але, може, це і є найпершою ознакою живої матерії?

Після Еліно́р професор Джонс найбільше любив божевільні ідеї. Саме тому він і допоміг Лукасові надрукувати реферат із його, на перший погляд, безглуздою тріадою: земний магнетизм, глина, людський розум.

Реферата ніхто не помітив. Нічого дивного, коли подумати, скільки наукових публікацій з'являється щороку на світі. Так було з ондулятором. У 1947 році радянські вчені Ландау і Гінзбург надрукували в науковому журналі статтю з описом магнітного пристрою, названого ними ондулятором. Це періодичний набір магнітів, між полюсами яких летить елементарна частка. Поля магнітних полюсів відштовхують частку, мов волейболісти м'яч, вона круто змінює напрямок свого руху і завдяки таким піруетам, заряджаючись, випромінює електромагнітні хвилі. Чи не так і наше мислення? Наш мозок в магнітному полі Землі — ніби частка в ондуляторі Ландау — Гінзбурга. Саме це поклав у основу своєї ідеї Лукас. Але що там його ідея? Та стаття 1947 року загубилася в сотнях тисяч публікацій; ніхто її не помітив і не зміг належно поцінувати, тому через двадцять років американському фізику довелося знов "винаходити велосипед", тобто виступати з теорією ондулятора, а ще через двадцять років за цю ідею вхопилися ті продажні уми, які прагнули створити надпотужні лазери для зоряних війн, таких милих американському президентові.

Однак одноосібний читач Лукасового рефератика все ж знайшовся. Ніколи б не вгадав Лукас, хто це може бути. Не мав для того потрібного досвіду, а коли б і мав, то однаково тільки й міг, що безпорадно розвести руками. Бо читачів не вибирають.

Лукас сидів у гамірливому залі студентської їдальні, жував пісний біфштекс, запиваючи його томатним соком, коли біля його столика затемніла якась постать з підносом, що аж вгинався від безлічі наїдків, нагромаджених на нього.

— Біля вас можна?

— Будь ласка, — промурмотів Лукас.

Чоловік обережно поставив на столик свою ношу, влаштувався на стільці навпроти Лукаса і став розвантажувати піднос. Ніколи не бачив Лукас, щоб людина могла одразу з'їсти стільки страв! Гора індичого м'яса, замаскована широким листям салату, холодна баранина з баклажанами, вермішельна бабка завтовшки з поролонові мати в секторах для стрибків з жердиною, запечена в тісті риба, фруктовий салат "мімоза", пудинг з айвовим варенням, дві папайї, схожі на товсті жовті морквини, золотисте манго, з якого витікали сік і пахощі, дві металічні банки пива і висока пластикова посудина з гарячою чорною кавою.

Лукас і сам після виснажливих матчів міг попоїсти, але щоб отак! А між тим чоловік, що приволік стільки харчів, аж ніяк не відзначався вгодованістю і схожий був на зголоднілого чорта.

— Дивуєтесь? — підморгнув на свої припаси незнайомиць. — Все дуже просто. Ідеальний обмін речовин. Згоряє в мені, як кокс у доменній печі. Їм не для розкошів і насолод, а лише для підтримання організму в робочому стані. Тут опинився цілком випадково, але не шкодую. Бачу, що в Стенфорді студентів годують, аби їхні гроші.

— Ви — не студент, — зауважив Лукас.

— Звичайно! Хоча й не професор. Просто: доктор Хантер.

— А я студент. Лукас.

— Прізвище невідоме, але може стати знаменитим.

— Хіба про це думаєш?

— Повинні знайтися люди, які подумають.

Хантер накинувся на принесені наїдки, як зголоднілий тигр. Запихаючись шматками баранини, він звів погляд на Лукаса.

— Як, ви сказали, ваше прізвище?

— Лукас.

— Фізик?

— Щось схоже.

Хантер розправлявся з індиchinoю, рибою, салатами, пудингами, смачно булькав пивом, тоді довго блаженствував, посьорбуючи каву, і весь час обстрілював Лукаса своїми несамовитими очима.

— Граєте в баскетбол?

— А. як би я зміг учитися в Стенфорді? Ніхто з моїх предків не був мільйонером. Доводиться заробляти самому.

— Це вас прозвали "Безслідний Лукас"?

— Припустимо.

— Мені довелося бачити, як ви граєте.

— Коли бачили, навіщо ж питаєте?

— Для певності. У вас виходить просто геніально! Ви прослизаете через весь майданчик з м'ячем у руках, мов привид. Нічого подібного я ніколи не бачив.

— Саме завдяки цьому я й зміг добратися до Стенфорда з самої Пенсільванії.

— Але ви розумієте, що в науці отак прослизнути і закинути м'яч у кільце навряд чи вдасться.

— І ви прибули до Стенфорда, щоб повідомити мені про це? — не приховуючи іронії, поспитав Лукас.

— Іноді вигідно, щоб тебе вважали популяризатором банальних істин, — вишкірився Хантер. — Що ж до вас, то ви, здається, не тільки граєте в баскетбол, але й друкуєте іноді реферати?

— Коли не вживати множини, тоді справді так.

— Реферат про земний магнетизм і людський розум належить вам?

— На ньому стоїть моє прізвище.

— І викладені там думки — теж ваші?

— Інших претендентів ще не знайшлося.

Хантер поторохтів порожніми бляшанками від пива, зазирнув у пластикову посудину, де ще хвилину тому парувала ароматна кава, з жалем відсунув її від себе.

— Уявіть собі: я прочитав ваш реферат.

— Дочитали до кінця?

— Дочитав.

— Прийміть мої співчуття.

— Хвалю за реалізм. Бо ваш реферат — це суцільна маячня. А коли ще взяти до уваги, що на світі щороку друкується три мільйони наукових статей і шістдесят мільйонів сторінок технічної літератури, то читання вашого реферату слід вважати справжнім подвигом.

Лукас давно вже дожував свій біфштекс і випив томатний сік. Його ніщо більше тут не затримувало, і він усім своїм виглядом показав випадковому знайомому, що збирається його покинути.

— Стривайте! — сполошився Хантер. — Ви ж ще не вислухали мене до кінця!

— По-моєму, ви вже все сказали. Навіть занадто.

— Не ображайтесь. Коли я назвав ваш реферат маячнею, то це ще не означає, що я ним не зацікавився. Очевидні істини сьогодні не потрібні нікому. Вони просто набридли. Стали кісткою в горлі. Неминуче повинні з'явитися люди, які полюють за маячнею. Ви звернули увагу, що моє прізвище Хантер[1]?

— Мене всі звуть Лак[2], — усміхнувся Лукас, — але від того щастя не більшає.

— Не можу обіцяти вам щастя, — несподівано стаючи дуже серйозним (це йому зовсім не личило), повільно промовив Хантер. — Скажіть мені відверто: ви й далі

сповідуєте всі оті дикі ідеї, які виклали в рефераті?

— Я зміцнююсь у своїх переконаннях щодня й щогодини, — твердо відповів Лукас.

— Тоді вважайте, що доля інтелектуального голодранця вам забезпечена довічно! — розреготався Хантер. — З вас не вийде навіть путящого фізика, хоч сьогодні в Америці й фізики нікому не потрібні.

— Я граю в баскетбол і можу заробити трохи грошей.

— А коли не зможете більше грати в баскетбол?

— Перестану заробляти. Але до того часу, може, стану вченим.

— Вченим? — Хантер нахилив голову до самого столу і, перекосивши очі, глянув на Лукаса знизу вгору. — А хто такі вчені сьогодні? Це зовсім не ті, хто вміє якось особливо ворухити мозковими звивинами, а тільки ті, хто дає потрібний для суспільства продукт. Я більш ніж певен, що ваша маячня ніколи не принесе ніяких практичних наслідків і ніякої користі навіть вам особисто. Тому не дав би за все це й цента. Але закони державної передбачливості, на жаль, диктують інше. Щоб забезпечитися від ймовірних несподіванок, державі доводиться часом платити навіть за безглуздя, купувати свиню в мішку, а то й просто порожній мішок і без свині, і без свинячого хвостика. Ви думаєте, я випадково підсів до вашого столика?

— Мабуть, не випадково.

— Я спеціально приїхав до Стенфорда, щоб вас побачити!

— Тепер побачили — і що? — спокійно поглянув на Хантера Лукас.

— Що б ви сказали на пропозицію попрацювати після завершення вашого курсу навчання в одній симпатичній інституції?

— Наприклад?

— Зовсім недалеко від Стенфорда. Менло-Парк.

— Ви маєте на увазі Стенфордський інститут досліджень?

— Точно. Площа — вісім акрів, на яких розташовуються три тисячі співробітників. Річний бюджет — шістдесят мільйонів доларів, не враховуючи асигнувань на спеціальні розробки. Директор інституту одержує більше, ніж міністр оборони США. Співробітники — відповідно.

— Здається, ці гроші тхнуть досить неприємним, — зауважив Лукас.

— Це залежить від носа, який нюхає, або, я б сказав, винюхе. Люди, які там працюють, не беруть участі в так званій боротьбі за ідеали, а просто займаються бізнесом.

— Тобто працюють на Пентагон? — підказав Лукас.

— А що в цьому поганого? Ви звернули увагу, що в нас не військове міністерство, а міністерство оборони? Оборонятися ж нікому не гріх. І коли Пентагон попросить учених подумати над тим, щоб виключити можливість зіткнення США з будь-якими технічними сюрпризами у військовій справі, то це треба трактувати просто як патріотичний обов'язок.

— Патріотичний обов'язок не має нічого спільного з моральною нерозбірливістю.

— А може, це тільки широта інтересів? Ми не хрестоносці, щоб нав'язувати іншим

тільки свою віру. В Менло-Парку працюють як на ізраїльтян, так і на арабів. Ваша оцінка діяльності СІД — не що інше, як студентський максималізм. У квітні 1969 ваші студенти зайняли одну з лабораторій СІД і утримували її дев'ять днів, поки попечителі університету пообіцяли, що відмовляться від права контролю і власності на СІД. То й що? Директори СІД дали університетові 25 мільйонів доларів відступного за будівлі й обладнання, а відтоді інститут досліджень ще більше розширив межі своєї діяльності.

— В шістдесят дев'ятому я ще тільки почав учитися в школі, — сказав Лукас, — але й сьогодні солідаризуюся з студентами Стенфорда тих часів. Що ж до розширення меж діяльності СІД, то що ви маєте на увазі? Розроблення засобів хімічної і біологічної війни, систем ПРО, нових вибухових речовин, використання як зброї масового нищення довколишнього середовища, явищ природи? екзотичних матеріалів, застосування електронних засобів у боротьбі з партизанами — це ви мали на увазі?

— Ми не обговорюємо цих проблем, — пожував губами Хантер. — Йдеться про інше. В добрій і щедрій Америці знаходиться притулок для вас і для вашої божевільної ідеї. Наша демократія може дозволити собі будь-яку нематеріальну примху. І зверніть увагу: від вас не вимагають нічого. Ніякі мефістофелі не зазіхають на вашу душу. Про тіло я не кажу: ви ж не гуляща жінка. Згодьтеся: умови просто грандіозні.

— Тому це мене й насторожує, — зітхнув Лукас.

— Відкиньте настороженість і ловіть свій шанс! — вигукнув Хантер.

— Я не звик вірити в дурнички. Навіть Санта Клаус, приносячи різдвяні дарунки, не бере їх з неба, а одержує від багатих людей, які пожертвуваннями хочуть обдурити податкове управління Сполучених Штатів. Малим я б ще повірив, але тепер ні. Я повинен обдумати вашу пропозицію, порадитися з своїм професором.

— Ваш професор — Джонс?

— Так.

— Гаразд, порадьтеся. Однак не забувайте, що багато професорів вашого університету співробітничав з СІД.

— Але не Джонс! Це благородний учений.

— Ну що ж. Лишаю вас у товаристві благородного вченого. У нас є час. Скільки вам; ще бути в Стенфорді — рік? Я вас знайду. Тому не прощаюся.

Він підвівся з-за столу, ще дохлякуватіший, ніж перед тим, як проковтнув кілька фунтів харчів, мляво махнув Лукасу худющою рукою і щез у гамірливому просторі їдальні.

Лукас не здивувався б і тоді, якби Хантер перетворився на чорного пуделя. Треба було обуритися, але при Хантері він якось не встиг, застуканий зненацька несподіваною пропозицією, а обурюватися навздогін не хотілося.

Лукас розповів про все Пат, та вирішила звозити його до свого батька в Сан-Франціско, але з тої затії нічого не вийшло, довелося розповісти все професорові.

Професор Джонс вислухав Лукаса спокійно, але не зміг приховати пригніченості, яку викликала принесена студентом звістка,

— Я передрікав вам непросте й нелегке життя з вашою ідеєю, — сказав він, —

тепер переконуюсь, що не помилився. Краще було б помилитися, але треба приймати все таким, як воно є. Заявляючи, що не купують вашої душі, вони хочуть загарбати її даром. На жаль, ми живемо в світі, де безліч винахідливих і морально нерозбірливих умів щедро платять за винайдення нових і нових засобів проведення війн, тоді як жодному з чесних учених ніхто не дає жодного цента за роздуми про нормалізацію світу, за пошуки альтернатив мирного й щасливого життя. Ви мій улюблений учень, я покладаю на вас якнайсміливіші надії, я пишаюся вами, але що я можу для вас зробити? Хоч я професор, та ще такого реномованого університету.

— Я не прийшов вимагати від вас гарантій свого благополуччя, — зніяковів Лукас.
— Мені потрібна ваша порада, бо я вірю вам і зроблю так, як ви скажете.

— Занадто тяжкий тягар як на мої нетреновані плечі, — блідо усміхнувся Джонс, і цей усміх зовсім не пасував до його олімпійської зовнішності. — Як щоразу каже моя Еліно́р: "Батьку, ми працюємо над новим спектаклем, хоч заздалегідь знаємо, що він провалиться так само, як попередній". Сьогодні все нетривке, примарливе, майже на грані буття й небуття, навіть арабські нафтові шейхи, які заробили мільярди доларів тільки за те, що з-під їхніх наметів ударили нафтові фонтани, навіть вони з тривогою дивляться в завтрашній день, і не тільки тому, що фонтан вичерпається. Аби ж то вся справа була тільки в фонтані! Ви мене розумієте? Але спробуємо бути оптимістами. Як казав Ейнштейн? Що повинна робити кожна людина — так це давати приклади чистоти і мати мужність серйозно зберігати етичні переконання в суспільстві циніків. На іменинах Макса Планка він зауважив, що коли б вигнати з храму науки всіх, хто прийшов туди за багатством і славою, то все ж дехто там би ще лишився. Вам залишився рік у Стенфорді. Цей рік можна перенести, скажімо, на рік або й дба десь у іншому місці. Тоді ви повертаєтеся сюди, закінчуєте курс і... Поясню свою думку. Як я зрозумів, ваша ідея не тільки фізична, а й гуманістична, і ви цікавитесь центрами найдавніших людських цивілізацій, тобто Близьким і Середнім Сходом. Далекий Схід справді далеко, тому не станемо про нього вести мову. У Стенфорді, хоч це справді унікальний університет, ви не зможете знайти саме те, що вам потрібно. Але я подумав, що ви могли б це зробити, прослухавши факультативний курс лекцій в інституті Середнього Сходу при Колумбійському університеті.

— В Нью-Йорку? — не стримався Лукас. — Але як це можливо?

— Терпіння, мій юний друже, терпіння. Тепер ми переходимо до найделікатнішої частини нашої розмови. Я вже натякнув вам про можливу перерву у ваших заняттях у Стенфорді. На східному узбережжі в мене є деякі зв'язки. Ясна річ, найперше — це моя Еліно́р, але я маю на увазі інше. Ми в Стенфорді, тому я скажу про Стенфорд. Останнім часом я веду переговори з одним приватним фондом про те, щоб він фінансував фізичну лабораторію, про яку я давно мрію. Переговори нелегкі, до того ж фонд ще тільки утворюється, на це піде років два або й три, отож доводиться набратися терпіння. Коли мені вдасться створити лабораторію, найперше я візьму туди вас. Ясна річ, це ніяке не Ельдорадо. Навіть у лабораторіях, які фінансуються приватними фондами, співробітники одержують менше, ніж покоївка мільйонера з Ньюпорта. Чому

я згадав саме Ньюпорт у штаті Род-Айленд? Дуже просто. Там, на острові, окрім усього іншого, є приватна жіноча школа для дівчат з багатих родин, і для тієї школи потрібен баскетбольний тренер. Ви вловлюєте мою думку? Баскетбольний тренер для дітей мільйонерів. І всього якась сотня миль від Нью-Йорка! Ви можете спланувати свій час таким чином, щоб відвідувати семінари професора Ментеса в Колумбійському університеті і виконувати свої обов'язки в школі, де вам платитимуть непогані гроші за ваше спортивне вміння. До речі, школа має назву "Магнолія". Тим часом я домовляюся з фондом, про який уже казав, даю вам знак, ви повертаєтесь до Стенфорда, формально закінчуєте курс, і ми з вами співробітничемо на благо і щастя людства. Влаштовує вас така перспектива?

— Професоре, — Лукас насилу переборював зрадливе тремтіння в голосі, — я не знаходжу сліз, я не...

— Облиште, мій юний друже, — маєстатично змахнув рукою Джонс— Ми шукаємо істину, а не слова. Слова приходять згодом, викликані імперативом життя. *Primum vivere — deinde philosophare* — спершу існувати, тоді вже мислити. Для мене ж особисто існувати — означає триматися на тому рівні, якого я досягнув завдяки своїй праці. А що для цього потрібно? Найперше — талановите оточення. Бо коли вчений, здавалося б, небезталанний, починає оточувати себе нездарями, лакизами, нікчемними душами, опирається на них, мов безногий на милиці, то так і знайте, що він теж нездарний, тільки до часу вміло це приховував. Оточення його видає. Я ж хочу мати належне оточення. Ви не заперечуєте?

— Професоре!

— Вам потрібні додаткові пояснення щодо "Магнолії"?

— В мене контракт з університетською командою.

— Ньюпорт бере на себе всі неустойки.

— Ньюпорт — це надто невизначено.

— Не переймайтесь занадто. Слово "Магнолія" відмикатиме для вас усі замки. Я радий, що мої давні знайомства знадобилися саме тоді і саме там, де найвищі науки стають безсилими. Отже, коли ваша згода, "Магнолія" надсилає вам контракт на три роки, авіаквиток до Нью-Йорка, а також аванс у рахунок вашої тренерської роботи.

— Це так несподівано й незвично, — знічено пробурмотів Лукас.

— Треба звикати до несподіванок, — розпростер руки Джонс. — Бо хіба ж не була для мене найбільшою несподіванкою життя ваша божевільна теорія?

Настав час поговорити про теорію Лукаса.

Не остаточно. Лише попередньо. Остаточні висновки зроблять інші. Може, й не ми, а наші нащадки? Побажаємо їм успіху. Побажаємо, побажаємо...

Простежимо початки Лукаса.

2

Містечко звалось Сузи. Згодом Лукас довідається, що так само звалась колись одна з столиць Персидського царства, завойованих Александром Македонським. Їхньому містечку ніякі завоювання не загрожували, як і всім отим вавілонам, персеполям,

пальмірам, римам, афінам, що були майже в кожному американському штаті, йменовані так першими здобичливими переселенцями в марних сподіваннях позичити величі й слави у далеких часів.

Але, взявши в своїх далеких попередників імена, не зуміли взяти більше нічого, і коли ті навіть у руїнах зберігали велич, то ці, хоч ще й живі, могли похвалитися хіба що дріб'язком, нудьгою і занедбаністю.

Пенсільванські Сузи, де прийшов на світ Лукас, не становили винятку.

Містечко було мале й нікчемне. Щоправда, щоб не порушувати американського звичаю, мало свою Мейн-стріт, та весь комізм полягав у тому, що була вона головна і єдина вулиця в містечку, і всі ті сорок чи п'ятдесят будинків з червоної цегли містера Форбса, які, власне, й були Сузами, розташувалися вздовж неї, то підступаючи впритул, то відбігаючи трохи далі. Тільки великий старий будинок містера Форбса стояв осторонь за безіменним струмком, що мав десь впадати в індіанську ріку Саскуїханну, належав до неї споконвіку, але тут, як і все довкола, належав містеру Форбсу, тому місцеві жителі називали струмок річкою Форбса.

Сузи мали свою поліцейську дільницю, пошту, аптеку, магазин, бар, усе це якось вмістилося в одному химерному на вигляд будинку, поставленому неподалік від цегельні містера Форбса. Порядкували там поліцейський Брейден і його дружина Маб. Людей у Сузах було небагато, отож Брейден і Маб якось вправлялися. Був у Сузах і готель з мідною вивіскою "Корабель прерій". Колись переселенці на дикому Заході звали так пенсільванські фургони, на яких вирушали на підбій нового світу. Може, ті фургони робили й тут, у Сузах, і тепер готель лишився як нагадування про віддалену історію? Надто, що в ньому ніхто ніколи не жив, бо ніхто не приїздив до Суз, хіба що водії машин, які забирали готову цеглу містера Форбса. Але вони ніколи не затримувалися, нетерпляче стежили за тим, як вантажиться цегла, пильнували, щоб не було побитої, і мерщій їхали собі.

Цегельня була стара, як незграбна глиняна гора, пі деякою вона втулилася, як товсті височезні дерева перед нею, стовбури яких рябіли шрамами вирізаних у корі імен, бо кожен сузівець, щойно навчившись писати, квапився лишити на деревах свою позначку, мов гарантію вічності.

Цегельня, як і все тут, належала містеру Форбсу, який хвалився, що з його червоної цегли вибудувана Філадельфія і вся Пенсільванія і що цю цеглу купуватимуть у нього, "поки трава росте зеленою і вода тече з гір". Цегельня об'єднувала всіх мешканців Суз, там працювали чоловіки й жінки, старе і мале, іншої роботи в містечку не було. У великому домі за струмком щонаочі світилися всі вікна, хоч містер Форбс, здається, ніколи там і не жив. Він приїздив до Суз в кінці кожного тижня на старому "форді" глиняного кольору, власноручно виплачував робітникам цегельні заробіток і знову зникав на цілий тиждень, бо мав бізнес ще десь в інших місцях. Може, тому про цегельню не дбав, не купував ніяких нових механізмів, виправдовувався тим, що цегла, зроблена вручну, набагато якісніша і красивіша, ніж машинний продукт, од якого людство вже стогне і скрегоче зубами.

Коли цегельня об'єднувала, то церква мала б роз'єднувати, бо в Сузах жили католики, протестанти, пресвітеріанці, адвентисти і навіть мусульмани. Але містер Форбс і тут знайшов вихід. Він поставив на протилежному від цегельні кінці містечка цегляну споруду, що мала вигляд, який міг би задовольнити представників будь-якого віросповідання, а тоді встановив розклад днів для кожної з вір, і так було залагоджено цю найскладнішу проблему.

Про це Лукас довідається згодом, коли підросте, так само, як і про те, що його справжнє прізвище Лукасевич, але для зручності скорочене, бо в Америці у всьому дбають про зручність і доцільність.

Польський предок Лукаса разом з генералом Костюшко двісті років тому бився за американську незалежність під Саратогою, до Польщі не повернувся, мабуть, вирішивши скористатися свободою і незалежністю, за які пролив кров. Судячи з мізерних достатків родини Лукаса, їхній предок не дуже розжився на цій землі, кінчилося тим, що навіть його слов'янське прізвище піддалося англосаксонському вкороченню, а з ним відповідно вкоротилася і пам'ять про першого носія.

Тільки в школі однолітки, які завжди дивним чином довідуються навіть про те, чого ти й сам не знаєш, кричали Лукасові: "Ей ти, паршивий полячок!", але робили те нечасто і з засторогами, побоюючись довжелезних, великих, як лопати, Лукасових рук.

Руки він успадкував од батька. Вони були великі, незграбні, важкі, завжди червоні від глини, з якої робили цеглу містера Форбса, а обличчя в батька червоне було від того вогню, в якому обпалювалася цегла. Від цегли він і загинув. Завалилася стіна випаленої цегли, коли в печі був тільки старший Лукас. Вискочити він не встиг. Чи то нещасний випадок, чи хтось навмисне штовхнув цеглу? Лукас був надто високий. Таким не слід лізти в тісну піч. Містер Форбс виплатив матері Лукаса Лайз невелику суму грошей, ото й усе, що залишилося їй від чоловіка, а Лукасові та його двом меншим сестричкам Люсі й Енн — від батька. Розслідування не проводилося, бо ж однаково нічого б це не дало, так само, як не дали нічого і розслідування вбивств президента Кеннеді й Мартіна Лютера Кінга, що сталися в ті самі роки.

Лукас ріс далі серед людей, обліплених червоною пенсільванською глиною, бігав з малечею до цегельні гратися, трохи підрісши, ставав у живий ланцюжок перебирати цеглу, перекидаючи з рук у руки цілі цеглини, половинки, дрібні уламки, натруджуючи долоні, накачуючи силою м'язи.

Може, від тої цегли і стали його сухожилля міцні, мов сталевий дріт, а руки здобули таку чіпкість, що коли в школі Лукасові вперше хтось кинув баскетбольний м'яч, той так і прилип до його долонь.

Кому треба, ті помітили цю незвичайну чіпкість малого Лукаса, і відтоді він уже не мав спокою. І в початковій школі в Сузах, і в школі вищої ступені в сусідньому містечку, і згодом уже в коледжі його знай оглядали, обмацували, штовхали межі плечі, ганяли з м'ячем і без м'яча, тоді знов дивилися в грі з однолітками і зі старшими за нього, схвально поцмокували, пропонували якісь умови, купували його довгі руки і його самого, і він пересувався з місця на місце, з школи в школу, майже не вчився, а тільки

читав у вільні хвилини книжки, але читав завжди не те, що потрібно для школи, бо не мав ні часу, ні охоти вибирати, все в нього відбирала гра. Він жив мовби сонний і сліпий, продаваний і купований, не міг якось утриматися в цьому світі, на щось надіятися, щоб, може, не тільки самому стати на ноги, а й допомогти матері та сестрам. На цегельню Форбса надій не було. Бо коли в Пітсбурзі закриваються навіть гігантські металургійні комбінати, то хто ж повірить у цю вмираючу цегельню? Вчитися, щоб стати людиною, вирватися в широкий світ? В Америці — свобода вчитися і свобода не вчитися. Коли друга безкоштовна, то за першу треба платити, до того ж гроші, які не снилися навіть далекому предкові Лукаса, коли він бився під Саратою.

І ось дарунок долі — його неперевершене вміння чаклувати з оранжевим м'ячем, метатися, мов привид, між двома дерев'яними щитами, поставленими в протилежних кінцях майданчика розміром 28 на 13 метрів, не давати закинути м'яча до свого кошика і закидати до чужого.

Те, що він умів, могло датися само собою від природи, ніякі тренування тут не допомогли б, і протидії проти Лукасової гри теж не могло бути, не помагали навіть фоли, відверті грубощі, безсилою виявлялася сама жорстокість, бо Лукас був невловимий.

Його прозвали Безслідний ще в школі, це наймення так і йшло за ним слідом, бо на майданчику в грі він справді був безслідний. Завжди обличчям до супротивників, усміхнений, щирий, відвертий, гранично чесний, стоїть — не стоїть, тут і не тут, присутній — не присутній, вміло виграє свій щит і, задкуючи, непомітно прослизавши, мов тінь, мов дух, мов тривога, мов біль, пролітає майданчик — і вже на тім кінці, вже біля чужого щита, і кидок собі за спину видовженою, неймовірно і неприродно видовженою рукою, не обертаючись, не дивлячись, недбало, але точно в кільце — і ревище глядачів, прокльони суперників, а він безневинно перед тобою, і очі чисті й чесні.

Безслідний Лукас!

Студентом університету він став тому, що такий гравець потрібен був для баскетбольної університетської ліги.

Вибирали його, але він теж тепер мав змогу вибирати, ось так і опинився у Стенфорді. Та попервах і там вів звичне напівсонне існування, хоча, щоправда, тепер, крім гри, тренувань, вічної втоми і отупіння, з'явилися розваги, студентські клуби, дискотеки, дівчата, розмови, суперечки. Однак хіба це змінює твоє життя?

І в Лукаса воно так би й не змінилося, коли б не потрапив до професора Джонса, не почув його олімпійського воркування і не побачив у нього над головою портрета Елінора, її очей, її рота, її худого лица.

Пат він зустрів уже після свого нещастя.

3

Нещастя прийшло до нього, як приходить до всіх гравців, — неждано й негадано. До нього треба бути готовим кожному спортсменові, як людям до смерті, але кожен цілком слушно вважає, що йому це не загрожує, бо те, що судилося всім, його обійде, він щасливо уникне загальної долі, випручається, перехитрує. Та й, власне, що таке

баскетбол? Тобі можуть підставити ніжку, дати штурхана, ткнути ліктем під ребро, накірчити тебе, як яструб курку, попередити твій ривок, непомітно для судді придавивши своїм кедом п'ятдесятого розміру твій сорок шостий розмір. Неприємність, біль, навіть травма, але ж не трагедія і нещастя?

Їхня команда вийшла у фінал університетської ліги. Іншим фіналістом були "Гіганти Принстона" — команда, з якої завжди найбільше гравців брали в національну збірну (Прінстон не шкодував грошей і скуповував найбільші баскетбольні таланти Америки так само, як скуповував великих фізиків, починаючи від Ейнштейна), яка перемагала завжди, коли хотіла, бо вміла поставити себе вище за своїх суперників.

Цього разу, мабуть, уперше Принстон мав зіткнутися з несподіванкою, яка звалася "Безслідний Лукас". Стенфорд усі свої сподівання покладав саме на Лукаса, і перша половина гри справджувала ці сподівання, бо "Гіганти Принстона" (зріст гравців — од 198 до 217 см) не могли впоратися з "малим Лукасом" (Зріст 191 см) і програли з різницею в 14 очок. Друга половина зустрічі мала бути простою формальністю. Нестримний Лукас далі набирал очки для Стенфорда, а Принстон вимушений був тільки покірливо асистувати в цьому неприємному для нього процесі.

Але гра є гра, і цим усе сказано.

Лукас не тільки приносив очки своїй команді, він ще й помагав у захисті, використовуючи для цього надприродні властивості, даровані йому, може, навіть вищими силами. Всі вже знали вміння Лукаса зависати під щитом, вигинаючись грецьким іпсилоном (або арабським алефом, який знаменує закоріненість людини в земних справах і водночас оберненість її до космосу) і таким чином випереджати нападаючих та відбивати м'яч, який летить у твій кошик. Ї кожна команда шукала відповідні протидії.

Протидії не існувало взагалі, Лукас знав це найперше, однак була категорія, непідвладна людині, і звалася вона "час". Таємниця невловимості й непереможності Лукаса полягала в тому, що він ніколи не запізнювався із своїми кидками, в своїх нечутних пересуваннях-переміщеннях, у несподіваних з'явах там, де ніхто не сподівався.

Прінстонські генії знайшли засіб проти Лукаса. Вони виставили проти нього двометрового Чорного Чема, який претендував на звання найкращого центрового університетської ліги, і коли Лукас звився над своїм кільцем, там уже висіло чорне двометрове тіло з важких маслаків і ще важчих м'язів, і Лукас, вдарившись об те тіло, впав горілиць, як був, вигнутим грецьким іпсилоном і арабським алефом і вдарився потилицею об тверде пластикове покриття майданчика, вдарився на кілька місяців непам'яті і забуття.

Він не бачив і не знав, як клопоталися довкола нього, що казали, на що сподівалися і не сподівалися.

Клінічна смерть. Він злетів цього разу вже й не над баскетбольним кільцем, не над своїми чаклунськими руками, а над самим собою, над своїм буттям-небуттям, бачив, як чаклували над ним лікарі, чув їхні голоси, не розумів їхнього жаргону, але все знав і

так, без слів і термінів, суть відкривалася йому сама собою, бо він володів не тільки грою, що дарована була йому природою, а й чимось вищим, для чого ще не вмів знайти назви.

Суть відкривалася йому без слів, без назви, коли він повертався до свідомості і лякався того повернення, бо з чим ще міг прийти у світ?

Перед тим довго й болісно летів вузьким і жахливо темним тунелем, тоді зненацька опинився в якомусь просторі, тісному, але багатовимірному, викладеному блакитним сплавом, і той тунель переходив у небесну сферу, безмежну, однак рухатися там незмога, а тільки зависати, перебувати, спілкуватися з неземним, загадковим, неймовірним. Він мав змогу говорити з хмарами. Вони пригадували всі найгірші випадки з його життя, риси його характеру, його неповторність, зарозумілість і нікчемність. Пригадай усе — і очистишся. А хто ти, щоб вимагати від мене неможливого? Я — розум. Чий? Нічий. Розум взагалі. Абсолютний. Просто — взагалі. Де ти і що ти? Я — ніде і всюди, на землі і на небі. Я всюдисущий, вічний і всемогутній.

4

Коли Лукас "ожив", він злякався того, що з ним було, та водночас не міг позбутися бажання знову й знову згадувати, жити сподіваннями ще раз зазнати таємничого блаженства, нечуваної гармонії, злиття з найвищою сутністю.

Абсолютне розокремлення тіла і духу — чи таке можливе? Коли тіло його було мертве, розум жив, відлетів од тіла, ніби самостійна фізична частка, і опинився в сфері дії якихось лагідних блакитних магнітів, що створювали поля, не ворожі для частки, не з жорстокою енергією, яка несамовито жене і жбурляє частки, а сприятливою і доброю, коли такі категорії можна застосувати до енергії.

Лукас знав: розповісти про свою неземну природу він не зможе нікому. А коли спробує це зробити, то опиниться в становищі князя Мишкіна, якого ніхто не розумів, бо він і сам не розумів себе.

Лікарі на кілька місяців заборонили Лукасу тренування і університетські заняття. Ліга сплачувала всі видатки, і він міг робити, що захоче. Лукас спробував відвідувати семінари по філософії та літературі, але найчастіше ходив до Джонса, мовчки сидів у кутку, не прислухався до студентських суперечок і до рокітливого професорового голосу, а тільки ловив з портрета погляд Елінора і думав про своє.

5

Що таке розум? Найпростіше було б сказати, що ми нічого про це не знаємо. Та чи ж дозволить людська пиха такий ступінь щирості? Ще Геракліт радив "пиху гасити швидше, ніж пожежу". Але гасять не пиху, а людські життя. На сумлінні Наполеона два з половиною мільйони вбитих. Сталін довів цю цифру до десятків мільйонів. Гітлер винен у смерті п'ятдесяти мільйонів чоловік. Американці у В'єтнамі вбили невинних людей більше, ніж самі втратили у всіх своїх війнах за двісті років.

Люди гинуть, а пиха розростається. Боже, благослови Америку... Всі людські цінності зводяться до практичної користі. Прагматизм Джона Дьюї, Чарлза Сандерса Пірса, Сіднея Хука. Істина є те, що краще працює на нас. Ідея — це інструмент дії.

Професор Йельського університету Х. Аргіріс пише тринадцять томів "Етики бізнесу". Три пункти Аргіріса:

1. Товари треба збувати будь-яким способом!
2. Бізнесмен повинен забути про почуття. Не ти обдуриш — тебе обдурять.
3. Людей примушують трудитися тільки нагороди або карі.

Генії в бізнесі, в техніці, в мас-культурі, а де ж наш розум? І де американський Гельвецій, Дарвін, Маркс? Практицизм, хоч і найгнучкіший, — це не розум, так само як техніка, хоч і найгеніальніша, — ще далеко не наука.

Але що Америка? Це тільки один із наслідків розвитку цивілізації, отже, розвитку (або викривлень) людського розуму.

А де початий? Наука стверджує: в людському мозку. Гаразд. А звідки мозок і що це таке?

Людський мозок — річ у природі неповторна. Вміщений в ідеальний кістяний сейф — черепну коробку, — мозок, цей таємничий апарат думки, являє собою фантастично компактну структуру, складену з 12-16 мільярдів клітин-нейронів, і кожна з цих клітин у свою чергу поєднана з сусідніми за допомогою своєрідних контактних апаратів, що звуться синапсами. Синапси володіють деякою рухливістю. Що її викликає? Ідеалісти відповідають: дух. Англійський нейрофізіолог Чарлз Скотт Шеррінгтон вважав, що існує якийсь психічний принцип, який діє поза мозком. Один з учнів Шеррінгтона Джон Екклз вважає синапси детекторами, чутливими до духовних впливів. Дух механічно пересуває синапс на півтора мілімікрона, і збудження того чи іншого нейрона відповідно змінюється.

Щодо самих нейронів, то існує думка, що не всі вони суто "людські". Деякі дісталися нам у спадок від попередників — од ящерів, риб, мавп. Іноді ці рудименти пробуджуються, і тоді в людині переважає психологія мавпи, гада, холодної риби.

За Дарвіном, людський мозок, як і вся жива природа, є наслідком природного добору. В його механізмі надзвичайну роль відіграє так звана нікчемність переваг. Тільки той, хто переважає інших у чомусь практично невловимому, ледь відчутному або тільки вгадуваному, має шанси вижити і продовжити життя в нащадках. Абсолютно сильне гине так само, як і абсолютно слабке. Могутній звір не має головного: стимулу в боротьбі за існування. Не знали собі суперників мамонти і шаблезубі тигри-махайроди, печерні ведмеді і довгорилі хижакі морів іхтіозаври — і тому всі вимерли.

Мозок людський розвинувся до сучасного рівня саме завдяки тому, що наш далекий прапращур володів отою нікчемною перевагою над усіма іншими живими істотами, що теж наділені були мозком.

Але тут з'являються сумніви. Черепна коробка неандертальця і кроманьйонця розрахована практично на мозок такої самої ваги, як і в сучасної людини. Загалом кажучи, мозок людей, які орудували кам'яними знаряддями, і тих, хто проектував собори та комп'ютери, не відрізняється ні будовою, ні об'ємом. Відомо, який маленький мозок був у Ньютона. А коли ми сьогодні візьмемо мешканця бразильської сельви, який живе ще в кам'яному віці, і навчимо його в Кембріджі, він стане фізиком-теоретиком

так само талановитим, як і європеець, що хвалиться тисячолітнім розумовим спадком. Як це пояснити?

Сучасник Дарвіна Уоллес, автор славетної книжки "Тропічна природа", визнавав еволюцію тільки для рослинного царства. Перед феноменом людського мозку безрадно розводив руками, вважаючи, що людське тіло і людський мозок могли бути тільки наслідком якогось чудесного творіння. Сумніви Уоллеса поділяє американський антрополог Лорен Айслі. Він вважає, що існував якийсь інший фактор (поза природним добром), який вислизнув од допитливого погляду науки. Цей фактор керував розвитком людського мозку незалежно від рівня культури, від трудових і соціальних впливів, від умов життя. Айслі вважав, що ми не можемо пояснити появи людини.

Антиеволюціоністи прагнуть усе пояснити космічними цивілізаціями. Біблійний міф про вигнання Адама з раю вони трактують як "вигнання" якогось злочинця з сусідніх планет на Землю. Звідси — вперті пошуки слідів космічних цивілізацій на Землі. До наївних сенсацій швейцарського готельєра Данекена долучаються вже й серйозні вчені-палеонтологи, археологи. У вугільних пластах третинного періоду, мовляв, знайдено предмет, який нагадує правильний сталевий паралелепіпед. У глибинах вапняків крейдяного періоду виявлено залізні гвіздки. В басейні Амазонки дивним чином опинилися руїни фінікійських міст. Ніхто не може пояснити характеру круглих фортів Ірландії і Шотландії, руїн на острові Понапе в Тихому океані, кам'яних укріплень в Скелястих горах, знайдених у Сполучених Штатах металургійних печей, яким не менше семи тисяч років.

З розвитком і поглибленням нашого пізнання світу все це буде пояснено, а таємниця людини хвилюватиме нас і далі так само, як таємниця походження Землі, зоряних світів, космосу і самого життя.

Дотепну гіпотезу висловив радянський палеонтолог Матюшин. Схиляючись до думки про те, що прабатьківщиною людського роду є Африка (один з останніх доказів цього — унікальні знахідки подружжя Лікі в Олдоваї, на схід од Серенгеті: останків так званого "австралопітекуса африканус" і "австралопітекуса робустус"), Матюшин пробує знайти причину появи такого різновиду живих істот. На території сучасного Габону (приблизно на широті району знахідок подружжя Лікі) глибоко в надрах землі діє природний атомний реактор. Матюшин вважає, що під дією радіації від цього реактора три-чотири мільйони років тому один з різновидів місцевих мавп зазнав мутацій, які призвели до виникнення того, що ми зовемо сьогодні людським мозком. Таким чином, давня теорія чудесного творіння знову відроджується, але вже на новому етапі наукового знання, і на місце бога або таємничої вищої сили ставиться явище зрозуміле (хоч ще й не до кінця досліджене) — атомна радіація.

Про цю гіпотезу Лукас прочитав невеличку нотатку в якомусь науковому журналі. І тільки тоді згадав про інститут Гувера.

Майже в самому центрі університетського кампуса Стенфорда стирчала недоладна башта 285 футів заввишки. В башті містилася таємнича інституція, звана "Інститут Гувера", туди час від часу приїздили мовчазні типи, які сиділи там місяцями,

вишукуючи матеріали, які можна було використати для наклепів на Радянський Союз; розповідали, що сидів там досить довго і Солженіцин, працюючи над якоюсь своєю черговою книжкою, та Лукаса все це не цікавило, як не цікавило майже нікого з студентів, які з відвертою зневагою ставилися до "Інституту Гувера" і до всіх тих типів з-під темної зірки, що прослизали в башту з намірами далеко не благородними. За яким правом стирчала ця башта посеред університетського кампуса? Пояснення було суто американське: за правом приватної власності. Тридцять перший президент Сполучених Штатів Герберт Кларк Гувер придбав колись на території університету клаптик землі (більшу ділянку попечителі університету продати йому все ж не наважились), збудував оцю башту, заснував відповідний фонд із власних коштів з тим, щоб у башті розмістилася наукова інституція для... боротьби з комунізмом. Те, що було в башті, так і звалось: "Інститут Гувера". Ні для кого не було таємницею і призначення цього "Інституту", однак кожен розумів, що в Сполучених Штатах за гроші все можливе. Чому Гувер вирішив "ощасливити" саме Стенфорд? Бо він мав диплом цього університету, вивчав у Стенфорді геологію та гірничу справу і згодом, як гірничий інженер, поклав початок своєму капіталу в Австралії й Китаї. Після першої світової війни Гувер очолював відому Американську продовольчу організацію АРА і рятував знесилену та розруйновану Європу від голоду, так само, як "рятував" її через два з чимось десятки років згодом так званий "План Маршалла". Може, саме тоді зненавидів Гувер комуністів, пересвідчившись, що вони не міняють своїх переконань за сочевичну юшку?

Лукас знайшов у телефонному довіднику телефон інституту Гувера і подзвонив. Йому відповів приємний жіночий голос.

- Міг би я трохи попрацювати у вашій інституції? — спитав Лукас.
- Будь ласка, — була відповідь. — Ми охоче приймаємо всіх бажаючих.
- Що для цього потрібно?
- Приїхати до Стенфорда.
- А коли я вже тут? Я навчаюсь в університеті.
- Тоді завітайте до нас в зручний для вас час.

Лукас не мав із ким порадитися. Знайома дівчина покинула його, ображаючись за недостатню увагу. Баскетбольний тренер Ділан був надто далекий і від науки і від політики. Професор Джонс? Але ж тут не йшлося про теоретичну фізику.

І Лукас відважно пішов на штурм башти Гувера.

Його зустріла висока літня жінка (може, та, що відповідала по телефону?) і найперше поцікавилася, чи не хотів би він познайомитися з меморіальною частиною їхнього інституту?

— Ви хочете показати мені музейну кімнату президента Гувера? — засміявся Лукас. — Щоб я перейняв досвід, як з бідного квакера стати багатим чоловіком і прожити дев'яносто років? Але я не збираюся жити дев'яносто років, та й хто мені тепер дозволить таку розкіш?

— Це не те, що ви думаєте, — стримано промовила жінка. Вона не називала себе, а Лукас не допитувався, подумки назвавши її "місіс Касандра".

— Коли це не те і коли ви вважаєте, що...

— Ми ніколи нічого не нав'язуємо, — не дала йому договорити "місіс Касандра". Пальці в неї так і горіли від діамантів — досить непогана компенсація за вміння бути делікатно-настирливою. — Але майте на увазі: кращих умов для роботи ви не знайдете ніде в Америці. У нас мільйон томів книжок. Вся основна марксистська література.

— Антимарксистська теж?

— Можете не мати сумніву.

— Я до ваших послуг, — зітхнув Лукас.

Вона показала йому нижній поверх башти. Апартаменти останнього посла царської Росії в Сполучених Штатах. Привезені з Росії дорогі меблі, вази імператорського фарфорового заводу в Петербурзі, портрет російського царя.

— Ви сподіваєтесь, що я очолю рух за реставрацію царського режиму в Росії? — обережно поцікавився Лукас.

— Для тих, хто починає в нас працювати над матеріалами, це дає наснагу, — терпляче пояснила "місіс Касандра".

— Тоді вважайте, що я вже наснажився. Ви ставите якісь умови?

— Наше завдання — йти назустріч побажанням тих, хто в нас працює.

— Я повинен платити за послуги?

— Головний наш принцип: безкорисливість. У нас статус неприбуткової корпорації.

— І вас не цікавитиме, як я використаю все те, про що тут довідаюсь?

— Це тільки ваша особиста справа. Ми ніколи не ставимо ніяких умов. Хіба що...

— Хіба що?

— Іноді нас просять допомогти і в подальшій роботі. Скажімо: сприяння в публікації, переклади, розповсюдження... Ми не полишаємо без уваги таких прохань...

Не полишають без уваги. Не полишають... Може, відтоді й почалося оте, на що Лукас звернув увагу лише згодом, після його дивної розмови в студентській їдальні з дохлякуватим Хантером? Тобто за ним елементарно стали стежити, щойно він переступив поріг гувернівського інституту, і вже не спускали з ока?

Але тоді він був ще далекий від таких похмурих припущень, цілковито поглинутий жадобою пізнати непізнане.

Найбільше захопився Лукас думками радянського геохіміка Вернадського про живу речовину. Вернадський стверджував, що кількість живої речовини постійна протягом усього доступного нашому вивченню геологічного часу, тобто з початку кембрійської епохи. З цього неминуче виникає ряд висновків: а) коли є зростання, то неминуча й смерть; б) коли збільшуються одні неподільні (люди, домашні тварини, рослини), повинні відповідно знаменуватися інші невідомі; в) жива речовина підтримується енергією Сонця. Постійність її кількості свідчить про те, що є якась частина цієї енергії (теж постійна!), яка може перетворюватися на "живу" енергію.

А коли припустити, що в цій особливій формі енергії, яка дає життя, існує ще якийсь різновид, що породжує розум? Тут Лукас, хоч був безмежно далекий од марксизму, знайшов підтримку в словах Леніна про те, що в людині відбувається

"перетворення енергії зовнішнього подразнення у факт свідомості".

Отже, розум — це одна з форм енергії, а мозок — інструмент, який її вловлює, генерує, відповідним чином перетворює. Чи не тому так уперто протягом цілих тисячоліть трималася віра у всезагальний розум як початок усього сущого, вічний, незалежний і незмінний. Це стверджували вже стоїки, які висунули доктрину про всепроникний і животворний духовний вогонь "вогняну пневму". Геракліт вважав розум (він називав його логосом) організуючим матеріальним принципом усіх стихій. Починаючи від Арістотеля і до Фоми Аквінського, вчені поділяють розум на можливий (або ж той, що знаходить практичний вияв у людській історії та щоденному житті) і діяльний, відокремлений від індивідуальної душі, об'єктивно існуючий трансцендентний принцип. Авіценна приписував індивідуальній душі лише можливий розум як її основну силу. Діяльний же розум — це в собі суцільний принцип, він всезагальний і єдиний, і саме з діяльного розуму форми вливаються в матерію, і він є причиною універсальності всіх речей.

Перед Лукасом невідступно стояло видиво його власного розуму, коли він вмирав, а тоді повертався до життя, і сяянням своїм затьмарювало всі найграндіозніші й найтаємничіші явища природи: криваві заходи сонця над червоними скелями Арізони, небесні вогняні потоки полярного сяйва в білому мовчанні Аляски, потойбічне світіння нічного тропічного лісу в Флоріді, феєричний жах вогнів святого Ельма над кораблями в Бермудському трикутнику, червоне відьомське око кульової блискавки в дощовому пенсільванському надвечір'ї.

То що ж може переважити і затьмарити навіть такі надзвичайні зримі вияви енергії? Тільки енергія ще вища, сказати б, досконаліша і незвичайніша, і коли ця форма енергії досі ще не відома людям і не піддається ні вимірам, ні пізнанню, ні уяві, то це ще не свідчить про те, що вона не існує. Тут можна б провести аналогію з процесами, що супроводжували Великий Вибух, з якого утворився наш Всесвіт. Від першої секунди Вибуху лишилася така кількість енергії, що тепер на кожний атом у Всесвіті припадає сто мільйонів фотонів теплового випромінювання. Це відомо з прямих вимірів сьогоденної температури випромінювання і середньої щільності атомів у Всесвіті. Але, крім фонового випромінювання, від першої секунди могла лишитися ще одна форма енергії. Однак її надзвичайно важко виявити. Мова йде про нейтринний фон. Коли б ми змогли виявити ці космічні нейтрино малих енергій, то, можливо, отримали б підтвердження наших уявлень про радіаційну еру, про яку довідалися завдяки тепловому фоновому випромінюванню.

Може, й розум випромінює, та рівень наших знань не дає змоги виявити цю форму енергії?

Все, що нас оточує, володіє здатністю випромінювання. Електромагнітне, теплове, інфрачервоне випромінювання живих об'єктів, фізичні поля — електричне, магнітне, інфрачервоне, радіотеплове, оптичне, акустичне, хімічне, — так само дають про себе знати енергією, яку вони постійно виділяють. Світ — це енергія. Майбутня теорія елементарних часток підтвердить думку, що в основі матерії лежить якась невідома ще

і не знати на що схожа праматерія. На сьогодні відкрито три десятки елементарних часток, і дехто з учених пропонує називати це не частками, а резонансним станом, або збудженим матеріальним станом. Коли людина відкриє нову форму існування матерії, вона стане свідком вияву всезагального розуму, зможе керувати силами гравітації і розгадає таємниці спадкової пам'яті, що дасть можливість укласти вичерпну історію людства на мільйони років і створити досконалу теорію походження Землі та сонячної системи.

На Землю і все, що на ній знаходиться; діють сили знані й ще не розгадані: сили гравітації, ішемічних енергій, нарешті — її власне магнітне поле, яке захищає життя від згубного опромінення.

Відтоді, як 1600 року англійський фізик Уільям Гільберт встановив магнітні властивості нашої планети, а тоді вченими, починаючи від Гаусса і до американського геофізика Весталіна, доведено, що магнітне поле Землі від неї невіддільне, бо джерела його містяться всередині земної поверхні, багато зроблено для вимірювання цього поля, його магнітного моменту, величини і напрямку векторів дії. І хоч природа геомагнітного поля досі ще невідома, та вже сьогодні можна стверджувати, що воно впливає і на всі процеси, які відбуваються в живій матерії. У Х'юстонському центрі космічних досліджень було проведено дослід. Кілька морських свинок вміщено в середовище, штучно ізольоване від магнітного поля Землі. Свинки загинули вмиль. Настав параліч мозку, відмовило серце, перестали діяти всі органи, які підтримують життя. Позбавлене дії магнітного поля, не проростає зерно. Перестають діяти автотрофні мікроорганізми (залізобактерії, сіркобактерії, нітробактерії), які черпають необхідну їм життєву енергію хімічним шляхом і трофічно не залежать від енергії Сонця.

Але навіть те, що не залежить від Сонця, неспроможне існувати без земного магнетизму. І найперше — людина. Ми — в'язні земного круга. Щойно ми вийдемо за його межі, нас очікує смерть. Сліпа могутня сила навіки прикувала нас до Землі. Ніякої поблажливості, геть сентиментальність, втеча неможлива, ми замуровані в ідеальній в'язниці. Ні кам'яних мурів, ні колючого дроту, ні кулеметів на вежах, ні безжальних вартових з вівчарками — тільки невидиме силове поле, межі якого ми повинні встановити ціною гіркого досвіду майбутніх космонавтів.

Ми невтомно висміюємо середньовічних алхіміків, які вірили в можливість синтезувати золото з допомогою ртуті і сурми, яка володіє таємничою силою, хоч самі вже синтезуємо алмази і широко користуємося чудодійними властивостями напівпровідника — антимоніда індію, що дає змогу робити надзвичайно важливе перетворення енергії. А цей антимонід індію є не що інше, як сполука сурми! В багатьох легендах про алхіміків розповідається про вічні лампи, які горіли впродовж століть і до яких можна було доторкнутися руками. Таємниця тих ламп не розгадана досі. Може, наші попередники знайшли органічну фосфорну сполуку, яка накопичувала величезну кількість сонячної енергії вдень і виділяла її вночі? А може, конденсувала зодіакальне світло? Перетворювала на світло силу геомагнітного поля?

Містила радіоактивну фарбу?

Так само з астрологами. З поодиноких фактів вони могли зробити висновок про дію якихось таємничих сил, пов'язаних з рухом Землі і планет, на людину, але ні зрозуміти цієї дії, ні пояснити, ні визначити її не вміли, а мерщій кинулися пророкувати, передвіщати долю людей, народів, держав і цілого світу. Ясна річ, вірити в це могли тільки незрілі уми, й астрологи ввійшли в історію чи не найбільшими ошуканцями. Ми цілком справедливо забули сповнену похмурих пророкувань книгу Нострадамуса "Centuries", а згадуємо тільки його "Трактат про варення", який дає змогу зробити припущення, що саме Нострадамус відкрив саліцилову кислоту і її продукт — аспірин.

А ось наслідки роботи методичного розуму. Девід Уільямс, колишній інженер з "Кон Едісон", став вивчати американську історію за 200 років з погляду ділової активності американської нації і виявив дивну закономірність. Виявилося, що великі фінансові кризи в Америці (та й в усьому світі, де панує вільна конкуренція) відбуваються кожні 20 років з упертою регулярністю. Щоразу вони збігаються з великими змінами в сонячній системі, які обумовлюються положенням планет Юпітер і Сатурн. Уільямс виявив подиву гідну кореляцію між положенням цих небесних тіл і циклами ділового життя. Це можна було пояснити тим, що Юпітер і Сатурн, рух кожного з яких взаємозалежні, а також залежить від притягання Сонця, стабілізують або збуджують зовнішнє магнітне поле Землі, а це викликає в маси людей оптимізм або пригніченість, що відповідно відбивається на їхніх фінансових заходах. Коли планети розташовуються довкола Сонця трикутником, у людей переважає оптимістичний настрій, коли ж вишиковуються на прямій лінії з Сонцем, люди западають у глибоку депресію. Страхітливий крах ринку капіталів у 1929 році був викликаний тим, що в п'ятому зодіакальному сузір'ї вже протягом трьох років панував безлад. Зоряні карти підказали Уільямсу, що в 1969 році акції на біржі не підвищуватимуться в ціні (це й сталося). Астрономічним поясненням цього факту був збіг розташування Юпітера й Урана, які мали вийти на пряму лінію з Сонцем четвертого квітня 1969 року в 182 градусах 8 мінутах геліоцентричної довготи. Таке розташування вже траплялося 15 разів з 1761 року і точно вказувало на низький рівень ділової активності в 13 випадках.

Люди — це тонкі, надзвичайно чутливі генератори енергії, своєрідні антени, які вловлюють і спокійні вітри земних енергій, і лавинні протоки енергії космосу. Хіба не відбиваються на поведінці, настрої, життєвій поведінці людей всі ті збурення, які настають у періоди сонячної активності? А хіба не виникають іскри в очах у космонавтів, коли їхні кораблі пролітають крізь радіаційний пояс Землі на широтах Бразилії, де він підходить до Землі майже впритул?

Космос діє на нас невинно, але ми народилися і живемо на Землі, і все найцінніше в нас — теж від Землі. Лукас був твердо переконаний, що розум — це одна з енергетичних сфер нашої планети і що людство ще далеке від повного освоєння цього чудесного дару.

Де зароджувалася наша земна цивілізація, в яких місцях? Близький і Середній Схід, Єгипет, Індія, Китай, долини великих рік — Тігру і Євфрату, Нілу, Гангу, Інду, Янцзи,

Дунаю, узбережжя Середземного моря, Індійського океану. Лукас поглянув на карту магнітного поля Землі. Найбільша напруженість в межах від 0,30 до 0,40 проходила саме через той пояс, де розташовувалися землі древніх цивілізацій, через кам'янисте плато Гіз, де тисячолітнім сном сплять піраміди; через руїни малоазійських міст, над якими ще витає могутня мисль іонійських філософів; через залишки глиняних зиккуратів Месопотамії і славетних столиць Персії; через навіки поховані під мертвими пісками розкішні сади Хорезму; через золоті храми Індії, Таїланду і Кампучії; через залізні пагоди Китаю і кам'яні сади Японії.

Чи можна було визначити весь цей велетенський простір одним якимсь словом? Лукас знав таке слово. І не тому, що вихований в дусі християнства, яке базується на біблій, а найперше завдяки своїй майбутній професії фізика. Це слово було "глина".

Глина ще до того, як з неї стали споруджувати перші єгипетські піраміди в Саккара, шумерські храми, палаци в столиці Урарту Еребуні, ліпити вилицюватих ідолів і бовванів, уже жила в народних переказах, в священних книгах, в гімнах про сотворіння світу і людини. З єврейських фольклорних переказів, пов'язаних із впливом книг каббали, прийшла легенда про глиняних людей големів, і в Празі ще й сьогодні покажуть могилу хелмського равина Елії, прозваного ребе Льов, що збудував глиняного чоловіка Голема, якого приводив у дію, вставляючи йому в голову скляну кульку. Голем виконував усі накази й бажання свого творця, але перед смертю ребе Льов, лякаючись, що без нього Голем наробить лиха на землі, закинув кудись кульку, і її й досі не може ніхто знайти.

У шумерів їхні головні божества Енкі й Нінмах ліплять першу людину з глини, взятої на дні підземного світового океану Абзу. В біблій, в книзі буття, розповідається, що бог створив Адама з глини. В корані, в сурах 7, 15, 23, 37, 55, говориться, що аллах виліпив людину "з глини", або з "гончарної скуделі", або з "сутності глини", або "з глини липучої", або "з сухої дзвінкої глини".

Звідки така вперта постійність, і хіба ж не було матеріалу надійнішого, міцнішого, коштовнішого, просто привабливішого?

Надто, що глина не завжди відзначається родючістю, а за деякими сучасними теоріями несе й не життя, а смерть. Одна з таких теорій — про таємничий супутник Сонця Немезиду. Немезида рухається довкола Сонця по надзвичайно видовженій орбіті і пролітає близько до нього лише раз на 26 мільйонів років. У цей час Немезида входить у хмару Оорта — гігантського скупчення комет, після чого протягом мільйона років на всі планети сонячної системи падає справжня кометна злива. За цей період біля 20 комет стикаються із Землею. Земля майже цілком втрачає атмосферу (в Апокаліпсисі, 6, 14: "а небо зникло, як лист звинутий"), гинуть сотні видів тварин, порушується еволюція. Останнє таке зіткнення відбулося 65 мільйонів років тому. Від удару комети в стратосфері з'явилася величезна кількість пилу, морок оповив землю, загинуло багато форм земного життя, не змогли витримати навіть такі могутні створіння, як динозаври. Сліди катастрофи відбилися в тонкому шарі глини, яким розокремлені четвертинний і третинний періоди. Цей шар містить у собі величезну концентрацію іридію —

космічного металу, який на Землі майже не трапляється. Шар глини зберіг уламки позаземного тіла, що утворилися від вибуху при зіткненні з Землею. Глина вбила динозаврів і ще сімдесят п'ять процентів живих організмів.

А згідно з іншими теоріями, саме глина дала зародження життю. Японські вчені встановили, що глиняні пласти скупчують у собі електромагнітну енергію, і — як знати? — може, саме це притягувало наших предків у ті місця, де панувала глина. Хімік А. Кеанс-Сміт вважає, що РНК еволюціонувала від простішої самовідтворюючої структури, якою і є глина. Глина утворюється на кристалічній решітці, побудованій з атомів кремнію, кисню, алюмінію і водню, які накопичуються окремими шарами. З ростом кристалів виникають викривлення решітки, коли місце кремнію, скажімо, займе атом алюмінію. Такі викривлення несуть інформацію у формі розподілу електричних зарядів атомів. Інформація копіюється наступними шарами. В дефектах структури глини накопичується енергія з довколишнього середовища. Згодом вона вивільнюється. Такі властивості глини могли б сприяти реакціям, у яких утворилися первісні органічні молекули. Класичні ознаки живих організмів: структурна стійкість, здатність до взаємодії з оточенням і до самовідтворення. Тобто всі атрибути глини. Цікаво, що ще в XII столітті східний учений Ібн-Туфейль у своєму романі "Хай Ібн-Якзан"[3] так писав про самозародження життя:

"На якомусь острові, в земній западині, багато років виброджувала глина. Найбільшою співмірністю володіла її середина, вона ж найближче схожа була на складники людини. І почався в тій глині рух зародження. Стали виникати в її липучій рідині бульбашки, ніби при кипінні. В самій середині того кипіння утворилася особливо маленька бульбашечка, розділена навпіл тонкою перепонкою, наповнена ніжним, повітряним тілом, склад якого вельми надавався до потрібної співмірності в частинах.

Поволі з цієї бульбашечки утворився живий чоловік Хай".

Тепер сучасній науці лишилося довести, що глина — справді живий (хоч і своєрідний) організм, і тоді знайдуть бодай часткове підтвердження, здавалося б, найбезглуздіші легенди і розповіді відлеглих часів.

Тим часом Лукас взявся писати свій реферат про розум як одну з невідомих форм енергії, про глину, про давні цивілізації і про долю цивілізації сучасної.

Він знав, що самого реферата не досить. Треба було сконструювати ще особливий магнітометр, можливо, побудований за принципом знайденої на Британському острові металітичної споруди, яка мала зовні напругу вищу, ніж усередині, а також спеціальні антени для вловлювання й передачі людині розумової енергії, розсіяної в просторі, скупчення її в хмари такої щільності й краси, як та, що з'явилася в його видінні на грані смерті. Сейсмологи вважають, коли в 225 точках земної кулі встановити надчутливі (заглиблені на тисячу метрів у скелясті породи) сейсмометри, то можна виявляти буквально всі ядерні вибухи, хоч де б вони проводилися. Лукас був переконаний, що так само можна знайти відповідні точки, які б охоплювали весь надземний простір, і вловлювати там розумову енергію (ясна річ, не в скелястих породах, а, мабуть, у глиняних шарах).

Курка кудкудакає тоді, коли знесе яйце. Людина відрізняється від курки тим, що їй іноді кортить закудкудакати навіть тоді, коли ніякого яйця зовсім не передбачається. Щоправда, є люди потайні, які з надмірної любові до самих себе і з ненависті до всіх інших ніколи не хочуть поділитися ні думкою, ні звісткою, але Лукас не належав до таких. Він не мав майже ніякого власного майна, був справжнім роздайбідою і тепер, захопившись ідеєю, з якою можна перевернути світ, хотів мерщій повідомити про це, розповісти, похвалитися.

Кому? Професору Джонсу? Але яке це мало відношення до теоретичної фізики?

Матері й сестрам? Вони надто далекі і від нього і від таких високих ідей і знають хіба що пенсільванський кукурудзяний суп з куркою, запечені боби та ковбасу з сальвією.

Президентів Сполучених Штатів? Але президент думає тільки про те, щоб Америка стала Prouder, Stronger, Better — Величніша, Дужча, Краща, і не стане слухати ні про що інше.

Тоді, може, друзям з баскетбольної команди, в якій він грає вже два роки? А чи є дружба між спортсменами? Може, десь і є, та тільки не там, де треба заробляти гроші, щоб грати, учитися, просто існувати. Професіонали можуть виказувати на майданчику, покритому кольоровим пластиком, чудеса згуртованості, командної монолітності, залізної міцності, але досить їм прийняти душ, перевдягнутися, скласти в фірмові спортивні сумки свій обладунок, як вони розприскуються з роздягалки спина до спини, мов різнойменні заряди, ніби віртуози симфонічного оркестру, кожен з яких тягне додому свій інструмент, відвертаючись од свого напарника по грі і від усього світу.

Для баскетбольних хлопців Стенфорда Лукас був просто Безслідний Лукас, та й годі, а він сам не знав навіть, з яких факультетів і з яких курсів його напарники. Чути — чув, але не запам'ятав, бо не було потреби. Перед ким же тепер міг розкрити душу?

Іноді людині може пощастити. Не знаєш, кого знайти, — знайдуть тебе. Лукаса знайшов їхній баскетбольний тренер Ділан, якого всі звали Широкий Діл. Діл справді був широкий усім: лицем, плечима, животом, постаттю, натурою, можливо, й поглядами, хоч він їх особливо ніколи не афішував. Добра душа, великий практик і теоретик баскетболу, цієї справді американської національної гри, де до кільця може пробитися з м'ячем тільки один щасливчик, а решта або ж щосили йому заважає, або супроводжує заздрісними поглядами, сам Діл ніколи не грав, бо був затяжкий для цього та й недостатньо високий серед сучасних голіафів з своїми неповними шістьма футами. В його завдання не входило вчити, готувати, вирощувати, він одержував уже готові таланти, як антверпенський гранувальник одержує алмази з кімберлітових трубок для перетворення їх на безцінні діаманти. "Мені дають дике сире м'ясо, а я готую з нього розкішні стейки! — сміявся Діл. — Що головне для тренера? Ніколи не бути занудою. Не заважати хлопчикам. Дати кожному змогу розгорнути свого хвоста на всю широчінь. Кожному хочеться побути павичем!"

Діл застав Лукаса в його гуртожитській кімнаті в ліжку, обкиданого книжками,

паперами, з друкарською машинкою на грудях. Коли Діл увійшов, таранячи двері напханою спортивною сумкою, Лукас лише на мить відвернув погляд від якоїсь точки на стелі, куди перед тим пильно вдивлявся, глянув на тренера мученицькими очима і знову втупився в стелю.

— Хелло! — заgrimів Діл, пробираючись крізь тороси книжок до невеличкого столика біля вікна. — Ти ще живий, хлопче?

— Як бачиш, — мляво відповів Лукас.

— Я шукаю тебе цілий місяць. Здохнути можна від переживань. Ти ж знаєш, що нерви для мене — каюк! Де пропадаєш? їздив на побережжя смажитися на сонці з голими дівчатками?

— Гибію в бібліотеках. Дочитався до того, що проникнув навіть до башти Гувера.

Діл викладав на столик щось загорнуте в цупкий папір, пляшечки з пивом, фрукти.

— І тебе не впіймали там у мишоловку? — спитав він.

— Як бачиш.

— Ну, ну... Башта Гувера. Ось до чого можна дійти, припинивши тренування на цілих півроку!

— Просто в мене були там справи. Я захопився одною ідеєю, яка може виявитися грандіозною.

— Як ти сказав? Грандіозною?

— Ну, щось таке...

— А ти знаєш, до чого доводять ідеї? Чоловік валяється в ліжку, неголений, худий, як скелет, з очима голодного чорта... Тут я ось приніс свіжі гамбургери і татарські біфштекси на вибір, півдюжини чеського пільзнера, сир, банани, груші. Це тобі не зашкодить.

— Ти ж знаєш, що пиво — алкоголь.

— Це коли чоловік підтримує форму. А тобі треба втримати душу в тілі.

— Крім того, я не п'ю пільзнера, — сказав Лукас.

— А що ж ти п'єш? Це найкраще пиво на світі!

— Я звик до пітсбурзького — Айрон Сіті Бір.

— Уявляю, які то помії! Ти можеш скинути із своїх грудей оту могильну плиту!

— Це друкарська машинка фірми "Оліветті". Класна річ! На персональний комп'ютер з принтом я не стягнувся, доводиться клацати дідівським методом.

Діл підійшов до ліжка, піддів пальцем загнутий аркуш паперу, заправлений у машинку.

— Тридцять друга сторінка! Як я розумію, тридцять одна вже заповнена літерами.

— Як бачиш.

— Ти, здається, ніколи не відзначався балакучістю?

— Та ніби.

— А це тебе прорвало.

— Я ж сказав: у мене грандіозна ідея.

— Наприклад.

— Ідея підняття розумового потенціалу людства.

— Підняття чого? Не розчув.

— Розумового потенціалу, — терпляче повторив Лукас.

Діл обережно зняв з грудей Лукаса машинку, поставив її на підлогу, пішов до столика, сів у крісло, для Лукаса відсунув стілець, показав на нього.

— Сідай отут, їж татарський біфштекс із сирого м'яса, повертайся в стан дикості, а вже опісля... Ні, ви погляньте на цього спасителя людства! Він носить повні кишені розуму і роздає його повними жменями!

— Ти ж не вислухав мене до кінця, — сповзаючи з ліжка, ображено промовив Лукас.

— Сідай отут, їж і слухай ти мене! — заgrimів Діл. — Навчити розуму? Людей простіше посадовити під замок або під ракети з бомбами, підвішені над їхніми головами на тонкій волосинці, ніж навчити розуму. І взагалі, кому в Америці потрібен розум?

— А що ж тут потрібне?

— Гроші! Гроші і вісімнадцятиногі бройлери, щоб кожному громадянину найдемократичнішого суспільства в світі дісталось соковите стегенце!

— Ти так вважаєш?

— Я знаю це краще, ніж правила баскетбольної гри!

— Але я не думав тільки про Америку.

— Про що ж ти думав, дозволь поцікавитися?

— Про все людство.

Діл нігтем великого пальця відколупнув кришечку з пляшки, смачно побулькав пивом у своєму широкому горлі, промовив із спокійною стурбованістю в голосі:

— Лак, хлопче, тобі треба продизенфікуватися. Лукас загнав міцні білі зуби в бокасту грушу,

Груша наповнила йому рот солодким густим соком. Незмога сказати хоч слово. Він покрутив головою, замукав: "М-м-м...".

— Помукати — теж годиться, — вдоволено потер руки Діл. — Попродавати витрішки, чи я там знаю... А тоді притулитися до теплої дівчинки.

Лукас закрутив головою ще енергійніше.

— Знаю, знаю, — заспокоїв його Діл. — Ти не хочеш розтрачувати енергію на дівчат. Але можна й не тратити. Для цього тільки слід знайти байдужу дівчину.

Лукас нарешті зміг заговорити.

— Як-то — байдужу? — здивувався він.

— Дуже просто: щоб ти для неї — як холодильник для ескімоса.

— Мені не хочеться — навіть холодильником.

Діл підвівся з крісла, спробував походити по кімнаті, але тіснява була така, що не дуже розженешся.

— Слухай, Лак, — нахилився він над машинкою, — а чому ти пишеш на жовтому папері? Як у тебе щодо буддизму і взагалі всього, що жовте?

— Просто приємніше для ока.

— Відповідь у нормі. А то я вже подумав... Щодо мене, то мені більше подобається рожевий колір. Не папір, бо яке в мене писання. А ось так собі подивитися на рожеве — і ніби ти в дитинстві. У мене чорний пудель, і коли я веду його погуляти, а він висолоплює рожевого язика, —приємність екстра-класу!

— Ти не боїшся панькатись з чорним пуделем? — несподівано спитав Лукас.

— Чому б я мав боятися?

— Бо чорний пудель скуповує душі. Звичайно, в тих, хто хоче продати їх добровільно.

— Ну, ну, — забираючи свою випорожнену сумку, позадкував до дверей Діл. — Тепер я побачив, що ти остаточно розтренований. Треба поговорити з лікарями, щоб вони вже кінчали з цим. Без гострих вражень ти пропадеш. Нудьга з'їдає чоловіка зсередини так само, як кислота — акумуляторну батарею, яка стоїть без діла. До речі, ти вже придбав машину?

— Я ж казав, що немає грошей, — мляво усміхнувся Лукас.

— Ну, гроші в тебе будуть! — запевнив його Діл. — Гроші рано чи пізно в тебе будуть, і великі гроші — це точно! їм від тебе просто нікуди діватися, запам'ятай моє слово!

7

Грошей у Лукаса не було й далі, а от з Пат він познайомився. Щоправда, це сталося, коли вчився вже на четвертому курсі.

Свій божевільний рефератик він-таки дописав і після довгих вагань наважився показати професорові Джонсу.

Професор покликав його до свого котеджу, посадовив на дивані, голосом змученої сирени спитав:

— Поговоримо?

— Я не проти, — сказав Лукас, крадькома розглядаючи портрет Елінор над головою професора, її невловиме лице, великий, дивно привабливий рот і оті відьомські очі під вигнутими бровами.

— Ідея загалом цікава, — сказав Джонс, страждаючи..

Лукас мовчки позиркував на лице Елінор.

— Але ще ж нічого не доведено, — з далекої далечі долетів до нього голос професора. — Не знайдена форма енергії, яка... гм... стає розумом. І я особисто не бачу шляхів, як знайти її хоча б теоретично.

— Я знайду її! — пообіцяв Лукас портретові дівчини, якої жодного разу не бачив живою.

— Ми спробуємо видрукувати ваш реферат в університетському щорічнику, хоч це нічого й не дасть...

— А мені й не треба! — мало не ляпнув Лукас, але вчасно схаменувся і став дякувати професорові.

Він далі грав у команді й за чотири роки набрав 3018 очок у першості університетської ліги з баскетболу, показник, один з найкращих на всю Америку. Ним

захоплювалися не менше, ніж кіногероєм або рок-зіркою, але жодна людина, здається, не прочитала жодного слова з його реферату, який дарував людству таке грандіозне небувале відкриття! Враження було таке, ніби в світі надмір розуму і він просто стає непотрібним. Багатьом навіть заважає. Ділові люди не читають книжок, не цікавляться ніякими загальними ідеями, взагалі пустоголові, як у поемі Т. С. Еліота "Hollow men". За статистикою інституту Геллапа, люди найперше думають про здоров'я, гроші, роботу, про дітей, і тільки вісім процентів американців стурбовані світовими проблемами, ракетами, термоядом і зоряними війнами.

Іноді Лукас ловив себе на думці, що почувається. на Землі, як на чужій планеті.

Що йому лишалося? Дати оголошення про своє відкриття в одній з восьми найбільших газет США? Але ідея без належних наукових і практичних підтверджень варта хіба що того, щоб її автора залічили до божевільних. Ясна річ, американські газети можуть надрукувати найбезглуздіші повідомлення, але за це треба платити гроші, яких у Лукаса не було і ніколи не буде.

Він вирішив звернутися до тих, хто так чи інакше зобов'язаний вислухати його безкоштовно.

Спершу написав сенаторові од штату Каліфорнія. Повідомивши шановного сенатора, що під час минулих виборів добровільно голосував за нього, Лукас стисло виклав суть свого відкриття, намалювавши перед державним мужем райдужну перспективу того, як з допомогою фізичних методів (для розробки яких потрібні зовсім незначні фінансові затрати) можна значно підвищити розумовий потенціал людства і зокрема покінчити з безспросвітним маразмом, який загрожує Америці і, до речі, його виборцям також.

Наприкінці Лукас висловив скромне сподівання, що сенатор посприє в здійсненні такої благородної справи.

Відповідь не забарилася. На розкішному бланку з гербом Сполучених Штатів сенатор писав:

"Дорогий містер Лукас!

Я з великим задоволенням ознайомився з вашим високопатріотичним листом. Цілком щиро дякуючи вам за те, що голосували за мене, хочу висловити сподівання, що на проміжних виборах до конгресу СІНА ви знов віддасте свій дорогоцінний голос за нашу республіканську партію і за мою скромну особу.

Відданий Вам. Підпис."

Тоді Лукас, плюнувши на скромність, звернувся до представника Сполучених Штатів у Організації Об'єднаних Націй. Він якось випустив з виду, що там сидить колишній генерал американської армії, і був належно покараний за таку легковажну забудькуватість.

Високий представник великої держави і екс-генерал в тій самій особі писав:

"Містер!

Маючи деякий життєвий досвід, а також заслуги перед американською нацією і беручи до уваги вашу молодість, яка завжди повинна дбати про майбуття, я порадив би

вам кинути гру в так званий інтелектуалізм і подумати про те, як стати добрим американцем.

Не розум і всілякі там інтелігентські штучки потрібні сьогодні Америці, а сила віри, сила духу, сила зброї і сила намірів!

Хай розум лишається у комуністів, а влада над світом — у нас! Думайте про це вдень і вночі, і господь благословить вас.

З належною увагою. Підпис."

З цими листами Лукас не міг сходити навіть до туалету, бо написані вони були на страшенно цупкому папері.

Ідея його відкриття розросталася в ньому більше й більше, але це приносило тільки болісне відчуття покинутості й цілковитої непотрібності. Рятуючись од самотності, Лукас у вільний від занять і баскетболу час заблукував на семінари то до філософів, то до генетиків, раз опинився на семінарі в професора американської літератури Кастанеди, втулився позаду студентів, що набилися до великої кімнати на першому поверсі професорського котеджу, слухав гудіння голосів, тоді побачив, як спустився дерев'яними сходами професор, сів збоку, біля хитрооких дівчаток, з якими одразу став перешіптуватися і пересміюватися. Лише згодом професор обвів поглядом своїх студентів і спитав не знати кого:

— Що в нас сьогодні?

Так ніби семінар проводив не він, а студенти. Студенти загалалайкали один поперед одного:

— Конрад і Фолкнер!

— "Лорд Джім" і "Абсалом! Абсалом!"

— Ще "Серце пітьми".

— Ну, звичайно ж, "Лорд Джім" і "Серце пітьми".

— Так, — підсумував професор. — А хто доповідає? Здається, Пат? Щось їй не видно.

Знову галалайкання:

— Вона готує для вас каву!

— На кухні!

— Прекрасно, — сказав Кастанеда. — Досі я точно не знав, де готують каву, але тепер знатиму. А ось і наша Пат!

Ввійшла висока тонка дівчина в джинсах і в синій майці, з мідним начинням для кави в правій руці, волосся теж мала мідне, хоча ні, була руда, як лисиця, і у її високій постаті теж було щось хижо-вигинисте, мов у лисиці, аж Лукасові стало неприємно на душі. Та ось дівчина стріпнула волоссям, звільнила від нього обличчя і глянула в той бік, де над дрібненькими філологами розгублено стирчав Лукас.

Його ніби вдарили в груди, ніби знов Великий Чем з команди Прінстона поверг його в небуття, але тепер знестямлення було не в мертвій чорноті, а в радісних потопах нестримного сяйва.

У високої дівчини було обличчя Елінор Джонс!

О, цей вигин брів, і уста злукавлені, і вперті ніздрі, і невловиме лице, яке пронизує

твою душу і услизає від тебе, відлітає нестримно в невідомі світи, а ти безсилий затримати його, нещасний, нікчемний і безпорадний]

Тепер Пат зайняла місце за столом, сіла, обернена обличчям до всіх, професор Настанеда посьорбував каву, почалося те, що мало початися, але Лукас не чув голосу Пат, не розбирав її слів, не міг збагнути, про що тут мова і взагалі навіщо зібралися оці хлопці й дівчата, — він тільки дивився на те лице, на уста, на очі, щось у ньому стогнало й скімлило, він забув не тільки про світовий розум, а й про свій власний, справді став порожньою людиною, як у Еліота: "Ми лиш порожні люди, ми лиш надуті люди, нахилені разом. Голови повні соломи. На жаль!"

Філологи виявилися балакучішими за вашингтонських політиків. У Лукаса від їхнього безладного гамору заболіла не тільки голова, а й душа. Безглузді суперечки про безглузді істини, які взагалі не є істинами. Нагаласував пійсь, вони й не думали відпускати Пат, обступили її тісним колом, далі махали руками і щосили демонстрували дурне громослів'я. Професор Кастанеда сидів, посилюючись, покурював ароматні сигаретки, майже з любов'ю спостерігав за своїми буйними вихованцями.

Лукас терпляче ждав, коли все це закінчиться. Власне, він сидів на своєму місці не від надміру терплячості, а просто тому, що не знав, як йому повестися.

Зробив найбезглуздіше, що тільки міг вигадати.

Підійшов до розмаханих студентів, які обступили високу дівчину з обличчям Елінор Джонс, легко розсунув їх, наблизився впритул до дівчини і бовкнув:

— Скажіть, вас справді звуть Пат? Запитання було таке недоречно-несподіване, що дівчина не встигла навіть здивуватися і відповіла майже механічно:

— Чи я справді Пат? Але ж у цьому ще ніхто не сумнівався. Патриція Хіган до ваших послуг.

Лиш після цього вона, мабуть, злякалася, що цей невідомий хлопець хотів поглузувати з неї, і, щоб випередити його, вдала глумливий уклін перед Лукасом, і, розтягуючи уста в усмішці, запитала:

— Се-ер?

Тепер настала черга Лукаса розгубитися, і він відповів майже автоматично: "Лукас", але одразу ж злякався своєї фамільярності і став задкувати від Пат.

— Куди ж ви, сер? — гукнула до нього дівчина. — Виникаєте нізвідки, а тепер хочете зникнути в нікуди? Може, ви прихильник Сведенборга і вас не цікавлять ні Фолкнер, ні Конрад?

Філологи, вже, мабуть, вдовольнивши свою пристрасть до розбазікувань, дали спокій своїй доповідачці, професор і далі сидів у позі байдужого спостерігача, Пат потріпотіла йому пальчиками, кинула усміхнене "бай-бай!" і нахилилася в той бік, де ще був Лукас, але де міг уже й не бути.

— Слухайте, як вас там?

— Лукас, — підказав він.

— Ви що — агент іноземної держави? Чи герой Кортасара? Таке прізвище.

Вона вже простувала до виходу, рішуче втягуючи його в орбіту свого руху.

— Можете провести мене до моєї машини, — милостиво кинула Пат через плече. — Вона на стоянці. Ваша теж там?

— У мене машини немає, — сказав Лукас, ідучи за Пат.

— Ви їздите на велосипеді, як тайланець?

Лукас розгубився.

— Я якось не помітив, на чому мені доводиться їздити.

Пат зупинилася і глянула на нього уважніше.

— Ви що — справді поклонник Сведенборга, Едвіна Арлінгтон Робінсона[4] і адепт оккультних наук? Може, ви інопланетянин?

— Сведенборга я не знаю, — промимрив Лукас. — І Фолкнера вашого теж не читав. Надто тягуче це все. А Конрада люблю. Мої предки були поляки, як і він. Ось.

Він показав на віддуту кишеню джинсів, де в нього був томик оповідань Конрада "Тайфун".

— А в іншій кишені? — з цікавістю розглядаючи такий рідкісний експонат хлопчачої породи, поспитала Пат.

— Тут у мене Геракліт. Кембріджське видання Кірка 1954 року.

— Ви що — філософ?

— Фізик.

— Може, ненормальний?

— Я над цим не думав.

— Не біда. Мені ненормальні якраз подобаються. Бо наша Америка така добropорядна і нормальна, що хочеться повіситись. Ми могли б бути на "ти"?

— Я не проти, — сказав Лукас.

— У мене було багато знайомих хлопців, але такого, як ти, я ще не зустрічала, — йдучи поперед Лукаса і показуючи йому, щоб тримався ближче, говорила Пат. — Бути фізиком і носити в кишенях Конрада і Геракліта? Може, ти відкриєш іще якісь свої таємниці?"

— В мене — ніяких таємниць.

— Ага, знаю: ти самотній, як Жан-Жак Руссо, і тобі набридло людство.

— Навпаки. І доказом може бути те, що я підійшов до тебе і спитав, чи ти справді звешся Пат?

— А як же я могла зватися?

— Еліно́р Джонс.

— Це ще звідки?

— Дівчина, в яку я закохався, не бачивши її жодного разу.

— Вона тобі приснилася?

— Я чотири роки дивлюся на її портрет.

— Гідний подиву ідіотизм! Вона за цей час могла народити четверо дітей і стати мегерою з відвислими грудьми!

— Не треба так.

— Ти боїшся образити навіть портрет? Знову містика?

— Я не хочу образити тебе.

Вони вже добралися до стоянки, Пат знайшла свій "фольксваген", відімкнула дверцята.

— Підвезти тебе?

— Дякую. Я в гуртожитку. Але... не знаю навіть, як і сказати... Коли б можна, щоб ми могли ще якось зустрітися... Ну, одне слово...

— Коли хочеш, можеш приїхати до мене, — просто сказала Пат. — Ми з подругою наймаємо квартиру за кампусом. Ось моя адреса. Там і телефон. Тримай! — Вона дістала з торбинки ксерокопію доповіді, яку щойно читала на семінарі, написала на ній адресу й телефон. — Бачиш: я хочу показати, яка розумна! Але ти цього не читай. Просто подзвони — і до мене з цього біваку науки. Терпіти не можу гуртожитків. Там на кожному кроці обмеження й заборони. У мене можна пити, курити, танцювати, стояти на голові, вигукувати антипатріотичні лозунги.

— Я не п'ю і не курю.

— Навіть маріхуани?

— У мене режим.

— Режим? Навіщо він тобі?

— Справа в тому, що я, — ну, як би це сказати? — я баскетболіст.

— І де ж ти граєш?

— В університетській команді.

— Нашого Стенфорда?

— Так.

— Стривай, стривай, — обійшла його довкола і посмикала за довгі руки Пат, — тебе звуть Лукас, то це ти — Безслідний Лукас?

— Мабуть, я, — знітився Лукас.

Пат підстрибнула і чмокнула його в щоку.

— Ти ж грандіозний хлопець! Тебе знає вся Америка, а ти клеїш дурня перед якимсь задрипаним дівчиськом. Вважай, що я вже закохалася в тебе по самі вуха і згорятиму від нетерпіння побачитися з тобою ще раз. Приїдеш до мене в гості?

— Я спробую, — пообіцяв Лукас.

І саме тоді напав на Лукаса хлялий Хантер.

Мабуть, усі, хто будь-коли бачив Лукаса на баскетбольному майданчику, бачив, як він непростежено прослизає простір жовтого пластикового поля і вмить опиняється в синьому чотирикутнику біля чужого щита і як в трисекундній зоні завжди звивається вище за всіх, щоб буквально вбити м'яч у кошик з висоти польоту, — той міг би подумати, що цей сплетений з довгих замашних м'язів хлопець заряджений несамовитою, майже нелюдською енергією не тільки для двох двадцятихвилин гри, а й на все життя.

Ох, як часто ми помиляємося!

Після яскравих спалахів гри в тілі Лукаса мовби згасали всі вогні, велетенська напруга спадала до мізерних рівнів, потужний механізм внутрішньої взаємодії

порушувався, могутні пружини, які щойно виказували чутливо-досконалу узгодженість у найменших порухах, вмить ставали мертвою купою іржавого брухту. Наставало розслаблення, за яким ішли млявість і байдужість, Лукас готовий був щоразу залягти в сплячку, мов ведмідь, і коли й не міг цього зробити, то тільки тому, що життя безжально підхльостувало його, підганяло, не давало спочинку.

Але те саме життя з його жорстокою реальністю викликало й цілком протилежне бажання: вискочити з цього пекельного ліфта у вічність, залізи в нору і залізати свої рани.

Після розмови з Хантером Лукас заліг у своїй кімнаті на цілих три дні, залягав би там ще довше, коли б не телефонний дзвінок Пат.

— Пробач за настирливість, — весело викрикувала вона в трубку, — але я вже почала в тебе закохуватися, а моя подруга Роуз, яка бачила тебе десятки разів у грі, просто нестямиться, щоб побачити тебе ще й у нас у гостях. Де ти пропав?

— У мене тяжко на душі, — не стримався Лукас. — Я перейшов у підпілля, замкнувся од усього світу, до речі, прочитав твій реферат.

— І від цього стало тяжко на душі?

— Та ні. Тут інше.

— Ти не кажеш чи й сам не знаєш? Та це не важить! Ми з Роуз спробуємо відігнати від тебе демонів, які хочуть заволодіти твоєю душею! Скажи, де тебе взяти, і я сьогодні о п'ятій приїду за тобою. Ніяких заперечень, бо в дію вступає сама Роуз!

Роуз виявилася товстою сонною дівчиною, для якої, мабуть, байдужою була доля не тільки Лукаса, а й обох Америк та ще двох-трьох материків на додачу. Одягнена в широчезну шовкову чорну хламиду, всіяну пістрявими екзотичними квітками, з якимись страшенно немодними чорними буклями на голові, Роуз не те що не зраділа появі Лукаса, а навіть не могла збагнути, хто він і чого йому треба.

— Ти ще в трансі, Роуз! — обхопила її за пухкі плечі Пат. — Прокинься! Це ж Лукас! Безслідний Лукас! Твій кумир!

— Мій кумир? — здивувалася Роуз. — Ах, Лукас! Це справді ви? Ви були такі люб'язні...

— Так, так, він був такий люб'язний, що навіть поголився, поки я ждала його в холі їхнього паскудного гуртожитку, — галасувала Пат, — а тепер ти, Роуз, повинна його розважити, поки я зварю каву, бо наш гість не п'є нічого міцнішого, не курить навіть американського тютюну, вже не кажучи про щось екзотичніше, не закохується в живих дівчат, а тільки в портрети, отже, це саме те, що тобі подобається, Роуз!

Помешкання, яке вони наймали, вразило Лукаса і своїми розмірами, і обставою. Загальна кімната, де Пат лишила його наодинці з Роуз, була на двісті або й більше квадратних футів, уся заставлена диванами, кріслами, столиками, світильниками, бронзовими й порцеляновими прикрасами і нагадувала не людське житло, а скорше нью-йоркську антикварну крамницю з Медісон-авеню.

Роуз вместилася в кутку велетенського шкіряного дивана, мляво махнула Лукасу, щоб він сів поряд, і негайно занурилася в таку сплячку, з якої вирвати її могла хіба що

атомна війна. Лукас сидів і дивився на цю істоту з якихось не знаних йому світів. Що її могло поєднати з нестримною, вразливою, мов оголений електричний дріт, Пат? Цього ніхто б не міг сказати. Сонна, байдужа істота, позбавлена будь-яких рефлексів, неприваблива зовні, можливо, ще непривабливіша в усій своїй суті. Єдине, що вразило Лукаса в цій дівчині, була шкіра її обличчя. Шкіра така ніжно-витончена, що навіть дихати поблизу було небезпечно: зів'яне. Лукас спробував непомітно відсунутися від Роуз, і за цим заняттям його й застала Пат.

— Ага! — радісно закричала вона. — Навіть Безслідний Лукас не зміг вирвати нашу Роуз із її сплячки! Ти втікаєш від неї, навіть не спробувавши доторкнутися до цієї найніжнішої в світі шкіри? Яка ганьба! І яке розчарування для моєї Роуз. Роуз, скажи, ти розчарована?

— Про що це ти? — мляво промовила Роуз.

— Сьогодні вперше за весь час, відтоді як ми тут з тобою живемо, у нас в гостях чоловік, який учиться, щоб працювати, і тяжко працює, щоб жити й учитися. Твоя думка з цього приводу?

— Я вчуся зовсім не для того, щоб працювати, — зітхнула Роуз.

— А навіщо ж ти вчишся?

— Ну, я не знаю. Може, щоб знайти собі хлопця.

— І що далі? Ти з ним одружишся? Ти б могла вийти заміж за Лукаса?

— Я не можу цього сказати. Він такий великий. З ним, мабуть, надто багато клопоту. А навіщо це мені?

— Ти бачиш? — наливаючи Лукасу каву, зневажливо роздула ніздрі Пат. — Вона нічого не хоче! Яка щаслива істота! Ти міг би це прокоментувати, виходячи із свого нелегкого життєвого досвіду?

— Ну, — Лукас розгубився від несподіваного натиску Пат. — Коли вона хоче спати... Взагалі, коли людині чогось хочеться, то... В цьому, як мені здається, якраз і полягає головний принцип американської демократії...

Пат кинула на нього погляд майже презирливий.

— Ти якийсь загальмований. Де штепсель, щоб тебе ввіткнути в розетку? Рбуз може спати! Дідусь відписав їй третину свого маєтку, який він заробив на якійсь рибиці. На якій рибиці твій дідусь заробив триста мільйонів, Роуз?

— Я забула, як вона зветься, — позіхнула Роуз. — Він упіймав її в Атлантиці, вкинув у залізничну цистерну з водою, перевіз до Сан-Франціско залізницею і вкинув ту рибку чи, може, дві або й кілька, в Пацифік. Рибиці Пацифік сподобався, вона розплодилася і принесла моєму дідусеві статок.

— А хіба належить комусь риба, яка плаває в океані? — здивувався Лукас.

— Ти бачила таку наївність, Роуз? — засміялася Пат. — Він і досі вважає, що живе в неконтрольованій Європі, як його далекі предки. Ти могла б його просвітити?

— Риба в океані справді нікому не належить, — терпляче пояснила Роуз. — Але тут ішлося про рибу, яку привіз мій дідусь з Атлантичного океану і вкинув у Пацифік. І він не просто вкинув її. Він знав, де вона розплодиться і де її найлегше буде ловити. Тому

він забезпечив свої права, поставивши умову, що повинен мати якусь там частку — чи я знаю, яку саме? — від виловленої рибки цього гатунку. Дідусь уже вмер, але частка належить йому й далі..

— А ти спиш, і тобі сняться нові й нові мільйони! — кольнула її Пат.

— Ах, Пат, яке це має значення!

Майбутньому безробітному фізику страшенно цікаво було це слухати. Лукас досі ще не міг спокійно згадувати того нападу, якого зазнав у студентській їдальні з боку страшного Хантера, що хотів купити його розум, його душу і його надії, поведився нахабно, нелюдськи, спекуюючи на безвиході і самого Лукаса і його роду.

Його рід. Ясна річ, Лукас не міг сказати, що живе на землі Америки вже он скільки років, але ж його предки були тут від самих початків історії цієї держави, пролили кров за неї, за її торжество і незалежність. Чи ж відплатилася ця кров! Ще з школи, а тоді в коледжі, в університеті, повсюди й завжди Лукас незмінно наштовхувався на непробивний мур, який звався білі, англосакси, протестанти. Він був білий, але не англосакс, не протестант, а католик, і це автоматично відкидало його в світ неповноцінний, кольорових або просто невизначених громадян цієї дивної держави, яка знесла над усім світом світильник статуї Свободи, а сама не могла випручатися з мертвих стисків найжахливішого середньовіччя.

Ще в школі, а тоді в коледжі, коли Лукас пробував згадувати про свого предка, який разом з генералом Костюшко воював за незалежність майбутніх Сполучених Штатів Америки від зажерливої Британської корони, він з подивом відзначав холодне знизування плечима, нерозуміння. Саратога? Якись слов'яни дали Америці незалежність? Але про що мова? Ніякої Саратоги в ілюстрованій історії Америки немає! Там є Бостонське чаєпиття, є мінітмен, битва в Лексінгтоні та Б анкер Хілл, похід на Делавер, і Прінстон, і Веллі Фордж, але Саратоги ви не знайдете ніколи, і Лукас після всіх безнадійних спроб довести значення своїх предків для розвитку американської демократії вимушений був махнути рукою і попросту капітулювати.

Пат лише зрідка Кидала погляди на Лукаса, мабуть, щоб не видатися занадто настирливою, та однаково помітила, що пригніченість не полишає його, а ще мовби посилюється.

— Ти можеш сказати, що з тобою? — вигукнула вона.

Лукас знизав плечима.

— Навряд чи це вам цікаво. У Роуз — її рибки, в тебе, мабуть, щось інше.

— В мене запасні частини до автомобілів. Мій таточко заробив на них уже цілий мільйон і хоче заробити ще більше. Тобі не загрожує що-небудь подібне?

— Мені загрожує антимільйон. Знаєш, як у нас у фізиці: частки й античастки, світ і антисвіт. Я казав тобі, що прочитав твій реферат. Але забув сказати, що я теж написав реферат.

— Може, антиреферат?

— Тепер воно так і виходить. Повертається саме так. Справа в тому, що реферат мій — про розум, а я ризикую поповнити число найбільших дурнів.

— Ти сказав: про розум. Що ти маєш на увазі? — Пат змінювалася буквально перед очима Лукаса.

Зникла недбалість, від поблажливого тону не лишилося й сліду, гострий погляд, різкість у голосі.

Лукас спробував розповісти про свою ідею. Плутався в словах, ніяк не міг ухопити й передати суть, але Пат слухала терпляче, не перебивала; коли Роуз, якій стало нудно, підвелася й хотіла ввімкнути телевізор, вона посварилася на неї і показала жестом, щоб та не заважала. Нарешті Лукасові забракло слів, хоч він ще виклав далеко не все з того, про що йшлося в рефераті.

— Ти це серйозно? — не повірила Пат.

— А що? — невинно поглянув на неї Лукас. — Ти не віриш? Між іншим, я написав про свою ідею сенаторові од нашого штату, так він взагалі вдає, що я йому нічого не написав. Тоді я звернувся до представника Сполучених Штатів при ООН, той просто вилаяв мене, заявивши, що Америці потрібен не розум, а сила.

— Ти не пробував писати господу-богу? — насмішковано примружилася Пат.

— Я не знаю його адреси.

— А коли б знав? Збільшити кількість розуму в світі — яке безглуздя! Ти гадаєш, що це дасть? Це дасть якраз оте, чого так жадає наш перевдягнений генерал, якого президент посадовив під блакитний прапор на березі Іст-Рівер. Дасть силу. А до чого призведе нова сила? Тільки до нових загроз, залякувань і нищення, але не до надій. Уявити собі, як люди прокидаються з відчуттям несподіваного збагачення розумом. Ти думаєш, що це викличе в них бажання творити добро і відстоювати правду? Аби ж то! Але найперше це дасть їм почуття оманливої влади над світом, викличе хворобливе розростання пихи і егоїзму, які, в свою чергу, породять страхітливі хвилі демагогії, ненависті й терору. Нами заволоділи тирані і фінансисти, які оболванюють нас готовими формулами, домагаючись покірливого виконання завдань та наказів і слухняного стояння в шеренгах. Не правда і розум їм потрібні, а їхні ідеологічні сурогати, сформульовані в лозунги, які надаються до ритмічного скандування в солдатському марші. Чому я пішла на філологію? Бо тільки в літературі ще зберігається надія. Та й то — в небагатьох найчесніших книжках.

— Я на це дивлюся інакше, — буркнув Лукас.

— І що ж побачив?

Він вимушений був визнати свою поразку і розповів Пат про Хантера.

— Хочеш, я спробую тобі допомогти? — зухвало стріпнула мідяним волоссям дівчина. — Щоправда, фізик — це не фахівець по холодильниках або радіоапаратурі, але мій татусь може нам щось порадити. В нього колосальні ділові зв'язки! І звичайно ж — ніяких отих покидьків з військового комплексу! Хочеш поїхати до містера Хігана?

— Це не зовсім зручно. Хто я для нього?

— Хто ти для нього? Мій хлопець. Ну, наречений. Коли ні, то баскетбольна зірка — це вже точно. Містер Хіган теж спортсмен. Він щороку бере участь у всеамериканських автогонках на машинах давніх марок. Завоював кілька кубків. Переконала? Ми з Роуз

все одно мали намір проскочити до Сан-Франциско. Дві години — і вже там. Ти навіть можеш зупинитися у нас вдома. Моя мамуля поміщалася на всьому китайсько-тібетському, вона їздила до Індії, щоб отримати благословіння самого далай-лами, після чого обладнала одну з спальних кімнат спеціально Для того, щоб там міг переспати цей живий святий, коли йому заманеться побувати в Америці і, звичайно ж, у Сан-Франциско. Ти можеш замінити далай-ламу.

8

Вмовляти Лукаса не було потреби. Коли Пат говорила про тих, хто готовий покірливо марширувати, то найперше могла б залічити до їхніх лав саме його. Слідом за Пат він помарширував би й на край світу. Не лякала його насмішкуватість цієї дивної дівчини, несподівані зміни настрою, різкі стрибки від легковажності до серйозності, непростежувані переходи від розманіженості пещеного мільйонерського дитяти до спалахів жорстокої мудрості. Все він зніс би від Пат, тільки б бути біля неї, дивитися на її тонке обличчя, на сумні уста, ловити переблиски її очей, слухати її низький, з приємною хрипкуватістю голос, купатися в сяйві її волосся, яке світилося червоним золотом на кінцях, ніби німб або корона.

Вони їхали втрьох у старенькому "фольксвагені" Пат, Лукас і Пат на передніх сидіннях, Роуз позаду, де було зручніше дрімати.

— Ми заїдемо в один розкішний готель, де Роуз хоче показати мене так само розкішній косметичці! Не заперечуєш? — спитала Пат Лукаса.

— Чому б я мав заперечувати?

— До речі, ти можеш зупинитися в тому готелі, коли не хочеш жити в кімнаті, призначеній для далай-лами. Hyatt Regency. Чув цю назву?

— Навіть назви не чув.

— Там живуть товсті котики з товстими гаманцями.

— В мене є знайомі хлопці в Берклі.

— Берклі далеко. Це по той бік затоки. Я не хочу відпускати тебе так далеко.

Лукас промовчав, хоч міг би сказати, що йому теж не дуже хочеться бути далеко від Пат.

Коли на в'їзді до міста вони попали в кошмарний трафік і навіть маленький "фольксваген" не міг знайти жодної шпарки, щоб просуватися вперед бодай у похоронному темпі, Пат вимкнула швидкість і повернула лице до Лукаса.

— У нас тепер скільки завгодно вільного часу. Ти не міг би мене поцілувати?

Лукас спаленів. У горлі йому пересохло. Він насилу спромігся сказати (і звичайно ж ляпнув дурницю):

— Для цього потрібен дозвіл.

— Чий? Верховного Суду?

— Ти не помітила, що маєш наді мною владу більшу, ніж Верховний Суд?

— Тоді чому ж ти досі мене не поцілував?

— А Роуз? Що скаже Роуз?

— Роуз спить, і їй сниться риба ще більша, ніж ловив колись Хемінгуей. А врешті,

хай Роуз подивиться і побачить, що вона проспала в своєму житті! І хай побачать і позаздрять усі сто тисяч машин, які збилися в залізний табун перед моїм рідним Сан-Франціско!

Пат різко схитнулася до Лукаса і впилася йому в губи довгим пекучим поцілунком. Губи в неї гірчили, йшла від них темна запаморочлива сила, якій годі було опиратися, та Лукас і не мав таких намірів. Здається, це єдиний різновид рабства, на яке всі згоджуються без протесту, навіть з радістю, і так само єдина форма енергії, що її людство використовує майже повністю, не ждучи порад од учених і настанов проповідників.

Роуз заворушилася в своєму кублі, сонно поспитала:

— Ми вже приїхали?

— Хто приїхав, а хто й ні! — відриваючись нарешті від Лукаса, дзвінко гукнула Пат і засміялася щасливо й нестримно.

Залізна валка тихо посунулася вперед, і Пат взялася за кермо.

Сан-Франціско, як завжди, нагадувало гойдалку: вгору-вниз, вгору-вниз. Велетенська гойдалка безладного міста вхопила маленьку машинку в свої міцні лабета і довго носила сюди-туди, поки нарешті викинула на берег бухти, де, нахабно порозсовувавши навіть нікому не підвладні багаті квартали, сіріла страхітлива ступінчаста бетонна піраміда Hyatt Regency.

В хол готелю можна було в'їхати на їхньому "фольксвагені", і ніхто б і не зауважив такого недоречного предмета у велетенському екзотичному просторі. Тропічний ліс, ніби десь на берегах Амазонки або в Таїланді, різнобарвні папуги на гілках рідкісних рослин, райські пташки між кольоровими струменями могутніх фонтанів, посвисти, виспіви, первісні крики й клекоти, і над цим перенесеним сюди царством природи нависають з одного боку прозорі галереї, на які виходять двері готельних люксів, а з другого боку на всю донебесну височінь готелю прозоріє скляна стіна, ледь підтримувана тонкою павутиною позолочених рам — опор. Найдивніше, що по тій стіні, не знати якою силою тримаючись, невтомно повзають прозорі ліфти, теж, як і все тут довкола, позолочені, прикрашені позолоченими китицями (дешеві театральні декорації ярмарку марнослави). Ліфти переповнені, вони возять і возять людей то до галерей готелю, то ще вище, на самий верх, де повільно обертається (теж позолочене!) велетенське колесо прозорого, як бульбашка на воді, кафе, звідки можна оглядати все місто з його пагорбами і падолами, острови, бухту, і Золотий Ріг, і прославлений міст, евкаліптові гаї та голі скелі, далекі шосе, забиті залізними ревучими табунами машин, і високе каліфорнійське небо, яке можна б назвати недоторканим, коли б не білі смуги інверсійних слідів од реактивних літаків.

Внизу, між фонтанами, за купами тропічних дерев, ховалося ціле царство розваг, задоволень і послужливості. Ресторани й кафе, магазини з гучними іменами "Діор", "Тіффані", "Карден", "Гелена Рубінштейн", "Картє". Перукарні для чоловіків, для жінок, для дітей, для собак і кішок, навіть для домашніх пташок. Телефони, телетайпи, телеграф, дансінги, відеосалони. Все тут кричало: "We're Number One![5]" І на кожному

кроці тикало тобі під ніс пиховито піднятий догори великий палець.

Салон місіс Пеллок, куди привела їх Роуз, нагадував королівські апартаменти. Принаймні саме таким уявляв собі Лукас життя королів і всіляких інших монархів.

Теж, як і повсюди в готелі, на кожному кроці позолота, навіть сама місіс Пеллок, манірна, якась ніби вимочена в оцті білява дама, теж у легкому широкому вбранні (нагадувало нічну сорочку), протканому золотими нитками. Сто п'ятдесят доларів за візит! Можна збожеволіти, почувши, що люди можуть ось так кидатися грішми.

Роуз представила місіс Пеллок свою подругу. Пат без особливих церемоній стала допитуватися, де вона має сісти чи, може, й лягти, як це діялося, скажімо, в древньому Римі, але на місіс Пеллок її зухвалість не справила ніякісінького враження, косметичка царственним жестом вказала на крісло для Пат, на диванчик для Роуз, тоді, гордо скинувши голову, війнула арктичним холодом свого натренованого погляду на Лукаса.

— Містер?

— Це мій жених, — пояснила Пат. — Я звикла скрізь брати його з собою.

— Але тут не...

— Не важить! — не дала їй докінчити Пат. — Він посидить з Роуз. Не переймайтесь ним, він трохи загальмований. Отже?

Вона не розгубилася в цих океанах фальшивої позолоти, лишалася сама собою, горда й незалежна, найпрекрасніша дівчина в Америці, і тільки подумати, що ця дівчина ще годину тому цілувала його, Лукаса, на шосе при в'їзді в Сан-Франціско. Може, той християнський святий, іменем якого названо це місто між водами, недаремно прийняв смертельні муки, щоб через віки й тисячоліття так само юні й досконалопрекрасні, як він сам, люди могли зазнати повноти життя і щастя?

Лукас увівся поряд з Роуз на мільйонерському диванчику з м'якої золоченої (аякже!) шкіри і став дивитися на Пат, яка влаштувалася в косметичному кріслі місіс Пеллок. З величезним подивом відзначив він у собі досі не знане почуття власника і навіть розгубився від такої несподіванки і не міг збагнути, звідки з'явилося це почуття: чи то від поцілунку Пат, чи від сидіння на цьому мільйонерському диванчику.

Але те, що він почув за хвилину, відкинуло його мало не до часів дикого Заходу. Лукас ладен був схопитися і гарячково обмацувати свій пояс, щоб вихопити з кобури кольт тридцять другого калібру і розрядити весь його барабан в оту біляву мавпу з кисло-солодкою фізіономією!

Що вона верзла, ота місіс Пеллок, за свої сто п'ятдесят доларів, що тільки молола ця прокисла баберя!

Вона кілька разів обійшла довкола Пат, то віддаляючись, то наближаючись, дивилася на неї примружено, тоді навіть крізь кулак, як розглядають художники-професіонали окремі деталі картини, випинала губи, стягувала їх зашморгом, підкидала брови на лоб, зсовувала їх до перенісся, нарешті стала навпроти Пат, викинула руку вперед, як Ваші нгтот під Прінстоном, і милостиво зронила з своїх косметичних висот:

— Так, міс. Підведемо деякі підсумки. Можу вам сказати, що у вас є очі.

— Справді? — засміялася Пат. — Я просто на сьомому небі!

— Передчасна радість, — холодно мовила місіс Пеллок. — Бо, крім очей, я не бачу більше нічого. Шкіри у вас немає.

— Тоді я негайно побіжу в природничий музей і виставлюся унікальним експонатом "Американська дівчина без шкіри!" — аж підстрибнула в кріслі Пат.

На місіс Пеллок це не справило ніякісного враження. Вона далі оглядала дівчину, як головнокомандуючий поле бою.

— Дозвольте спитати, — тицьнула вона в обличчя Пат довгим пещеним пальцем. — Це що у вас — ніс?

— Досі я так вважала, — відгукнулася Пат.

— Ніс у вас просто нікудишній! Це вам кажу я. В профіль ще с'як-так, але який може бути анфас із таким носом? Ніс вам треба замінити.

— Нічого простішого! — спокійно відреагувала Пат. — Мій татусь — фабрикант запасних частин для автомобілів, то чому б йому не виготовити й кілька запасних частин для мого обличчя?

— Тепер поглянемо на вашу шия, — не слухаючи її, вела далі місіс Пеллок. — Довга шия — це граціозність і краса. Але ви повинні знати, що з цими довгими шиями найбільший клопіт. Уявіть собі: ви розповніли. Що станеться з вашою шиєю? Це буде колона каліфорнійського Капітолію в Сакраменто, а не шия.

— Припустимо, я не стану повніти? — сумирно поспитала Пат.

— Тоді ваша шия висохне і нагадуватиме джутову віршовку.

— Що ж лишається — вкоротити шия?

— Я цього не казала, — холодно кинула місіс Пеллок. — Але ви повинні знати, що вашу шия треба плекати, як орхідею.

— І саме за це ви берете сто п'ятдесят доларів щоразу? — поцікавилася Пат.

Місіс Пеллок не знала, що таке розгубленість. Вона йшла своїм курсом, як атомний криголам крізь паковий лід, і ніяка сила не могла її збити з узятотою напрямку.

— Сто п'ятдесят доларів я беру тільки за консультацію, — холодно пояснила вона. — Міс Роуз повинна була вам сказати про це. А скільки мені брати за роботу, це вже я знаю сама. Але ми дійшли тільки до шиї. Спустимосся до грудей,

— Ми спустатимемосся ще ншкче? — поцікавилася Пат. — Тоді, може, попросимо мого жениха, щоб він вийшов?

Для місіс Пеллок Лукас більше не існував. Не існували й сто п'ятдесят доларів, завбачливо одержаних від Пат ввічливими асистентками місіс Пеллок. Тепер головне було — насолода від необмеженої влади над своєю жертвою.

— У вас уже були діти? — допитувалася косметичка в Пат. — Ви годували їх своїм молоком?

Але місіс Пеллок не знала, що таке Пат. Та, як запекла тенісистка, звикла повертати подачу супротивникові без роздумів і вагань.

— Діти? — вдавала вона святу наївність. — Уявіть собі: не пам'ятаю. Хіба що коли я була єгипетською царицею Клеопатрою або Катериною Другою.

Місіс Пеллок негайно перегрупувала свої сили.

— Ага, не годували. Отже, груди ваші, власні.

— І ви зможете видати мені сертифікат? — вже відверто знушалася з косметички Пат. — Щоб ніхто не зміг подати на мене до суду за те, що я привласнила чужі груди. Окрім того, ви дасте мені дорогоцінну пораду, що мені робити з моїми грудьми?

— Груді даються жінці для того, щоб вона ними пишалася! — гордо проголосила місіс Пеллок. — Тепер я маю деяке уявлення про вас і зможу подумати, чим вам допомогти.

— Як тобі місіс Пеллок? — стрельнула на Лукаса оком Пат, коли вони вдвох опинилися в "фольксвагені", лишивши сонну Роуз на розтерзання її косметички.

— Найдивніше, що масажист у нашій команді теж Пеллок і так само брутальний, — розвів руками Лукас. — Але він має справу з матеріалом грубим і навіть жорстким, а тут ніжність — і таке неймовірне поводження.

— Ніхто не хоче бути рабом без відповідної компенсації. Самих грошей тут не досить.

— Мені страшенно кортіло зірватися з мільйонерського диванчика і дати парочку замашних ляпасів цій зарозумілій місіс.

— Уявляю цей нечуваний для Hyatt Regency скандал! — зареготала Пат.

— Я ж Безслідний Лукас. Я зробив би це так, що місіс Пеллок не змогла б і второпати, звідки воно і як.

— Прибережи своє вміння. Воно може згодитися для чогось серйознішого, — порадила Пат, і Лукас із задоволенням вловив у її голосі турботливість. А може, тільки почулося?

Додому до Пат він їхати не захотів, поки не влаштувався в готелі на Ларкін-стріт, найнявши там невеличкий номер, який однаково коштував страшенно дорого. Каліфорнія!

Дім для багатих — що це таке? Лукас, їздячи з командою на змагання, побував майже у всіх великих містах Америки, скрізь бачив багаті квартали в буйній зелені дерев на відміну від голих, принесених в жертву стихіям ділянок бідняків, зневажливо відвертався на П'ятій авеню в Нью-Йорку від мордатих швейцарів, які стовбичили перед під'їздами розкішних будинків, захищеними від негоди барвистими балдахінами на золочених стовпцях, вірив і не вірив, коли йому казали, що в тих будинках таємничі власники займають уже й не просто більші або менші помешкання, а цілі поверхи, які так і звуться: поверх такого-то, поверх сякого, а то ще й поверх он якого або сякого-перетакого. На тій самій нью-йоркській П'ятій авеню стояв готель "П'єр", номери якого були продані мало не навіки людям, які жили навіть не в Америці, а десь на інших континентах, а сюди могли заїхати раз або двічі за все своє життя, щоб узяти з сейфів коштовності для дружини, перевдягтися, спуститися в ресторан, повечеряти у вишуканій компанії, і на тому кінець.

Колись греки творили свої міфи, щоб хоч трохи наблизитися до богів, американці укладали свою прагматичну міфологію для здорових заздрощів і культивування

безмежного нахабства в душах навіть тих, хто не має в кишені не тільки долара, а й цента.

Лукас ніколи не прагнув побувати в домах багатіїв. Може, давався взнаки слов'янський спадок, байдужість до земних благ, великий спокій безмежних рівнин перед метушнявою і марнотою світу? Він про це ніколи не думав. І тепер, коли "фольксваген" Пат стрибав, мов коник у траві, по химерній ступінчастій вулиці Сан-Франціско вище й вище, перестриб за перестрибом, одна кам'яна тераса за другою, Лукас навіть не міг уявити, що вони з Пат штурмують цитаделі багатства і неприступності. Бо в кінці такої кострубатої, камінно-твердої, недоброзичливої вулиці могли бути хіба що нужденні квартали бідноти, викинутої під саме сонце, під безжальність його променів, але ніколи не вишукані житла тих, хто править світом.

"Фольксваген" стукав колесами по кам'яних терасах майже так, як Лукас стукав по своєму оранжевому м'ячу: стук-стук, стук-стук! Невпинно, невтомно, уперто, затято. Коли ж нарешті убога студентська машинка достукалася до самого верху цієї ненормальної вулиці, виявилось, що там з одного боку густий евкаліптовий гай, з другого — сумно-самотній будинок на двадцять з чимось поверхів, а довкола — пустий простір, каліфорнійське нахабно-блакитне небо і спокій, спокій, як у царстві мертвих.

Високий будинок біля евкаліптового гаю, виявилось, мав досить високу ґратчасту огорожу і так само високу браму. Пат, ще не доїхавши до тої брами, різко засигналила, невидимі механізми негайно відреагували чи то на той сигнал, чи на номери "фольксвагена", металічна брама нечутно усунулася, і непоказна машинка вкотилася в двір, сповнений зеленої прохолоди дерев.

Лукас спостерігав усе це без подиву і захватів. Ну, гаразд. А що далі? Що ви змогли ще вигадати за свої такі-сякі багатства? За ним стояли цілі покоління бідняків, які тяжкою працею повинні були заробляти собі шматок хліба, і він мав право виставити рахунок від імені цих людей не тільки якимось там нуворишам, а й усьому світові, та водночас Лукас знав і щось інше, чого не знав ніхто на землі: людей можна врятувати, відкривши перед ними незглибимі запаси розуму, цього найбільшого капіталу, могуття і сили. Тим часом перебував під владою сил автоматизованого багатства і сліпої покірливості.

Щойно "фольксваген" вкотився у двір, до машини метнулася невиразна постать. Пат різко загальмувала, відчинила дверцята, доброзичливо гукнула:

— Хелло, Нік!

— Вітаю, міс Патриція! — радісно відгукнулася, постать.

— Сьогодні, мабуть, я вже не поїду, але все може статися. Подивися, Нік, на цю мою залізяку.

— Все буде о'кей, міс Патриція!

— Як там твоя донечка, Нік, співає?

— Вона співає і танцює, міс Патриція!

— Цього можна було сподіватися. Познайомся, Нік, це містер Лукас. Коли ти стежиш за баскетболом, то повинен його знати Безслідний Лукас — чув?

— О, міс Патриція! Як не чути? Коли ви це кажете, то я не міг не чути!

Лукас виповзав з "фольксвагена", як обпльований. Коли б не Пат, не її очі й уста, він би не втримався тут і хвилини. А що ж очікувало його далі?

Помешкання родини Хігані в займало дванадцятий поверх. Може, це був і не дванадцятий, а тринадцятий, але забобонні багатії на всяк випадок усунули небажане число з переліку поверхів свого будинку, мабуть, щоб збити з пуття нечисту силу.

Швейцара біля під'їзду, як на П'ятій авеню в Нью-Йорку, не було, зате в просторому прохолодному холі будинку, за довгою і високою, мов барикада, конторкою стовбичили два крутоплечі, схожі на перевдягнених у лівреї гангстерів, охоронці і, тримаючи руки під конторкою (не інакше — мали там автомати), гострооко вдивлялися на двері. Настороженість миттю змінилася підлесливістю, щойно вони впізнали Пат, один з них висмикнув руки з-під конторки, метнувся до ліфтів, натиснув кнопку одного з них, низько вклонився перед дівчиною і її супутником.

— Хелло, Род! — кивнула йому Пат. — Як ви тут? Все гаразд?

— Все о'кей, міс Пат! — проклекотів Род. — Все якнайкраще!

— Тебе не шокує вся ця буржуазність? — поспитала Пат Лукаса в ліфті. — Мене саму просто нудить од цього, але доводиться іноді грати в цьому паршивому оркестрику, хоч як фальшиво звучать тут інструменти.

— Я не звик втручатися в чуже життя, — скромно відмовив Лукас. — Для цього, мабуть, треба мати якесь особливе право. А яке в мене право?

— Але ти, здається, маєш намір втрутитися в життя всього людства, як усі божевільні винахідники?

— Те, що я думаю, повинне базуватися на абсолютній добровільності. Ніякого примусу! Хто хоче бути розумним, хай стає ним. Хто хоче залишатися дурнем — будь ласка, залишайся!

— Розум — це привілей, а за привілеї люди готові навіть вбивати одне одного. Хіба ти цього не знаєш? Сьогодні, коли немає змоги здобути розум тому, хто його не має, люди б'ються за те, щоб хоч називатися розумними, — як наслідок: безліч фальшивих вчених, діячів літератури й мистецтва, політиків, усіляких спеціалістів без спеціальності. А що ж станеться, коли справді розум можна буде здобувати для кожного так само просто, як купувати кока-колу? Світ перевернеться догори дном! Різанина буде така, перед якою побліднуть усі війни! Ти над цим подумав?

— Моя справа — технічна ідея, — безжурно мовив Лукас, і техніка врятувала його від подальшої розмови, що складалася зовсім не на його користь; ліфт зупинився, вони вийшли на вимощений чи то бордовим пластиком, чи то якимсь каменем майданчик і опинилися перед високими різьбленими дверима з дерева такого самого кольору, як і майданчик.

— Двері моя мамуня Беренікс привезла з Тайваню, — шукаючи в торбинці ключі, пояснила Пат, — цей камінь у нас під ногами — теж звідти.

Вона відчинила двері, впустила поперед себе Лукаса, і він майже втонув у товстелезному китайському килимі, який вистеляв увесь передпокій, заставлений

химерними світильниками у вигляді пагод і маяків, столиками, стільчиками, бронзовими і червоно-лаковими вазами — все китайське чи японське, але, з усього видно, східне.

— Американського в цій квартирі — тільки низькі стелі, холодильники і кухонне обладнання та ще кіт Маккарті, — поштовхуючи Лукаса поперед себе, сміялася Пат. — Я ж казала тобі, що в моєї мамуні китайський синдром. Так, як у тебе синдром розуму, чи я там знаю! Вдома в нас, звичайно ж, нікого. Мій братик Стів у тенісному таборі Кармел-Веллі для багатих дітей. Мама Беренікс на одному з міжнародних жіночих симпозіумів, вона вічно на цих симпозіумах і тільки на міжнародних. Містер Хіган зайнятий своїм бізнесом. Тільки наш Маккарті вдома і повинен нас привітати. Ма-ак! Де ти?

З глибини кімнат із гучним мурчанням посунула на Пат величезна чотиринога істота в густій рудій шерсті, з поставленим сторчма товстим, як стовп, хвостом. Кіт потерся об ногу Пат, замурчав ще голосніше, тоді з хижою ненавистю глянув на Лукаса.

— Помічаєш, скільки злості в нашому Маккарті? — засміялася Пат. — Він нічим не поступається своєму горезвісному тезці. Мак, ти линяєш, мов старий півень! Фу, як не соромно! Досить цих ніжностей, будь мужчиною!

Лукас був забутий. Він роззирався по величезній безладній квартирі, яка нагадувала музей східного мистецтва, але нічим не була схожа на людське житло, хіба що низькими стелями, як у сучасних стандартних будинках. Щоправда, кімнати надолужували нестачу висоти своєю площею, всі були просторіші за баскетбольні майданчики.

— У вас що — ніяких помічників? — Лукас мало не вимовив "слуг", але вчасно підшукав лагідніше слово. — Хіба й багаті люди живуть, як середній клас?

— А що таке середній клас? — відігнавши нарешті від себе кота, впала у широке біле крісло Пат, показавши Лукасові на таке саме крісло по той бік квадратного столика з чорного дерева. — Він теж ділиться на класи: нижчий, власне, середній і вищий середній. Ну, то ось. Містер Хіган належить до вищого середнього класу американців. Але ж середнього! Тому тут — нічого зайвого. Суцільний демократизм.

— Тоді що ж таке вищий клас? — здивувався Лукас.

— Фамілії! Клани! Імена! Ти чув коли-небудь ці імена? Рокфеллери, морганн, меллони, дюпони, вандербільдти, форди, маккорміки... Їх не так багато. Кілька десятків. Ми — молода нація, у нас — ніяких традицій, тому ми вхопилися за цю традицію: імена перших мільйонерів — і тепер тримаємося за неї зубами. Все, що після тих перших, — це не те. Дріб'язок. Коли навіть багатші, розумніші, безжальніші, цинічніші, — не важить, їм судилося безіменність. Хай вдовольняються тим, що здобули, але більшого — зась! Ні національної слави, ні становища в суспільстві, ні стилю життя — нічого! Тому я й кажу, що це — всього-на-всього середній клас із трохи більшим достатком, ніж у звичайного середнього класу, тобто в стопроцентних американців. Не подумай, що в мене ностальгія за славою і невдоволеність життям

через те, що мої предки не мають змоги прорватися у вищі сфери. Коли хочеш знати, то єдина моя мрія, найпалкіше бажання — знайти колись таку бомбу, щоб я могла підкласти її під усе це смердюче суспільство, яке з'їдає само себе, і висадити його в повітря, пустити димом і прахом! Я навіть в університеті вчуся не для того, щоб вдовольнити пиху моїх багатих батьків, а щоб спробувати знайти якийсь вихід з безвиході, зачерпнути мудрості у великих синів Америки, які віддали своє життя за те, щоб вона була славою, а не ганьбою людства. Ти казав, що не читав Фолкнера. А я тепер, провчившись чотири роки в університеті і відвідуючи весь цей час семінари професора Кастанеда, могла б розповісти тобі про цього письменника, про його романи, про його життя і смерть таке, чого не знає і ніколи не знатиме ні стопроцентний американець, ні кандидат у ці стопроцентні. Може, колись я й розповім тобі про це. А сьогодні скажу ще таке: в університеті я вчуся, звичайно ж, за гроші містера Хігана, мого рідного батечка. Але я не захотіла брати ці гроші тільки тому, що я донечка містера Хігана, тому наполягла, щоб ми уклали угоду. Містер Хіган, тобто мій рідний батько, сплачує вартість мого навчання в університеті, а я, із свого боку, зобов'язуюсь сплатити йому всі видатки після того, як закінчу свою освіту і стану самостійно працювати. Ясна річ, ти можеш сказати: знайшла чим хвалитися, петі-буржуа! Мовляв, я заробляю право на своє навчання власними руками, а ти береш у борг у свого рідного батька, не дуже дбаючи про те, доведеться сплачувати цей борг чи, може, й не доведеться. Але ти ще мене зовсім не знаєш, Лукас!

— Справді, я тебе зовсім не знаю, — сказав він. — Але...

— Але? — вона подалася до нього всім своїм гнучким, неповторним тілом через широкий столик з чорного, як безнадія, дерева, однак тої самої миті в передпокої задзвеніли мідні гонги, і Пат ненависно тупнула ногою.

— Тут навіть електричний дзвінок стилізований під китайський гонг! Мабуть, прибула мама Беренікс!

Дзвонила справді місіс Беренікс, і майже синхронно з нею з'явився і сам господар дому містер Хіган. Від матері Пат успадкувала гнучкість тіла і жвавість помислів, батько подарував їй зовнішність: зріст, колір волосся і шкіри, тембр голосу, вміння дивитися, не дивлячись, висловлювати ставлення, не мовлячи й слова. Але врода Пат була цілком неповторна, ні в кого не запозичена, ні від кого не успадкована. Як на Лукаса, то це вже була й не врода, а якесь ніби загадкове явище природи, мутації, може, й неземного, а космічного походження, витвір вищих сил, які людству ще належить розгадати.

До Лукаса батьки Пат поставилися з ненастирливою уважністю, місіс Беренікс, ніби давньому знайомому, стала розповідати про свої подорожі до Азії й Африки і допитуватися, чи він теж любить подорожувати. Містер Хіган приніс тим часом лід і напої, але довідався, що їхній гість не п'є нічого, крім води та хіба що кока-коли, відверто занудгував і викликався негайно показати Лукасові свою колекцію "ролс-ройсів".

— Гараж під будинком, нам варто лише сісти в спеціальний ліфт, — пояснив він,

вловивши запитливий погляд, який Лукас кинув на Пат. — Я арендую кілька боксів, бо мої машини мають справжню музейну цінність. Найкоштовніший екземпляр — "ролс-ройс", який належав королеві Англії Георгу VI. Десять років тому я заплатив на аукціоні вісім тисяч доларів. Сьогодні мені дають сорок тисяч, але я не хочу й слухати!

— Ми теж не хочемо цього слухати! — урвала його Пат. — І приїхали зовсім не для того, щоб оглядати твою нікчемну колекцію старого залізниччя!

— Па-ат, — докірливо промовила місіс Беренікс.

— Не важить, — добродушно усміхнувся містер Хіган. — Я із своїми експонатами справді буваю набридливий. Але, мої дорогі гості, я хочу запросити вас на вечерю до яхт-клубу і вже подзвонив туди, однак...

Він безсило розвів руками, мовляв, зробив усе залежне від нього, але тепер безсилий.

— Що ти маєш на увазі? — спитала Пат.

— Ти ж знаєш: яхт-клуб має свої вимоги. Це закритий клуб. Відповідний одяг і все таке інше.

Лукас зиркнув на свої не дуже нові кросівки, потерті джинси, легку спортивну сорочку. Одяг не для мільйонерських клубів. Пат, очевидно, має тут щось у гардеробі, їй простіше, а для нього — це справді проблема.

— Ти хотів, щоб Лукас вирядився в смокінг, а я в плаття з Парижа? — з викликом поглянула на батька Пат.

— Ну, коли не смокінг, то принаймні якийсь блейзер і галстук, — спробував відступати містер Хіган.

— Можеш послати в свій яхт-клуб один із своїх блейзерів, додавши і один із своїх ста двадцяти галстуків, а ми обійдемося без вишуканої вечері.

— Ну, Пат, навіщо ти так? — втрутилася місіс Беренікс. — Нам справді треба поїхати повечеряти. А коли Лукас не має нічого проти, то можна для нього підібрати один з нових блейзерів містера Хігана, ну, і все потрібне.

Лукасові підійшов якийсь білий кітель з позолоченими ґудзиками, уніформа саме для такого закладу, як яхт-клуб, хоч Пат всю дорогу й глузувала з цього блазенського вбрання.

На Пат було так зване плаття для коктейлів. Сяк-так зшитий докупи шматок лисучої темно-вогнистої матерії на двох вузюсіньких шлейках — все якраз для того, щоб оголити худенькі легкі плечі Пат, показати її стрункі міцні ноги і туго напнутися в тих місцях, де зухвало стирчали незахищені дівочі груди. І тоді як Лукас обливався потом і не міг зворухнутися, закутий у цупкий псевдоморський кітель з чужого плеча, Пат у своїй вогненній шматині почувалася вільно, мов легенька хмаринка в небі.

Вони їхали величезним "Лінкольном" містера Хігана, знову гуцали по тих самих кам'яних терасах, що й перед тим з Пат на "фольксвагені", тільки містер Хіган вів машину обережніше, та й амортизація тут була зовсім інша.

— Невже немає іншої дороги? — здивувався Лукас.

— Треба об'їздити мало не до самого Сакраменто, а ми звикли навпростець! —

засміялася Пат.

— Вам доводилося бувати в Сан-Франціско? — звернулася до Лукаса місіс Беренікс.

— Він об'їздив усі міста наших благословенних Сполучених Штатів! — викрикнула Пат. — Я ж вам казала, що Лукас — баскетболіст. Безслідний Лукас! Ви повинні були чути це ім'я! Він їздить по Америці і грає в баскетбол!

— Коли отак їздиш і тільки те й робиш, що граєш, то не дуже багато можеш побачити, — зауважив містер Хіган. — Ми ще маємо трохи часу, і можна б трохи попоїздити містом. Хоча б на Телеграфний пагорб, звідти прекрасна панорама.

— Я, власне, нічого не маю проти, — сказав Лукас.

— А тоді ти повезеш нас через рибний порт і ми подивимося, як на березі варять у бойлерах свіжих крабів! — заявила Пат. — І ми з Лукасом спробуємо тих крабів!

До яхт-клубу вони добралися вже в темряві. Велика тяжка споруда плавала в морі світла від численних ліхтарів і прихованих світильників, золотими вогнями горів широкий розкішний вхід, темне дерево сходів, панелей, сліпучі люстри, безліч святково зодягнених людей, гамір, сміх, вітання, пещені лиця, гірлянди коштовностей на жінках, демонстрування міцних чоловічих зубів, ніби на прийомі в дантиста, навмисний демократизм жестів і голосів — усе це сковувало Лукаса ще цупкіше, ніж чужий кітель на плечах.

Містер Хіган вів свій екіпаж крізь усі сцілли й харібди вишуканого товариства з рішучістю й умінням хитромудрого Одиссея. Там помах руки, там усмішка, там доброзичливе "хелло!", там летючий уклін, — і далі, далі, крізь анфілади, катакомби, лабіринти, через музикальні салони, через зали, вставлені макетами парусників і крейсерів, що вигравали американцям морські битви, яких ніколи не було, і завойовували острови, які не чинили ніякого опору, і нарешті до гостинно розчинених високих дверей ресторану, на порозі якого вже чекає в чемному, ледь помітному поклоні метрдотель, наставляючи на шановного члена яхт-клубу круглу голову з ретельним проділом у смолисто-чорному волоссі.

— Хелло, Дуглас! — привітався з метром містер Хіган. — Сподіваюся, ви знайдете для нас затишне місце?

— Добрий вечір, місіс Беренікс, добрий вечір, міс Пат, добрий вечір містер Хіган! — натреновано швидко перелічив сімейство Хіганів метрдотель, одразу даючи зрозуміти Лукасу, що він тут чужий і зайвий. — Столик уже чекає на вас. Усе зроблено, як ви сказали. Саме в тому місці, яке вам найбільше до вподоби. Ніхто не заважатиме. Все інше — як завжди. Ви будете задоволені,

— Прекрасно, Дуглас, ви, здається, перевершили сьогодні самого себе, — доброзичливо промовив містер Хіган. — Але в мене таке враження, що ви маєте намір і далі хвалитися тим, якою вечерею нас нагодуєте, а тим часом тримаєте нас на порозі! Чи, може, я помиляюся, дорогий Дуглас?

— О, прошу вибачити, будь ласка, будь ласка, — заметушився метр, широким жестом запрошуючи гостей до залу, а сам майже непомітно притулився до містера Хігана і майже пошепки промовив: — Дозволю звернути вашу увагу, містер Хіган, — що

в нас усе тільки для членів яхт-клубу, а з вами сторонній.

— Дякую, Дуглас, — гордо поминаючи метра, кинув містер Хіган. — Я знаю. Можете не турбуватися.

Столик справді був зручний і в тихому місці, ще не встигли всі як слід усістися, як метрдотель уже стояв біля містера Хігана, тримаючи в руках величезну карту напоїв і справжній фоліант з описом усього, що можна тут з'їсти, але не квапився передати гостям ці ресторанні вірчі грамоти, а знов, схилившись до самого вуха містера Хігана, настирливо повторив:

— Дозволю звернути вашу увагу, містер Хіган, що з вами сторонній.

— Дякую, Дуглас, — так само терпляче відповів містер Хіган. — Я вже сказав вам, що знаю про це і прошу вас не турбуватися.

Після цього нарешті почалося вивчення вірчих грамот.

— Сьогодні ми їстимемо екзотичну страву! — навмисне бадьорим голосом заявив містер Хіган. — Магі-магі! Гаванська риба з ананасами, спаржею і жовтою картоплею. Вам доводилося бувати на Гаваях, Лукас?

— Я ж казала тобі, що Лукас облітав усі штати! — сказала Пат. — Правда ж, Лукас? Але ніяких магі-магі він не їв на твоїх Гаваях, бо його годують простою їжею спортсменів.

— Так, я це пам'ятаю, — усміхнувся містер Хіган, — як пам'ятаю й те, що ви зовсім не п'єте і мені доведеться пити своє віскі самому.

— Я підтримаю вас і вип'ю простої води, — щоб не мовчати, подав голос Лукас.

— Прекрасно! Тоді я попрошу, щоб дали води не простої, а гавайської!

— І вони принесуть тобі звичайнісінької води з-під крана, а з тебе візьмуть, як за гавайську, — познущалася з батька Пат.

— Пат, дорога, — заспокійливо піднесла руку місіс Беренікс, — тобі не здається, що ти сьогодні надто агресивна?

— Ти просто давно не бачила мене і відвикла від моєї агресивності. А в цьому паршивому житті мимоволі стаєш, як звір у клітці.

— Здається, тобі не доводиться скаржитися на життя, — обережно зауважив містер Хіган.

— Ах, мені! А ти забув ще про двісті мільйонів американців! Уже не кажу про мільярд китайців і майже мільярд індійців. Спитай Лукаса, як він почувається у вашому яхт-клубі під зміїне сичання містера Дугласа? Чи, може, ти гадаєш, що ми не чуємо його нашіптувань? Ось перед тобою сидить завтрашній фізик з дипломом Стенфорда, а кому потрібні сьогодні фізики? Так само, як і філологи, яким я завтра стану, і взагалі — кому потрібні ми всі? В Росії і в країнах Східного блоку про випускників дбає держава. Для нас — це казка і ненаукова фантастика.

— Ти, мабуть, перебільшуєш, Пат, — подала голос місіс Беренікс.

— Перебільшую? Що ж саме? Щодо нашої непотрібності чи, може, щодо вістей з соціалістичного світу? До речі, ти з своїх безкінечних поїздок могла б привозити не отой мотлох, яким забила помешкання, а корисні вісті. Ти ж їздиш повсюди, як сліпа. У

вас полуда на очах від свого багатства і зарозумілості.

— Спокійніше, Пат, спокійніше, прошу, — добродушно промовив містер Хіган, попиваючи своє віскі, — зараз нам принесуть магі-магі, тоді будуть артишоки, салат з рокфором, щось солодке, а вже опісля ми поговоримо про справи. Америка велика, в ній знайдеться місце для кожного.

Магі-магі несли п'ять кельнерів. Дуглас очолював похід і, не підпускаючи до столика урочистої процесії, знову схилився до вух містера Хігана і нагадав:

— Дозволю звернути вашу увагу, містер Хіган, що за вашим столиком сторонній.

— Дякую, Дуглас, — була спокійна відповідь, — ви вже казали мені про це, прошу не турбуватися.

Після цього вечера вже більше не затримувалася, Лукас допивав свою гавайську воду, містер Хіган і дами пили гавайське золотисте вино, в якому, сміялася Пат, хіба що етикетки були гавайські, а все інше — каліфорнійське.

В машині Пат одразу пішла в атаку на батька.

— За вечерею ти не захотів нас слухати. Тепер тобі, мабуть, треба час, щоб перетравити магі-магі? Чи, може, кортить усістися в глибоке китайське крісло і попивати китайський зелений чай?

— Не відмовився б, — благодушно похмикав містер Хіган, — і ми, мабуть, так і зробимо, коли доберемося додому. Але по дорозі можна й поговорити. Я обіцяв вас вислухати і це з охотою зроблю.

— Ти обіцяв дати пораду! — нагадала йому Пат.

— В межах моїх можливостей, тільки в цих межах.

— Можеш ти собі уявити, що Лукас — автор ідеї, яка переверне світ?

— Навряд. Тобто я хочу сказати, що не можу такого уявити. Бо хто я? Простий продуцент запасних частин для автомобілів.

Пат його не слухала.

— Тепер далі, — відмахуючись од Лукаса, який мовчки показував їй, що не треба про все це, майже кричала Пат. — Ідея Лукаса, звичайно ж, усіма визнається божевільною, ніхто не сприймає її всерйоз, але його професор помагає видрукувати Лукасів реферат, той реферат хтось там прочитує, до Стенфорда прибуває якийсь агент від отих товстих котиків, що наживаються на виробництві страхітливої зброї, і пробує купити Лукаса для їхньої диявольської кухні.

— Ти ж сказала, що ідея — божевільна? — нагадав містер Хіган.

— Вони купують навіть усе найбезглуздіше, аби лиш воно нікому більше не дісталось. А потім: хіба ти не знаєш, що у нас в Америці в кінці кожної наукової ідеї неодмінно стовбичить генерал! Ти не помітив цього?

— Простіше кажучи, — підсумував містер Хіган, — Лукасові після університету запропонували роботу в якійсь корпорації...

— Не в якійсь! — закричала Пат. — Не в якійсь! У Стенфордському інституті досліджень, серед отих респектабельних покидьків, що вигадують війни ще страшніші, ніж ми їх уже маємо! Я сама кілька разів брала участь у студентському пікетуванні

Менло-Парку, домагаючись, щоб їх усіх видворити звідти! А тепер щоб Лукас бруднив свої чисті руки з політичними гангстерами! Він не хоче цього і ніколи не захоче.

— Ця установа, про яку ти говориш, справді не дуже популярна, — зауважив містер Хіган. — Але що за ідея в Лукаса?

Лукас нарешті зміг взяти участь у розмові.

— Це ще тільки гіпотеза. Я вважаю, що розум — одна з форм, особлива форма енергії, досі не znана людям. Як будь-яка з форм енергії, вона повинна мати постійну величину. Отже, людство не завжди повністю використовує запаси цієї енергії. Це нагадує те, як використовується енергія електростанцій. То години пік, то спад, коли енергію просто нікуди дівати. Коли б знайти технічні засоби, які допоможуть вибирати, сепарувати всю кількість існуючої енергії в інтелектосфері землі, тоді розумовий потенціал людства зріс би просто запаморочливо. Перспективи для розквіту всього людства. Технічно це, здається, можливо. Принаймні я б хотів попрацювати в цьому напрямку.

— Я вас зрозумів, — підсумував містер Хіган. — І можу тепер пояснити, чому хтось звернув увагу на ваш реферат, хоч ідея справді, як то кажуть, до неї ще треба — ноу-хау[6]. Але йдеться про розум, а сьогодні вже всі розуміють, що саме розум найперше потрібен для сили... Ну, а сила... Нею сьогодні володіють не так уряди, як великі уми, зібрані в отакі корпорації, як той самий Стенфордський інститут досліджень.

— Що ти цим хочеш сказати? — всім тілом подалася наперед Пат. — Може, ти хотів би виправдати всіх отих пронозливих сучих синів, яким байдуже, над чим працювати; аби лиш досягти особистого благополуччя і прославити власну персону? І, може, ти хотів, щоб і такий чистий хлопець, як Лукас, опинився серед них?

— Не так беззастережливо, Пат, прошу тебе, — підняв заспокійливо руку містер Хіган. — Ось вам приклад. У 1939 році юний винахідник Честер Барлсон запропонував Баттельському меморіальному інституту (фактично— це науково-дослідна фірма в Коламбасі, штат Огайо) ідею того, що ми сьогодні зємо ксероксом. Згодом той самий "Таттел", всіляко вдосконалюючи машини для ксерографії, включає 400 своїх наукових співробітників у "Манхеттенський проект" генерала Леслі Гровса. Ксерокс і атомна бомба — здавалося б, що тут спільного? Але й за тим і за тим стоїть сила Америки. Те саме маємо сьогодні. Звичайно, є корпорації якоюсь мірою одіозні вже самими своїми назвами. Той самий Стенфордський інститут досліджень, корпорація РЕНД, Лівермор, де вдосконалюють бомби й інші знаряддя масового вбивства, Форт-Детрік у Меріленді, де працюють вже й зовсім над чимось нелюдським — бактеріологічною зброєю. Однак є цілком пристойні заклади, я б сказав, справжні притулки для умів, як-от центр у Сан-Хосе, тут, поряд, група ТЕМПО в Санта-Барбарі, славетний Гудзонівський інститут...

— Звідки в тебе така підозріла обізнаність з усім, що стосується війни? — знервовано смикнулася Пат. — Ти перелічуєш ці назви майже закохано.

— Там працюють блискучі уми Америки.

— Це не блискучі уми, а мерзенні пуголовки! Ганьба не тільки Америки, а всього людства!

— Вони несуть свій хрест цілком добровільно і чесно.

— Може, й ти несеш свій хрест? І може, й твої запасні частини насправді не для автомобілів, а для бронемашин і танків?

— Ти мала б знати, що з погляду техніки тут немає ніякої різниці, — спокійно сказав містер Хіган, всю свою увагу зосереджуючи на управлінні машиною, яка саме дерлася вгору по сторчкуватих терасах мільйонерської вулиці.

— І немає різниці, чи ти заробив свій мільйон чесним бізнесом, чи внаслідок брудних операцій з Пентагоном?

— Пентагон, можливо, найчесніша установа Сполучених Штатів, — була відповідь.

— Ах, так, — тихо промовила Пат. — Зупини машину!

— Ти ж бачиш, що тут зупинятися не можна. Ми посунемося вниз, просто на трамвайну лінію.

— Зупини, а то я вистрибну й так! — істерично закричала Пат, рвонувши ручку дверей.

Лукас спробував затримати Пат, але в ній вибухнуло стільки злої сили, що справитися з нею він не зміг. Містер Хіган теж не знав, як йому поводитися, він ще не прибирав ноги з акселератора, і "Лінкольн" уперто перестрибував кам'яні тераси, але тяжка машина все ж уповільнила хід, Пат майже випала з неї, Лукас стрибнув слідом, рятуючи дівчину від небезпечного падіння, вони опинилися майже в обіймах одне в одного, ще знервовані тим, що сталося, але водночас і щасливі, бо вільні від усього.

"Лінкольн", червоно сяючи великими габаритними вогнями, ще гунав по терасах, він міг щомиті зупинитися, Пат нетерпляче смикнула Лукаса за руку.

— Втікаймо!

— Куди?

— Вниз. Далі звідси!

Вони побігли, легко перестрибуючи через кам'яні тераси, і що нижче спускалися, то щасливішими почували себе.

Пат зупинилася перша. Лукас підтримував її за легкі плечі. Серце йому колотилося не так від бігу, як від небезпечного зближення з цією незбагненною дівчиною.

— Знаєш що? — прошепотіла Пат.

— Що?

— Ми поїдемо до твого готелю.

Він мовчав. Боявся заперечувати і ще більше боявся згодитись.

— Чого ж ти мовчиш?

— Не знаю, що казати. Так негаразд усе вийшло. Ми навіть не дослухали містера Хігана до кінця...

— Що ти ще хотів почути? Щоб він став розповідати тобі, як-то корисно розбудовувати далі ядерну парасоль для захисту демократії? їхня зобиджена і загаджена демократія! Ти сьогодні мав нагоду насолоджуватися нею. Мій буржуазний батечко з отим ресторанним лакизою Дугласом розіграли перед тобою розкішний спектакль. А ти ще турбуєшся про самопочуття містера Хігана! В тебе є на таксі?

— Звідки? Я ж не в своєму одязі.

— Перевір кишені.

— Справді: щось тут є.

— Я так і знала. Так звана добропорядність моєї мамуні. Ловимо таксі! Боже, яка я дурна: ждала поради від мого татуся, досі не поцікавившись, на чому він заробив свій мільйон! Ти, мабуть, зневажаєш мене, Лукас?

— Про що ти говориш, Пат!

— Але я всі ці дні розпинаюся, щоб виказати свою любов до тебе, а ти холодний, як Гренландія!

— Я просто не маю досвіду,

— Тебе з'їв баскетбол?

— Хіба я знаю?

Таксі загальмувало біля них, вони скромно сіли на задньому сидінні, тримаючись за руки, доїхали до готелю, де в Лукаса був номер.

— А чому шостий поверх? — граючи лукавими очима, сміялася в ліфті Пат.

— Хіба я знаю? Там ще кошмарно довгий коридор і якийсь вигинистий, мов удав.

— Нас він не задавить! Ми дужчі за нього.

Номер був зовсім маленький, ліжка займало майже всю його площу, починалося від самих дверей, збоку тумбочка для телефону, якась ніби щілина — вхід до ванної. Світло — тьмаве, примарливе, мовби мертво.

Пат стала збоку від ліжка, глянула на Лукаса потемнілими в примарливому світлі очима.

— Ти замкнув двері?

— Здається.

Вона рвонула з себе те, що мало б зватися платтям, вдарила по очах Лукаса темним вогнем, обезвладила беззахисним саявом свого молодого тіла, ледь чутно прошепотіла:

— Ти можеш підійти до мене безслідно, як умієш тільки ти, Лукас? Можеш? Можеш?

Лукас оглух від того шепоту, а осліп ще перед тим, безпорадно простягнувши поперед себе руки, він наблизився до Пат ще обережніше, ніж до вази з найтоншого скла.

Вже тільки згодом він почув її шепіт:

— Як добре, що в американських готелях такі широкі ліжка.

9

Все ж довелося розповідати про Хантера професорові Джонсу, так і опинився Лукас після університетського курсу в "Магнолії".

Життя ламалося, а що вийде з того ламання, Лукас не знав, і ніхто б не міг йому сказати. Найперше — Пат.

Вона одразу втратила всю свою самовпевненість і рішучість, стала зовсім безпорадним дівчиськом.

— Я б нізащо не відпустила тебе! — притупувала Пат ногою перед Лукасом, якого перед тим всадовила в глибоке крісло і звеліла не підводитись, щоб вона могла надивитися на нього, може, й востаннє. — Не відпустила б я тебе, але як це зробити? Цей вреднючий стариган Джонс навмисне запихає тебе в таку діру, звідки вже не видобудешся!

— Але ж, Пат, послухай, — спробував перепинити її Лукас. — Професор хоче мені добра і тільки добра. Він обіцяє...

— Не смій мені більше про його так зване добро! Він посилає тебе ближче до Нью-Хейвена, де ця його Елінор! Хіба ти не сам казав мені, що закохався в її портрет і тільки завдяки цьому звернув увагу на мене? Може, не казав!

— Ну, казав. Але ж насправді все не так.

— Коли не так, тоді я кину університет і поїду з тобою!

— Хіба я проти? Але дай мені можливість влаштуватися в Ньюпорті, а тоді...

— А тоді ти мене забудеш!

— Пат!

— Ну, гаразд. — Вона пройшлася перед ним, переплітаючи ноги, як манекенниця. — Я справді як дурна. Чого б я там не бачила, серед тих задрипаних янкі! Просто, коли буде охота, я, може, приїду до тебе на уїкенд. Ти не проти?

— Пат!

— Здається, ти мав намір подарувати людству нові запаси розуму? Це не дуже узгоджується з таким односкладовим мовленням, яке ти тут демонструєш! — засміялася вона,

— Пат!

Звичайно, перелітати одне до одного через усю Америку не так просто і зовсім недешево, але вони заприсяглися, що відстань не стане для них перешкодою.

З Широком Ділом Лукас розлучався назавжди, так само, як і з командою.

— Хлопче мій, Лак, — ляскав по плечу Лукаса Широкий Діл, — повір: коли б я знав, що ти підеш у якусь професійну команду, я теж попросився б туди. Не тренером, то хоч носити м'ячі і дивитися, як ти граєш!

— Навряд чи я тепер гратиму, — сказав Лукас.

— Не зарікайся, не зарікайся! У тебе ще добрий десяток років пристойної форми. Ці шуліки з НБА[7] так і накинуться на тебе, щойно довідаються, що з університетської ліги ти вже пішов. І коли їм удасться тебе спокусити, дай знати Широкому Ділу. Обіцяєш?

— Обіцяю, обіцяю, — усміхнувся йому Лукас, навіть у гадці не маючи, що в ту липучу павутину, яку сплітатимуть довкола нього таємничі сили, оцей добродушний Діл теж вплете свою нитку. Невеличку, зовсім непомітну, але вплете.

Та це буде згодом.

В контракті, надісланому Лукасу з "Магнолії", стояло: "Школа "Магнолія", Ньюпорт. Штат Род-Айленд".

Род-Айленд — це десть на східному узбережжі, між Нью-Йорком і Бостоном. Як туди

добиратися, Лукас не мав ніякісінького уявлення. Він полетів до Нью-Йорка, там сів на рейсовий автобус, який ішов до Ньюпорта, але ні водій автобуса, ні пасажери ні про яку "Магнолію" навіть не чули. Лукас втішав себе тим, що, прибувши до Ньюпорта, він на автобусній станції візьме таксі і добереться, куди йому треба, бо таксисти знають усе на світі. Однак і тут його очікувала невдача. Таксист, літній, важкоплечий чоловік у форменому кашкеті, уважно вислухав Лукаса, довго думав, тоді сказав:

— "Магнолія"? Не знаю. Ніколи не чув. Де це саме?

— В Ньюпорті.

— Ньюпорт не таке й велике місто, але вам треба знати, що тут є власне Ньюпорт, на тім боці затоки Джеймстаун, а ось тут зовсім поряд є ще Мідлтаун — ніби й місто, а насправді маєтки, ферми, угіддя.

— Я чомусь вважав, що таксисти знають усе, — сказав Лукас, — тому й запитав вас про "Магнолію".

— Ви мені не вірите? — шофер навіть не образився. — Гаразд. Я скористаюся радіотелефоном і поспитаю своїх колег. Не заперечуєте?

Кілька хвилин, супроводжувані тріскотнявою електричних разрядів, лунали в машині різні голоси, але жоден з них не підтвердив існування в Ньюпорті загадкової "Магнолії".

— Не переймайтеся занадто, містер, — заспокоїв Лукаса водій. — Наше місто, мабуть, не схоже на жодне з американських міст. Коли в усіх інших американських містах ніхто не знає ні про своє місто, ні навіть про своїх найближчих сусідів, то в Ньюпорті ніхто не хоче знати нічого й ні про кого. Скажімо, ті, хто живе на Еннендейл-роуд, не скажуть вам жодного слова про тих, хто приїздить на літо в свої палаци на Бельвю-авеню, хоч ви їх ріжете. Цим вони рятуються від заздрощів, які могли б передчасно звести їх у могилу. Що? Хтось сказав, що на Бельвю-авеню щороку цілих чотири місяці живуть усі ці астори, вандербільти, пелли, уінслоу, брауни? А хто це казав? І навіщо це нам? Ми якось обійдемося без купальних кабін на Бейлі-біч і без тенісних кортів для багатих нероб, досить з нас і того, що погуляємо по Кліфф-уок і зможемо зайти до одного з барів на Темз-стріт, подивитися новий кінофільм в "Апра-хаус" або в "Джейн Пікенз". Ви кажете "Магнолія"? Очевидно, це місце, куди ніхто ніколи не їздив на таксі.

— Тоді що ж мені робити? — розгубився вкінці Лукас.

— Може, у вас є телефон?

— Здається, немає.

— Моя вам порада: влаштуйтеся в готелі і попросіть портьє, щоб він довідався про все, що вас цікавить.

— Ви мене трохи налякали своїм Ньюпортом. Я не можу собі дозволити розкішного готелю. У вас тут є щось скромне?

— Містер! Я не повезу вас в "Шератор-айлендер", але "Тредвей-інн", мабуть, вам буде до вподоби!

Знову широчезне ліжко на цілу кімнату (але без Пат, без Пат!), два крісла, столик,

кольоровий телефонний апарат, який мав нарешті принести вісті про загадкову "Магнолію". Принаймні порт'є обіцяв Лукасу зробити все можливе.

Телефон задзвонив тільки вранці наступного дня.

— Містер Лукас?

— Так.

— Я дзвоню за дорученням місіс Еймі. Ми чекаємо вас у "Магнолії".

— Я пробував добратися до вас ще вчора, але тут ніхто не знає.

— Мідлтаун, маєток "Темерлан". Вас зустрінуть.

Безособова форма обіцянок не дуже втішала, але в Лукаса не було вибору. Він знову тринькав гроші, наймаючи таксі, яке цього разу привезло його саме туди, куди він сказав. Біля воріт "Тамерлана", що нагадували тріумфальну арку, його зустріла спортивного вигляду висока дівчина і повела до директриси Еймі, яка ждала Лукаса десь у глибинах цього розкішного володіння. Просторі зелені галявини, густі гаї високих дерев, білі будівлі, розкидані недбало, але мальовничо серед цих несподіваних тут просторів, — усе це, вочевидь, і звалось "Магнолією", одним з тих таємничих закладів, про які Лукас досі тільки чув, але ніколи не бачив і не сподівався побачити.

Місіс Еймі зустріла його в канцелярії школи, досить діловій кімнаті з сталевим письмовим столиком і сталевими книжковими шафами, нічого зайвого, ніяких розкошів, сизо-сталевий полиск, викінчена функціональність кожного предмета, і сама директриса — теж як один з цих металічних функціональних предметів: круглі кучерики, мовби з оцинкованого дроту, квакерські окуляри в цинковій оправі, цинковий голос, із якого ніби такі сиплеться циндра.

— Ви зупинилися в Ньюпорті, містер Лукас?

— Так.

— Готель?

— "Тредвей-інн".

— Цілком пристойний готель, хоча й не відповідає нашому рівню. Щоб уникнути небажаних протиріч, ми вирішили, щоб наші викладачі жили на території "Тамерлана". Тому вам буде надано відповідне помешкання.

— Дякую, місіс Еймі.

— Звичайно, за відповідну плату. Вона не така вже й мала, але цілком прийнятна, цілком, запевняю вас, надто маючи на увазі, як оцінюватиметься ваша робота в "Магнолії".

— Дякую, місіс Еймі.

— Дякувати можете не мені, а собі самому і своїм здібностям. Будемо відвертими до кінця, містер Лукас. Ми запросили вас як баскетбольного тренера. Про це зазначено і в контракті.

— Я приїхав сюди саме для цього.

— Не все можна записати на папері. Нашим вихованкам не потрібен баскетбол.

— Але тоді до чого ж я тут?

— Майте терпіння. Їм не потрібні змагання, вони не прагнуть займати призових

місць, ставати чемпіонками, одержувати медалі. Вони самі мають можливість вигадувати будь-які медалі, відливати їх із срібла, з золота, навіть з платини і вручати їх кому забагнеться. Що їм треба в спорті? Трохи тенісу — і в нас прекрасні корти та прекрасні тренери. Плавання — ми маємо басейни, що відповідають усім олімпійським вимогам. Кінний Спорт — це розкіш, яка сьогодні мало кому доступна, отож ми маємо конюшні, як у французьких королів, дорогих коней, тренерів, виписаних з Європи. З цього ви можете зробити висновок, як мало важить для нас баскетбол і ще менш — тренер з баскетболу.

— Тоді як же зі мною? — знову не стримався Лукас.

. — Дослухайте, прошу вас, до кінця. Нам потрібен був не якийсь там тренер, а саме ви, містер Лукас, і не за своє вміння грати, а за неперевершене мистецтво володіти своїм тілом... Фантастична невловимість, стрибок з лінії штрафного кидка до самого кільця, і це з поворотом у повітрі на сто вісімдесят градусів — феноменальної Я розумію, що навчити цього не можна, а цим народжуються. Але показувати, демонструвати для наслідування, для натхнень і захоплень — це варто великих грошей!

— Ви купуєте мене, щоб я стрибав, вигинався і перекручувався в повітрі перед вашими вихованками? — не приховуючи обурення, вигукнув Лукас.

— Заспокойтеся. Ви сформуєте дві або й три команди. Зовні все матиме цілком благопристойний вигляд. Але не намагайтеся зробити з них чемпіонку. Взагалі не намагайтеся нічого досягнути в "Магнолії". Тут цього не люблять. Тут терпіти не можуть привілеїв, а також тих, хто хоче завоювати симпатії.

— Я не збираюся цього робити.

— Ми це знаємо. У вас непогані рекомендації. До того ж — симпатична дівчина.

— Здається, обговорення цього питання не входить у контракт.

— Пробачте. Просто я хотіла показати вам, як багато ми знаємо. А щодо вашого справедливого обурення... Я могла б з вами згодитися, та водночас могла б і запитати вас: а як люди заробляють свої гроші? Одні вигинаються і підстрибують, інші сидять непорушно, як кам'яні ідоли, ще інші плазують, як рептилії, дехто пробує зриватися в повітря, та їх досить швидко повертають на землю, деякі розпускають пір'я, їх вчасно приборкують. Продовжувати далі?

— Немає потреби. Дякую за відвертість.

— Відвертість — головний принцип "Магнолії". Невдовзі він мав переконатися в цьому.

Зовні дівчатка, які навчалися в "Магнолії", всі оті Джейн і Джой, Енн і Ненсі, Санні і Флауер, були звичайні американські дівчатка, прості в поведженні, демократичні, недбалі в одязі, в міру розтріпані, маніакально вимиті і вичищені. На кожному кроці вони підкреслювали, що зневажають "Магнолію", що опинилися тут не з власної волі, а для вдоволення снобізму своїх батьків, які навіть припустити не могли, щоб їхні діти ходили до тих самих шкіл, "куди ходять усі". Та ось наставав уікенд або якесь свято, і перед брамою маєтку "Тамерлан" збирався цілий парад кремових "ролс-ройсів", шоколадних "дженсен-інтерсепторів", нещадно сірих "мерседесів", чорних "кадилаків", і

одразу незрима стіна виростала між вихованками "Магнолії" та їхніми наставниками, санні і флауер грайливо стрибали на шкіряні сидіння машин, вартість кожної з яких вимірювалася десятками тисяч доларів, знудьговано позирали на тих, хто не міг поїхати з ними, з відвертою зневагою дивилися на людей, які не мають мільйоннодоларових особняків, напханих ще на добрі десятки мільйонів доларів картинами, меблями, антиками, на людей, які не живуть, а животіють і не можуть собі дозволити витрачати свій час на урочисті прийоми, на теніс, гольф, басейни, кінну їзду, подорожі по всьому світу, а вимушені щодня працювати, іноді навіть на двох роботах, щоб хоч трохи підняти бюджет сім'ї, вирізати з газет купони, щоб купити щось із скидкою, записуватись у нудні різдвяні клуби, мріяти про влаштування в підвалах своїх жалюгідних стандартних будиночків так само жалюгідних спортивних розваг для дітей і для самих себе.

Свого часу Лукас, як усі американські юнаки, звичайно ж, прочитав прославлений роман Селінджера[8] і так само, як усі хлопці його віку, захоплювався Холденом Колфілдом, незалежністю його суджень, його молодечим бунтарством і нонконформалізмом. Приваблювало в Холдені Колфілді Лукаса ще й те, що той був теж із Пенсільванії, а ми в молодості (та іноді й упродовж цілого життя) повсюди намагаємося відшукувати бодай якісь дрібнички, що еднають нас із чимось відомим, а то й прославленим, бо це підносить нас у власних очах і дає таке потрібне людині відчуття вартісності. Щоправда, серед пенсільванських "земляків" Лукаса був, на жаль, і Рокі Бальбоа[9], цей "кретин з напомпованими м'язами".

Селінджер, як багато хто з інтелектуалів, захопився ідеями дзенбуддизму і до своєї книжки "Дев'ять оповідань" поставив епіграфом слова "Ляск одної долоні" з дзенського поета Хакуїна Осьо[10] "Одна рука", бажаючи цим самим приєднатися до твердження про неосяжність світу, про те, що все, що ми бачимо, чуємо, до чого доторкуємося, так само примарливе, ефемерне і короткочасне, як ляск однієї долоні.

Коли доводиться з самого дитинства, навчаючись, ще й заробляти баскетболом, де тобі щодня можуть переламати всі кістки, то тут не до дзену. Але Холден Колфілд Лукасу подобався. Він тільки вдавав дурника і невігласа (згадати хоча б його кумедні уявлення про Єгипет!), насправді ж був хлопець доволі розумний, нікому не хотів вірити, а це головне, коли хочеш до чогось дійти власним розумом.

Тепер Лукас несподівано побачив, яка прірва між ним і Холденом. Вона була так само глибока, як між ним і вихованками "Магнолії". Справді, Холден Колфілд теж був з Пенсільванії, але він учився в Пенсі, місто Егерстаун, у закритій школі для синочків багатих людей, тоді як Лукас відвідував школу, відкриту всім вітрам.

Але він свідомо уникав етичних проблем, не хотів думати про кричущу нерівність між людьми навіть у такій багатій країні, як Америка. Підсвідомо вважав американську конституцію, президентські обіцянки, благі наміри і взагалі все американське найкращим на світі і щиро бажав того всім народам світу. Захоплений своєю ідеєю ошчасливити людство досі не використаними запасами розуму, Лукас ждав тільки, коли матиме змогу г час, щоб цілком віддатися здійсненню своєї мрії, і "Магнолія" з її

сповненими відвертої пихи вихованками, хоч мала б шокувати його демократичну натуру, уявлялася йому саме таким притулком. Тут йому добре (аж занадто!) платили, він мав досить вільного часу, власне житло (окрему квартиру в двоповерховому котеджі, де жив ще мовчазний учитель музики з дружиною) і незалежність в межах, обумовлених місіс Еймі.

На radoщах Лукас негайно подзвонив у Стенфорд Пат (не професорові Джонсу з подякою, а саме Пат!) і з хлоп'ячими вилясками в голосі став кричати, що в нього вже все тут є, окрім неї, дорогої і золотої Пат.

— Терпіти не можу золота і навіть цього слова. В ньому є щось, мертве. Чому ти так в нього вчепився? — осудливо мовила Пат.

— Бо ти для мене золота!

— Я просто руда.

— Ні, золота, як ангел.

— Не хочу бути ангелом. Я руда, як мавпа.

— Я хочу, щоб ти прилетіла до мене. Тепер я такий багатий, що можу сплатити всі твої видатки. Ти повинна прилетіти до мене, як ангел.

— Коли й прилечу, то тільки мавпою! Дикою і непокірливою. Не інакше.

— Гаразд, хай буде по-твоєму. Але не мавпа, а мавпуса, мавпуля, мавпусенька!

І для цього треба було прокладати телефонний кабель через увесь американський континент!

Пат прилетіла на різдвяні свята. В Ньюпорт не захотіла й ступнути. Надто мале, до того ж наскрізь пронизане диким снобізмом місто, щоб у ньому могли непомітно сховатися двоє закоханих. Їм треба загубитися в безнадійні анонімності такого гігантського міста, як Нью-Йорк, і що може бути прекраснішого на світі!

Лукас зустрів Пат в аеропорту Кеннеді, найнявши "дикого" таксиста-джіпсі, всю дорогу цілуючись, вони поїхали на Манхеттен, спустилися по драйву до Грініч-Вілідж, цього нью-йоркського притулку молодих бунтівливих душ, знайшли в невеличкому готелику затишний номер і дозволили собі забути про всі тривоги й невлаштованість життя, яке тим часом десь терпляче й жадібно ждало, щоб рано чи пізно отримати в жертву їхню молодість.

Тиждень безтурботного байдикування по вулицях цього американського Вавілона, де, здається, зібралося все багатство світу і його злиденність, гріхи і суєтність, блиск і нищість, хвастощі й занепад. Кидати дрібні монетки в "казани бідності", над якими видзвонюють у свої закличні дзвони незграбні санта-клауси, розглядати вітрини на Медісон-авеню і різдвяні деревця, зроблені всуціль з електролампочок біля хмарочоса Пан-Ам у кінці Парк-авеню, пити каву з теплими булочками в автоматах і гризти просто на холоді маленькі гарячі бублички-бегелс, які є, мабуть, тільки в цьому місті, тинятися по картинних галереях у центрі Манхеттена, а тоді ходити по майстернях художників Грініч-Віліджа, де тебе ніхто не знає і не жде, але завжди радий бачити і завести мову про мистецтво, про життя взагалі, про долю окремої людини і цілого світу.

Обідали вони в дешевих закусочних, які діяли під девізом eat and run! — закуси й котись! — це пасувало до їхнього настрою, до їхньої жадоби не гаяти марно часу, а наповнити, буквально утрамбувати кожную проведену разом хвилину чимось таким, що згадуватиметься згодом у розлуці, в якій їм ще не знати скільки доведеться жити. По кривулястих, так-сяк вимощених горбатим буличником вулицях Грініч-Віліджа, по вузьких тротуарах, заставлених чорними пластиковими мішками із сміттям, повз невисокі, скопійовані з європейських артистично занедбані будиночки, стіни яких всуціль були обписані аерозольними "графіті", якими підлітки хотіли подратувати лицемірний світ дорослих: "Я люблю залізних дівчаток!", "Чхати на архангелів!", "Злазь!", далі й далі, вглиблюючись у загадковість цих дільниць. мовби перенесених сюди з інших материків і часів, готові до нових і нових несподіванок, Лукас і Пат заскакували до маленьких дискотек, де кілька молодих пар шукало порятунку від покинутості в цьому гігантському місті, відвідували холодні театрики, на сценах яких розігрувалися похмурі пантоміми атомної смерті й кінця світу, зазирали до букіністичних крамничок, що так намагалися бути схожими на рундуки паризьких букіністів з набережних Сени.

— Я хочу купити тобі якусь книжку! — рішуче заявила Пат. — Це буде моїм різдвяним подарунком для тебе. Купуючи, я відпочиваю. Взагалі, самий процес купування дає відчуття незалежності.

— Коли в людини є гроші.

— Навіщо гроші, коли в тебе кредитна карточка!

— Яка з'являється тоді, коли є гроші.

— Боже, я не знала, що містер Лукас такий занудливий!

— Гаразд, — засміявся Лукас, — але спершу куплю тобі різдвяний подарунок я.

— В мене все є!

— Тоді ми сядемо в метро...

— Терпіти не можу цього запацьореного нью-йоркського метро!

— Ми підемо до Шерідан-скверу, візьмемо там таксі і поїдемо на П'яту авеню до магазину для жінок, які мають все.

— Ти маєш на увазі "Тіффані" чи щось подібне? Я не можу їх терпіти.

Він усе ж заманив Пат до маленької антикварної крамнички і купив у бородатого хасида кілечко старовинної східної роботи — золота змійка з смарагдовою спинкою і червоним рубіновим оком, що горіло лиховісно й загадково. Кілечко було таке маленьке, що налізло Пат тільки на мізинець.

— Воно горить, як лазер! — прошепотіла вона.

— Може, це той перстень із XVII століття, про який розповідає в своїх мемуарах Джон Евелін, — вже на вулиці сказав Лукас.

— Ніколи не чула. Про що ти?

— Сер Евелін стояв на площі перед собором святого Петра, в зубах у нього була незапалена люлька. З натовпу вийшов худий, погано зодягнений чоловік, у якого на пальці був перстень з яскравою світляною точкою. Він підійшов до сера Евеліна і

запалив йому люльку від свого персня. Це так здивувало англійця, що той спитав незнайомого, чи не продав би він свій чудодійний перстень. Той назвав дуже високу ціну, і сер Евелін попросив зменшити її. "Сеньйор, — сказав чоловік, — я ніколи не торгуюсь!" Він зник, а з ним і той перстень.

— Може, то був сам диявол? — прошепотіла Пат. — Ми повинні пошукати в букіністів старовинних книг, де можуть бути розгадки таких незвичайних явищ.

— Це робиться сьогодні в лабораторіях учених, — зауважив Лукас.

Пат уже переступала поріг букініста. Крамничка нагадувала печеру, викладену з фоліантів, маленьких томиків, зовсім тонюсінких книжечок, в глибині печери на просидженому шкіряному дивані горбився старий занедбаний чоловік, який на запитання Пат, чи є в нього щось цікаве, недбало махнув рукою:

— Все до ваших послуг! Все до ваших послуг! Пат десь мало не з-за його спини висмикнула маленький томик, переплетений в темну шкіру з золотим тисненням, показала Лукасові.

— Глянь. "Манон Леско", Амстердам, 1753 рік! Я повинна купити для тебе цей раритет.

— Але я не знаю французької.

— Нема проблем: я тебе навчу! Як це так: спілкуватися з такою дівчиною, як я, і не знати французької? Ганьба, містер Лукас! Стривайте, а це що таке? Лейбніц? Це вже спеціально для вас, містер великий учений in spe! Листи Лейбніца, видані в Парижі Фуше де Кареллем 1854 і 1857 року. Це саме те, про що я мріяла для мого Лака! Ви "хочете знати, що написав гер Лейбніц? Будь ласка. Ось лист 1700 року до секретаря Паризької академії наук Фонтенеля. Про що тут? Це нас не цікавить, це теж, а ось... Мова про визначення числа, яке більше, ніж число всіх можливих і осягальних людьми. Навряд чи я спроможна це зрозуміти. Та ось далі Лейбніц пише: "Звідси витікає, що коли рід людський проіснує достатньо довго, настане час, коли буквально нічого не можна буде сказати такого, чого б не сказали перед нами". Це для наших політиків і письменників! Але я повинна знайти для тебе щось англійське. І сказане задовго до нас. Таке, що не повторюється.

— У вас може знайтися щось подібне? — звернулася Пат до букініста.

— Коли хочете мою думку, то я порадив би вам біблію, — сказав той.

— Ви вважаєте, що ми досі не тримали її в руках?

— Такої не тримали. У мене лондонське видання Кессела 1860 року з гравюрами і коментарями до кожного рядка і мало не до кожного слова.

Він показав, де можна знайти книгу, Лукас підхопив її, коли Пат стала видобувати із стосу, бо грубезний том був не для тендітних дівочих рук.

— Вона важить усі десять фунтів! — задоволено гукнув дідуган.

Пат розгорнула книгу на першій-ліпшій сторінці і натрапила на гравюру, що займала мало не всю сторінку. Підпис: "Кошик з фруктами Палестини". Виноград, гранати, оливки, інжир. Пат показала Лукасу.

— Фрукти збереглися й досьогодні, а Палестини немає.

Вона перегорнула ще кілька розділів. Пророки. Апостоли. Всю 1519 сторінку займала карта. Подорожі апостола Павла.

— Саме те, що треба, — вдоволено заявила Пат. Вона потерлася плечем об Лукаса, зазирнула йому в очі. — Ти ще не відмовився від наміру побувати на Сході?

Лукас зітхнув. На жаль, самого наміру не досить.

— Ти такий упертий, що рано чи пізно опинишся на тій глині, — в голосі Пат була суміш захоплення Лукасом, але водночас і сумовитості, — тому я неодмінно повинна подарувати тобі цю книгу з цією картою. Чому б тобі не обрати той самий маршрут, що й апостол Павло? Де він був, до кого ніс нове вчення? До афінян, римлян, євреїв, ефесян, колосян, корінфян. Чому саме до цих людей? Сподівався на їхній особливий розум? Тобі не здається, що ти повинен над цим задуматись? Я ж купую для тебе всі ці книжки. Будемо торгуватися? — весело гукнула вона до букініста.

Вони віднесли тяжкий пакунок до свого притулку і знов опинилися на вулицях Нью-Йорка, тепер уже в центрі величезного міста, де, загубленим в анонімності натовпів, вільно було ходити мовчки, перекидатися короткими глузливими або довгими закоханими поглядами, вести безкінечні розмови про своє майбутнє, про надії й тривоги.

— Що ти маєш намір тепер робити? — допитувалася Пат.

— Ти ж знаєш: я тренер реномованого закритого учбового закладу місіс Еймі.

— Звичайно ж, вона колишня балерина, чоловік у неї надзвичайно багатий банкір, і вона вже дванадцять років не пускає його в своє ліжко.

— Звідки ти все це взяла? — здивувався Лукас.

— Бо я теж училася в закритій школі і в нас була точнісінько така директриса. Я ще забула сказати, що вона носить костюми "шанель" і має на шії перли в три ряди.

— Точної Тільки в місіс Еймі перли мають чомусь металічний полиск. Вона й сама вся ніби металічна.

— Це буде допоміжне знаряддя для твоїх занять фізикою.

— До речі, я маю намір трохи збагатити свій світогляд.

— Яким же чином?

— Коли говорити сьогодні про розум, то неминуче доведеться говорити про його занедбаність і покинутість у світі, його захоплення і плач, вічну тугу і тяжкий біль. Чому він найперше зникає там, де колись зароджувався, чому в країнах, що були колись людяною цивілізацією, панує найбільше затемнення розуму, отруює серця ненависть, кипить ворожнеча, ллється кров? Ось уже п'ять чи й десять тисяч років майже не припиняються війни на Близькому і Середньому Сході! Чому?

— На це тобі ніхто ніколи не відповість.

— Я знаю. Та все ж коли мені пощастить здійснити мандрівку в ті місця, а для розробки моєї ідеї це вкрай необхідно, то я хотів прибути туди не тільки обмеженим фізиком, а й філологом, істориком, філософом, культурологом. Я записався слухачем на лекції професора Колумбійського університету Ментеса. Фізична і гуманістична географія Середнього Сходу, мови, літератури, народи від античності до сучасності,

соціологічний, релігійний і культурний розвиток на цих територіях, месопотамська, єгипетська, сірійсько-палестинська, індійська, іранська, арабська, турецька, центральноазіатська, кавказька культури.

— Тобі вистачить цього до кінця життя, — насмішкувато зиркнула на нього Пат.

— Курс розрахований на два роки.

— Скільки ж ти збираєшся сидіти в "Магнолії" у своєї мадам з перловим нашийником?

— У мене контракт на три роки! Я казав тобі, де розташована ця "Магнолія"? Велетенська маєтність, яка називається "Тамерлан"! Уявляєш? Навіть сидючи в Америці, я від самого звучання слова "Тамерлан" мовби набиратимуся знань про загадковий Схід.

— Твій Геракліт з тобою? — несподівано поцікавилася Пат.

— Він завжди зі мною. А що?

— У нього в щось про знання?

— Звичайно! Він сказав: "Множество знань ще не вчення".

— От бачиш.

— До речі, я часто думаю, чому так багато втрачено з великих розумових набутків? Про Арістотеля кажуть, ніби він написав кілька тисяч праць. До нас дійшло півсотні. З Гераклітової геніальної книги "Про природу" маємо жалюгідні фрагменти. Може, людство зберігає тільки найпримітивніше, а справжню мудрість відкидає, щоб легше жити? Я вірю, що коли до кінця розв'яжу технічні проблеми використання інтелектосфери, то можна буде відновлювати навіть втрачене, здавалося б, навіки. Скажімо, реконструювати Геракліта.

— Я читала фантастичне оповідання, — сказала Пат, — там розповідається, як два спритні американці винайшли кінокамеру часу, з допомогою якої вловлювали в атмосфері відбитки давніх епох і таким чином робили грандіозні кінофільми про Александра Македонського, римських цезарів, хрестові походи.

— А що тут неймовірного? Зображення предметів — це електромагнітні коливання. На цьому базується принцип телебачення. Атмосфера зберігає ці коливання практично протягом невизначеного часу. Коливання затухають, втрачають свою інтенсивність, але ж вони не зникають. Повинні залишатися їхні тіні, коли це можна так назвати. Я зіткнувся з явищем, коли в просторі лишаються ось такі тіні вимовлених слів.

— І ти можеш ловити їх, як перепілок на острові Капрі для папи римського?

— Уяви собі! Ще в Стенфорді я змайстрував прилад, щоб вловлювати розумову енергію з простору, але наштотхнувся на зовсім несподіване: мій прилад (ще недосконалий страшенно!) вловлює слова! Очевидно, досконаліші пристрої дадуть змогу вловлювати думки, розсіяні в просторі, можливо, навіть протягом тисячоліть, а вже далі ми одержуватимемо чисту розумову енергію в тій її формі, яка утворилася під час Великого Вибуху, що породив наш Всесвіт.

Пат притримала Лукаса за руку, зайшла йому наперед, пильно глянула в очі, тихо промовила:

— Ти небезпечний чоловік!

— Ну, що це ти, Пат?

— Ти страшенно небезпечний чоловік, Лукас! Коли ці люди з ФБР довідаються про твою мишоловку для слів, вони куплять її разом з тобою і з тою половиною Америки, де ти на той час перебуватимеш! Тільки уявити: ФБР дістає змогу чути все, що говорять американці! А ця твоя божевільна ідея про виловлювання думок, як риби в океані! Тут уже й не ФБР, а сполошаться всі уряди світу. Скільки й існує цивілізація, дві найбільші сили штурмують неприступну фортецю, яка зветься людиною. Релігії добираються до її душі і роблять це іноді досить успішно, а уряди намагаються проникнути в мозок, щоб довідатись, які ворухатись там думки, але щоразу вимушені відступати з прокляттями і зубовним скреготом. А тут з'являється несамопитий винахідник, який дарує універсальну відмичку для цього найнеприступнішого на світі сейфа!

— Я про це не думав, — розгублено пробурмотів Лукас.

— А про що ж ви думали, містер, дозвольте поцікавитися?

— Тільки про можливості науки.

— Ах, можливості науки! Ти ще скажеш, що можна зішкребти ген з єгипетської мумії і виростити з того гена живого фараона якої-небудь вісімнадцятої династії?

— Очевидно, з часом така можливість не виключена.

— Тепер я переконалася, що ти справді ку-ку[11], — зареготала Пат, — але саме таким я тебе й люблю!

Бона пригорнулася йому до грудей, і якийсь час вони так ішли вулицею, таранячи перехожих, не поступаючись нікому дорогою.

— Але я справді вірю в таку можливість, — обережно підтримуючи Пат, знову повернувся до попередньої розмови Лукас.

— А що скаже редактор журналу "Коментарі" Норман Підгорець? — жартівливо посварилася на нього Пат. — Він скаже: розум не всесильний і не безмежний. Америка тримається на тріаді: сім'я — робота — честолюбство. Плюс поліцейський пароль: "Закон і порядок".

— Я, мабуть, поганий американець, — зітхнув Лукас, — у мене чомусь немає честолюбства, я далекий від прагматизму, замість дбання про власне щастя, я чомусь переймаюся долею всього людства.

— І забуваєш навіть про мене?

— Для мене ти саме і є цілим людством. Ти вразила мене своїм обличчям, але обличчя-це тільки зовнішній образ людини, її душі і її' розуму. Можна зустріти жінку такої вроди, що завмираєш перед нею, мов перед усіма мадоннами світу... Та досить їй розтулити рота, як ти затикаєш вуха і втікаєш од неї світ за очі! А ти була мов зблиск і сяяння мислення людського! Я одразу записався в твої добровільні учні і відтоді вдосконалююся у вмінні мислити, яке дається не філологією, як ти жартуєш, і не знаннями, яких може назбирати скільки завгодно перший-ліпший дурень, а відповідними умовами, потребами, атмосферою. Доводиться погодитися з марксистами, які на перше місце ставлять соціальні умови. Одиною індивідуальністю володіють

тільки тварини. Всі мауглі й тарзани, які одразу після народження потрапили в тваринний світ, так і залишилися в тому світі. Вони мали людський мозок, але мозок не рятує. Він спить непробудно і коли й вловлює імпульси з інтелектосфери, то передавати їх нікому й нікуди, немає такої потреби, і він спить, а з ним спить і його власник.

— Ага! Отже, я висмикнула тебе з джунглів невігластва і привела в цивілізований світ! Із баскетболістів у вчені. Браво, Патриція Хіган! Але ж, містер Лукас! Здається, ідея про посилення розумового потенціалу людства прийшла до вас ще тоді, коли ви перебували в стані мауглі й тарзана і навіть уявлення не мали про існування такої яскравої особистості, як Патриція Хіган! Як це узгодити з вашими попередніми висловлюваннями і з загальним розвитком американської науки?

— Ти все жартуєш, Пат, — дивлячись собі під ноги, гірко усміхнувся Лукас. — Коли я казав про атмосферу, яка оточує або не оточує людину, то, звичайно ж, мав на увазі атмосферу американської науки. Це щось справді унікальне і майже неперевершене. Але без людського тепла все це мертве і відразливе. Там панує вже й не жадоба знань, а жадоба володіння. Відкриття здійснюються не для загального добра, про яке ніхто й не згадує, а тільки для власного добробуту. Завойовники в науці, добрі наміри яких так часто колись протиставлялися злим намірам завойовників у політиці, сьогодні об'єдналися з останніми і йдуть шляхом, який нікуди не веде. І коли цей хижий Хантер, виникнувши нізвідки, замахнувся на мою душу, я був просто в розпачі, і тільки ти врятувала мене...

— Не перебільшуй, — спокійно зауважила Пат. — Може так статися, що ми з тобою загубимо одне одного так само, як і знайшли...

— Не смій так говорити! — злякався Лукас.

— Все може бути. Життя складне і грубо примітивне водночас. Але ти повинен зберегти себе для великої науки. Адже все в цьому світі зберігається, як ти весь час стверджуєш!

— Це стверджую не я. Ще з школи відомий закон збереження матерії — закон Лавуазьє. Тепер його доповнює рівняння Фрідмана про збереження енергії у Всесвіті, який нестримно розширюється. Формально воно було одержане з рівнянь поля у загальній теорії відносності Ейнштейна в припущенні, що Всесвіт повсюдно однорідний і ізотропний. Тому я особисто, вважаючи, що життя кожної людини — це згусток енергії, схильний пристати до думки російського філософа Федорова про можливість людського воскресіння. Цей філософ сьогодні користується особливою популярністю серед космонавтів, радянських і американських, людей, яким відкрилися істини, ще не до кінця приступні для нас, земних жителів. Федоров вважав, що головне завдання всіх живих, їхній святий синівський обов'язок — це зробити все для того, щоб воскресити своїх предків.

— Візьми автоген і воскреси Карфаген! — засміялася Пат.

— Майже. Тобто він передчував, що настане час, коли для науки не буде нічого неможливого. Але Федоров не знав закону про незмінність кількості живої речовини в земному крузі. І тому, щоб воскресити всіх вмерлих, доведеться вбити всіх живих,

інакше просто не стане для всіх місця. Може, саме тому страшний суд в релігійних книгах змальовується як воскресіння мертвих і водночас як зрівнювання живих і мертвих. А така інтеграція не що інше, як загальна загибель.

— А ти не помічаєш, що саме тут вже є відповідь на твоє запитання щодо війн, які не згасають тисячі років там, де зародилася цивілізація? Кількість живої речовини постійна. Так? Тобто на землі не може бути більше, ніж є, тварин, рослин, води, повітря, навіть невидимих мікроорганізмів. Так? Тоді що ж виходить? Коли ми задихаємося від ситості, хтось змушений буде вмирати з голоду і битися за шматок черствого хліба. Коли ми вирощуємо гігантські врожаї, забираючи на це більшість водних запасів Землі, в Сахелі чверть віку лютує засуха, од якої гинуть мільйони живих створінь. Коли голландці вигодовують корів, що дають по дванадцять тисяч літрів молока щороку, то неминуче десь повинні бути корови, од яких молоко одержуватимуть не більше, ніж од кіз.

— І врегулювати це може тільки розум! — вигукнув Лукас.

— Коли його не куплять і не використовують у злочинних цілях.

— Я не продам розуму ніколи!

— Хотілося б мені вірити в це. Ти навіть не знаєш, як би я хотіла в це вірити, — тихо промовила Пат.

10

Вбити людину. Щоб вас убити, сьогодні не треба стріляти з снайперської гвинтівки, коли ви стоїте на балконі отелю в Мемфісі, штат Міссісіпі, як Мартін Лютер Кінг; або з пістолета в спину, як Індірі Ганді або Улофу Пальме; не треба влаштовувати авіакатастрофи, як невинній Саманті Сміт і мужньому Саморі Машелу; або начиняти вибухівкою автомобіль, як блакитний "шевроле" Орландо Летельєра, якому Піночет не міг простити співробітництва з Сальвадором Альєнде.

Сьогодні все це робиться набагато простіше.

Ви купуєте пакет молока, приносите додому, відкриваєте, — бах! — і ви возноситеся в небеса! Вбивство в зачиненій кімнаті, майже як у Едгара Алана По.

Ви купили марку, лизнули її, щоб наклеїти на конверт, — і вмираєте в жахливих конвульсіях.

Ви закурили сигарету — і ваше життя пішло димом.

Ви купили таблетки від головного болю, але аптекар "випадково" дав вам зовсім не ті, — і ви стаєте жертвою нездорової пристрасті до медикаментів.

Ви вставляєте ключ в замок своїх дверей, але то вже не замок, а бомба, — і ви летите до праотців, які вас зовсім не ждали.

Сьогодні не вбивають будь-кого. Тільки найблагородніших людей на землі.

Для Лукаса одним з таких людей був професор Джонс.

І Джонса вбили.

Від нього прийшла телеграма: "Втішні новини щодо лаб. Прилітайте остаточних переговорів. Джонс".

Лаб — так вони називали лабораторію, фінансувати яку обіцяв професорові один з

приватних фондів Америки. Джонс казав: рік або два. Насправді минуло кілька місяців. Лукас навіть злякався такого несподіваного щастя. Щоб його не сполохати, він не став дзвонити до Пат, не поговорив по телефону й з Джонсом. Ось прилетить до Каліфорнії — і тоді вже буде все: і несподіване щастя, і радість, і надії.

З місіс Еймі розмова вийшла теж ніби за сценарієм щастя й суцільного везіння.

— Ми замінимо вас на тиждень, — привітно мовила місіс Еймі, — це навіть піде на користь нашим вихованкам. Адже повесні не рекомендуються надмірні фізичні навантаження. Сподіваюся, ви не затримаєтеся на узбережжі занадто?

Лукас брехав натхненно і навіть нахабно:

— Мій професор кличе мене, щоб порадитися. Деякі наші наукові справи ще з часу мого навчання. Але це займе якихось кілька днів. Запевняю вас, місіс Еймі, що найбільшим моїм бажанням буде якомога швидше повернутися до своїх обов'язків у "Магнолії".

А сам думав про те, що найбільшим його бажанням було б змінити назавжди оцю сльотаву атлантичну весну на вічне каліфорнійське цвітіння.

Все ж він не витримав і подзвонив у Стенфорд до Пат з аеропорту Сан-Франциско.

— Вгадай, де я? — закричав він у трубку, зриваючи голос од радості.

— Очевидно, біля одного з апаратів Белл і компанія, — хмикнула Пат.

— Я у Фріско!

— Ти збожеволів!

— І за дві години буду у Стенфорді!

— Тоді ти збожеволів подвійної Як ти тут опинився?

— Приїду — розповім. Цілком можливо, що приїду і вже не поїду назад.

— Що це означає?

— Буду в Стенфорді. Мене викликав Джонс.

— Але я тут не буду.

Лукас так злякався, що мало не випустив з руки трубки.

— А де ж ти будеш?

— Вирушаю в подорож довкола світу.

— Довкола? В под...

— На два роки. У тебе ж контракт із "Магнолією" ще на два з чимось?

— Ніякого контракту! — закричав Лукас. — Я все поламав! Я спалив усі мости! Я...

— Ти їдеш до Стенфорда чи так і кричатимеш із Сан-Франциско? — поцікавилася Пат.

На стоянці прокатних машин Лукас ухопив жовтого "когуара" і помчав, тепер уже й сам не знаючи до кого перше: до Пат чи до професора Джонса.

Звичайно ж, він попав у дикий трафік, пробув у дорозі не дві, а три чи й більше годин і запізнився. Пат не було. Ні Пат, ні Роуз, на дзвінки ніхто не відповідав. Лукас вийшов до машини, подумав, чи йому ждати, чи їхати до кампусу, нарешті вирішив не гаяти часу даремно, видер із записної книжки аркушик, надряпав: "Пат! Я заскочу до старого Джонса і — до тебе! Твій Лак". Знов піднявся по сходах до дверей квартири

Пат, щоб залишити там записку десь на видному місці, і тільки тоді побачив, що в замковій шпарці дверей стирчить скручений у трубочку рожевий папірець.

Він висмикнув, розгорнув, там стояло: "Ми з Роуз помчали до Джонса. З ним нещастя. Пат".

Ще здалеку Лукас побачив великий натовп біля котеджу Джонса. Людей було так багато, що машиною не під'їдеш. Лукас кинув "когуара" і побіг до котеджу. Кілька синіх поліцейських автофургонів. Товстоплечі полісмени спокійно стовбичили серед звированого натовпу. Хтось упізнав Лукаса, залунали вигуки:

— Лак, ти вже тут?

— Як довідався?

— Оце темпи!

— Ти справді безслідний!

До котеджу його не пускали, але тут звідкись з'явилася Пат, вхопила його за руку, розштовхуючи людей у формі і в цивільному, потягнула до тої самої кімнати, де завжди роїлося збаламучене студентство, а Джонс із олімпійським спокоєм возсідав під портретом Елінор і поглядав на них з мудрою поблажливістю.

— Ось, — Пат насилу переводила віддих, — це Лукас, улюблений учень Джонса. Професор викликав його. Він щойно прилетів з Нью-Йорка. Розумієте: з Нью-Йорка, бо його викликав професор Джонс.

— Це справді так? — спитав чийсь голос, але Лукас не цікавився, кому належить той голос, він взагалі тепер нічим не цікавився, нікого й нічого не бачив, не бачив навіть Пат (тільки відчував її гарячі тонкі пальці на своїх незграбних клешнях), він дивився туди, де завжди сидів Джонс і де його тепер не було і, коли вірити всьому, що тут відбувається, вже ніколи не буде.

— Чуєш? — Пат нахилилася йому до самого обличчя. — Вони питають: професор справді кликав тебе і саме на сьогодні?

Тоді він дістав з кишені телеграму, навіщось зіжмакав її в долоні і лише після того показав.

— Дивно, — промовив знову той самий голос. — Надзвичайно дивно... Запрошувати на власний похорон?

— Де він умер? — хрипко спитав Лукас.

Пат мовчки показала на те саме місце під портретом Елінор.

— Як? — знову спитав Лукас. Його ніхто, мабуть, не зрозумів, тому він уперто повторив:

— Як? Як він умер?

— Як, як! — перекривив його той невидимий. — Сидів, говорив по телефону, зробив паузу і віддав богові душу. Смерть для лікарів, а не для поліції.

— Він ніколи не скаржився на серце! — майже вигукнув Лукас.

— Не обов'язково треба скаржитись, щоб умерти.

— Це був найспокійніший чоловік на світі!

— От-от, спокійних воно найчастіше й стукає. Що товщі стінки в казані, то гучніше

гахкає. Щастя, що це сталося не за кермом машини, а всього лиш з телефонною трубкою в руках.

— Він вмер з телефонною трубкою в руці? — нарешті пробудився Лукас і тепер побачив усіх, хто був у кабінеті Джонса, — не тільки Пат, але й поліцейських, і кількох знайомих викладачів з їхнього факультету, і ще якихось людей у штатському. — Телефонном більше ніхто не користався? Я повинен поглянути на цю трубку. Я сам... Одну хвилину!

Він метнувся на вулицю, приніс із своєї машини щось схоже на портативний транзисторний приймач, поворожив біля телефонної трубки, послухав у мікронавушник, звів очі на присутніх, але звернувся не до них, а тільки до Пат, і тільки для неї (а може, для себе?), сказав-подумав уголос:

— Його вбили.

— Не меліть дурниць! — гримнув один з тих, що в штатському. — Що ви там маніпулюєте з телефоном, чорти вас бери!

— Його вбили! — вперто повторив Лукас. — Пат, ти чуєш: вони вбили професора. Хочеш послухати?

Він тицьнув їй у вухо мікронавушник і одразу ж висмикнув.

— Чула?

— Справді, — Пат не могла стямитися. — Як це ти зміг?

— Що там у вас? — знову подав голос той штатський, який, видно, був старший серед поліцейських чинів. — Ану дайте сюди. Якась саморобка. Звичайне шарлатанство! Ну!

— Хочете послухати? — Лукас подав йому мікронавушник. — Ну? Чуєте? Одна фраза, так?

Поліцейський чин розгублено розглядав мікронавушник.

— Якась дурниця! Що це могло значити? "Ну, стариганчик, окочурилася твоя актрисуля?" Звичайне телефонне хуліганство. Хто від цього вмирає?

Лукас показав на портрет Елінор.

— Ось. вона і є актриса. Єдина донька професора Джонса. Вона була для нього всім! І той, хто сказав оту падлючу фразу, знав це. І вбив професора цими гидкими словами. Ви повинні знайти цього вбивцю!

— Знайти? Як же?

— Довідайтеся, звідки був дзвінок і кому належить голос.

— І це ми зробимо завдяки оцій вашій саморобці? Послухайте, здається, я вас знаю. Ви Безслідний Лукас? У баскетбол ви граєте справді неперевершено. Моя вам порада: стукайте собі й далі по м'ячику. А тут вам робити нічого.

Пат обійняла Лукаса за плечі і ласкаво попровадила до дверей.

— Де він? Я повинен його побачити, — пробурмотів Лукас. — Я повинен...

— Джонса забрали доклініки. Тепер це вже справа лікарів. Ходімо звідси. Тобі тут не треба. Де Роуз? Ага, он вона.

Лукас дав вивести себе зі стиску натовпу, який ще не поменшав, але перед

"фольксвагеном" Пат нарешті спам'ятався і легенько відвів руку дівчини.

— У мене своя машина. Я взяв у аеропорту рент-кар.

— То бери свій рент-кар і їдь за мною.

— Мені б треба десь влаштуватися.

— Я ж сказала: поїдемо до мене.

— Навряд чи це доречно.

— Та що з тобою?

— Джонс лежить десь мертвий, а я — до тебе...

— Він лежатиме тепер мертвий мільйони років! А тебе я самого не покину. Ти такий божевільний, що не знаєш, чого від тебе можна сподіватися. Їдьмо до нас, і ніяких заперечень! Роуз, допоможи мені запхати в машину цього божевільного! Хай його рент-кар стоїть тут. Однаково ж іще приїдемо на похорон.

Наступного дня з Нью-Хейвена прилетіла Еліно́р. Лукас не міг собі уявити, як зустрінеться з нею, живою, вперше в житті, не знав, як поводитися, що казати. Окрім того, якесь неусвідомлене почуття вини за смерть, Джонса гнітило його, і він боявся, що Еліно́р це відчує і кине йому в обличчя страшне звинувачення. Що він їй скаже?

Еліно́р виявилася зовсім не схожою на свій портрет. По-перше, набагато старіша. Мала вже десь за сорок, що для Лукаса було майже рівнозначно вічності. До того ж — маленька, просто мініатюрна жіночка, чого вже Лукас аж ніяк не передбачав. З Джонсом — нічого спільного. В характері, мабуть, так само, вже не кажучи про життєві зацікавлення. За всіма ознаками, тут була любов тільки з одного боку, з боку Джонса, і не любов, а обожнювання, за яке донька, з усього видно, платила батькові цілковитою байдужістю. Принаймні так вона велася тепер, після професорової смерті.

А може, все пояснювалося холодністю католицького поховального обряду?

В траурному залі стенфордської поховальної фірми зібралося вчене товариство, зодягнене більш-менш у відповідності з вимогами сумної урочистості, розсілося на різьблених, з дорогого дерева лавах, непорушно вдивляючись у підвищення, на якому обкладений круглими, як морські рятувальні кола, вінками височів монументальний катафалк з оздобленою бронзою дубовою закритою труною, в якій покоїлися останки професора Джонса. Президент університету з своїм почтом, професори з фізичного факультету, Еліно́р, Лукас, Пат зайняли місця в першому ряду, без слів, самими очима висловивши співчуття, горе від втрати і все належне, тим самим стверджуючи думку Конрада Лоренца, що таке вміння є доказом здатності біологічних факторів визначати деякі області щоденної поведінки навіть найцивілізованіших особистостей в найорганізованіших суспільствах.

На підтвердження того, що ритуал відбувається в одному з найорганізованіших суспільств, на кафедрі, притулену збоку від катафалка, вийшов професор філософського факультету і цілу академічну годину жував академічну жуйку про гідності небіжчика, про те і се і ще он про що.

— Навіть умирати страшно, коли подумаєш, що над тобою розведуть отаку каламуть! — зітхнув Лукас.

— Не переймайся занадто! — заспокоїла його Пат. — Доки ти вмиреш, під усі ці церемонії підкладуть добрячий заряд вибухівки.

Еліно́р кинула на Пат погляд, сповнений цікавості, змішаної з прихованою вдячністю. Мабуть, її теж пригнічувала мертвотність і непотрібність обряду, десь у душі вона теж протестувала проти цієї холодної церемонії, але вимушена була терпляче все зносити.

Нарешті остання нудьга, яка судилася професорові Джонсу на цім світі, щасливо закінчилася, промовець зійшов з кафедри і скромно притулився в першому ряду, позаду катафалка спалахнуло сліпуче сяйво, щось загриміло, забрязкотіло, так ніби розчинилися брами у вічність, громіздка споруда здригнулася і, вивільняючись із траурного полону червоних вінків, по невидимих рейках погриміла в таємничі надра урочистої споруди, де тіло професора Джонса мало бути піддане кремації.

Всі підвелися і посунули до виходу. Джонс був забутий навіки, так само забутою виявилася й Еліно́р. Пат спробувала запросити її до себе, обіцяючи уважливість і все необхідне, щоб відійти душею. Еліно́р тихо подякувала.

— В мене квиток на вечірній рейс. Завтра спектакль.

— Спектакль? — вигукнув Лукас. — Але ж помер ваш рідний батько! У вас траур, ви...

— Я комедійна актриса, — безпомічно розвела руками Еліно́р. — Мені траур ніяк не личить. Ви повинні зрозуміти.

Лукас не розумів. Він би ще кричав, обурювався, протестував, але Пат непомітно доторкнулася до його руки і показала очима: дай жінці спокій, їй і без тебе тяжко.

— Власне, яка різниця, — сказав Лукас, коли вони zostалися з Пат і їхали в його рент-карі, самі не знаючи куди, — Еліно́р полетіла сьогодні, я повинен летіти завтра чи післязавтра, хоч сподівався залишитися тут, може, й на все життя. Вмер професор Джонс, і вмерли всі мої надії.

— А я? — зазирнула йому в лице Пат. — Досі в тебе ще була Еліно́р, але віднині вона лишається тільки на портреті, так і не зійшовши з нього до тебе, а я жива і люблю тебе!

— Але ж ти зібралася мандрувати довкола світу!

— То й що? Я писатиму тобі з кожної країни такі довгі й докладні листи, які писали хіба що у XVIII столітті.

— Може, ти передумаєш? Мені тепер буде нестерпно тяжко.

— Нам треба навчитися долати труднощі. До того ж я вже домовилася із своїм дорогоцінним батечком. Він купує мені квиток до першої країни, яку я назву, далі я сама повинна заробляти гроші на прожиття і на подорож. З останньої точки моєї подорожі продуцент запасних частин знову купує мені квиток на літак американської авіакомпанії. Як нагорода за успішне завершення університетського курсу. Повернувшись, я спробую себе в журналістиці. Так що листи до тебе — це буде мовби репетиція.

— І яку ти країну вибрала для початку?

— Гренландію.

— Ти замерзнеш! — злякався Лукас. — І що ти там можеш робити?

— Ловитиму тюленів з ескімосками. А от як у тебе?

— Я ж сказав: з Джонсом вмерло все. Про лаб ніхто нічого й не чув. Я спробував обережно натякнути Елінор, але вона теж нічого не знає.

— Ти забув, що вона комедійна актриса, а це, мабуть, найнепрактичніші люди в Америці.

— В мене таке враження, що Джонс і не викликав мене.

— А телеграма?

— Коли немає лаба, то навіщо я професорові і навіщо телеграма. Її могли послати ті, хто вбив Джонса.

— Ти все це серйозно? І оті слова, які ти нібито записав з телефону...

— Я ж розповідав тобі ще в Нью-Йорку про свій пристрій. Я справді впіймав той зловісний голос і, може, колись довідаюся, кому він належить. А телеграму я віддав поліцейським, і даремно.

— Їдьмо до поліції і заберемо бланк телеграми! Адже вона адресована тобі, ти маєш на неї право. Ми спробуємо встановити на телеграфі, хто посилав телеграму.

— Ти віриш, що це можливо?

— В Америці все можливо! — запевнила його Пат.

Телеграми вони не здобули. Черговий офіцер у поліцейському управлінні тільки посвистів, довідавшись, що ці двоє наївних молодят хочуть одержати назад те, що вчора самі добровільно віддали.

— В поліції ніхто нічого не може шукати, — добродушно пояснив він, — шукає тільки поліція.

Лукас зовсім занепав духом. Невдачі пригноблювали його. Він був неспроможний навіть вести машину і поступився Пат місцем за кермом.

— В мене таке відчуття, ніби нас із тобою пограбували, відібравши все, що тільки можна, — гірко поскаржився він Пат.

— Не закисай! — суворо звеліла вона йому. — Є річ, якої ніхто в нас не може відібрати, — це наша молодість! Поцілуй мене, поки не бачить Роуз, якої ти так соришишся!

"...в годину, коли дрижимо болючим тремтінням, уста, що цілували б, складають молитви до розбитого каміння..."

1 1

Літні вакації Лукас вирішив провести в рідних Сузах. Ще взимку натрапив у римському інтернаціональному віснику наукових ідей, винаходів і гіпотез "Агспіуез" невелике повідомлення про те, як двоє японських учених виявили здатність глини зберігати електричні заряди, і йому захотілося трохи поворожити біля глиняної гори свого дитинства. Сконструйовані ним пристрої, ясна річ, були ще далекі від досконалості, та однаково треба ж було з чогось починати, і рідна глина здавалася для цього найсприятливішою.

Суз Лукас не впізнав. Містечко геть змізерніло, будинки в ньому мовби поприсідали, навіть глиняна гора, що колись так тяжко нависала над будівлями, втратила свою загрозливість, округлилася, злагідніла і навіть ніби намагалася сховатися за високими старими деревами, що — єдині в цьому царстві занедбаності й умирання — не тільки зберегли свою силу і велич, а розрослися ще дужче і буйніше, ніж колись..

Цегельня містера Форбса давно закрилася, два її високі димарі, що виростали з тіла глиняної гори, мовби для того, щоб пускати в небо тепле дихання її таємничих надр, тепер чорніли холодні й мертві. Всі молодші, динамічніші порозбігалися з Суз хто куди, окрім старших, прикованих до власних будинків, з якими не знали, що робити, або зв'язаних родинними обов'язками, як Лукасова мати Лайз, із якою ще жила молодша донька Енн. Сестра Люсі одружилася з водієм трейлера і переселилася до Алентауна, хоч популярний рок-співак Біллі Джоун уже сумно виспівував по радіо й про те пенсільванське місто: "Живемо в Алентауні, де фабрики закриваються одна за одною".

Канцелярія місіс Еймі переслала Лукасові з "Магнолії" перший лист Пат, написаний нею з-за кордону. Однак не з Гренландії, як слід було сподіватися, а зовсім несподівано з Ісландії, хоч Лукасу обидві ці географічні точки уявлялися як суцільне царство холоду, заполярного мороку і безнадійного вмирання людських природних сил між полюсами неприступності.

На противагу цим його похмурим уявленням лист Пат був сповнений енергії і оптимізму.

"Лак, хлопче мій дорогий! Я справді полетіла на Гренландію, але не втрималася там, бо холодно і ніхто мене там не ждав. Як усі типові американки, володіючи невичерпними запасами нахабства і заповзятливості, я вважала, що тисячолітні льоди Гренландії розтопляться вже від самого сьйва мого рудого волосся, наелектризованого нашим добробутом і самовпевненістю, та коли я спробувала в замерзлій бухті перед незграбними ескімосами (вони вже не в первісних шкурах, які збувають нам за долари, а в зручному нейлоновому одязі) зняти хутряну шапку і війнути своїм наелектризованим волоссям, вони спокійно порадили: "Хай міс береже свою голову, вона ще може знадобитися". На м'якій американській землі я б від сорому провалилася в тартарари, але на Гренландії крига має сталеву міцність — там не провалишся.

Що далі? Я обіцяла тобі, що зароблю собі, ловлячи тюленів. Але ескімоси не взяли мене на лови. Я обурювалась, я хвалилася перед ними своїм умінням плавати, розповідала, як кілька разів відстоювала честь штату Каліфорнія і навіть займала призові місця з спортивного плавання, але це не справило на заморожених людей ніякого враження. Вони спокійно пояснили мені, що головне в їхньому вічно холодному океані — не вміння плавати, а велике вміння не впасти в воду. Бо люди, впавши в цю крижану воду, йдуть на дно, а плавають тут тільки риби і тюлені.

Ще вони порадили мені повернутися до Каліфорнії і далі плавати в її теплих басейнах з блакитною водою.

Після цього я навіть забула про твою просьбу пошукати глину на Гренландії, хоч,

здається, в мові ескімосів навіть слово "глина" не існує.

Здається, єдине, що я встигла помітити в Гренландії, так це те, що більшок, дитинча гренландського тюленя, має вуса точнісінько такі, як у Ейнштейна. Відкриття, як бачиш, не дуже велике.

До Каліфорнії повертатися мені було соромно. Але я довідалася, що двічі на добу з Гренландії літає невеличний рейсовий літак до ісландського міста Ак'юрейрі. Я замовила собі квиток і ганебно втекла з найбільшого острова нашої планети, не витримавши першого екзамену життя, добровільно обраного мною.

Ісландське Ак'юрейрі, хоч і притулене досить близько до крижаної дикості Гренландії, виявилось таким європейськи влаштованим, затишним і багатим містом, що я вирішила негайно втікати звідти, стала розпитувати, куди можна поїхати, коли не брати до уваги Рейк'явіка, і мені сказали: є автобус до Неекейпстадюра. Що це таке? Це найбільше місто на східному узбережжі Ісландії. Ну, гаразд. Я сіла в автобус (п'ять пасажирів на тридцять два місця), і ми поїхали довкола Ейя-Фіорда. Ще один погляд на Ак'юрейрі, з протилежного, високого берега фіорда, — і я опинилася в дантівському пеклі, вже й не знаю точно, в якому саме його колі. Долини, обставлені страхітливими стінами застиглої вулканічної лави; кволі дими обабіч, ніби болісна еманція вмерлих душ; багатокілометрові щілини в землі, де клекотів дикий вогонь і його загрозливі вибризки долітали до самого автобуса; нарешті кошмарна мертва рівнина, вистелена таким густим шаром чорної жужелиці, ніби летіла вона сюди цілі тисячоліття од пожеж усіх давніх цивілізацій.

Мабуть, нічого безнадійнішого, ніж ця рівнина, немає на світі, і як же я мріяла нарешті добратися до того "найбільшого міста на східному узбережжі Ісландії"!

"Найбільше місто" налічувало тисячу двісті жителів, частина яких ловила рибу в океані, а інша частина, коли сейнери припливали до берега, ставала за столи в схожому на ангар великому приміщенні й негайно обробляла ту рибу так, що її можна було заморозити, повезти до Європи або Америки і продати. Я теж стала за довгий стіл поруч із симпатичними білявими (звичайно ж, не такими гидко рудими, як я!) ісландками і стала вчитися, як вирізати філе тріски, роблячи це швидко, уміло і дбайливо. Філе запаковувалося в прості, але досить привабливі картонні коробки з мальовничими рекламними написами, і мені пояснили, що одна половина коробок йде до Сполучених Штатів, а друга — до Радянського Союзу. Отже, тепер я з цілковитим правом можу стверджувати, що дві великі держави об'єднує не тільки зацікавленість у збереженні білих ведмедів у Арктиці, але й спільні інтереси в купівлі ісландського філе.

За два тижні не звичайної для мене і, треба сказати, не дуже приємної роботи я збрала потрібну мені суму для перельоту до Англії (не побувати там для американки однаково, що католику, який приїхав до Рима, знехтувати Ватіканом) і нарешті згадала про те, що десь в екзотичній "Магнолії" терзається, мов звір у клітці, мій безмежно-видовжений Лак і жде моїх розповідей про глину, яку мені пошле доля чи випадок у моїх мандрах.

Коли я спитала про глину в Неекейпстадюрі, всі страшенно здивувалися і

покликали навіть мера цього "найбільшого міста" східного узбережжя. Мер виявився надзвичайно інтелігентним і набагато вродливішим за тебе, хоч ти, може, і вважаєш у глибині душі, ніби схожий на самого Шопена, але, незважаючи на інтелігентність і вродливість, мер не зміг сказати мені нічого втішного, хоча й порадив, коли вже мені так закортіло побачити ісландську глину, з'їздити до сусіднього міста Егільстадір, де тече з льодовиків велика річка, що несе в своїй воді, здається, саме те, що мене цікавить.

Про дорогу до Егільстадіра я не писатиму, а розповіде тобі по приїзді. Егільстадір налічував... вісімсот жителів. Отаке "місто". Але ріка була справжня і теж, здається, з дантівського пекла, а може, навіть отой Стікс, про який розповідали древні греки. Каламутна мертва вода трупного кольору, мабуть, справді несла в своїх водах глину, але не живу субстанцію, в якій ти сподіваєшся знайти поклади розумової енергії, а отой космічний пил, що, як уперто стверджують астрономи, мільйонами тонн падає на землю з міжзоряних світів, хоч ніхто ніколи не бачив його і не знає, куди він дівається.

Тепер я знаю, куди падає і куди дівається космічний пил!

А ще я знаю, що десь далеко за океаном біля мільйонерського літнього курорту сидить самотній довгий Лак, вчить мільйонерських доньок стукати по м'ячику і снує геть безнадійні теорії про якусь розумну глину. І я особисто починаю боятися за долю цих теорій. Бо холодна льодовикова ріка несе й несе в океан усю глину цього вогняного (хоч і названого крижаним[12]) острова, а тим часом тут уже в XI столітті була суцільна грамотність, і кожна ісландська жінка ще й сьогодні вміє складати вірші, а про загальний розумовий потенціал цього маленького (ледь більше 200 тисяч народу) може свідчити хоча б той факт, скільки шахових гросмейстерів припадає тут на душу населення.

То чи ж у глині суть, містер Лукас?

А тим часом мене вже ждуть, глини Британії — червона глина короля Оффи, який вів переговори з самим Шарлеманем, білий каолін Корнуолла, блакитні глини Девону.

Міжнародний аеропорт, з якого я повинна летіти, знаходиться не в самому Рейк'явіку, а миль за двадцять від нього, в Кефлавіку. А Кефлавік — це вже ніби й не Ісландія, а просто американська військова база. Нічого дивного, що в звільненому від митних податків магазині аеропорту сила-силенна хлопців у формі військово-повітряних сил Сполучених Штатів, і коли я захотіла купити собі блок сигарет, то виявила поряд з собою доволі симпатичного (чомусь усі чоловіки здаються мені симпатичними, коли я не маю перед очима містера Лукаса!) сержанта. Він підморгнув мені, і я майже машинально кинула йому доброзичливе хавді[13], що подіяло на нього, мов удар блискавки.

— Міс із Узбережжя? — вигукнув він.

— Уявіть собі.

— Звідки ж?

— З Фріско.

— А я з Л. А.

— Прилетіли чи відлітаєте туди?

— На жаль, застряв тут, і надовго.

— Не розумію, — вдала я дурочку.

— Ну, міс, ви ж, сподіваюся, чули про нашу базу в Кефлавіку. То оце саме вона і є.

— І ви на цій базі? Що ж ви тут робите?

— Місі Ми тут для того, щоб захищати західну демократію!

— Захищати? Від кого? — вдаючи ще більшу наївність, розширила я очі. Він подивився на мене як на безнадійно божевільну.

— І вам вдалося помітити якусь загрозу?

— Особисто мені? Я б цього не сказав.

— Ну, не вам, то комусь із ваших колег. Може, все ж хтось бачив, як з дна океану піднявся Кінг-Конг[14] і побрів просто на Сполучені Штати?

— Міс жартує?

— Ну, ну, не переймайтесь занадто, — заспокоїла я сержанта, — жартую не я, а ті, хто вас сюди послав і примусив тут сидіти, даремно тринькаючи гроші з американської казни.

Він, мабуть, вирішив, що я комуністка, і втік од мене, навіть не купивши сигарет і не встигнувши почути, що сказала б я про нашого президента, який так боягузливо відкинув благородний план порятунку людства, запропонований тут, у Рейк'явіку, Горбачовим.

Це допомогло зберегти неторканою мою цноту, а також вірність моєму Лаку, якого я цілую через усі океани води, повітря і чекання. Великомандрівниця XX століття Патриція Хіган".

Лукас тричі підряд перечитав лист Пат з Ісландії і тільки після того схаменувся і злякався: тепер він житиме тільки очікуванням листів од неї і забуде про все на світі. А він не міг собі цього дозволити.

Глиняна гора в Сузах не подавала ніяких ознак життя. Не відгукувалася на електросигнали, які посилав у її глибини Лукас, не виказувала наявності бодай наймізернішого енергетичного потенціалу, була безнадійно мертва, навіки вбита сліпим втручанням людей у її таємниче життя, безжальними ранами, завданими її податливому тілу, що здатне переборювати навіть такі всемогутні стихії, як вода і повітря, але цілковито безрадне перед руїнницькою брутальністю людини.

Щоразу, коли Лукасу доводилося повертатися до "Магнолії", його переслідувало неусвідомлене очікування лиха, майже маніакальна ідея примарливості його існування. І ця "Магнолія", і його контрактні безхмарне благополуччя — все це було таке нереальне, загадкове і невиправдане, що він і досі не міг повірити в його тривалість. Здавалося б: що може бути стабільніше в Америці, ніж багатство і його захланні спадкоємці жіночого роду? Однак

Лукас не вірив навіть у такі святині і стривожено ждав, що його безхмарне існування може закінчитися щодня, щохвилини, щомиті.

І в цій його тривозі та непевності прийшов другий лист од Пат.

"Сер!

Ваш агент ПХ прибув до Об'єднаного Королівства Великобританії, щоб достойно представляти інтереси заснованої Вами Божевільної Імперії Розуму, і вже в лондонському аеропорту Хітроу, сидючи в гамірливому, як циганський табір, кафе і попиваючи не дуже смачну каву з досить смачним печивом, став думати, як йому негайно розпочати виконувати покладене на нього завдання.

Для цього агент ПХ скупив усі наявні в кіосках аеропорту свіжі британські газети.

В оголошенні писалося:

"Кмітливого юнака запрошують для догляду за унікальною колекцією в фамільному замку XIV століття, у графстві Кент". Додавався номер телефону.

Ваш агент ПХ, справедливо розміркувавши, що цього разу стаття не має ніякого значення, подзвонив по вказаному телефону, про всяк випадок змінивши голос, щоб він був схожий на хлоп'ячий, і одержав люб'язне запрошення приїздити навіть без особливих рекомендацій.

Лондонський кеббі[15], настроений доволі скептично, як усі ті англійці, що не вдоволені урядом консерваторів, довів вашого агента до потрібного вокзалу, де агент сів на потрібний поїзд і невдовзі прибув у потрібне місце, де йому знову довелося скористатися з послуг таксі, але кентський водій, на противагу своєму лондонському колезі, настроений був бадьоро і демонстрував перед агентом типовий англійський гумор.

Так, довідавшись про замок, до якого треба було добратися вашому агенту ПХ, таксист цілком серйозно поцікавився:

— Ви везете насос?

— Який насос? — здивувалася я (тобто агент ПХ).

— Щоб накачати це старе автомобільне колесо, з якого давно вже вийшло все повітря.

Виявилося, що прізвище власника замку має щось спільне із словом колесо, до того ж цей сер Колесо був на додачу до всього ще й лордом!

Родовий замок XIV століття здалеку нагадував безладну театральну декорацію з дикту, пофарбованого в сіро-зелений колір. Враження лишилося те саме й при наближенні впритул, тільки стало видно, що це все-таки не дикт, а камінь, а ота сіро-зелена барва — від густого моху, яким тут поросло все, від підвалин до покрівлі. Поважний дворецький, що зустрів ПХ, так само поріс мохом з ніг до голови, а коли він наставив перед вашим агентом срібний піднос для візитної картки, яку збирався віднести лордові Колесо, агентові справді довелося пошкодувати, що разом із своєю візиткою він не має змоги покласти на піднос ще й автомобільний (або хоч велосипедний!) насос.

Дворецький ходив дуже довго, а коли повернувся, то урочисто заявив:

— Їхня лордська милість зволють прийняти вас.

Лордська милість була втричі старіша за дворецького, обросла якимсь залізним іржавим мохом, вона сиділа на залізному троні посеред величезного залу, набитого

такою кількістю залізної зброї, що ваш агент мало не зомлів од її видовища, однак лорд вчасно запримітив таке негідне бажання і голосом, яким можна піднімати вмерлих з могил, заgrimів:

— Що-о! Ви — дівчина?

— Про це свідчить моя візитка, — несміливо нагадала я.

— Пат Хіган — це можна читати як "Патрік Хіган", — заgrimів лорд. — Ви ввели мене в оману. І потім: що значать тут ці загадкові літери і цифри? В якій частині Англії ви живете?

— Я живу в Америці.

— В Америці?

— Так, ваша лордська милість, бо я — американка.

— Ще й американка! Але ж в оголошенні точно обумовлено: потрібен юнак! Для догляду за унікальною колекцією, яку збирав я і мої предки, мені потрібен мужчина. Ви це розумієте, юна леді?

— Я дуже старанна, ваша лордська милість, ви навіть не уявляєте, якою старанною я можу бути, — запевнила я його.

— А ви уявляєте, з якою колекцією доведеться мати справу?

— Колекцією? Ну, очевидно, предмети мистецтва. Картини великих майстрів. Славетний англійський фарфор. Ювелірні прикраси всіх жінок вашого великого роду.

— Прикраси жінок? — гнівно заgrimів лорд. — Які прикраси? Яких жінок? Це зброя! Усе те, що ви бачите в цьому залі, а ще одинадцять таких самих залів! Ї всю цю зброю треба чистити, змащувати, доглядати, плекати, як заморські рослини в оранжереї. Ви готові до такої роботи?

Йому треба було сотню сержантів із шорсткими, як асфальт, долонями, а цей старий бевзь хотів обійтися одним-однісіньким "кмітливим юнаком"!

Але у вашого агента не було вибору, і він, щоправда, трохи поторгувавшись із скупим лордом щодо розмірів погодинної платні, погодився спробувати свої сили біля цих нелюдських знарядь.

Яка там була зброя! Списи і щити, з якими римляни завоювали Британію; мечі рицарів самого короля Артура, бойові сокири і порубані шоломи з битви під Гастінгсом; хрест і меч, з якими предок лорда Колеса ходив у сьомий (був і такий!) хрестовий похід на Єгипет, вже, мабуть, тоді приміряючись до цього ласого шматка землі; аркебузи і мушкети, якими браві англійські вояки громили бідних тубільців, загарбуючи для Британської корони нові й нові колонії, гвинтівки й гранати, міномети і навіть невеличкі гармати, починаючи від тих, що стріляли ядрами, і кінчаючи скорострільними зенітками. Цілий зал набитий був револьверами і пістолетами всіх можливих систем і калібрів, саме в ньому їхня лордська милість уперше приймала вашого агента, саме тут цей геть одурілий співець убивств і нищень любив виспівувати свої донжуанські гімни зброї, з диким натхненням просвіщаючи вашого агента, коли, ким, за яких обставин сконструйовано той чи інший револьвер або пістолет, на якій відстані він убиває людину, який отвір залишає в тілі вбитого той чи інший калібр, з

чого треба робити оболонку кулі, щоб вона ефективніше розривала живі тканини.

Ах, як кортіло урвати це залізне громослів'я і поспитати, ніби між іншим: "А чи не могли б ви сказати, коли саме ваша лордська милість служили старшим катом у лондонському Тауері — при Тюдорах чи Стюартах?"

Сер!

Ваш агент ПХ зробив висновок, що всіх світових запасів розуму не досить, щоб порятувати цю колишню людину від здичавіння й затемнення душі, надто що який-небудь наш шериф з Алабами вмер би від захвату, побачивши колекцію лорда Колесо і послухавши його панегірики знаряддям убивства.

Ваш агент вирішив, що тут слід діяти єдино доступним йому методом: жіночими хитрощами.

— Ваша лордська милість, — спитала я підлесливо, — а чому в вашій унікальній колекції досі немає ракет?

— Вони надто громіздкі й не вмістяться в замку, а своїх газонів мені не хотілося псувати, — поважно відказав лорд.

— Ракети справді громіздкі. Але атомні бомби? В Америці вже виготовляють зовсім компактні бомбочки, які можна носити в рюкзаку. Уявіть собі картину: солдат НАТО вночі непомітно підносить таку бомбочку до якогось комуністичного об'єкта, замасковує її там, повертається на свою базу і по радіо висаджує бомбочку в повітря.

— Грандіозно! — прогрякав іржавий лорд, — Ви кажете, НАТО вже має їх на озброєнні? В мене є знайомий генерал в Брюсселі, я напишу йому і попрошу його прислати екземпляр. А може, з Америки мені теж пришлють? У мене постійні зв'язки з Чикаго, я одержую звідти всі новинки вогнепальної зброї.

Ідея мати в колекції портативну атомну бомбочку так припала до серця лордові Колесо, що він запросив вашого агента на грандіозну вечерю, яка нагадувала банкет середньовічного загарбника: дичина, густе червоне вино, срібний і золотий посуд, гігантські язика полум'я в задимленому каміні, понурі зблиски мечів і алебард на стінах.

Від вина, смаженого на решітці дикого м'яса і палких мрій про поповнення колекції лорд геть розманіжився і буркітливо дозволив вашому агентові не називати його, за прикладом дворецького та інших слуг, "ваша лордська милість", а просто "сер".

Ваш агент негайно став жінкою і пустив у хід всю облесливість, притаманну дочкам Єви.

— Я охоче зверталася б до вас "сер", але пошана моя до вас така велика і просто безмежна, що хочу попросити, щоб мені дозволено було і далі вживати "ваша лордська милість".

— Ну, коли так, тоді я капітулюю, дитя моє, — злагіднів залізний кахиперд.

Два тижні я змагалася з його скупістю, склерозом і дегенерацією, а на третій мною опанувало таке безсовісне почуття гумору й іронічності, що я не могла далі терпіти і, вдаючи наївну провінціалку (для нього Сан-Франціско справді уявляється забитою дошками провінцією), сказала:

— Ваша лордська милість, я могла б звернутися до вас із проханням?

Він насторожився:

— З проханням?

— До того ж з великим, — не даючи йому схаменутися, вигукнула я, — І не просто з великим, а з величезним!

— Що ви маєте на увазі? Я не терплю прохань. Коли справжньому чоловікові щось потрібне, він просто приходить і бере. Коли йому не хочуть дати, він стріляє, але все ж таки досягає свого.

— Два тижні я перебуваю під магією ваших фантастичних розповідей, — не слухаючи пустої лордської похвальби, промурчала я. — І тільки тепер нарешті збагнула, що нГч. ого подібного в моєму житті мені більше ніколи не вдасться почути.

— Гм... Гм... — пригладжуючи свій залізний мох, лагідно прогарчав лорд. — Я радий, що ви нарешті це зрозуміли, дитя моє.

— І ось я наважуюся вас попросити, ваша лордська милість, чи не могли б ви ласкаво дозволити, щоб я записувала все те, про що ви так яскраво, неперевершено розповідаєте?

. — Чи не зміг би я? Дозволити записувати?

— Саме так, ваша лордська милість.

— Але ж це саме те, про що я мрію вже безліч років! І коли я вас уперше побачив... Не стану приховувати: я все життя визнавав тільки чоловіків. Жінок я не підпускав до себе ні з якого боку. Ї першим моїм бажанням було: відпровадити вас туди, звідки ви з'явилися. Але потім я сказав собі: стривай, це не просто дівчина, це послання небес. І тепер бачу, що не помилився.

А ваш агент, сер, має тепер утричі більшу платню, ретельно занотовує всю маячню цього археологічного суб'єкта і при поверненні до Америки матиме змогу випустити в світ цілу книжку під назвою: "Записки залізного ідіота".

Сер!

Ваш агент ПХ (тобто Патриція Хіган) думає собі: чому так багато американців тиняється по світу? Чому ми не сидимо вдома? Бо коли б вище названа Патриція Хіган сиділа вдома, то вона мала б змогу поцілувати сера Лукаса, нині ж такої змоги вона не має, про що й повідомляє з болем і скорботою, цілуючи тільки цей аркуш паперу і вітер, який полетить з графства Кент до штату Род-Айленд".

ПОДОРОЖ

Повідомлення друге

Тут кам'янисті статуї

Ростуть. Тут вони отримують

Суплікації рук померлих

Під блиманням конаючої зірки.

Т. Г. ЕЛІОТ. Порожні люди

1

Тоді у Стенфорді, коли загадково загинув професор Джонс, Лукас не бачив свого

давнього тренера Широкого Діла. Університетська команда саме вилетіла на чергові змагання в якийсь із університетів, та й взагалі Лукасу в той час було не до зустрічей. Все, що поєднувало його з спортом, з славою, з неповторним способом життя, поволі відходило в минуле, забувалося, ставало спогадом, майже легендою. Ніби історія про когось іншого, але зовсім не про нього.

Тому він і здивувався, і зрадів, коли несподівано почув у телефонній трубці вічно бадьорий голос Широкого Діла.

— Хелло, Лак, — клетотів з океанською широчінню Діл, — давно не чув твого голосу. Ти ще не "профі", чи вже й забув про наш круглий м'ячик?

— Не забув, бо мені платять за те, що я стукаю по ньому. А ти з якого океану — з Пацифіка чи з Атлантики?

— Уяви собі: з Атлантики. Прилетіли зрізатися з колумбійцями[16], я отаборився в одному затишному готелику якраз між Ост і Вест-сайдом, сьогодні маю вільний вечір (а скільки їх у моєму каторжному житті!) і, коли б ти не був проти, хотів запросити тебе поїхати до одних моїх знайомих.

У Лукаса, загалом кажучи, всі вечори були вільні, але не для сторонніх забав, бо він кожную хвилину використовував для своєї наукової роботи. Але відмовити Широкому Ділу було не зовсім зручно.

— Куди? — спитав Лукас.

— Від Нью-Йорка трохи далі, а від тебе — подати рукою. Шосе 2А, не доїжджаючи до Бостона десятків миль туди чи сюди, самотній будинок у лісі, а в будинку — прекрасні люди! Мій давній товариш, лікар з великою практикою і відповідними інтересами, його дружина, кілька знайомих інтелектуалів, а на додаток — справжній індійський гуру!

Лукас вдав, що про гуру він не почув, а зосередився на іншому.

— Хіба ти за освітою лікар? — спитав він Широкого Діла.

— А як ти думав? Щоб тренувати такі досконалі біологічні машини, як, для прикладу, Безслідний Лукас, треба бути ким? Я кінчав медичний факультет, але не практикував, а став тренером, так вже воно склалося. То як? Заїхати за тобою чи відкладемо до наступної нагоди?

— З мого боку було б нечемно відмовлятися, — сказав Лукас, на що Широкий Діл одразу й відреагував з безцеремонною відвертістю спортсмена:

— Ти вже засвоїв уроки чемності в тих вищих сферах, у яких перебуваєш після Стенфорда? Ну, ну! А тепер кажи, як до тебе їхати і де тебе знайти.

Він приїхав на новісінькому прокатному форді "Меркурі", одягнений не зі звичним спортивним недбальством, а в новісінький блейзер, світлі фланелеві штани, мав на собі сорочку з якимись ніби жіночими мереживами і навіть галстук!

— Ти вирядився, як на прийом до Білого дому, — не стримався Лукас, який до своїх джинсів і спортивної сорочки прихопив тільки на випадок вечірньої прохолоди товстий вовняний светр, недбало перекинувши його через плече.

Широкий Діл хитро мружився, мовчки вів машину вулицями Ньюпорта, обізвався

лише тоді, коли вони проминули всі чванливі особняки на Бельвю-авеню, хитнув головою назад, сказав:

— Бачив отой парад процвітання? Ми з тобою їдемо до чоловіка, який уже майже наблизився до отих. Ти побачиш його будинок! Проект фінського архітектора. Чому фінського? Щоб подивувати знайомих і дорожче заплатити за проект. Два кілометри власного шосе. Кілька акрів лісу. В Ленні, його дружину, ми колись обидва були закохані. Вона вибрала Джуліуса, мабуть, відчувши, що він обскакає мене на цілий корпус. Ленні вчилася на історичному, а це, мабуть, помагає вгадувати перспективу. Тепер вона в Лексингтоні чи в Конкорді розповідає щодня занудливим музейним роззявам про початки американської історії, а її Джуліус тим часом обмацує пітні животи своїх пацієнтів і знай записує на своє Konto гонорарники. Ти побачиш, яка в них вілла і яка красуня Ленні!

— Здається, ти теж не можеш поскаржитися на долю? — обережно зауважив Лукас.
— Слава такого тренера сьогодні варта набагато більше, ніж гонорари безіменного ескулапа.

— Оце мене й погубило! Я погнався за модою. Спорт, спорт, спорт!.. А чому він став модний? Бо весь світ розбитий на команди, і щоб вижити, треба належати до одної з них. Люди, які нікуди не притулилися, — це каша, вата, протоплазма! Так я на початку своєї кар'єри дивився на Джуліуса. Але сьогодні я здихаю від слави, і в мене від цього циганського життя вже язик на спині! Для людини головне стабільність, а яка стабільність у такого нещасного чоловіка, як я! У Джуліуса вілла, красуня-дружина, капітал, а в мене — тільки вічні терзання: виграємо чи програємо, переможемо чи прогоримо...

— Ходили чутки, ніби ти вклав капітал у фірму спортивного одягу?

— Не вклав, а закопав! На майках сьогодні багато заробиш? Знаєш: мене іноді бере відчай. Поглянеш довкола — суцільне благополуччя, а в тебе самого щось не клеїться.

— В мене теж щось схоже, — визнав Лукас, — але я чомусь вважав, що в тебе повинно бути краще, надійніше...

— Яка там надійність! — гірко зітхнув Широкий Діл. — Яка надійність! Це поки молодший, то ще воно якось мовби й нічого, але старієш — і тут уже не до бадьорості. Тільки подумати: я, чоловік, який усе життя проповідував нестримну енергійність, тепер приєднався до всіх отих намаханих прибічників ТС! Двічі на день, перед сніданком і вечерею, я відключаюсь на 20 хвилин від усіх земних справ і віддаюся трансцендентному спогляданню, яке обіцяє мені підвищення оптимізму, зниження тиску і покращення сну. Чорта лисого з усіх отих обіцянок! Я виклав 125 доларів якомусь пройдисвітові, що називав себе справжнім індійським гуру, а насправді походив з Арізони, за це він повідомив мені мою "мантру", тобто слово, на якому я повинен зосереджуватися під час медитацій, і після цього мені треба було тільки терпляче ждати зниження нервових стресів, збільшення енергії, загального оновлення, тобто справжнього ренесансу. Ти чув таке? А моя мантра, яку мені повідомив цей ошуканець, що їздить від одного такого дурня, як я, до іншого на "ролс-ройсі", — не що

інше як "лен"! Тобто Ленні, в яку я досі закоханий і буду закоханий до самої смерті. Ось тобі й медитація!

Широкий Діл завжди любив поговорити — такий уже в нього був фах, — однак сьогодні він перевершував навіть самого себе. Лукасу здалося навіть, ніби Діл чи то скаржитися, чи то виправдовується в чомусь уже скоєному або тільки задуманому. Та хоч як там було, його щирість не підлягала сумніву, він залишався тим Широким Ділом, якого Лукас знав багато років і якому завдячував чимало з своїх спортивних успіхів і, звичайно ж, уміння міцно стояти на ногах в нелегких життєвих змаганнях, де м'яч так нечасто і з такими страшними труднощами дістається тобі до рук, і його негайно намагаються вирвати в тебе, застосовуючи всі дозволені й недозволені засоби і прийоми: силу, спритність, вміння, хитрощі, підступність, жорстокість.

їхати довелося довго, в темряві вони мало не проскочили малопомітний з'їзд з автостради, але Широкий Діл, мабуть, був тут не вперше і доволі впевнено повів їхнього "Меркурі" по вузькій асфальтовій стрічці, що вглиблювалася в темний, тихий, майже неторканий ліс.

— Тепер ти розумієш, куди везе тебе Широкий Діл? — поводячи своєю тяжкою п'ятірнею перед обличчям Лукаса, зривистим голосом прокричав тренер. — Уолден, або життя в лісі[17]! Для грошей немає нічого неможливого. Прокляті гроші!

Дім Джуліуса стояв у кінці асфальтової стрічки, далі був суцільний ліс, дерева підступали впритул до вілли, тільки в одному місці трохи, відходячи, щоб звільнити простір для невеличкого заасфальтованого майданчика, — стоянки машин.

Лукас вийшов з машини і поглянув на будинок. Він нагадував величезну розгорнену книгу, поставлену на землю догори корінцем. Враження було таке, ніби дві величезні площини, вкриті тяжкою черепицею, нагнітили будівлю, яка була під ними, розчавили, заховали під собою, знищили і тепер твердо вивищувалися між м'якими обрисами темних дерев, випустивши поверх себе тільки гранчасту конструкцію широкого димаря.

Вся будівля нагадувала дитячу хатку з мокрого піску. Ляп — на одну долоню, ляп — на другу, а тоді стулити докупи, вгорі, розсунувши вниз так, щоб трималося, — і хатка готова. Невже в цій первісній простоті вимріяна досконалість для сучасних найвишуканіших смаків?

Широкий Діл впевнено повів Лукаса до будинку, по дорозі показуючи й розказуючи, де, що і як. В цоколі — спальні для гостей, велика кухня, допоміжні приміщення, гараж для двох машин, широкі сходи, розгортаючись віялом довкола кухні, вели вгору, де в бокових крилах були спальні членів родини, а посередині — просторий хол, в центрі якого стояв камін з трьома широкими отворами, так, щоб на кожного, хто сидів на диванах чи в кріслі, безладно розкиданих в цьому з навмисною недбалістю спланованому просторі, з однаковою щедрістю падали відблиски живого вогню.

В каміні палали товсті березові поліна, це було майже й усе світло тут, нагорі, але навіть при його нещє. дрості Лукас зміг оцінити вроду жінки, яка пішла їм назустріч,

підставила щоку для поцілунку Широкому Ділу і ліниво потиснула руку Лукасу. Слідом за жінкою покотився до них чоловік, ще ширший за Діла, радісно замахав руками і нерозбірливо забелькотів щось, мабуть, привітальне, і Лукас з прикрістю подумав про те, що в цієї вродливої Ленні справді не було вибору між цими так званими чоловіками, тому довелося вибирати кар'єру і багатство.

Господиня повела їх знайомити з тими, хто вже був там. Її сестра з чоловіком. Приїхали з Канади спеціально, щоб побачити гуру. Власне, це ближче, ніж з Нью-Йорка. Їхній друг адвокат Стенлі з дружиною. Глевтякуватий невиразний чоловічок міртер Ор, якого Широкий Діл, здається, знає. Можливо, приїдуть ще її друзі по спільній роботі. З хвилини на хвилину має прибути й сам гуру. Їхні гості можуть зрозуміти, як непросто було вмовити його побувати в них на вечорі. Гроші тут не важать. Взагалі не важить ніщо. Все це просто не піддається поясненню.

Джуліус, пробачливо розвівши руками, сказав, що не може запропонувати гостям ніякого дрінка, бо гуру надзвичайно суворо ставиться до таких речей. Але коли він поїде, тоді вже... Тим часом їм доведеться згодитися з тим, що краще мудра диктатура, ніж дурна демократія.

Гуру прибув точно о визначеній годині. Його супроводжувало чотири високих дужих юнаки, чи то учні, чи тілохоронителі, — сам гуру, невисокий молодий чоловік з вогнистими очима, дрібноголовий, обмотаний з умілою мальовничістю тонкою жовтою тканиною, став перед вродливою господинею, простягнув ліву руку до тепла, яке струменіло від каміна, замість привітання одразу почав говорити, звертаючись до Ленні і до всіх присутніх водночас:

— Я згодився приїхати до вас, щоб повідомити кожному з вас мантру для медитацій. Це принесе вам здатність до концентрації уваги, поглиблення уяви, розумового й фізичного вмиротворення, таких потрібних сьогодні західним людям. Для вас це стало найгострішою життєвою потребою, бо ви живете в суспільстві, де гіпертрофований розвиток інтелекту і пригнічення інстинктів позбавили людину будь-якої спонтанності, викривили її почуття і мають своєю зворотною стороною так само гіпертрофовану і хворобливу сексуальність. Люди голодують, а уряди тратять мільярди на озброєння і на розвиток нікому не потрібних галузей промисловості, які тільки псують природний світ. Кар'єризмові індивідуумів відповідає прогресистська орієнтація суспільства, орієнтація на майбутнє. Але так само, як майбутнє кожної окремої людини — смерть, майбутнє людства — теж смерть у атомній війні, в екологічній і психологічній катастрофі, до яких його штовхають збезумілі політики. Ця орієнтація на майбутнє веде в нікуди. Людина вимушена буде або зникнути з цієї планети, або перебороти себе. Я показую шлях для цих обнадійливих змін. Хай кожен з вас підійде до мене і одержить свою мантру.

Він підніс до грудей складені човником обидві долоні, ледь вклонився перед Ленні і півголосом щось сказав їй. Мабуть, першу втаємничив у знання великої формули для індивідуального щастя.

Джуліус уже нетерпляче тупцював за дружиною, спраглий невідкладного

ощасливлення, за ним потягнулися й інші, Лукас прилаштувався в самому кінці черги, але однаково чув, як гуру бурмотів кожному, хто наближався до нього: "хум", "ом", "ул". Лукасу він сказав "ор", і тепер треба було вдячно відійти від гуру, забути про все на світі, зосередитися на цьому слові, зануритися в стан розслабленості, більш глибокої й оновлюючої, ніж найміцніший сон.

Коли за двадцять хвилин Лукас знову почав помічати все довкола, виявилось, що гуру і його тілохранителі зникли, вогонь у каміні палає ще яскравіше, Джуліус біля бара під бічною стінкою чаклує над бокалами, а Широкий Діл розмахує руками перед Ленні і зі смаком регоче.

— То куди подівся ваш гуру? Помчав здирати чергову тисячу доларів ще з одних таких дурнів, як ви? Він, бачу, такий жвавий, що за одну ніч обскаче всі східні штати! А я, дурний, повірив і приїхав, та ще й привіз з собою свого колишнього найкращого учня Лукаса. Лак, хлопче, де ти там?

Джуліус, тримаючи поперед себе піднос із бокалами, покотився поміж гостями. Лукас ще раз подивувався, які вони однаково розлогі з Широком Ділом, і подумав, що таких чоловіків можна б використовувати замість водяних матраців. Може, на це й розраховують такі красуні, як Ленні, коли одружуються з ними?

— Мені тільки апельсиновий сік з тоніком, — сказав він Джуліусові, коли той зупинився біля нього. Джуліус весь облився потом від зусиль і метушливих рухів.

— Ви хочете послідовно виконувати вказівки гуру? — добродушно прохрипів він.

— Та ні, просто в мене спортивний режим. А щодо того чоловіка, то, здається мені, він говорив тут щось путнє.

— Ви маєте на увазі його звинувачення всім урядам?

— Ну, це сьогодні стало вже банальністю. Людейт які щось роблять, завжди звинувачують, а нероби тим часом сидять, посміюючись, і потирають вдоволено руки. Я не про те. Він говорив про смерть. Досить безнадійно. Справді, коли поглянути на загальну властивість усіх категорій знання, то легко переконаємось, що це і є смертність. Але категорія дії обіцяє нам безсмертя, і в цьому наш порятунок.

— Ви тільки послухайте мого Безслідного Лукаса! — гукнув із свого закутка, де він розправлявся вже з четвертою пляшкою пива, Широкий Діл. — Він був найгеніальніший гравець, якого я бачив, а тоді вирішив ошасливити людство і тепер щось хоче зробити з нашим розумом. Він здійснив грандіозне відкриття! Правда ж, Лак? Я не помиляюся?

Між Лукасом і опецькуватим містером Забувяквасзвати, сидів адвокат Стенлі, жвавий чорноокий чоловік у смугастому костюмі з жилеткою, він зацікавлено перехилився до свого молодого сусіда, хотів навіть доторкнутися Лукасові до плеча, але не дістав, плавно провів рукою між їхніми кріслами.

— Я вперше чую про це, містер Лукас, — голос у нього був тренований, дикції позаздрив би будь-який актор з Бродвею. — Коли ви серйозно беретеся за таку, на перший погляд, фантастичну справу, то я б від щирого серця побажав вам удачі. Трохи розуму нашому задрипаному суспільству зовсім не завадило б. Ми переобтяжені

знаннями, ми просто конаємо від них, а чи стали розумнішими? Треба щось негайно робити, щоб повернути людям здатність мислити, яку вони втрачають просто катастрофічно. Перші американські президенти зверталися до молоді нації з власними думками, і це сприймалося як одкровення. Тепер вони читають щотижня по радіо, на телебаченні, перед ветеранами, бізнесменами і домогосподарками пошлості, понаписувані їм "спічрайтерами". Колись полководці і називалися так тому, що вели за собою полки, закликаючи воїнів полум'яним словом, вирваним із самого серця, до подвигів, перемог і до смерті. Тепер вони сидять у затишних штабних бункерах і віддають накази по радіо або по телефону своїм безпосереднім підлеглим, дивлячись на схеми, підготовлені послужливими ад'ютантами.

— Ти забув про юристів, Стенлі! — весело гукнув йому господар. — Коли вже починати досконалення людства, то треба братися за правосуддя!

— Або за лікарів, — подала голос сестра Ленні, чоловік якої не був, здається, ні лікарем, ні юристом і не виявляв видимої охоти брати участь у розмові.

Адвоката не так легко було збити. Лукас мовчав, і Стенлі вирішив, що в ньому він має спільника.

— Я не сказав нічого про вчених, щоб не образити вас, — майже інтимно повідомив він Лукасові, — але давайте об'єктивно дивитися на речі. Де сьогодні вирішуються долі людей і всього людства? В кабінетах — політиками і в лабораторіях — ученими. Колись це було: під небом на землі і без будь-яких посередників, окрім хіба Всевишнього. Найтрагічніше, що ми оплачуємо цих посередників! Це однаково, що добровільно купувати собі зашморг.

— Коли ви маєте на увазі мене, — нарешті зумів перепинити балакучого адвоката Лукас, — то я продаю не свій мозок, а тільки м'язи, тобто я не вчений, а звичайний спортивний тренер. Щоправда, з університетським дипломом фізика-теоретика. А моя ідея? А моє відкриття? Це тільки спроба відкриття. Вона може видатися навіть божевільною. А хіба ми не можемо сказати те саме про початий ядерної енергії, комп'ютерів, лазерів? Я виходжу з передумови, що наш розум — це особлива форма енергії, яку генерує мозок з довколомного простору. Тому ми можемо говорити про постійну кількість розуму на землі і про нерівномірне використання цієї кількості. Це мовби добування нафти країнами ОПЕК, де кожній з учасниць співдружності визначають квоти, вище яких нафти видобувати не можна. І коли ви, містер Стенлі, скаржитесь на розумовий занепад тих чи інших верств суспільства, то я б сказав так: зникає не розум, а та межа, до якої ми досі щось про нього знали. Енергія не зникає і не зменшується, а розум — це енергія, її найдосконаліша форма, яка, може, існувала навіть ще до того Великого Вибуху, що народив наш Всесвіт. Ну, та це вже метафізика, мене ж цікавить фізичний бік справи. Хоча, знову ж таки, навіть коли мені вдасться сконструювати систему приладів, які дозволять хоч незначною мірою наблизитися до загадкової інтелектосфери, то, очевидно, доведеться зіткнутися з проблемами не тільки суто фізичними. Скажімо, неминуче постане проблема класифікації розуму. Встановлення характеру імпульсів, які визначають якість і спрямування того чи іншого

розуму. Чи тут важать тільки імпульси, характеристики суто фізичні? А чи існує якесь забарвлення розуму — чорний, голубий, рожевий, жовтий, зелений? Своєрідний спектральний аналіз розуму.

Тобто виникає запитання, чи розум — це холодна хмара, яка байдуже нависає над нами, а чи жива субстанція, що вічно змінюється, пульсує, яскравіє, світиться.

Піфагорейці впритул підійшли до цієї проблеми. Вони вважали, що всі числа, ці найреальніші знаки абстрактного розуму, наділені також цілком конкретними, відчутними властивостями. Вони класифікували числа на жіночі, чоловічі, досконалі, пружні, трикутні, прямокутні, п'ятикутні, сприятливі, заборонені, небезпечні, кольорові. Вчення про числа перетворювалося таким чином на справжню релігію. І це тоді, коли піфагорейці були справді видатними математиками, аналізували інваріантні властивості чисел і числових відношень, знаходячи потім аналоги цих інваріантних властивостей у реальності. Скажімо, вони довели, що інтервали між музичними тонами можна виразити за допомогою числових відношень.

Вийшло так, що найпрогресивніші ідеї античних учених стали водночас і гальмом у подальшому розумовому розвитку людства, нав'язуючи нам пережитки містичного мислення. І, мабуть, саме від піфагорейці в пішли всі оті кольорові символи, якими людство так охоче й широко користується сьогодні, починаючи від державного побуту і до державної політики. Взяти хоча б державні прапори. Я багато думав про символ, який узяли собі дві найбільші держави світу. Піфагорейська пентаграма, п'ятикутна зірка білого кольору — у Сполучених Штатів, червона — у Радянського Союзу. Щоправда, вони взяли червоний колір життя, а ми чомусь вибрали білий, цей неприємний символ смерті. Різноколірність свідчить про незгоду двох великих держав, але геометрична форма підкреслює їхню єдність у величі й могутті, які мовби відгороджують їх від світу, хоч могли б і поєднати з ним, але тільки тоді, коли обидві держави всі свої зусилля віддадуть для збереження миру. "А! Ти злякався пентаграми, що має силу над чортами". Ці слова Гете щоразу згадуються мені, коли я думаю про ту незгоду на землі, яка не дає нам спокійно жити. Ось тут би не завадили відповідні ін'єкції розуму, коли навчитися використовувати його невичерпні запаси, якими всі ми оточені і про які ще так мало знаємо.

— Не я вам казав, що Лак здатен розкрутити таку машину, яка нам і не снилася! — вдоволено загукав Широкий Діл.

— В цьому справді щось є, — згодився господар дому, — хоч, як лікар, я волів би спрямувати зусилля на вивчення людського мозку, про який ми досі майже нічого не знаємо.

Адвокат, що так і не спромігся дотягнутися до свого сусіда, підвівся, підійшов до Лукаса, міцно потиснув йому руку.

— Я все життя вимушений перебувати в світі такої жорстокої реальності, що навіть найменший прорив за його межі вітаю гаряче і з захопленням!

Якась постать мовчки відсунула містера Стенлі і заповнила весь простір перед Лукасом. Це був отой опецькуватий невиразний містер Нерозберипрізвище, який

мовчав увесь вечір і не знати як і чого сюди потрапив взагалі. Лукас дивився на нього і не міг збагнути, чи він товстий, чи тонкий, високий чи низький, примітний чи сірий, як замазка. Залежно від обставин він міг бути і таким і таким. Лукас подумки назвав його ще містер Залежновідобставин.

Чоловік звернувся до Лукаса голосом, характеру якого не визначиш з першого разу: може, тихий, а може, і гучний, обережний, але й настирливий.

— Або я звуся Чарльз Спенсер Четвертий Ор, — сказав він, — або для зручності однозначно містер Ор[18].

Лукас нічого не міг зрозуміти. Він підвівся, пошукав поглядом чиєї-небудь підтримки, але жінки саме почали розносити закуски, і всі були заклопотані тим, що вибрати, який найласіший шматочок перекинути на свою тарілочку найнепомітніше, — Лукаса було принесено в жертву містеру Залежновідобставин.

— Містер? — ввічливо перепитав Лукас.

— Однозначно містер Ор, — відповів той. Лукас вирішив, що той жартує. Мантра, яку повідомив годину тому Лукасу гуру, теж була "ор".

— Вас так звуть — Ор?

— Однозначно.

— Дуже приємно. Я — Лукас.

Містер Ор спокійно наставив на нього долоню, даючи знак, що він уже чув, як його звуть, і випалив щось зовсім неочікуване:

— Або я вас однозначно запрошую на ланч в ресторані "Перигор" у Нью-Йорку, або ви даєте згоду.

Несподіване запрошення і химерний спосіб вислову містера Ора так подіяли на Лукаса, що він зовсім розгубився і тільки й спромігся поцікавитись:

— Коли саме ви мали на увазі?

— Однозначно в середу на тому тижні.

На тому тижні Лукас мав вільну середу. Знову збіг чи цей розмазаний містер Ор все знає наперед?

— Коли я зможу знайти цей "Перигор", — непевно промовив він.

— Або друга авеню, або в районі сорокових вулиць, — в своїй манері пояснив містер Ор.

Він був зручний, підкористий, як розтоптаний черевик. Лукас стояв ніби загіпнотизований, вже коли містера Ора й не було біля нього, а підійшла Ленні з великим підносом, повним витворів домашньої господині і кулінарних магазинів.

Уже в машині, коли вони котили по темному нічному шосе, Лукас спитав Широкого Діла:

— Чи то не ти наслав на мене цього містера Ора?

— Вперше чую про такого, — недбало підмовив той.

Лукас у своїй безмежній наївності не вмів поєднати всіх тих загадкових подій, що відбувалися довкола нього останнім часом. Найголовніше: все сприяло здійсненню його великих задумів, і він, хоч і поволі, але просувався саме тим шляхом, який собі

визначив.

Йому щастило. Лак — щасливчик. Ланч у нью-йоркському ресторані — це неспроста. Ланчі в Америці не влаштовуються безпричинно. Тут повинна бути якась ділова пропозиція, звичайно ж, вигідна для обох сторін. Лак не мав сумніву, що пропозиція носитиме характер сприятливий. Містер Ор знає його наміри, він не запропонує чогось такого, що суперечило б поглядам Лукаса. Це не той хижий Хантер із Стенфорда, який хотів загарбати твою душу і зробити тебе вбивцею не тільки всього розумного, але й самого життя. Містер Ор, мабуть, сподобався б навіть Пат. Він такий ручний і зручний, що міг би завести в себе цілу котячу ферму. Чистесеньких, пухнастих, ласкавих котиків і кішечок, покірливих, як сам містер Ор. Може, це не так вже й погано, що є люди, які муркотять і труться тобі об ноги?

2

Лукас не знав, що там буде ще й жінка, і приїхав до "Перигору" на своєму торохтючому "шевроле", зодягнений по-спортивному: джинси, легка сорочка, стоптані кросівки.

Ресторанчик зовні був досить непоказний. Та й район Нью-Йорка теж не належав до визначних. Щоправда, неподалік садиба ООН, але вона сама по собі, а життя цього фантастичного своїми протиріччями мегаполісу котиться своїми коліями.

Містер Ор, неначе їхав назирці за Лукасом, підкотив на невеличкій спортивній машині слідом за Лукасовим "шевроле", з незвичною для його глєвтякуватості спритністю вискочив із свого автомобільчика, оббіг його довкола, поквапливо відчинив передні дверцята і, бгаючи свою аморфну постать в щось схоже на уклін, чекав, поки вийде... водій машини.

Водієм виявилася висока молода японка, дуже вродлива, одягнена в модний діловий костюм з дорогого універмагу. Японка привітно наставила на Лукаса своє загадкове східне обличчя, і він одразу зрозумів, що головною дійовою особою тут є не однозначний містер Ор, а ця несподівана жінка.

Містер Ор протрюхикав поперед японки, прошарудів майже зовсім нечутно:

— Міс Суміта, це і є містер Лукас.

І коли японка тепер уже цілеспрямовано усміхнулася до Лукаса, містер Ор зволив повідомити також і йому:

— Містер Лукас, маю честь представити вам міс Сумі ту.

— Прошу пробачення за мій вигляд, — почервонів Лукас.

— Не переживайте, — заспокоїла його Суміта. Голос у неї був соковитий, владний, зовсім не те, що жебоніння містера Ора. — Адже в нас тільки діловий ланч. Правда ж, містер Ор?

— Однозначно, — закивав той.

Столик уже чекав на них. Замовлено завчасно, бо в невеликому залі — жодного вільного місця. Повно ділових людей, які, мабуть, давно знають цей ресторан і надають йому перевагу перед іншими. Сіли так, що міс Суміта була навпроти Лукаса, містеру Ору дісталось місце збоку. За кожним з них негайно виріс кельнер, з накрохмаленою

серветкою на зігнутій в лікті руці. Схоже на мовчазне салютування матросів з якого-небудь авіаносця "Саратога" або "Форестол". Слову "Саратога" Лукас, ясна річ, надавав перевагу, але його про це ніхто не питав.

— Ми не створили для вас незручності, вибравши саме "Перигор"? — делікатно поцікавилася міс Суміта, не зауважуючи кельнерів.

— Та ні, — простакувато запевнив її Лукас. — Саме сьогодні мені треба бути на лекції в Колумбійському університеті, так що я навіть вдячний містеру Ору.

— Містер Ор діяв за вказівку нашого фонду, який я тут представляю.

— Я вдячний вам, міс Суміта.

— Ми могли б зустрітися і в Ньюпорті, але я дозволила собі поєднати корисне з приємним. Я подумала й про вас. Чому б вам не спробувати справжньої французької кухні? Я знаю, ви скажете, навіщо було так далеко їхати, коли на кожному кроці можна зустріти французький ресторан? Але ви не знаєте того, що тільки тут ви спробуєте справжні французькі трюфелі і гусячий паштет, з яким не зрівняється навіть страсбурзький. Тільки тут вам подадуть коропа, начиненого гусячою печінкою, нашпигованого свинячим салом і трюфелями, а після того принесуть зайця, засмаженого по-королівськи, і ягоди, запечені в тісті. Я наважуся навести вам слова французького письменника, який виспівав справжній гімн Перигору і його кухні. Він сказав: "Справжня цивілізація возвеличує інстинкти, піднімаючи їх до рівня язика. Чим була любов до того, як поети і романісти оздобили її словесами? Просто близькістю двох тіл, короткою судомою, грубою грою. Та варто було поетам навчити людей красиво говорити про любов, як вона облагородила життя. Те саме з кухнею". Ви згодні з цим?

— Мені не доводилося задумуватися, — розгубився Лукас, — і я дуже вдячний вам і за це запрошення, і за вашу незвичайну лекцію. Але хотів би звернути увагу на те, що я людина проста і...

Він зніяковіло пересмикнув кістлявими плечима і спробував показати міс Суміті на кельнерів, які одерев'яніло чекали їхніх забаганок.

— Ах, ви про це? — недбало махнула пещеною рукою міс Суміта. — Коли довіряєте моєму смаку, то вони подадуть нам мій ланч. Вони вже знають. Що ми питимемо?

Лукас сказав про свою абстиненцію[19], містер Ор несміливо промурмотів щодо бурбона[20], міс Суміта зауважила, що тут є справжнє бордо, яке, загалом кажучи, не для жінок, але знехтувати яким непростимий гріх.

— І ви зовсім не п'єте нічого такого? — недовірливо поглянула вона на Лукаса.

— Так у мене склалося з самого дитинства.

— Але ж ви можете чокнутися бокалом справжнього бордо з жінкою, яка запросила вас на ланч і, цілком можливо, запропонує вам щось цікаве? Бордо можна й не пити, а просто поставити бокал біля себе, і вже цього досить для створення якогось особливого настрою.

— Тоді я поставлю бокал біля себе, — усміхнувся Лукас.

— Це вже краще. Тепер я скажу вам про себе і містера Ора. Ми представляємо

фонд "Імансипейшн". Це приватний фонд, він не хоче себе рекламувати, хоч можливості має не менші, ніж інші, досить широко знані американські приватні фонди. Слово "імансипейшн" означає "визволення", і цим усе сказано. Цілком випадково, завдяки нашому незрівнянному містеру Ору, ми дізналися про ваші надзвичайно цікаві і благородні ідеї, а довідавшись, цілком природно, вирішили познайомитися з вами ближче.

В Лукасові знов тривожно обізвалося передчуття, яке час од часу навідувалося до нього ось уже два роки. Знов нізвідки глянули на нього холодні безвиразні очі, що простежують кожен твій крок, знають усі думки і вгадують надії. Смерть професора Джонса і крах усіх мрій щодо роботи в лабораторії. Безнадійні спроби знайти чесну роботу за фахом і підозріле благополуччя в "Магнолії". А тепер цей містер Ор. Як міг такий розбавток, не розпитуючи Лукаса, не поцікавившись жодною деталлю, переповісти своїм босам з "Імансипейшн", щоб вони одразу вчепилися в нього? Припустимо" вони навели довідки про Лукаса. Але за кілька днів небагато встигнеш. Ну, знайшли його реферат. Однак ніхто в Америці не викладає грошей за юнацьку маячню. Очікувати безкорисливості й людинолюбства від приватних фондів? Гай-гай!.. Фонд Форда був засновником зловісної корпорації РЕНД, однієї з найпотужніших "фабрик мислі", що фактично стали в Америці четвертою владою після політичної, економічної і військової. Фонд Гертца підготовує стипендіями тих учених, які працюють для зоряних війн. Створений пивним мільярдером Джозефом Курсом "Фонд спадку" — "Херітідж фаундейшн" з його 122 тисячами вкладників, багато з яких фігурує серед 500 найкрупніших американських монополій, згідно з довідковою таблицею журналу "Форчун", — виклав свою політичну програму в двадцяти томах на трьох тисячах сторінок тексту, де є такі рядки: "Коли мова йде про потреби безпеки нації і підтримання порядку, турботи про свободу особи відступають на задній план". Простіше кажучи: хай живе армія і поліція?

Може, цей "Імансипейшн" теж такий? Але розпитувати Лукас не міг, бо яке йому діло до чужих грошей, до того ж — перед ним була жінка, та ще й така екзотична. Насолоджуючись вишуканим ланчем, Лукас крадькома кидав погляди на міс Суміту. Йому згадалися слова професора Валентіна: "Коли в науці робиться відкриття, диявол одразу хапає його, тоді як ангели ще тільки обговорюють найкращі шляхи його використання". Невже цей таємничий фонд "Імансипейшн" міг підіслати до нього диявола в подібі такої сліпучої жінки?

Колись худим кістлявим підлітком Лукас із шкільною баскетбольною командою побував у Філадельфійському музеї. Розшалілою ордою прокотилися вони по залах, де з просторих стін покинуто дивилися картини, де боги й красуні виступали з цнотливо білого мармуру і темної бронзи, де, брутально вирвані з питомого середовища, сиротливо тулилися уламки античних фризів, індійських храмів, мавританські дворики, башти європейських замків. Кожен з них відчував себе розпанаханим варваром, який вирвався з пекельного котла, де виклеочують початий людського роду, молода душа кожного скімлила від беззахисності й вагань, а налите силою тіло жадало дії, руху,

руйнувань, нищень. Темні комплекси роздирали їхні душі лазурами ще безжальнішими, ніж у диких звірів, видовище краси мовби посилювало й загострювало ті комплекси, і Лукас досі пам'ятав, що вирвався тоді на волю з музею тихий, вичерпаний і нещасний, ніби провів на баскетбольному майданчику десять, двадцять, сто зустрічей без перепочинку і все програв з розгромним, ганебним рахунком. Нічого не запам'ятав з музею, ніщо не вразило його уяви, але згодом несподівано постало перед очима щось барвисте, дивно успокоєне, безжурне, мов райські сні, і не відступало, а настирливо нагадувало про себе, дратувало, мучило. Лукас вибрав вільний день, нікому не кажучи (бо засміють до смерті!), поїхав до Філадельфії, піднявся по широких високих сходах до будівлі, схожої на давньогрецькі храми з шкільних підручників, відчуваючи власну малість і нікчемність, скромно ступив у святиню людського генія, повільно, мов сліпий, пішов тихими залами туди, куди вела його пам'ять.

То були "Великі купальниці" француза Ренуара. Тепла тиха вода, ледь збрижена від ніжних дівочих тіл, три дівчини ще в воді, дві трохи віддаля, одна — ось тут, поряд, але ті купальниці, що дали назву картині, вже на березі, на густій траві під райськими деревами, це справді великі купальниці, вони безмежні в своїй принадливості, їхні безсоромно оголені тіла такі чисті й беззахисні, що хочеться плакати перед ними від захвату і радості. Лукас не міг повірити, що то французькі дівчата. Художник мав на увазі щось інше, він просто вигадав тих купальниць, маючи на увазі світ далекий і незнаний, тож недаремно картина опинилася у Філадельфійському музеї. Та, мабуть, це були й не американські дівчата. Принаймні Лукас так вважав. Може, було в тих купальницях щось від загадкового слов'янського світу його предків, але Лукас так далеко відійшов од нього, що вже, мабуть, втратив здатність відчувати. Він довго не міг визволитися з солодкої неволі Ренуарових купальниць, їхні чари оберігали його від зазіхань і натиску розшалілих уболівальниць, які супроводжували Лукаса мало не по всій Америці, вже коли він прославився як Безслідний, видиво купальниць рятувало його від загрозливої реальності життя, та все ж вони були занадто тілесні, і тому Лукас, не вагаючись, майже з радістю відмовився від них, зрадив їх, побачивши портрет Елінор, а тоді — живу Пат, з її золотим німбом довкола маленької голівки, яка світилася розумом і щастям.

Тепер Лукас сидів за столиком у нью-йоркському ресторані "Перигор" досі ще не усвідомивши до кінця, як і чому він сюди потрапив, з'їдав вишуканий, розрахований зовсім не на його плебейський шлунок ланч, крадькома зиркав на молоду східну жінку по той бік столика і не міг позбутися враження, що він уже бачив міс Суміту, знає її, безтямно захоплювався нею, мало не вмираючи, тяжко переборюючи юнацькі комплекси.

Міс Сум і та була не просто схожа на одну з великих купальниць Ренуара — вона була нею, отою, що в самому центрі картини, заповнюючи половину її простору, ліниво-прекрасна, з загадково-примруженими очима, з просторою плоттю, тугою, свіжо-молодою, непередавано первісною.

Лукас спершу злякався, а тоді ним заволоділа паніка. Невже цей таємничий фонд

"Імансипейшн" зумів проникнути навіть у його юнацькі захвати і тепер хоче їх експлуатувати в своїх цілях? І що б сказала Пат, побачивши, як він, ніби дрібний злодюжка, лякаючись бути впійманим на гарячому, вперто норовить вловити хоч погляд, хоч зблиск, хоч затаєну іскру з цих очей, прикритих східними повіками з лукавим викликом світові: не я дивитимуся на тебе, а ти поглянь на мене і засоромлено відступи в своїх старошах та немічі.

Містер Ор ковтав усе, що послужливо підставляли кельнери, з ненажерливістю гусені. Було враження, ніби він буквально перед очима в тебе вищає, надимається і от-от лопне. Натомість міс Суміта їла з вишуканою акуратністю і майже так само непомітно, як дивилася на світ.

Вони тут сьогодні господарі і могли дозволити собі розслаблення, могли цілком віддатися насолоді смачною їжею, дорогим вином, ресторанним затишком, а він, Лукас, тільки гість, його запросили, щоб почути якісь слова, і він повинен їх сказати.

— Бачте, міс Суміта, — почав Лукас повільно, — тут така справа, У всі часи люди жили неоднаково. Одні просто жили, інші задумувалися над життям. Ця грань особливо різко розділяє людей в Америці. Одні в захваті від прогресу і жадібно користуються його досягненнями, інші з тривогою дивляться в день завтрашній. З часів Греції прогрес зачепив суспільство, а не людину, цивілізацію, а не культуру, знаряддя і способи виробництва, а не здібності індивідуума. Ми розгублюємо навіть набуте вміння. Американські мільйонери перевозять з Європи замки і храми, нафтові шейхи скуповують меблі епохи Людовіка XVI, бо ні збудувати, ні зробити так, як це вміли старі майстри, сьогодні ніхто не вміє, не хоче, не має ні часу, ні терпіння. Такі пам'ятники над умерлими, як єгипетські піраміди, нам і не снилися, ми вдовольняємося стандартними стовпцями, як на А рл і нгтонському кладовищі. Наші нащадки, переважаючи нас у кількості знань і в освіченості ще більше, ніж ми сьогодні переважаємо людей не тільки античності, а й дев'ятнадцятого століття, доступатимуться перед нами в інтелігентності, в розумі. Це не пророкування, а гіркий факт. Зло вже ввійшло в наш дім. Довкола розкішні пам'ятники культури, а люди в'ялі, тупі, байдужі, не люди, а ходячі рослини. Живучи в океані знань, ми гинемо від затемнення ума, яке часто охоплює цілі народи. Комуністи закликають до нового способу мислення, ми тупо відкидаємо ці заклики, вважаючи їх риторикою і червоною пропагандою. Але ж люди Заходу теж б'ють тривогу. Бертран Рассел одну з своїх книжок так і назвав: "Розум проти безумства". Він пише там саме про те, що звичний спосіб мислення змінюється повільніше, ніж техніка, внаслідок чого з накопиченням знань людина стає менш розумною і розсудливою, То що ж таке розум? Чи це тільки наука, чи щось незмірно вище, благородніше і незбагненніше, як орфічні культури Азії? Геракліт казав: "Мудрість в одному: пізнавати розум, який керує всім через усе". І коли сьогодні задумуєшся над долею світу (а це повинна робити кожна чесна людина), то мимоволі приходиш до думки, що світ можна врятувати, лише впорядкувавши його, внісши в нього вищу доцільність, максимально підвищивши його розумний потенціал.

— Це релігійна ідея? — міс Суміта поглянула ніби на Лукаса, але ніби й не на нього.

Ох, ці східну очі! Ніколи не вгадаєш, на який океан вони дивляться — на Тихий чи на Атлантичний.

— Чому релігійна? — розгублено перепитав Лукас.

— Іудаїзм обіцяв пришестя в світ месії, тобто позасвітнього розуму. Християнство визнає Христа, або Логос, Вищий розум, який прийшов у світ для його порятунку.

Лукаса не так легко було збити.

— Христос відкривається серцям галілейських рибалок і жон мироносиць, — сказав він. — Я ж покладаюся не на серце, а на розум. Власне, моя ідея, при всій її видимій абсурдності, — не з сфери знань абстрактних, а суто технічна. Я виходжу з припущення, що існує розумова сфера Землі, яка складається з енергії особливої форми. Здається, розумова енергія тісно пов'язана з магнітним полем Землі, є однією з його складових частин. На це вказує той факт, що всі найдавніші центри земної цивілізації розташовувалися в точках, де проходить найбільша напруженість постійного геомагнітного поля. Сейсмологи стверджують, що коли в 255 точках земної кулі, визначених ними, встановити чутливі прилади, то можна буде фіксувати всі ядерні вибухи, хоч де б вони виникали. Мені здається, що так само можна буде визначити найчутливіші точки інтелектосфери, встановити в тих місцях спеціально сконструйовані тонкі фізичні структури, які могли б вловити ту розумову енергію, яка з тих чи інших причин залишається вільною, і передавати її людям. Навіть без практичних досліджень я приблизно міг би назвати країни, де згодом можна встановлювати мікроструктури для конденсації розумової енергії. Це район Середземномор'я, Північна і Центральна Африка, Ефіопія, Аравія, Близький і Середній Схід, Кавказ і Середня Азія в районах південної частини Каспійського моря, Індія, Пакистан, Індонезія, Малайзія, Таїланд, В'єтнам, Лаос, Кампучія, Китай, Японія, навіть Австралія.

— До речі, моя лабораторія в Австралії, — усміхнулася міс Суміта.

— То ви не американка? — майже розчаровано вигукнув Лукас.

— Я народилася в Японії, живу в Америці, лабораторію, як уже сказала, маю в Австралії. Мене цікавлять аборигени. Я вивчаю їхній мозок. Ось моя візитка, тут телефони американський і австралійський. Мене зацікавила ваша теорія. Коли б вона підтвердилася... Але що вам потрібно для того, щоб цілком віддатися роботі над цією ідеєю?

Лукас болісно усміхнувся. Хто ж питає про таке в Америці, де людина навіть чхнути не може без грошей.

— Ну, так, — зрозуміла його мовчанку міс Суміта. — Кошти. Але припустимо, що хтось дає вам кошти. Що б ви з ними зробили?

— Я мрію про подорож на Схід, — сказав Лукас. — Єгипет, Близький і Середній Схід, всього один процент земної поверхні і водночас — майже всі центри давніх цивілізацій і п'ять чи десять тисяч років безглузвих війн. Найбільший розум і найбільше безумство. Це незмога пояснити.

— Ви забули, що під тим одним процентом суші залягає п'ятдесят процентів

світових запасів нафти, — нагадала міс Суміта.

— Але ж у часи фараонів чи Александра Македонського за нафту не воювали! — вигукнув Лукас.

— Знаходили інші причини. Але давайте повернемося до вашої справи. Отже, подорож. І що?

— Там я б хотів зібрати взірці глини, потрібні мені для аналізів. Щось схоже на геологічні керни. Я не казав ще вам про глину, але це довго і не дуже цікаво.

— Гарзд. Глина. Що ви з нею робитимете?

— Її треба переправити до Штатів, а тут бажано було б домовитися про структурні дослідження всіх взірців у Стенфордському центрі синхронного випромінювання. Ясна річ, це, мабуть, коштуватиме не дуже дешево.

— Не дуже. Але уявімо, що все це вам вдалося здійснити. Ви могли б розкрити свої подальші наміри?

— Коли підтвердяться мої передбачення, я спробував би викласти все... ну, тобто написати, може, й цілу книжку, вже не кажучи про ряд наукових повідомлень у спеціальних виданнях, не виключено, що й у пресі. А далі — робота над тими структурами, про які я вже казав. Це щось мовби ті мільярди нейронів головного мозку, але не біологічна структура, а кристалічні решітки з мікроантенами вловлювання і передавання вловленої енергії в центри, де вона генеруватиметься і акумулюватиметься для використання в інтересах людства.

— Надзвичайно благородна ідея, — ласкаво усміхнулася міс Суміта і тепер уже, поза всякими сумнівами, подивилася саме на Лукаса. — Гадаю, що містер Ор такої самої думки? — поцікавилася вона.

— Однозначно, — прошарудів той.

— У всьому цьому немає нічого нереального, крім, звичайно, остаточного успіху, в який навряд чи хтось може повірити, — вела далі міс Суміта, — але давайте зупинимось в кінці першого етапу. Ви здійснили подорож, провели необхідні дослідження, написали книгу. Тепер я ставлю ділове запитання: ви могли б у передмові до своєї книги скласти належну подяку фонду "Імансипейшн" за всіляку підтримку вашої роботи?

— Подяку? — вигукнув Лукас. — Коли все це здійсниться? Звичайно ж, міс Суміта, ви можете цілком покласти на мене! Але... яким чином усе те?...

— Це вже не ваш клопіт, — м'яко промовила міс Суміта, показуючи очима старшому кельнеру, щоб подавав рахунок. — Мені треба було вас вислухати. Я почула те, що хотіла. Ми дамо вам знати про наше рішення.

Вона дістала з дорогої шкіряної торбинки мікрокалькулятор, доскіпливо перевірила правильність рахунку, тільки після того поставила свій підпис, сказала кельнеру:

— Як завжди, на банківськеkonto "Імансипейшн".

Тоді підвелася, даючи знак чоловікам.

Лукас подякував, містер Ор тяжко відсапувався після перигорських паштетів. Міс Суміта відверто нехтувала ним, але він все ж не хотів зовсім відмовлятися від свого

права на Лукаса, якого, мовляв, відкрив, і на прощання прошарудів у своїй безглуздій манері:

— Або ми вам повідомимо, або ви довідаєтесь про наше рішення.

Лукас провів їх до машини. Вже сідаючи на своє водійське місце, міс Суміта поглянула на Лукаса так, що він на мить зміг зазирнути їй в очі, і сказала з ледь вловлюваним співчуттям:

— У японців існує уявлення про печальну чарівливість речей. Не ображайтесь, але саме такою чомусь уявилася мені ваша теорія.

Лукас од розгублення не зміг їй нічого відповісти.

3

В контракті, який на ім'я Лукаса прислала канцелярія директора-розпорядника фонду "Імансипейшн", на сімнадцяти задрукованих виразним шрифтом аркушиках синювато-сталевого паперу було передбачено все потрібне й непотрібне, доцільне й смішне, розумне й безглузде. Там були зобов'язання, асигнування, строки, привілеї, імунітети, гарантії, пролонгації, суперечки, екстраполяції і ще безліч всіляких штуківин, з якими Лукас стикався вперше в житті. Треба було б проконсультуватися з юристом, але Лукас ще не досягнув такого рівня, щоб мати спромогу оплачувати власного юриста, до того ж тут йому не загрожували ніякі неприємності, не маючи нічого, він нічого не міг і втратити, здобути ж міг усе.

Трохи непокоїла його легкість, з якою все це відбулося. Так ніби в них уже все було завчасно вирішено, і та розмова в "Перигорі" — тільки формальність, щоб приспати його пильність. Але як подумати, то що і як вони могли вирішити без нього? Та й хто він, зрештою, такий, щоб довкола нього спліталися невидимі тенета?

Зате він матиме змогу здійснити свою подорож! Матиме! Матиме!

Єдине, за чим шкодуватиме, — це за листами Пат. Вони далі приходитимуть на адресу "Магнолії", а його тут не буде, і він не знає, як повідомити Пат про свою відсутність, куди їй написати чи телеграфувати, в якій країні її шукати. Хіба що попросити місіс Еймі, щоб вона виявила таку люб'язність і звеліла пересилати листи Пат слідом за ним? Але він має ще залагодити справу з своїм контрактом. Лишається рік роботи в "Магнолії". А хто розриває контракт, той сплачує неустойку. На це не вистачить усіх його скромних заощаджень.

Невидима рука послідовно усувала всі перешкоди, які могли виникнути перед Лукасом. Місіс Еймі повідомила, що фонд "Імансипейшн" взяв на себе всі витрати, пов'язані з розторгненням контракту, і взагалі всі інші витрати, що стосуватимуться Лукаса.

— Це солідна і поштива інституція, — поважно мовила місіс Еймі, — серед вкладників фонду багато шановних людей. Для прикладу, моя давня знайома, сестра таких видатних патріотів Америки, як брати Даллеси. Можу вам назвати "Рідерс дайджест", "Чейз Манхеттен банк".

Лукас подумав, що серед вкладників фонду "Імансипейшн", може, й банк чоловіка місіс Еймі, і саме цим, мабуть, пояснюється його безтурботне існування в "Магнолії"

впродовж цілих років, та, зрештою, хіба не однаково?

Головне: він вирушає в подорож!

"Потрібен для подорожі жовтий журавель", — сказав колись поет. Жовтий колір пригнічує власне "я". Може, тому в пустелях стільки сліпого фанатизму і страхітливого фаталізму.

Але ж старий поет сказав про жовтого журавля.

Жовтим журавлем мав стати для Лукаса містер Ор. Уповноважений фонду "Імансипейшн". Фінансист і хранитель Лукаса. Запорука його безтурботності, спокою і безпеки.

Принаймні так заявив містер Ор, і в його шарудливому голосі лунало натхнення.

Лукасові вперше в житті належало впритул зійтися з таким екземпляром людської породи, як містер Ор. Досі він близько стикався лише з товаришами по команді, але вони викладалися до кінця тільки в грі, а поза тим уже переставали бути цікавими, навіть коли, як деякі з них, відзначалися агресивністю й непокореністю.

Зате містер Ор, при всій його невиразності й душевній убогості, пиндючився й кукурічився, вдавав із себе велике цабе, на щось натякав, посилався, чимсь загрожував. Містер Ор не переймався занадто тим, що сам він, власне, ніщо, нуль, нікчемність, зате ж за ним стоїть Америка, і це наповнює його мізерну душу пихою і майже всемогутністю.

В аеропорт Кеннеді, звідки "боїнгом-747" компанії Пан-Ам вони мали летіти за маршрутом Рим — Каїр, містер Ор з'явився, вирядившись у все жовте: жовтий костюм "сафарі", жовта сорочка, жовті ботинки, жовтий, схожий на бедуїнську торбу, кашкет. Лукас був у своєму звичному вбранні: джинси, спортивна сорочка, кросівки, деś у рюкзаку мав ще свій вовняний светр, спортивну куртку на всі випадки подорожі і більше нічого, бо головний його вантаж складали сконструйовані ним прилади, без яких ця подорож втрачає весь свій сенс.

— Або ти ще не подорожував, або не маєш ніякого досвіду, — без домовлень переходячи на "ти", заявив містер Ор. — Джинси — це для Америки. Однозначно. Або тут кишені, або в них нічого не сховаєш. Треба мати такі кишені, як у мене.

— Навіщо? — здивувався Лукас.

— Ти ще молодий однозначно. На нас полюють тепер, як на африканських леопардів. Скільки я їздив, скрізь однаково. Тільки входиш в номер готелю— дзвінок. Так і так, просимо вас зійти вниз і вийти з готелю, нам треба вам щось сказати. Що я відповідаю? Я кажу: хелло, я спускаюся вниз, я вже йду, бо я джентльмен і все там потрібне, але хочу попередити, що всі мої кишені, язшх ви не помітили, напхані американськими револьверами найновіших систем, які вже не роблять у людині дірок, а однозначно роблять дірку з людини. Після цього я спускаюся вниз, виходжу з готелю, спокійно прогулююсь перед ним півгодини, а то й більше, і нікого не зустрічаю! І все це однозначно.

Лукас урочисто продекламував:

"І побачила ослиця ангела господнього, що стояв на дорозі, і голий меч в його руці.

І звернула ослиця з дороги..."

— Це що? — загрозово поцікавився містер Ор.

— Четверта книга Мойсея. Про Валаамову ослицю.

— Ослицю? Не зрозумів!

— Справа не в ослиці, а в священній книзі. Ситуація, якій кілька тисяч років, повторюється з вами. Уявляєте?

— Однозначно.

— Це може свідчити тільки про те, що ви дуже відома людина, — скромно сказав Лукас, — я ж тільки й можу, що ховатися в затінку вашої популярності.

— Однозначно це трохи більше, ніж популярність, — самовдоволено повідомив містер Ор.

Його слова справдилися ще перед посадкою в літак. Коли Лукас кинув свої торби на рухому стрічку транспортера, що ніс речі до рентгенівських камер аеропорту, і на екранах висвітилися загадкові обриси невідомих апаратів, серед контролерів зчинилася тиха паніка, але тут з'явився містер Ор, щось комусь прошепотів, щось показав, на щось натякнув, і м'язисті служителі гаркнули "о'кей", Лукас забрав свої торби з апаратурою і пішов слідом за своїм жовтим журавлем.

В літаку містер Ор найперше висловив своє "фе" на адресу скнарості фонду "Імансипейшн".

— Вони сидять, на мільйонах, а для таких людей, як ми з тобою, шкодують зайвого долара! Мені дане розпорядження жити тільки в чотиризіркових готелях. Це просто обурливо!

— Яка різниця? — безжурно мовив Лукас.

— Вони економлять центи, жбурляючи мільйони! Ми летимо не першим класом, де я міг би пити своє віскі безкоштовно, в Каїрі я вимушений буду жити в готелі, де немає телетайпа, яким я повинен тримати зв'язок з фондом, а про американський бурбон навіть не чули!

Містер Ор майже викрикував усе це, в ньому несподівано прорізався справжній людський голос, та Лукас був далекий від клопотів і переживань свого примусового супутника подорожі, він пробував уявити ту загадкову землю, до якої з тисячомильною швидкістю несли його американські реактивні мотори, і не міг уявити.

В літаках Лукас провів чи не більшу половину свого життя. Перельоти, очікування гри, радість від перемоги, гіркота поразок, але довго переживати шкідливо, спортсмен думає тільки про те, що буде, роздуми про минуле, як камінь за спиною, заважають жити, перешкоджають бути в добрій спортивній формі.

Тепер Лукас не був уже гравцем (хоч кожен з нас так чи інакше залишається ним усе життя), з молодечою безжурністю і засліпленням покінчено назавжди, і він міг, мовби сторонній спостерігач, розважливо й скептично вивчати те, що діється довкола.

У авіапасажирів своя психологія. Земля далеко. Там залишилися примітивні методи пересування, всі оті колеса, залізниці, машини, сталеві рейки, асфальтові шосе, вода, тисячолітній уповільнений ритм. А тут-оглушливий грюкіт авіалайнерів, повітря

рветься, мов цупка парусина, аеропорти, міста і цілі материки б'ють в тверді груди "боїнгів", життя злетіло поза хмари, поза звуковий бар'єр, це вже й не життя, а метушня, безглузда гонитва, нові й нові зустрічі, конференції, симпозіуми, наради, промови, заяви, інтерв'ю, і все заради нових знайомств, запрошень, конференцій, змагання за престиж, за право виступити, за місце на видноті, за крісло головуючого, хтось знай сплачує видатки на цих дармоїдів, а діла — ніякого, тільки слова, слова, слова, пусті слова, пустоокі обличчя, пусте життя.

— Містер такий-то?

— Ми з вами, здається...

— Як же! Брюссель!

— А по-моєму, Неаполь.

— Може, Єрусалим?

Імпровізаційна манера. В словах, учинках, у житті. Життя-суцільна імпровізація. З квітки на квітку. Як метелики.

— Молодь адаптується до думки про наявність зброї масового знищення.

— Я б хотів мати шість рук, щоб обійняти тебе так, як ніхто не зможе обійняти!

— Доведеться нагадати, що я лечу на біологічний конгрес.

— Хіба від цього ти перестаєш бути жінкою?

— Просто мені відомо, що хребетні не можуть мати більше чотирьох кінцівок.

Тільки в серафимів шість крил. Але то ж ангели.

— Ти забула про кентаврів! Біля такої жінки хочеться стати кентавром!

— Ідеологія партнерства...

— Динозаври загинули від різкої зміни клімату. Наш політичний клімат...

— Не забувайте, що від Владивостока до Австралії така сама відстань, як і до Москви...

— Науці вже сьогодні доступно створити популяцію неагресивних людей...

— Сподіваюся, агресивних так само?

— Ціни на світовому ринку...

— Безпосередня доступність глобального вбивства...

— Програма психічного здоров'я...

— Це спрощує життя...

— Містер?

— Оо, прошу!..

Пан-Ам, "боїнг-747" рейс 314, стоянка в Римі надто коротка, щоб ви змогли помилуватися панорамами вічного міста, але до ваших послуг... Містер Ор не ждав обіцяних послуг на землі. Він знай покинував оцупкуватим пальцем тонконогим білявим стюардесам (синя уніформа, сині очі, підсинені повіки, від чого вони стають схожі на пташині) і мурмотів: "On the rocks"[21]. Коли б могли говорити мурашки, вони б мали голос містера Ора. Але стюардеси знали свою справу і могли почути навіть невимовлене. Вони так накачали містера Ора віскі, що той незабаром захропів і заслинився. Лукасові довелося розбудити його і подати паперову серветку.

— Щось ви підозріло не схожі на американця, містер Ор, — пожартував він.

Містер Ор вмить протверезився.

— Це однозначно образа!

— Але ж американці ніколи не сплять у літаках. Вони завжди працюють.

Містер Ор наставив на Лукаса свою засняділу, схожу на коров'яче вим'я фізіономію.

— Я однозначно не просто американець! Як сказав чоловік моєї молодшої тітки, я навіть схожий на президента Рузвельта! Але Рузвельт продався червоним, а мене вони не вскубуть ні з якого боку однозначно!

— Ми летимо до пірамід, — нагадав Лукас, — сподіваюся, там червоні вам не стануть загрожувати.

— Вони полюють на мене однозначно по всьому світі! Але ставлю на карту всі гроші чоловіка моєї старшої тітки, що вони мене не вскубуть! Як ти сказав — куди ми летимо?

— В Каїр. А там великі піраміди.

— Ми знайдемо гробницю, повну золота?

— Вчені не шукають золота.

— А хто ж його шукає?

— Грабіжники.

— Міс! — замурчав містер Ор, показуючи здалеку стюардесі свій палець, як у крокодила. (А від нього, як писав один з писарів середнього єгипетського царства, смороду більше, ніж від риб'ячої ікри).

Він знову взявся за своє віскі, щедро поступаючись Лукасові пірамідами.

Лукас бачив їх тільки на фотографіях і в кінофільмах. Піраміди незмінно входили в число найбільших чудес світу незалежно від того, чи збільшувалося це число, чи зменшувалося. Власне, їх давно вже треба було поставити над усіма чудесами так само, як єгипетську цивілізацію і культуру, з якими ніщо не могло зрівнятися. Сьогодні людство знає загадковий аромат китайської культури, незглибиму безкінечність індійської, гармонійність грецької, сувору точність римської, веселе варварство і епігонські зусилля молодих культур — християнства, ісламу, індустріальної — посісти панівне місце в історії, але всі їхні зусилля марні й безнадійні, бо не було й не буде нічого грандіознішого в діях людства, ніж культура Єгипту, цивілізація пірамід, велике в своїй безжальності нагадування людям про їхню смертність та водночас ще більше свідчення нерозривності поколінь і незнищенності народу і всього людського роду (наші предки — найдорожче, що ми маємо).

Але надмірна заглибленість у минуле, нехтування розумом і свободою думки завадили Єгипту розвинути науки й знання так, як це зробив Вавілон. Кочові арабські племена, які з часом заволоділи і Єгиптом, досягли таких висот в поезії, філософії, математиці, які древнім єгиптянам і не снилися.

Може, піраміди — це пам'ятники не тільки найграндіознішої культури, а й найграндіознішого фіаско в історії людства? Це стає зрозумілим сьогодні, коли дехто

хоче перетворити на суцільну гробницю всю земну кулю. Глобальна гробниця, споруджена збезумілими політиками. Нарешті перевершимо піраміди. Тільки хто ж дивуватиметься і захоплюватиметься? Холодні зоряні світи? Чорні діри? Антиматерія?

Ми читаємо пісню, записану на стінах безлічі єгипетських гробниць всупереч волі жерців:

Вони будували дома —
Не збереглося навіть місця, де вони стояли.
Поглянь, що сталося з ними...
Ніхто ще не приходив звідти,
Щоб розповісти, що там.
Щоб повідати, чого їм треба.
І наші серця заспокоїти,
Поки ми самі досягнемо місця.
Куди вони відійшли...

Після нас нікому буде читати наші пісні. Хіба це розумів тільки Лукас? Ї хіба тільки він знав, що треба рятувати світ, а все інше — марнота, дріб'язок? Треба рятувати світ! А тому: не давай знесиліти своєму серцю.

Єгипетська цивілізація, мабуть, наймонотонніша і найрегламентованіша з усіх нам відомих, бо цю монотонність нав'язував їм споконвічний ритм великого Нілу, його розливів, які приносили в долину новий шар плодючого мулу, нові врожаї і надії. Це неминуче вело за собою автоматизм життя, як у рослинному царстві. Відмінність — тільки в здатності усвідомлювати своє існування. Люди були наділені вмінням розуміти те, що відбувається, вони обожнювали ріку, яка приносила плодючий мул, сонце, що давало тепло для проростання дерев, злаків і квітів, таємничі сили, готові стати на захист усіх цих незбагнених джерел життя. Все це було незбагненне, стихійне, вічне, як могутня течія Нілу, тому людині було набагато простіше довірливо віддатися заколисливим молитвам жерців, ніж пробувати захищати свою гідність і скористатися хоч раз у житті найвищим даром природи — розумом.

Це страшно, коли в історії народу, яка налічує кілька тисяч років, не знаходиш ніяких згадувань про велич людського розуму.

Єгиптяни були покірливі, слухняні і одноманітні. Вони не знали ні повстань, ні революцій, ніколи не міняли ні своїх узвичаєнь, ні своїх богів. Коли це спробував зробити фараон Аменхотеп IV, який назвав себе Ехнатон, жерці зробили все, щоб по його смерті відновити все те, чому поклонялися впродовж тисячоліть.

Але навіть Ехнатон, цей фараон-богоборець, який спробував замінити єгипетське багатобожжя культом єдиного бога сонця Атона і, мабуть, сам склав своєму богові гімн, що дійшов до нас як "Гімн Атону", знову ж таки жодного рядка не присвятив значенню розуму, так ніби досить лиш хвали суто біологічному існуванню:

Творець зародка в жінці,
Ти сім'я даєш чоловікам,
Життя даєш синові з утробі матері,

Втішаєш його, щоб не плакав,

І годуєш його навіть в утробі.

Ти даєш дихання життя всім творінням...

Чи далеко відійшли ми від цього гімну? Та водночас постає питання: чи можемо ми сьогодні задовольнитися тільки цим? В єгипетських "Текстах пірамід" — лише ритуальні формули, які мали забезпечити фараонові вічне життя, і більше ніяких премудростей, ніяких математичних, астрономічних, медичних знань. Віра в магію писаного слова викликала силу-силенну метафор, поетичних образів, побоювань, застережень, заборон. Риба приносить нещастя — вони боялися її малювати, лева зображували перерізаним, скорпіона — без жала. Так було спокійніше жити? І це охоче й навіть з радістю перейняли наступні покоління, хоч глибини, де живуть риби, лишалися так само смертельними для людей, і не затупіли лев'ячі пазури, і скорпіони не розгубили своєї отрути.

Може, самовдоволеність і самозасліплення, що ними страждають сьогодні американці, успадковані ними від єгиптян? Індійці винайшли колесо, китайці компас, а єгиптяни? Дзеркало? І, може, його оманлива глибина затьмарила навіть велич пірамід, засліпила нас, знехатила, зробила рабами комплексів і найнижчих почувань?

За прикладами Лукасові не треба було далеко ходити. У кріслі поряд хропів і заслинявся після чергових порцій американського кукурудзяного віскі містер Ор, мов нагадування про жорстоку реальність життя, про його примітивність, коли не осяяє воно могутністю розуму.

Невже ці люди з фонду "Імансипейшн", як відшкодування за кошти, витрачені на подорож Лукаса, вирішили поглумитися з нього, пославши наглядачем містера Ора? Яка жорстока іронія: вирушити на пошуки розуму, маючи своїм помічником безнадійного дурня?!

Зате містер Ор був наділений од природи здатністю до сублімації. Він міг негайно переходити з одного стану в інший без будь-яких проміжних ступенів. Щойно він покрикував у тебе над вухом, проголошуючи свої "однозначні" пошлости, як уже хропів. Хвилину тому мало не напівмертвий од сп'яніння, а тут стріпнув це з себе, мов гусак воду, і виказує тверезість, якій могли б позаздрити всі абстиненти світу. Може, саме за це й тримали його в фонді, до того ж використовуючи для нестандартних доручень, як, скажімо, поїздка Лукаса?

Хоч як там було, та щойно колеса "боїнга" вдарилися об бетонну доріжку каїрського аеропорту, як містер Ор стрепенувся, заворушився всіма суглобами, виказуючи такі невичерпні запаси енергійності, що їх вистачило б і для пробудження сходу від тисячолітніх снів, і для залагодження всіх конфліктів і протиріч, які розшарпували цю частину світу з дикою безжальністю і несамовитістю.

— Як спалося, містер Ор? — делікатно поцікавився Лукас.

— Як? Спав? — обурився той. — Я однозначно ніколи не сплю!

— А що ж ви робите в літаку?

— Я лежу і обдумую організацію нашої подорожі. Технічний бік справи.

Влаштування і залагодження. Непередбачені ситуації і конфлікти. Перебування і пересування. Контакти і наслідки. Конфронтації і фрустрації. І все однозначно!

— Чи не занадто велике навантаження для вашого маленького прізвища? — Лукасові не хотілося завчасно іронізувати, але він не міг стриматися, дивлячись на цього надутого індики, посланого йому долею замість традиційної смаженої індички на День Вдячності[22].

— Моє прізвище? — обличчя містера Ора заграло відблисками всіх пекельних вогнів. — Попрошу однозначно не чіпати мого прізвища! Лаконічно можу повідомити: Чарльз Спенсер Четвертий Ор, однозначно білий, англосакс, протестант, штат Кентуккі. Як сказав чоловік моєї середульшої тітки: наш родовід чистий від негритянської, слов'янкої", італійської і жовтої крові. Ми англосакси однозначно!

— Вважайте, що ми з вами порозумілися, містер Ор, — спокійно промовив Лукас. — А тепер нам доведеться покинути американську територію "боїнга-747" і ступити на землю Єгипту. З чим я вас і вітаю. Сподіваюся, ви вже не вперше в Єгипті?

— Однозначно так, але з іншими цілями.

— Ви хочете сказати, що вас не цікавили піраміди?

— Я їх однозначно не помітив.

Нарешті Лукас збагнув, як йому тяжко пощастило: він подорожуватиме не просто з стандартним американським дурнем, а з найдурнішою людиною всіх часів. Бути в Єгипті й не зауважити пірамід! На таке здатен хіба що пірамідальний ідіот.

Та знов Лукасів критицизм щодо містера Ора розвіявся майже безслідно після того, як вони блискавично пройшли паспортний і митний контроль в аеропорту, як їх, мало не виносячи на руках, вмістили в простору, мов дім, машину неznаної марки, як, розлякуючи сиреною автомобілі й пішоходів, віслюків і поліцейських, ввірвалися вони на покручені вулички Каїра, тоді вилетіли на широкі, майже американські магістралі, і містер Ор, покиваючи пальчиком, ніби в літаку, коли велів нести чергову порцію віскі, показував: сюди, тепер туди, а тепер ще й он куди.

— Готель "Хілтон", — нарешті кинув він водієві, недбало пожовуючи товстелезну сигару, яку не запалив чи то навмисне, чи просто забувши.

— О-о, "Хілтон"! — захоплено вигукнув чорновусий водій, мабуть, сподіваючись на щедрі чайові од таких вельможних пасажирів.

— Хіба ми там житимемо? — поцікавився Лукас.

— Ми могли б там жити однозначно, — просичав містер Ор. — А тепер або проїдемо мимо, або не зупинимось.

— Це можна витлумачити як докір мені: чому не ставив умов фондові "Імансипейшн"? — Лукасові було цікаво спостерігати за цим чоловічком, який пиндючився вже з першого дня їхньої подорожі. А що буде далі?

— Фондові "Імансипейшн" ніхто не може ставити умов! — гордовито заявив містер Ор. — Бо фонд однозначно приватний, а все, що приватне, в Америці недоторкане і священне. А каїрський "Хілтон" я повинен побачити, бо доведеться тут або користатися телетайпом, або пити в барі американський бурбон, якого більше ніде не знайдеш.

"Хілтон" був такий, як по всьому світу: сірий, високий примітивний і з претензією на місцевий колорит: стилізований під давнину архітектурний елемент на фасаді і перед під'їздом — невеличкий ставочок із густими заростями папірусу.

— Тут не зупинимось, — скомандував містер Ор, — до "Семираміди". Такий американський готель зіпсували вульгарним комишом з негритянських боліт!

— Це папірус, — сказав Лукас терпляче, бо вже збагнув, що містер Ор не тільки дурний, але й тяжко неписьменний, і його всю дорогу доведеться просвіщати. Все ж якась розвага.

— Папірус, — повторив Лукас, — рослина, якій єгипетська цивілізація завдячує, можливо, не менше, ніж пірамідам і фараонам.

— З неї що — робили напій, як наша кока-кола? — зобразив млявий інтерес на своїй заснядлій фізіономії містер Ор. — Тоді чому я не знаю такого слова?

— Будемо вважати, що вже знаєте. — Лукас був суцільна терпеливість. — Окрім "папірусу", від древніх єгиптян лишилися слова: оазис, ібіс, ебоніт, базальт, натр, а також імена Сусанна, Пафнутій, Псой, Пахом, Онуфрій.

— Однозначно варварські імена! — заявив містер Ор. — Щодо мене, то я знаю тільки імена американських президентів, моєї дружини Кеті, трьох тіток — Ади, Мінни і Мейбл і трьох моїх доньок — Мауд, Емілі, Шейли.

— У вас аж три доньки? — подивувався Лукас.

— Коли я маю трьох рідних тіток, то чому б не мав і трьох донечок? — гордовито випнув груди містер Ор, і перед очима в Лукаса за добрим американським звичаєм негайно розгорнувся широкий шкіряний гаман і з його надр з'явився кольоровий знімок трьох ніжних створінь, рудих і синьооких, точнісінько, як Пат.

— Це ваші доньки? — не повірив Лукас.

— Або я їхній батечко, або вони мої рідні доньки. Однозначно! — містер Ор нарешті запалив сигару і прискалив око чи то від диму, чи від хитрого вдоволення несподіванкою, якою зміг вразити цього хвалька, що корчить з себе всезнайку. Піраміди! Учені!

— Піраміди я бачив не тут, — несподівано для Лукаса заявив містер Ор, — а в "Бен Гурі" і в "Клеопатрі". А для вчених однозначно знаходив тут місце Наполеон. Перед кожною єгипетською битвою він командував: "Осли й учені — всередину!"

— Може, не станемо уточнювати, хто з нас учений, а хто осел? — добродушно підморгнув Лукас.

Все ж таки містер Ор був рідним батечком аж трьох дівчаток, схожих на його Пат.

Готель "Семіраміда", білий зовні, білий зсередини, без жодних прикрас, якийсь мовби навмисне оголений, нагадував не звичний готель для житла, а величезну декорацію для екзотичного фільму. Меблі в номерах — ніби з фараонських гробниць: тільки дерев'яні, сувора доцільність, нічого зайвого, аскетизм у прикрасах. Вся обслуга: в рецепції, в номерах, у ресторані, — чорношкірі юнаки, високі, мабуть, як Лукас, у довгому білому вбранні, що не могло приховати їхньої зграбності і, сказати б, витонченості, так наче народилися вони не в Єгипті і не в наш час, а в легендарній

країні Куш, звідки прийшли сюди слідом за золотом і слоновою кісткою, яку везли для фараонів. Всі ці думки промайнули в Лукасовій голові, але він завбачливо не став ділитися ними з містером Ором.

Містер Ор забажав мати суміжні номери, так щоб вони з'єднувалися між собою дверима.

— Я повинен однозначно дбати про нашу спільну безпеку, — поважно пояснив він,

— Приймається без заперечень, — безтурботно відгукнувся Лукас.

— Спільних дверей раджу не замикати, — містер Ор щосили вдавав діловитість і море енергії. — Після вечері мені доведеться відлучитися на якийсь час, щоб зв'язатися по телетайпу з фондом, але ти повинен бути наготові. Лівійські терористи і однозначно червоні...

— Ви тільки скажіть, коли передбачається напад лівійських терористів і чим вони будуть озброєні: в'єтнамськими базуками чи цеглинами з Кремлівського муру? — Лукас відверто глузував з містера Ора, однак той і вухом не повів.

— Досить мені виглянути з вікна, як я їх уже бачу. Або ми йдемо до ресторану, або ми будемо вечеряти, — в своїй загадково малописьменній манері заявив він. — Я однозначно переодягаюся для "Хілтона".

— Як на мене, то я ні переодягатися, ні до "Хілтона", — безжурно заявив Лукас. — Я спускаюся вниз, з'їдаю стандартну єгипетську вечерю, потім даю лад своїй "техніці" і лягаю спати, бо вже завтра в мене — піраміди; спека, мухи і пил.

Відчуття доісторичної оголеності невідступно переслідувало Лукаса і в ресторані готелю. Нечутними тінями прослизали між столиками ебенові постаті вихідців з країни Куш, ще посилюючи враження, ніби потрапив ти в царство мертвих.

— Тут нічим не пахне однозначно, — покрутив носом містер Ор, вгніздюючись у дерев'яне крісло, що належало коли й не якомусь з фараонів, то вже напевне одному з єгипетських вельмож. — Фонд не дозволяє літати першим класом, жити в п'ятизіркових готелях, але на наших шлунках вони однозначно не зекономлять! Я хочу випити свій мінт джулеп[23], а тоді з'їсти хобо-стейк за п'ятдесят доларів, завтовшки з біблію, запечений у шубі з морської солі!

Лукас був невибагливий щодо їжі. Мандруючи з баскетбольною командою по університетських містах Америки, спробував креольської кухні південних штатів, пуритансько-індіанської амальгами Нової Англії, голландсько-швейцарської Пенсільванії, іспанської адаптації Узбережжя, мексиканської Арізони й Каліфорнії, та ніколи не надавав особливого значення у виборі страв, просто їв те, що давали, що було, що міг. Хвалькуваті розбалакування містера Ора щодо п'ятдесятдоларового стейка його розвеселили, однак він зберігав серйозний вираз обличчя, знаючи, що від розпорядника їхньої подорожі доведеться почути ще й не таке.

Джулепу в ресторані не виявилося, так само, як і віскі. Екзотично-витончений кельнер англійською, набагато вишуканішою, ніж у містера Ора, пояснив, що віскі тільки в барі, який відкривається опівночі, а тут гості можуть спробувати справжній арак, тобто ганусову горілку, кіпрське вино, найкращі соки з найкращих єгипетських

плодів. Стейків, на жаль, вони не готують, бо це вміють тільки в Америці, зате він міг би запропонувати такі неповторні м'ясні страви, як кіббех або моулокхію, єгипетські салати з йогуртом або сезамом і, звичайно ж, найрізноманітніші солодощі й каву на десерт.

— Здається, ми не вмеремо тут з голоду? — зауважив Лукас.

Містер Ор не приховував свого невдоволення.

— Я звик мати те, що я хочу однозначно, — прошамкотів він. — Можете принести цю вашу гидоту, якою ви обдурюєте свого пророка, а також несіть сюди всі соки, бо цей містер хоче їх перепробувати!

В арак він долив води, і напій став білий як молоко.

—* Ось! — показав Лукасові містер Ор. — Такі й усі ці люди. Вони вміють змінюють своє забарвлення, коли це їм вигідно, і обдурюють усіх на світі, навіть свого бога. Їхня релігія забороняє їм спиртні напої, можна пити тільки воду і молоко, вони й роблять з цієї гидоти "молоко", бо з неба не розбереш однозначно.

— Навіщо ж п'єте його ви? — здивувався Лукас. — Надто, що заряд з "боїнга" ще, мабуть, зостався.

Містер Ор навіть не глянув на Лукаса. Не випити налитого бокала — це однаково, що заштовхнути назад звук від американської ядерної бомби, коли вона вже вибухнула. Він звик супроводжувати людей, які знали трохи більше за нього. Любив він їх, поважав, відчував їхню перевагу? На це містер Ор не міг би відповісти.

— Я обідав он з якими людьми! — похвалився містер Ор. — Я міг би обідати з самим президентом!

— Хто ж заважає? — засміявся Лукас.

— Тільки моя скромність однозначно.

— І тільки тому ви не можете спати, не побувавши в мільйонерському готелі?

— Я забезпечую подорож. А скрізь, де є "Хілтони", це робиться тільки в "Хілтонах" однозначно.

Так вони розійшлися по вечері, і Лукас повернувся до свого номера.

4

Він витяг на середину кімнати рюкзака з технічним начинням, став переглядати все, готуватися до завтрашнього дня. Сьогодні техніка може навіть те, чого ще не може наука. Але ж яка техніка? У нього все саморобне: кварцевий магнітометр, портативний "сепаратор" енергії, якої ще ніхто не вловлював, ручний бур, щоб брати проби глини, навіть контейнери для глини саморобні — пристосував звичайні пластикові косметичні баночки, тільки три з них обклавши шаром свинцю. До пірамід з цим смішно й підступити. Тут споконвіку діяли цілі корпорації. В давнину — легендарні єгипетські грабіжники могил. На початку нових часів султан Аль-Мамун, який проламувався в піраміду Хеопса з допомогою таранів і цілого війська. Наполеон виставив проти сфінкса гармати. Археолог-авантюрист Бельзоні застосовував вибухівку і, відбивши в Карнакському храмі голову колосальної статуї Рамсеса I, продав її Британському музею. В 1969 році сюди сягнула навіть американська комісія по атомній енергії. Луїс

Ч. Альварес, відомий професор Каліфорнійського університету, лауреат Нобелівської премії 1968 року за відкриття "холодної" ядерної реакції, захотів до своєї слави вченого-"яструба" додати ще й славу дослідника пірамід. Той самий Альварес, який в 1945 році летів до Хіросіми слідом за бомбардувальником, що віз атомну бомбу, летів, щоб пересвідчитися в ефективності зробленого ними в Лос-Аламосі нелюдського знаряддя вбивства, а тоді разом з Едвардом Теллером галасував про доконечну необхідність негайного створення супер-бомби. Оппенгеймер, який керував ученою командою Лос-Аламаса, заявивши, що вони "зробили роботу за самого диявола", відмовився від співробітництва з військовим комплексом, а Теллер і Альварес перебралися до Лівермора, штат Каліфорнія, і гарячково взялися за роботу над водневою бомбою, тоді надихали творців бомби нейтронної, і тільки маячня про зоряні війни протверезила навіть Альвареса, і він відмовився від участі в цьому проекті, вперше порвавши з Теллером. А тоді, два десятиліття тому, Альварес захотів показати світові, як він може застосувати свої атомні винаходи для мирної науки. Він встановив у поховальній камері піраміди Хаффра (вона вважається найкомпактнішою з усіх пірамід) лічильник космічного опромінювання і з його допомогою зробив тіньові знімки піраміди, на яких, ніби при рентгеноскопії, можна було б виявити всі її порожнечі, таємні внутрішні камери, переходи, сховки. Виявити не вдалося нічого.

Кілька років тому почалася очолювана молодим ученим з Американського дослідного центру в Єгипті Марком Ленером програма "Карта Гізи". Головна мета: наблизитися до розуміння тих людей, які возвели ці гігантські споруди. По-перше, це були не раби, як вважалося досі, а селяни. І не тупа маса, а люди, наділені високим умінням і великими розумовими здібностями. Вчені змогли пояснити таємницю транспортування величезних кам'яних блоків для спорудження пірамід, встановивши нарешті, що каменоломні були не в Мокатамі по той бік Нілу, а тут же, на плато Гізи. Можна уявити й те, як блоки по дві з половиною і по п'ятнадцять тонн кожний піднімали на висоту до 135 метрів. Але як вдавалося будівникам дотримуватися найтоншого взаємозв'язку в розташуванні пірамід, храму сонця з сфінксом, земного горизонту і руху нашого великого світила, — це й досі лишається таємницею.

Французькі, вчені з допомогою складної електроніки виявили неznані порожнечі в гігантському тілі піраміди Хеопса, однак проникнути туди ще не вдалося.

Радянський інженер Васильєв (про це надруковано в римському міжнародному журналі "Archives") висунув гіпотезу про скелястий кістяк піраміди Хеопса і про те, що всі внутрішні переходи піраміди — це відкриті транспортні штольні на скелі, які згодом були обкладені блоками, а саме поховання фараона мало бути не в піраміді, а десь у глибинах плато нижче лінії горизонту.

Все це Лукас знав, не мав наміру змагатися з тими, хто приступав до пірамід у всеозброєнні сучасної техніки і сучасних знань, не прагнув побувати в Нільському "селі фараона", відтвореному доктором Рагавом чи то для науки, чи то для туристів. Він прибув сюди з скромними намірами і ще з скромнішими можливостями в нездійсненній надії вловити невловиме, не зафіксувати надчутливими приладами, яких ще не було на

світі, а бодай відчути найтоншу еманацию могутнього людського розуму, який зматеріалізувався тут тисячі років тому в цих спорудах, занадто грандіозних як на безпосереднє своє призначення і обурливо-непотрібних для їхніх творців і для всіх наступних поколінь.

Золото фараонів? Яка марнота! Невже людям не досить того золота, яке видобувають з земних надр знедолені негри Південної Африки? Може, слід брати до уваги захланність таких людей, як містер Ор? Та чи треба витрачати розумову енергію, щоб до кінця збагнути його дрібну душу?

Спати Лукасові не хотілося. Читати? Мав з собою дві улюблені книжки — оповідання Конрада і фрагменти Геракліта, але обидві знав напам'ять, отож тут уже й не читання, а тільки згадування і нагадування, на що сьогодні не було охоти. Він звик до чужих міст, вмів пристосовуватися до найнесподіваніших змін часу, але ж не до цього зодіакального часу, який незмінно триває тут тисячоліття, не підкоряючись жодному з трьох календарів, що й досі мають силу в Єгипті: сонячному календарю фараонів, місячному календарю мусульман, григоріанському календарю з його латинськими місяцями. Великий єгипетський літописець XVI століття Такіан-Дін аль Макризі дав опис єгипетського календаря, за яким живе феллах, пристосовуючись до розливів Нілу і руху Сонця. За календарем аль-Макризі, зараз мав бути місяць туг, коли збирають оливи, роблять надрізи на бальзамовому дереві, збираючи його сік, готуються до лагодження гребель і гаток, готують зерно для посіву. В цьому місяці досягають гранати, фініки, сливи, бавовна і айва, в його другій половині перестає підійматися вода в Нілі. А потім вона зовсім зійде з полів, почнуть орати поле під пшеницю і ячмінь, сіятимуть льон, і прилетять журавлі.

І Лукас теж прилетів сюди, як журавель. Сірий чи жовтий, про якого з такою загадковістю казав поет?

Може, вперше в житті він приїхав до чужої країни з усвідомленими намірами. Колись його возили, як річ, як предмет, тепер приїхав сам. Тоді тільки гравець, тепер шукач істини. Тоді безтурботна молодість, тепер тривога про долю світу.

Хто б тут міг спокійно спати за цими стінами, що відгороджували від одної з найславетніших рік історії?

Лукас вимкнув світло, відхилив дерев'яні жалюзі біля середнього вікна, зіперся ліктями на підвіконня, став дивитися вниз у вузьке глибоке ущелля вулички між "Семірамідой" і будинком навпроти.

Внизу по горбатій бруківці босоногий хлопець тягнув відкритий візок, повний фініків. На дерев'яній платформі візка, поряд з фініками, біліла купка паперових кульочків, хлопець протяжливо закликав покупців, які не дуже квапилися до нічного торгівця, хоч життя вночі тут не завмирало, а, видати, набувало свого особливого ритму. В нижньому поверсі сусіднього будинку працювала вулична пекарня. Відкритий усім поглядам, літній пекар місив тісто, розкатував з нього тонкі коржі, які згодом, артистично підкидаючи в повітрі, розтягував майже до неможливих розмірів, після чого прилаштовував пектися в палаючій печі. Тим часом його молодий помічник

продавав свіжий, ще гарячий хліб старим жінкам, молодим дівчаткам, хлопчикам, і торгівля йшла жваво і навіть весело на противагу зрозпаченому продавцеві фініків.

У будинку навпроти зненацька запалилося світло в кімнаті мало не перед обличчям Лукаса, аж він відхитнувся злякано, щоб його не побачили. Темрява готельного номера робила Лукаса невидимим, про його існування ніхто й не здогадувався, а тим часом чуже життя несподівано відкривалося перед ним у всій своїй затаємності, і спокуса побачити бодай краєчком ока виявилася непереборною. В яскраво освітленій, вистеленій килимами кімнаті молода білотіла жінка, з буйним розпущеним волоссям, стоячи перед великим дзеркалом, приміряла на себе прозорі легкі пеньюари: рожеві, зелені, білі, чорні. Вона обкручувалася перед дзеркалом, піднімала й опускала руки, вигиналася, ходила туди-сюди по кімнаті, але ніяк не могла знайти те, що їй личить найбільше, сердито зривала з себе все оте біле, рожеве, чорне, жбурляла на широке ліжко під стіною, знову бралася за своє дивне і безглузде заняття. Лукас мимоволі подумав, що для такого молодого стрункого тіла більше личило б єгипетське мелаї[24] яке конструювалося не європейськими домами мод, а тисячоліттями життєвих потребностей. Та, мабуть, вона була не з тої категорії простих жінок, які носять мелаї.

Там щось сталося, бо жінка, не встигнувши скинути з себе чергового пеньюара, метнулася в глибину помешкання і за хвилину увела до кімнати товстого лисого чоловіка, що теж, видно, не визнавав національного вбрання і був не в зручній галабеї[25], а в темному костюмі з жилеткою — саме для такої спеки! Чоловік милостиво дав себе обійняти, тоді пройшовся по кімнаті, трохи постояв у відчинених балконних дверях, так ніби хотів побачити причаєного в темному готельному вікні Лукаса, обернувся до жінки і спроквола махнув товстою рукою. Світло в кімнаті погасло, і це було так несподівано й страшно, ніби згасло чиєсь життя.

А внизу життя не вгавало. В пекарні світилася піч, і гарячий хліб люди розкуповували так само жваво, як ранкові газети. Надто що й самий хліб нагадував тонкі згорнуті аркуші. До продавця фініків приєдналися рознощики гарячої кави, щербетів і холодної води, розкладали свій товар зеленщики, лаштував точило наточувач ножів. Враження було таке, ніби люди цілий день спали, а тепер прокидалися і виходили на вулиці, щоб дихнути прохолодою і водночас залагодити справи на завтра.

Хоч уже минав місяць туг, тобто вересень, і незабаром мав настати жовтень-бабак, спека в повітрі стояла ще й уночі, і Лукас подумав, що біля пірамід вона, мабуть, зовсім нестерпна.

Але думати не хотілося ні про спеку, ні про піраміди, ні про містера Ора, ні про переваги американської конституції над усіма іншими конституціями. Де тепер Пат і хто йому про це зможе сказати? Чий досі в помірному поясі серед занудливих лордів або жвавих континентальних ділків, а чи опинилася, може, як оце він у теплих-претеплих краях і складає для нього чергове послання про свої незвичайні пригоди? І про свою любов? А де його любов до Пат? Ось він шукає якусь неймовірну енергію і мріє ошчасливити людство, а сам не вміє передати для Пат бодай крихітку тепла, цієї

енергії, яку люди знають уже мільйони років і яка давно перестала бути для них таємницею.

А він же вірив у можливість такої сконцентрованості розумової енергії, що можна буде, як пишуть священні книги, пересувати гори і передавати думку на безмежні відстані. Але щоб оволодіти таким надприродним умінням, треба виявити сліди таємничої енергії, їхні відбитки в матерії, що знаходиться між живою і неживою природою, тобто в глині. Адже вдалося індійському вченому Во́зе Джагаді́зу Чандрі дослідити "нервовий механізм" рослин — фотосинтез. Інший індійський учений Бо́зе Сатендра́нат запропонував, виходячи з теорії Ейнштейна, метод реєстрації світлових променів — фотонів. Згодом професор Каліфорнійського технологічного інституту Мйосбауер розробив спосіб "зважування" фотонів, і сьогодні "Ефект Мйосбауера" можна б класифікувати як одне з явищ абсолютно протиприродних. Бо як зважувати те, що не має ніякої маси, тобто ваги? Філософи вимушені висунути формулу, яка мовби балансує на невловимій грані між ідеалізмом і матеріалізмом: "Ніщо ніщує", що несподівано перегукується з дарвінівською теорією про вирішальне значення "нікчемних переваг" у еволюційному процесі. Що коли йому вдасться виявити в кристалічних решітках глини оте "ніщо", яке "ніщує" структуру цього мінералу, лишаючи в ньому неvigубні сліди? Він сам повезе проби до Стенфорда і там у центрі синхронного випромінювання "просвітить" древню глину сходу пучками антиречовини — позитронами і спробує побачити те, чого ще не бачив ніхто. З єгипетських папірусів відомо, що муміфікували не тільки тіла фараонів, верховних жерців і вельмож, але й священних крокодилів, змій, биків і навіть "абсолютне ніщо". Досі ніхто не знає, що це за "абсолютне ніщо", які з нього мумії, де їх шукати.

Може, це саме те, що шукає він?

З цими думками Лукас нарешті заснув і спав уже не як учений, що його роздирають тривоги і сумніви, а як молодий здоровий спортсмен, і тут цілком можна було б вжити американський вислів "спав без коліс у голові", коли б ті колеса з прислів'я не покотилися зненацька на Лукаса і не вдарилися об нього. з таким страшним гуком і грюком, що він умить прокинувся і сів на постелі, затуляючи очі від ріжучого світла.

Двері, що поєднували два готельні номери, стояли навстіж, у номері містера Ора горіло яскраве світло, а він сам заточувався на межі світла і темряви, незграбно вицілюючи місце на підлозі, куди поставити свою праву ногу, якою, мабуть, щойно бахнув у двері.

Так ось чому він велів Лукасу не замикаати цих дверей. Яка мудра передбачливість!

Містер Ор був такий п'яний, що не стояв на ногах, взагалі мовби не опирався ні на що відчутне, а просто плавав у невагомості, мов космонавт. Страшно подумати, що в космос колись може наповзти така нечисть. Хоч здійснення програми СОІ приховує в собі ще й не такі загрози.

Незважаючи на сп'яніння, містер Ор все ж якимсь чином визирив пробудження Лукаса і, не гаючись, видно, заздалегідь зготувавши ці фрази, холодним, як у гадюки,

голосом просичав до того:

— За скільки продав мене ЦРУ? Або ти агент ЦРУ, або не я однозначно!

І плавав далі в своїй п'яній невагомості, торжествуючи від того, що зумів прохарамаркати таку гидоту.

Лукас здригнувся, мов од дотику холодного гада. Зовні він лишався спокійним, як завжди, але кров непокірливих предків била йому в груди і штовхала на вчинки буйні і страшні. Лукас розумів, що не має права ризикувати долею такої цінної для нього подорожі, яка щойно почалася і може так безглуздо закінчитися, коли він не стримається, але прощати негідну поведінку цього чоловічка він теж не міг, бо це б означало навіки втратити будь-яку повагу до самого себе.

Лукас легко зіскочив з ліжка, своїм "безслідним", непростежуваним кроком наблизився до містера Ора, підняв над його дрібною голівкою свою праву руку з загрозливо розчепіреною п'ятірнею і спокійно поглянув згори вниз. П'ятірня нависала над містером Ором, мов безжальний сталевий грейфер. Зімкнуться гострі щелепи грейфера, і ця нікчемна голівка опиниться в його мертвому захваті — не відшукаєш і слідів од неї. Та Лукас не квапився. Він вивчав темно-синій блейзер містера Ора. Здається, він був з досить міцної тканини. Саме те, що треба. Лукас спокійно згріб у жменю скільки далось захопити коміра, легко підняв містера Ора тепер уже в справжню невагомість, переніс до його номера і недбало опустив у крісло фараонів, зроблене без будь-яких надмірностей, сконструйоване з вищою доцільністю саме так, щоб вмістилася в ньому така купа кісток, м'яса і нечистот.

Містер Ор не чинив опору, не пробував ні ображатися, ні обурюватися, він негайно сублімував з стану п'яної агресивності у суцільну розвеселеність і, сказати б, хвацькість і несподівано зробив спробу... заспівати. Ясна річ, з його мізерним голосом він не співав, а тільки шкварчав, та все ж у нього щось ніби виходило:

K-K-K-Katy, beautiful Katy,
Jou're the only g-g-g-girl that I adore
When the m-m-m-moon schines
I'll be waiting at the K-K-K-Kitchen door[26].

Можна було не турбуватися, що такий спів розбудить фараонів у їхньому царстві мертвих. Лукас зачинив двері між номерами і повернув ключ у замку.

5

Вранці містер Ор жодним словом не згадував того, ідо сталося вночі. Ніби нічого й не було. Лукас тільки поглядав на цього незбагненного чоловічка. Він справді такий чи придурюється?

Містер Ор не говорив, а шарудів, як миша в нірці. Щоправда, не без отрути в голосі.

— Вівсянкою на сніданок тут і не пахне, — в'їдливо виповідав він своє обурення, — апельсиновий сік подають теплий. Ця Азія — просто однозначна дикість!

— Ми ще не в Азії, а в Африці, — нагадав Лукас.

— В Африці тільки Лівія з її терористами! — підстрибнув на своєму стільці містер Ор.

— Може, ви дасте там місце хоч для Ефіопії?

— Ефіопія в Азії. Я не знаю, де саме, але десь там. Може, біля Ізраїлю однозначно. Бо звідки ж цариця Савська їздила до царя Соломона?

— Кажуть, що вона їздила з нинішнього Йемену, — засміявся Лукас, — до того ж з Йемену червоного. Адже й море досі так і зветься — Червоне.

— Я не знаю такого моря однозначно, — заявив містер Ор.

— Ну, гаразд. А як щодо Південно-Африканської Республіки — вона в Африці чи де?

У містера Ора пропала охота перекроювати материки, він пожадливо пив принесений йому передбачливим кельнером м'ятний чай з льодом, кректав і рипів усіма снастями і став згадувати, як у Японії йому давали розчинний чай "Хризантема".

— Після цього однозначно відчуваєш себе імператором Японії.

— Або агентом ЦРУ, — докинув Лукас.

— Що? Я цього не чув однозначно.

— Ви не чули, зате чув я ваше патякання о третій годині ночі! — різко промовив Лукас. — Я б хотів, щоб ми домовилися раз і назавжди: або ми здійснюємо намічену подорож, або я телеграфую в фонд "Імансипейшн" про вашу негідну поведінку.

Містер Ор змалів і змізернів до розмірів макового зернятки.

— Або я нічого не казав, або ти не чув однозначно, — одразу став він вибудовувати мости для почесного відступу. — Цей падлючий клімат діє на мене просто вбивчо. Вчора в "Хілтоні" я зустрівся з американським консулом, там був і наш морський аташе, ми трохи посиділи. Але я не врахував клімату однозначно. Консул пришле сьогодні машину, і ти можеш цілий день на ці... як їх?... піраміди... Я туди не поїду, в мене свої канали... Але цей готель обурливий однозначно! Я звик, що всюди, куди прибуваю, мені вранці під двері номера просують свіжий номер "Нью-Йорк таймс". А тут підсовують газету, задруковану якимись черв'ячками.

— "Альгумхурія", — сказав Лукас, — вважайте, що це єгипетський "Нью-Йорк таймс".

— Але я не можу без моєї газети однозначно! — вигукнув містер Ор. — Ти можеш жити без "Нью-Йорк таймс"?

— Останні два роки я вряди-годи читав "Провіденс джорнал", — усміхнувся Лукас, — а до того я читав тільки спортивні сторінки, не зауважуючи газетних назв. А тепер давайте остаточно домовимося: їдете ви до пірамід чи не їдете?

— Я однозначно не їду, — заявив містер Ор.

6

Та й не був він там потрібний. Ну, ще один до тих мільйонів роззяв, що топчуться на кам'янистому плато Гізи між трьома гігантськими загадковими спорудами ось уже не одну сотню років, — а чи наблизить це нас до розгадки великої таємниці і до істини, якої так спрагло жадає людство? Гай-гай...

Машина, нібито прислана самим американським консулом, нічим не різнилася від тих проіржавілих, напівзнищених транспортних засобів, єдиним достоїнством яких було те, що вони ще могли рухатися і везти тебе туди, куди треба. Водій, товстий і вусатий,

як майже всі тутешні водії, знав тільки "о'кей" і "містер", але знав він, мабуть, і маршрут Лукаса, бо слово "піраміди" викликало в нього радісне "о'кей" і ще радіснішу готовність везти свого "містера" хоч на край світу.

Дико сигналячи, машина вивезла Лукаса з лабіринту каїрських вуличок, він опинився на широкому і незвично низькому мосту, що ніби не піднімався над водою, а лежав на ній, і тільки коли вже проїхали весь той міст, Лукас збагнув, що каламутна вода під ним, то Ніл, і що їде він не з одного берега цієї великої африканської ріки на інший, а з дріб'язкового сум'яття щоденності в таємничі глибини історії.

Пальми і вілли багатіїв, особняки різнонаціональних центрів по вивченню Єгипту, що ними обставлена була дорога до пірамід, zostалися майже незауважені Лукасом, бо піраміди, спокійно заповнюючи весь обрій, ставали йому перед очима у вітровому склі машини, насувалися повільно, невідворотно, владно, мов доля і остаточність.

І коли він став коло найбільшої з пірамід, загублений у строкатому інтернаціональному натовпі, серед верблюдів під барвистими попонами (для принади туристів), замучених безглуздим щоденним кружлянням колись струнких і гарячокровних арабських скакунів, обвішаних мідними бубонцями понурих віслюків, коли відчув під ногами тисячолітні камені, а тоді сковзнув поглядом по золотистих гранях великої споруди, Лукас задихнувся від того, що побачив угорі над собою, над трьома, велетенськими чотиригранниками, над усім цим спеченим сонцем простором, пустельним і мертвим, як безнадія!

Не піраміди в своїй байдужій самотині вразили Лукаса, не сліпуче сонце, яке прокреслювало чорні тіні в ледь помітних заглибинах між велетенськими кам'яними блоками, не тепла золотистість каміння, — його вразило небо над пірамідами. Воно мало непередавану барву, було мовби кобальтове, страшне своїм кольором, своєю глибиною і своїм могуттвом, і здавалося, ніби гігантські заряди незнаних енергій зібрані в ньому незбагненими силами, щоб вічно струменіти над землею, як обіцянка безкінечності й безсмертя.

Лукас не міг відірвати погляду від неба. Не звертаючи уваги на те, що діється довкола, він сів, де стояв, і став дивитися в ту густу синяву, що в глибині ставала моторошною чорнотою, тдк ніби сподівався довідатися про таємниці, які так приховуються.

Але небо мовчало.

Той, хто знає всі таємниці, завжди мовчить.

Три великі піраміди були не першими спорудами, які піднялися під цим небом, ніби сплески вічного кам'яного полум'я. Задовго до Хеопса головний архітектор фараона третьої династії Джосера Імхотеп спорудив славетну ступінчасту піраміду, яка стала першою великою кам'яною будівлею в світі, бо й китайські укріплення Янь-Шао, і гігантські дольмени Стоунхеджа з'явилися згодом так само, як великі піраміди на плато Гізи. Всі покоління єгиптян шанували Імхотепа як найбільшого мудреця, філософа, мага, покровителя писемності, мистецтв і медицини.

Може, й піраміди мудрець Імхотеп почав будувати, щоб зробити їх не втечищами

смерті, а вічними хранилищами розуму?

Єгиптяни вірили, що після їхньої смерті душа (вони звали її Ка) не загине, а через 30 тисяч років знов поєднається з тілом, воно воскресне і знов житиме, як жило колись. Але щоб жив дух, треба було зберегти неторканим тіло. Так виникло велике мистецтво муміфікації. Статус у мертвого був набагато вищий, ніж у живого. До мумій зверталися, як до оракулів, з ними радилися, жерці розгадували їхні знамення, розглядаючи навіки застигли риси. Органом мислення вважалося серце, тому воно завжди вкладалося в мумію, тоді як усі інші внутрішні органи мали зберігатися в спеціальних ритуальних посудинах — канобах.

Може, вони вірили, що фараон, непорушно лежачи в надрах піраміди, позбувшись бажань, пересторог, страхів, стає втіленням чистого розуму, як його нескаламучене серце точного й суворого, ніби чотиригранна піраміда над ним? Чотири грані — щоб охопити всі сторони світу. Гігантські кам'яні кристали пірамід, що закінчуються спрямованими в небо гострими вістрями священних золотих бенбенетів[27], — це вічні конденсатори розуму, який треба затримати і повернути на землю з цього безнадійно синього, чорного, як пітьма після зникнення сонця, неба.

Чи вдалося їм вловити невловиме?

Про це знають тільки мумії фараонів. А вони мовчать.

І ні Альваресу з його атомними лічильниками, ні французам і японцям, які нині обставили піраміду Хеопса найновішим електронним обладнанням, шукаючи в ній скарбів великого фараона Хуфу, тисячолітні таємниці так і не відкрилися.

В "Пісні арфіста", записаній на стінах гробниць, говориться, що тільки мудрість вмерлого робить його вічно існуючим. Безсмертя в мудрості.

І тому, в кого грошей більше, ніж мозку, нічого робити біля пірамід.

Лукас був цілковито вільний од грошей. Навіть чекова книжка, видана їм фондом "Імансипейшн", була не в нього, а в містера Ора.

Нічого не маючи, він міг знайти тут все.

Він повинен був знайти за всяку ціну!

Не тут, то десь у іншому місці, де небо, може, ще синіше і чорніше, ніж над пірамідами, хоч незмога повірити, що десь ще може бути. таке небо.

Десь у ядерних арсеналах світу, пильновані в мільйони разів суворіше, ніж Форт Нокс[28], лежать 50 тисяч боєголовок, апокаліптична сила яких дорівнює півтора мільйонам Хіросім.

І поки "Пойнтер сістерс" виспівують канібальську пісеньку Еллі Уїлліса "Нейтронна бомба", а рок-зірка Принц мріє про пурпурний ядерний дощ, який намочив би радіоактивними краплями його дівчину, він, Лукас, повинен шукати надію.

Не сьогодні, то завтра.

7

Звірі поїдають один одного, коли голодні, а люди — коли ситі.

Приголомшений величною неприступністю пірамід, змучений спекою, виснажений думками про власну малість і безсилля, Лукас добрався до "Семіраміди" лише пізно

ввечері, а містер Ор, який під прохолодним диханням кондиціонерів цілий день консумував різнокольорові напої, замість співчуття, одразу взявся тихенько обгризати його з усіх боків, вицілюючи найдошкульніше місце. Голос у містера Ора став ще нечутні ший, ніж завжди, та від того не втратив своєї в'їдливості, і Лукас мимоволі подумав, що таким голосом в людині можна проточувати дірки.

— Фонд цікавиться, як ідуть наші справи, — повідомив містер Ор.

Лукас вийшов з ванної в самих трусах, його замашне м'язисте тіло вже відновлювало свої сили після гарячого душу, але інша втома, втома душі, ще стояла в його очах, та містер Ор був надто далекий від того, щоб це зауважити.

— Фонд нагадує, що наша подорож повинна бути однозначно динамічною, — прожував він ще одну фразу.

— Ви щось хотіли запропонувати? — Лукас зробив кілька фізичних вправ, які мали б налякати таку миршаву істоту, як містер Ор, однак той не збентежився ні на крихту. Чи то був так оглушений алкоголем, чи відчуває себе недоторканим, затуляючись щитом фонду.

— Я одержав телекс з Нью-Йорка. Вони нагадують про те, щоб ми не тринькали грошей однозначно.

— Коли хто й тринькає, то це, здається, не я? Ви ж не випускаєте чекової книжки з своїх рук.

— Я забезпечую подорож.

— От і забезпечуйте.

— Але я повинен знати, де, що, як і навіщо однозначно! — прорипів містер Ор.

— Ви могли б задовольнити свою цікавість, поковтавши сьогодні тисячолітнього пилу там, де ковтав його я.

— Я маю можливість стежити за тобою по інших каналах, — з ледь вловимою погрозливостю в голосі промовив містер Ор.

— Дозвольте начхати на ваші канали? — Лукас глумливо вклонився містеру Ору і став одягатися. — Я голодний, як усі шакали Лівійської пустелі! Сподіваюся, у вас ще не пропав апетит від тісного спілкування з фондом "Імансипейшн"?

Містер Ор скривився.

— Ця монотонна їжа однозначно! І монотонне місто, де я не маю чого робити. Я геній, організації однозначно! Я міг би влаштувати полювання на слонів або бегемотів, плавання наввипередки з крокодилами, змагання пігмеїв-каратистів. А між тим я вимушений сидіти і ждати невідомо чого. Завтра я повинен зв'язатися з фондом. Що я скажу їм однозначно? Що ми тут шукаємо?

— Абсолютне ніщо..

— Або не розчув, або вже зовсім дурний однозначно. Що саме?

— Абсолютне ніщо.

Містер Ор посварився на Лукаса пальчиком. Мовби й жартома, але з доволі прозорим натяком.

— Як сказав чоловік моєї старшої тітки: коли впадеш у дірку, то вона може

виявитися набагато глибшою, ніж здавалося.

8

До Александрії Лукас віз у своїх торбах три проби ґрунту, взятого біля пірамід. Він міг би взяти проби не тільки біля Великих пірамід у Гізі, але й у Саккарі біля ступінчастої піраміди Джосера, і в Абусирі серед залишків храмів сонця, і біля восьми пірамід фараона Піопі, який царював майже сто років, — найдовше царювання в історії — і встиг збудувати по дві ритуальні споруди собі й трьом своїм жонам, він ладен був вивезти з Єгипту цілий транспорт земних порід, його приваблювали піраміди Середнього царства, будовані не з каменю, а з глини, і скельні поховання древніх Фів, і схожа на старий терикон піраміда Уніса, де, здається, вперше з'являються прославлені "тексти пірамід" — ці перші свідчення віри людей в магію писаного слова і документи підлабузництва, яке налічує чотири тисячі років: "Хай живе фараон, поки лебідь стане чорним, поки ворон стане білим, поки гори зрушать з місця..."

Що ж. В басейнах мільйонерів плавають тепер тільки чорні австралійські лебеді, кожен зоопарк має індійського білого ворона, а гори вже давно забули, де вони колись стояли, бо зсуваються з своїх місць не тільки окремі гори, а цілі материкові платформи, як це вже, мабуть, сталося з Америкою від безкінечних підземних ядерних вибухів у штаті Невада.

Від цього величезного вмерлого світу тисячі нитей протягувалися в світ живий, але осягнути все це одній людині незмога, і Лукас розумів, що повинен підкорятися розумним обмеженням.

Всього три невеличкі проби ґрунту з цієї загадкової землі.

Містер Ор вчепився, як кліщ.

— Я можу відправити цю глину по своїх каналах однозначно.

— Дозвольте вже мені поклопотатися про це, — холодно обірвав його Лукас.

— Але до кінця подорожі в нас назбирається ціла тонна!

— Може бути. Але все це я возитиму з собою. Довірити в Штатах я не маю кому. Дослідження провадитиму сам.

— У нас є фонд "Імансипейшн"! — не здавався містер Ор.

— Фонд хоче покровительствувати науці і викликався сплачувати деякі мрії видатки. На цьому його функції кінчаються.

— Цікаво, хто вас повезе до Александрії? Або я заплачу за машину, або ти поїдеш.

— Поїдемо разом, — безтурботно знизав плечима Лукас.

Можна було їхати Лівійською пустелею, і містер Ор хотів вибрати той шлях, бо він коротший, а містеру Ору кортіло сісти за столик в александрійському ресторані, що стоїть під пальмами на самому березі моря. Але Лукас наполіг, щоб їхати дельтою Нілу. Містер Ор мовчки жував незапалену сигару і не заперечував. Може, він навіть любив у ці хвилини Лукаса? Щоправда, не цього бідного, безпритульного, нікому не відомого, а того, з мрій, майбутнього славетного вченого, в багатстві, у розкошах, в неприступності, мало не в обожнюванні.

Але хто міг би проникнути в душу містера Ора? Надто що деякі східні народи

стверджують, ніби людська душа важить лише три грами.

Вже в машині містер Ор в припливі несподіваної відвертості признався:

— Я не певен, що взагалі хотів би будь-куди їхати, їдеш не туди й не тоді, коли й куди хочеш, а коли й куди треба однозначно.

— Цю заяву вам треба було б зробити в Америці, — засміявся Лукас. — Тепер уже пізно та й далеко.

— Тепер або на крило, або по спіралі і однозначно. — Містер Ор схаменувся, що був занадто відвертий, і негайно перейшов на свій код. Але Лукас уже опанував код і легко розшифрував і "крило" і "спіраль", бо все це прочитувалося доволі буденним американським "drinking boots", тобто — пиятика.

— По дорозі ми можемо десь зупинитися і спробувати, який смак має нільська вода, — пообіцяв він містеру Ору.

— Вода? — обурився містер Ор. — Я води не п'ю взагалі, а тут — це вже й не вода, а чума, холера, бруцельоз і туляремія!

— Ви прекрасно обізнані з інфекційними збудниками, — кольнув його Лукас, — чи не доводилося вам мати відношення до бактеріологічної зброї? Я забув вам сказати, що ви схожі на відставного підполковника з отих, що таємно продають американську зброю країнам третього світу.

Містер Ор жував сигару і не відгукнувся.

Машина йшла по шосе, прокладеному мало не побіля самого Нілу. Лукас бачив жовту нільську воду, тисячолітні потемнілі барки з високими скісними парусами, поля кукурудзи, бавовни, рису, джуту, сорго, бачив, як люди прокладають у багнюці рівчачки для зрошення, виліплюють їхні стінки просто руками, як ліплять свої гнізда ластівки, і самі люди живуть тут у халупах, зліплених з бурого нільського мулу, немов то не людські житла, а ластів'ячі гнізда. Халупи без покрівель, без вікон, без дверей, з якимись отворами-норами, в які пролазять люди. Одна величезна халупа з безліччю отворів-це село на десятки родин. На плоскій покрівлі — глиняні башточки. Одні для збіжжя, інші — для голубів. Голубів у Єгипті мільйони. Це не тільки птах миру, а й птах, що дає життя. Його м'ясо чи не єдина розкіш для бідного феллаха, його послід — безцінне добриво для землі. Здавалося: дельта жила так само, як при фараонах, тільки й того, що по сучасному асфальтованому шосе летіло тисячі машин — цього знамення двадцятого віку. А тоді — бетонні громади Александрії, що викликали в Лукаса щось схоже на оскому і захват містера Ора, який проспав усю дельту, а тепер сублімував у стан нетерплячого очікування, наперед смакуючи задоволення, які він знов матиме у великому місті.

— Хіба ви не отримуєте насолоди від самого процесу подорожування? — поцікавився Лукас, якому вже стали набридати досить примітивні інстинкти містера Ора, хоч признаватися в цьому й не хотілося до часу.

— Яка насолода, коли по дорозі — жодного бару? — скривився містер Ор.

— Ви ж. проспали всю дорогу — звідки вам знати, що тут було, а чого не було?

— Ти ще молодий однозначно. А я все бачу й крізь сон! В Александрії я поведу тебе

до палацу Фарука. Це був король однозначно! Він міг за одну ніч програти голлівудському магнату Джеку Уорнеру триста тисяч доларів і з'їсти два фунти кав'яру і дюжину курчат!

— Краще з'їдати дюжину курчат, ніж свого ближнього, — сумно усміхнувся Лукас. Містер Ор обурено зворухнувся, так ніби сам належав до коронованих осіб.

— Королі не з'їдають своїх ближніх!

— А кого ж вони з'їдають?

— Однозначно підданих.

— А хіба піддані призначені для з'їдання?

— Однозначно. У тих, хто живе в умовах тоталітарної диктатури, немає іншого виходу. Я демократ, але переконаний, що маленька диктатурка не завадила б і Америці. Для дезінфекції.

— Це вже пробували в нас робити. Сенатор Маккарті, наприклад. Тепер його іменем називають котів і собак. Хоч не слід було б так ображати безсловесних тварин. Як ви вважаєте, містер Ор?

— Або я нічого не чув, або нічого не знаю, — відбуркнув той мляво, а сам тим часом досить активно ворухнувшись усіма членами, так ніби хотів стрибнути поперед машини, щоб якомога швидше опинитися там, де він зможе розвернутися на всю широчінь своєї обмеженості, реалізувати все те, що вважає вершиною можливого: готель, бар, телетайп, консул, хвастощі, натяки, загрози.

Лукасові стало гидко на душі, гидко говорити з цим чоловіком, гидко дихати з ним тим самим повітрям. Виникло непереборне бажання вистрибнути з машини і втікати світ за очі, сховатися, зникнути, щезнути. Що йому цей чоловік? Удвічі старіший, з своєю незнаною долею, клопотами, тітками, доньками, пропитістю й одурілістю, він міг набриднути ще тоді, на вечері медитації і на ланчі в "Перигорі", під час перельоту з Америки до Європи і до Африки, та що там — набриднути? — остогиднути й осточортіти, але доводилося терпіти біля себе такого типа, бо за ним стояв фонд "Імансипейшн", який фінансував цю подорож, а в кого гроші, той диктує твою поведінку, твої уподобання і всю систему оцінок.

Бідність завжди була прокляттям людського роду, коли ж вона заволодіває ще й сферою духовності, тоді життя стає зовсім нестерпним. Лукас міг вважати, що йому пощастило: перед ним не безмовні вітряки, не тупа стіна жорстокого багатства і всевладдя, а їхній живий представник, агент, протагоніст і виконавець, цей нікчемний містер Ор, якого можна зневажати, ненавидіти, нехтувати ним і плювати на нього.

Природна делікатність підказувала Лукасу, що треба стримуватися, що ще не час, що цей нікчемний чоловічок, притулений до нього незримими силами, просто несподіваний тип, який сам не знає, хто він і нащо і чию волю виконує. Він мав утримуватися в межах своєї природної добрودушності, змобілі зовуючи для цього всі сили молодості, розуму і походження. Як у Конрада: "А я мав за собою ще й молодість, яка додавала мені терпіння. Цілий Схід був переді мною і ціле життя, і думка, що на цім судні піддався випробуванню і витримав його з гідністю"[29].

Містер Ор, може, щоб перевести їхню розмову з вразливої сфери моральних суперечок в світ реальних потреб, став бурмотіти щось про те, як дорого доводиться тут платити за машини, бо платити доводиться й тоді, коли машину тобі дає консул або військово-морський аташе, однак Лукас не зреагував на те бурмотіння, вважаючи за краще бути подалі від консулів, аташе та самого містера Ора.

Вони вже їхали вечірніми вулицями Александрії, і Лукаса дивувало світло у цьому місті. Воно було зовсім не схоже на каїрське. Там звичне й звичайне, як у всіх великих містах світу, — ріжуче, бліде, нереальне, позбавлене будь-яких таємниць і загадковості. А тут — ніби якийсь інший різновид електричної енергії: жовте, тьмаве, таке матеріально-тілесне, що, здавалося, до нього можна доторкнутися рукою. Може, щоб відганяти тумани з моря, треба саме такого зматеріалізованого світла? І саме тут можна спостерігати наочні докази квантової теорії Макса Планка? А чи станеш від цього щасливішим? На кожному кроці доводиться пересвідчуватися, до яких жахливих наслідків приводить людське життя матеріалізація двох геніальних рівнянь, що знаменували найвищі досягнення науки двадцятого століття: $E=h\nu$ Макса Планка і $E=mc^2$ Альберта Ейнштейна. Усталена картина світу, що йшла від Ньютона і Макевелла, замінилася релятивістською моделлю, на зміну евклідовій геометрії з її точністю і визначеністю прийшла теорія відносності, яка заперечує всі абсолюти, догмати, вищі сили, отже — й авторитети. А тоді вже — як у Достоевського, в якого; Іван Карамазов сумнівається в Евклідовому розумі, а "коли немає бога, то все дозволено".

Готель, як у всіх приморських містах, звичайно ж, звався "Рів'єра" і, звичайно ж, був надто далеко і від моря, і від ріки. Зате стояв не затиснутий пісними, безликими будівництвами, а вільно, просторо, з добротною старомодністю. Всередині теж усе було витримане в дусі старомодної розкоші: темне дерево, бронза, лишаювата позолота/громіздкі меблі, тяжке драпування. Номер їм дали утричі більший за каїрський (ціла анфілада вже й не кімнат, а залів) і втричі дешевший — така ціна столичного престижу.

Містер Ор не міг приховати свого вдоволення.

— Александрія — це не Каїр однозначно! Тут море, а в морі шостий американський флот, і я по своїх каналах можу зв'язатися навіть з його командуючим.

— Вам уже не досить консула і військово-морського аташе? — задумливо перебираючи свою "техніку", поспитав Лукас.

Вони перемовлялися через велику кімнату, що поєднувала їхні номери, високі білі з позолотою двері скрізь стояли повідчинювані, голоси пролітали вільно, без затримки, але не зливалися, а відштовхувалися, не було між ними злагоди і спільноти теж не було.

— Зараз я спускаюся вниз, даю телекс нашому фонду про перебазування до Александрії, і тоді ми абсолютно вільні однозначно! — вдоволено проголосив містер Ор, який уперто не хотів помічати Лукасових спроб конфронтації з ним. — А коли ми стаємо вільні, то або ми зустрічаємось в барі, або йдемо туди разом однозначно.

— Ні разом, ні порізно, — спокійно відмовив Лукас. — Я хочу пройтися вулицями, щоб трохи розім'ятися.

Містер Ор сприйняв незгоду Лукаса з добродушністю удава, який однаково проковтне кролика, бо той сидить у клітці і не може втекти.

— Однозначно! — вдоволено прошарудів він. — Вечеряємо після твоєї прогулянки і після трьох моїх on the rock!

Лукас накинув на плечі свій вовняний светр, хотів засунути до кишені якийсь із приладів, але махнув рукою. Що йому дадуть міські вулиці? У всьому світі міста відзначаються забрудненістю електромагнітного середовища. Недаремно ж інтелектуали намагаються втекти "на лоно", де думається вільніше, де чистіші почуття і гостріше сприймається все те, що звано життям.

Александрію він вписав у маршрут подорожі не так з реальної потреби, як із затаєного снобізму, що його має відчувати кожен, хто вирушає в місця, так чи інакше пов'язані з іменем Александра Македонського. З літака, коли летіли до Каїра, Лукас побачив Александрію в зовсім несподіваному ракурсі: не саме місто, не могутню ріку, що приходила сюди з таємничих глибин африканського континенту, не безмежну бухту і острів Нельсона, що от-от мав би затонути від надмірного тягара бетонних забудовань, і навіть не море в його неповторній зеленавості, а велетенський, кільканадцять кілометрів уздовж і вшир, брудно-жовтий конус, який вершиною своєю впирався в ту точку берега, де впадав у море Ніл, а тоді розпросторювався між мисами Кава-Бурун і Абу-Кар, захоплював ширший і ширший простір морських вод, поки нарешті й зливався з ними, втрачаючи свою дивну барву.

То була африканська глина, яку Ніл невинно ніс у море вже мільйони років мільйонами і мільярдами тонн. Що спливало з тією глиною з поверхні великого континенту і безслідно тонуло в морі, яке життя, яка історія, яка енергія?

І яке безсилля відчувала людина, дивлячись на цей слід гігантської ріки в морі! Мабуть, те саме, відчували александрійці часів Клеопатри, дивлячись, як вогонь, кинутий байдужою рукою римського легіонера, пожирає звитки Бібліотеки, де зібрано було знання всього тодішнього світу.

Лукас вийшов з готелю і опинився на вулиці Сулеймана-паші. Ні на цій, ні на інших вулицях міста вже тисячі років не було ні Брухейону[30], ні Серапіуму[31], та Лукас не думав ні про минулу велич, ні про знання, що загинули безслідно. Невизначне почуття заволоділо ним, і це воно погнало Лукаса на вулицю, де в темному світлі, одурілий від денної спеки, пилу і міазмів міста, стояв, розставивши ноги, бронзовий огир з бронзовим пашею в бронзовому сідлі. Куди веде ця вулиця, довга вона чи коротка, допоможе вона позбутися невизначеності й непевності в душі, Лукас не знав, та й не хотів знати. Йому просто хотілося рухатися, йти, дивитися на це незнайоме місто, на його будинки, на людей, на світло над ними. Він пішов по бруку, бо тротуари з обох боків вулиці майже всуціль заставлені були столиками. Столики стояли біля високих, сірих, похмурих, з дерев'яними решітками на вікнах будинків, стояли біля кав'ярень і казино, біля барів і нічних клубів, столики дерев'яні, металеві, пластикові, з кам'яними,

дерев'яними і пластиковими стільцями, голі й під скатерками, круглі, чотирикутні, трикутні, шестикутні, високі, цибаті й зовсім присадкуваті, тисячі столиків, ніби зібраних сюди з усього світу, як колись птоlemeї збирали книжки для Брухейону, де Каллімах укладав свій знаменитий каталог, вперше назвавши прозу прозою, а поезію — поезією і визначивши їхні літературні різновиди. Та коли до книжок у всі часи мали вільний доступ тільки втаємничені, ці викинуті на нічну александрійську вулицю столики мали кращу долю і не могли поскаржитися на забуття й самотину. Довкола кожного з них, плече до плеча, голова до голови, іноді в тіснєві й стиску просто нестерпних, сиділо тисячі чоловіків, старих і молодих, багатих і бідних, вогнистооких красенів і розбитих паралічем мацапур, чоловіків в урочистих чорних костюмах, у білих парусинових піджаках і просто в білих сорочках. Там були молоді ферти з химерними карлючками, старі денді з дорогими патерицями, переодягнені поліцаї з шкіряними стеками, нероби й гравці, змучені денною роботою і втомлені нелегким життям, одні просто сиділи й дивилися поперед себе, інші грали в кості, читали газети, ще інші посьорбували каву з малюсінських філіжаночок, запиваючи її водою з льодом, дехто смоктав чубуки кальянів, і гамір від усіх них бився об кам'яні тіла будинків, об тверде покриття вулиці, темними твердими хвилями підіймався в повітря, мовби мірячись перемогти світло, яке напливало від вуличних ліхтарів, од рекламних вогнів з вікон і дверей кафе, барів, ресторанів і нічних пристанищ. Світло не піддавалося, воно не зникало, не втрачало своєї сили, а тільки укладалося шар за шаром, спресовувалося, сконденсовувалося, ніби ота невидима таємнича енергія в синьо-чорному небі над пірамідами. В цьому світлі, що ніби пробивалося з віддалених, ще доісторичних часів, в нереальному, мертво-живому світлі Лукас відчув себе незвично стривоженим, в ньому туманилась думка, яку він ніяк не міг вловити, бо вона вперто вислизала, вмирала, не народившись, та водночас і жила і вимагала якогось особливого вчинку, непередбаченої дії, не продиктованої логікою поведінки.

Саме це невиразне веління й погнало Лукаса на нічні вулиці Александрії і саме тут він мав прийти до рішення, яке переінакшить його подорож, зробить її зовсім несподіваною не тільки для містера Ора і далеких розпорядників фонду "Імансипейшн", але найперше — для нього самого.

Лукас добрався до широкої міської артерії, де панував жвавий рух машин, махнув рукою невеличкому таксі, довго домовлявся з водієм, який по-англійськи знав тільки "о'кей" і "містер", тоді вмовився на задньому сидінні і зітхнув з полегшенням.

9

Це було перше зникнення Лукаса. Містер Ор за своїм узвичаєнням повернувся з посиденьок у барі пізно вночі, гахнути ногою в двері Лукасового номера йому не вдалося, бо дверей тепер було багато і всі повідчинені, уточнити, хто кого продав, він теж не зміг, бо не знайшов Лукаса ні в постелі, ні в ванній кімнаті, взагалі ніде в цьому безладному помешканні. Відклавши вияснення всіх великих проблем на ранок, містер Ор не став добиратися навіть до постелі, звалився на килим біля розкішного різьбленого столу, зробленого на неіснуючій уже в розбомбленій під час відомої війни

Дам'єтті меблевій фабриці, і швидко й непомітно сублімував з стану бадьорості в стан сплячки.

Не знайшовши Лукаса в номері й уранці, містер Ор вирішив, що його молодий колега вже снідає. В ресторані Лукаса не було — мабуть, уже вирушив, щоб десь копати свою дурну глину.

Містер Ор виявив несподівану для його млявої натури. жвавість, не став затримуватися за сніданком, мерщій проковтнув свій холодний, як жаба, м'ятний чай з льодом, спробував стрепенутися й відігнати залишки вчорашнього "переливства", ввіткнув у рот незапалену сигару і мерщій піднявся до свого номера. Там пройшов до Лукасовбї кімнати і здійснив летючу ревізію його речей. Одного рюкзака не було. Не було також ручного бура і половини отого безглузлого причандалля, яке Лукас привіз аж із Америки. Отже, з усього виходило, що той — на своїй глині. Містер Ор заспокоївся, запалив сигару, кудись подзвонив, про щось домовився, кудись зібрався — і вже був унизу, в просторій старомодній рецепції, де володарював схожий на відставного борця тяжкої ваги портъє з двома помічниками, кожен з яких був удвічі молодший за свого шефа, але, мабуть, не поступався йому в вазі, а міцністю м'язів міг і переважати.

Зрештою, що містеру Ору до сили м'язів якихось там арабів!

Машина підійшла до готелю точно за домовленістю, водій вискочив з неї як обпечений, відчинив праві задні дверцята, зігнувся в поклони: "Плиз, містер". Попахкуючи сигарою, містер Ор вгніздився в машині, напустив на засняділу фізіономію таємничості, ледь кивнув пальчиком. Водій рвонув з місця. Йому велено було взяти й привезти, і він виконував наказ.

День містер Ор провів "по своїх каналах". Оповитий таємничою неприступністю, надвечір він прибув до готелю, засів у своїх анфіладах, подзвонив, щоб йому принесли чогось міцного і якомога більше льоду, і став ждати Лукаса.

Лукаса не було. Коло пірамід він теж часто затримувався: ждав, коли з пустелі наповзе ніч, вимірював різницю якихось там потенціалів, — як на містера Ора, однозначний ідіотизм, але фонд платив навіть за ідіотизм, доводилося бути терплячим. Там була пустеля, тут море. Теж різниця потенціалів? І теж ждатиме, поки приповзе сюди ніч з Греції, чи з Туреччини, чи звідки там вона може приповзти? Але прийшов вечір, настала ніч, містер Ор давно вже мав би сидіти в червонястій пільмі бару, а не в цих осоружних кімнатах, обвішаних дрантям, ніби стара повія, — Лукаса не було.

Містер Ор спустився в рецепцію, підійшов до дерев'яної барикади, за якою отаборився портъє з своїми меткими помічниками, покахикав, щоб на нього звернули увагу, і найбезбарвнішим з усього арсеналу безбарвних голосів, якими володів з таким умінням, прошавкотів: — Містер Лукас... не помітили, коли він...

Портъє наставив на містера Ора свій дебелий тулуб, зобразив увагу на товстому лиці, однак запобігливості в його тренованому голосі не почулося й на крихту, коли він перепитав:

— Містер Лукас? Мовляв, хто воно й звідки?

— Містер Лукас з тридцять сьомого номера. Ми з ним разом, — містер Ор говорив недбало, але з притиском. — Номер замовлено ще з Нью-Йорка...

— Ах, містер Лукас! — мало не ляснув себе по лобі портє. — Містер Лукас з тридцять сьомого? Так, так, звичайно, дуже приємно, само собою, завжди раді...

Містер Ор рішуче перепанахав цю безкінечну стрічку пустослів'я.

— О котрій годині сьогодні вранці поїхав містер Лукас? — швидко спитав він.

— О котрій... сьогодні? — портє розгубився, та тільки на мить. — Містер Лукас сьогодні не... Тобто я хочу сказати: він поїхав учора ввечері... Хоча я не можу сказати точно.

— Не можете чи не хочете? — містер Ор прискалив око, ніби цілячись у портє. — Відповідайте однозначно: вчора чи сьогодні?

Портє вже оговтався. Надмірна відвертість не входила в його обов'язки.

— Пробачте, але я не можу сказати точно.

— Не можете чи не хочете? — містер Ор, мабуть, шкодував, що не може прискалити добрячої дюжини очей на цього тупого лакея. — Ви сказали, що містер Лукас поїхав учора. Коли саме? Ви замовляли йому таксі? Що він вам казав? Куди поїхав? Однозначно!

Запитань було забагато. Надто коли взяти до уваги, що портє не мав наміру відповідати на жодне з них.

— Містер, — намагаючись відчепитися від містера Ора без видимих втрат, тихо промовив портє, — я сказав те, що сказав. Більше я нічого не знаю.

Підходили постояльці, брали ключі, здавали ключі, містер Ор заважав тут усім, але всі теж заважали йому, як на те пішло! Він наліг грудьми на дерев'яний бар'єр, безмовно, по-риб'ячому, поворушив тонкими губами, тоді почав говорити:

— Однозначно мені відомі вісімнадцять способів примусити людину сказати те, що вона повинна, сказати. Але я вдамся до найпростішого. Ось я кладу тут цю штуку — і між нами ніяких спіралей!

Він поклав на конторку двадцятидоларовий банкнот, прикриваючи його долонею, посунув до портє.

— Вам поміняти на єгипетські фунти? — діловим тоном поспитав портє.

— Нічого мені не треба. Це для вас.

— Не розумію, містер... Ви хочете мене підкупити?

— За такого брудного араба я не дав би й цента. Але мені треба...

Портє не дав йому договорити. Він насунувся на містера Ора всією своєю могутньою постаттю і, дивлячись поверх його мізерної голівки, тихо сказав:

— Прибери свою смердючу лапу разом з занюханим папірчиком!

— Що-о? — сіріючи лицем і всією постаттю, проторохтів містер Ор.

— Наб'ю морду!

Такого містеру Ору не доводилося бачити навіть в американських фільмах про гангстерів. Все ж там герої ведуть себе добропорядніше навіть тоді, коли прострілюють один одному животи з автоматів.

А тут... Під загрозою був уже й не він сам, не його гідність і авторитет, а авторитет Сполучених Штатів! Містер Ор мимоволі озирнувся: чи ніхто не чув, як його образили? На щастя, нікого поблизу не було. А може, навпаки: на нещастя? Бо майже тої самої миті містер Ор виявив, що біля нього опинилися два молоді помічники порт'є і були якось надто близько, просто до нахабства близько, та ще й ніби брали містера Ора в живі лещата, налягали на нього своїми потужними тілами, так що він не міг зворухнутися і навіть ніби аж задихався.

— Я американець! — спробував крикнути містер Ор. — Я...

Його вдарили з одного боку, тоді з другого, вдарили непомітно, але вміло й боляче, забили йому віддих, забили памороки, відіб'ють і печінки, і ніхто його не порятує... Містер Ор не став ждати нових ударів. Скориставшись з того, що його не тримали, а тільки стискували, він проринув між нападниками, різко присів, тоді кинувся вбік, рачки поповз од них і, підхопившись на рівні, кинувся до ліфта.

В розкішній старомодній кабіні дзеркала, бронза, червоний оксамит. На оббитому оксамитом диванчику сидить ліфтер, такий самий здоровило, як і ті, в рецепції, нахабно дивиться на містера Ора і навіть у гадці не має мерщій зіскочити з свого сідала і послужливо зачинити двері. Ясно ж, що бачив, як ті негідники хотіли вбити громадянина Сполучених Штатів, але ніколи не посвідчить проти них, хоч ти його ріж! Всі ці араби одним миром мазані, всі терористи від народження.

— На третій! — гаркає містер Ор і трохи заспокоюється тільки тоді, коли ліфт, брязкаючи, хитаючись, крекчучи, нарешті рушає.

В номері, позамикавши всі двері, містер Ор кинувся до телефону. Дзвонити, бити на сполох, піднімати на ноги всіх! Консула, аташе, шостий американський флот... Терористи захопили готель "Рів'єру", напали на американського громадянина, інший американський громадянин украдений ними... Можливо, це навіть лівійські терористи. Цілком ймовірно. Адже Лівія — зовсім поряд. Цей Кадаффі... Містер Ор ніяк не міг нікуди додзвонитися, але так було навіть краще: залишаючись наодинці зі своїм страхом, панікою, обуренням, гнівом, погрозами, він поволі з жертви ставав мовби героєм у власних очах і тепер уже знав, що не скаржитиметься, не кликатиме на поміч, а застерігатиме, вимагатиме і навіть віддаватиме накази. Те, що його хотіли вбити, знає тільки він однозначно, але цього не доведеш. Свідків не було й не буде. Тут доведеться — на крило і по спіралі. Але пропав Лукас — це факт незаперечний. Вкрали його червоні чи він сам утік до них, бо заграла в ньому слов'янська кров, — все це належить розслідувати, встановити, в'яснити, кинувши на це всі сили.

— Хелло, — шарудів у телефонну трубку містер Ор, — справа державної ваги. Під загрозою безпека Сполучених Штатів...

Ніч була пропаша однозначно...

А Лукас лежав на вузькому ліжку в невеличкій кімнаті, наповненій світанковою свіжістю, дивився на широко відчинені балконні двері, за якими темно зеленіло лапате листя інжиру (біблійні фігові листки, якими наші праотці прикривали сором) і слухав

непередавану симфонію пташиного співу. Він зустрічав у цій кімнаті вже другий ранок і другий ранок майже, дитячою радістю вслухався в це фантастичне багатоголосся, перед яким тьмяніла навіть міфічна музика сфер. Пташки починали співати рановранці, ще в темряві, мовби за командою незримого диригента. Повітря ставало суцільним пташиним співом, Лукас, ще не прокинувшись як слід, мляво думав, як добре було б залишитися тут, щоб слухати цих пташок ще й ще, але він знав, що на завтра слухатиме вже інших пташок в іншому місці, жорстока незрима сила гнатиме його далі й далі, гнатиме вперто й невблаганно, і єдина милість, на яку сподівався від долі, що ті самі пташки теж летітимуть слідом за ним і він щоразу чутиме їхній ранковий спів, завжди тих самих пташок, можливо, знаних йому ще з дитинства.

З власної волі й несподіваного бажання, що його можна було б назвати й примхою, Лукас опинився в такому місці Лівійської пустелі, про яке нічого не було сказано в туристських довідниках, майже не згадувалося в історичних працях, в місці, де не топталися єгиптологи, де ще не встигли встановити електронного обладнання для стеження за сусідньою державою, де спогади про велике минуле давно вже вмерли, а настирлива неврастенічна сучасність ще не встигла захопити всі позиції, де тільки гієни, шакали, змії, скорпіони, але немає ні американської кока-коли, ні американських військових радників.

Найвіддаленіший закуток Лівійської пустелі, оазис Сіва, який чотири тисячі років тому був відомий, як оазис Амона, верховного бога Єгипту, царя богів Амона-Ра. З часів Середнього царства, коли Амон став державним богом Єгипту, фараони почали вибудовувати в Карнауу титанічні храми на його честь, для оздоблення яких, за словами цариці Хатшепсут "черпали золото мірами, ніби зерно з мішків". Жахливе могуття, гнітюча масивність, велич влади мав знаменувати головний храм Карнака, Гіпостильний зал якого мав площу в 54 тисячі квадратних футів — розміри всього Кентеберійського собору. Але й цього обиталища для Амона жерцям видалося не досить і вони перенесли житло верховного бога в далекий оазис, щоб ті, хто хотів отримати право на трон, вимушені були йти на поклоніння до Амона через безводну пустелю, зазнаючи в путі незлагод, страхів і страждань.

Амон зображався у вигляді чоловіка з царським уреем або коброю на лобі, увінчаного двома страусячими перами. Але зважаючи на те, що він звався далеким родичем Міна, фаллічного бога плодючості, жерці оазису створили для своєї святині символічну постать Амона — омфалоподібний золотий фетиш, оздоблений коштовним камінням. Жерці носили зображення Амона в золотій ладьї під урочистий спів жінок. Перед ким ладья з фетишем ледь помітно нахилилася, той визнавався фараоном...

Прихильності Амона запобігали найславетніші люди давнини. В оазисі побувала вавилонська цариця Семіраміда, його відвідали міфічні герої Геракл і Персей. Александр Македонський, який уже від народження відчував настирливе прагнення до безмежного, відмовляючись од усього несуттєвого, що могло стати на заваді, після завоювання Єгипту поклав своїм найпершим обов'язком вирушити на прощу до оазису Амона і вислухати пророкування оракула.

Від Александрії до Перетонія караван ішов берегом моря, звідти через плато Мармарика на південь у глибину пустелі. Три тижні треба було добиратися до оазису Амона, крізь піщані бурі, денну спеку, нічний холод, але для Александра та подорож мала цілковите виправдання, бо оракул передрік йому світове панування.

Що то було? Чи тільки, сказати б, вершинний вияв забобонності й обскурантизму, чи, може, наснаження таємничою енергією, яку вміли скупчувати тодішні мудреці, що поспіль звалися жерцями, і передавати її своїм обранцям? Бо як же інакше можна пояснити той факт, що святині виникали в найнесподіваніших місцях, часом далеко і від столиць, і від узвичаєних шляхів, і навіть від життєвих центрів країни. Єгипетський оазис Сіва був, може, найнезбагненнішою з старожитніх святинь і водночас найславетнішою, хоч нині майже мертво забутою.

Лукас досі не міг збагнути, чому він згадав Сіву. Чи саме слово "Александрія" викликало в ньому спогад про те, що було тут понад дві тисячі років тому, чи оте дивне світло над вечірнім містом, ніби воскресле з далеких віків або зодіакальний пил, який щедро сіється з глибин всесвіту? Він несподівано подумав тоді, що коли зодіакальний пил не зникає тут, на межі двох стихій — суходолу й моря, — то як же густо спадає він над таємничими притулками забутих богів. Тоді, на вулиці Сулеймана-паші, знетямленого від гамору натовпів і незбагненого, майже містичного світла, Лукас опанував несподіваний переляк: він міг так і повернутися додому, зовсім не згадавши про оазис Сіва?

Тому, не відкладаючи й на годину, Лукас вмовив таксиста відвезти його ще тої ночі туди, звідки найлегше добратися до оазису, заскочив до готелю, взяв найнеобхідніше з речей і всі свої "кишенькові" гроші (на чекову книжку містера Ора цього разу не міг надіятися) і вже за кілька годин був у Ель-Аламейні, яке в часи Македонського могло бути отим Перетонієм. В Аламейні він найняв старенький лендроуер і вирушив навіпростець через западину Каттара туди, де його ніхто не ждав, де він і сам ніколи не сподівався побувати і де ніхто його не шукатиме найближчими днями. Водій, молодий веселий Хусейн, з допомогою десятка англійських слів, які він немилосердно перекручував, усю дорогу доводив Лукасу, що він, як американець, повинен був попросити своїх моряків, щоб вони перекинули його до Сіви військовим вертольотом. Однаково ж вертольоти з американських кораблів так і хурчать тут цілими днями.

Слова "хурчати" він, ясна річ, не знав і показував язиком, що роблять американські вертольоти:

— Хур-хур! Хур-р-хур-р!

Лукас довго пояснював Хусейну, що з військовими не хоче мати ніяких справ, що зневажає їх і взагалі чхати на них хотів, але витлумачити слово "чхати" ніяк не міг і довелося показувати це носом і двома пальцями.

Хусейн довго сміявся, тоді став доводити Лукасу, що йому краще було б узбережжям доїхати до Тобрука, звідки є ґрунтова дорога до Джагбуба, а вже там до Сіви — раз скакнути.

— Тобрук — це де? — спитав Лукас, який не вважав себе великим знавцем історії

другої світової війни і, мабуть, не чув імен Монтгомері й Роммеля.

— Тобрук — Лівія! — радісно повідомив Хусейн.

— А Джагбуб?

— Джагбуб — Лівія! — так само радісно повідомив Хусейн, мабуть, щоб поглузувати з американця, якому в Лівію не можна й потикатися.

Лукас промовчав. Не він бомбив Тріполі, але провина падає й на нього, бо він-американець. Тільки й того, що він не з тих дурнуватих-наївних своїх співвітчизників, які не перестають дивуватися, побувавши за кордоном: "Чому нас так не люблять?"

В оазисі, мабуть, нічого не змінилося за останні три тисячі років. Ті самі болота, невелике солоне озеро, прозорі джерела, над ними густі гаї, фінікові пальми, мальовничо розставлені по горбистій долині. Будівлі, щоправда, були сучасні і люди були інші — не служителі культу, а працівники дослідної агрономічної станції, але для Лукаса це не мало значення. Земля, вода і сонце були ті самі, що й колись, а йому треба було вловити мить вічності, може, оте "абсолютне ніщо", що клали в піраміди разом з муміями фараонів, щоб воно навіки лишилося нерозгаданим.

Хусейн виявив бажання ждати Лукаса.

— Однаково ж хур-хур назад?. — сміявся він. — Тут — скільки днів?

— Два або три, — сказав Лукас, хоч коли б мав таку змогу, то сидів би тут і цілий рік.

Він побачив незвичайне, майже лимонне світло над оазисом і знайшов зовсім неможливу глину лимонного кольору, якою набив одразу кілька своїх контейнерів.

Жовтий Ніл, жовта глина, жовте сонце, жовта пустиня... і жовтий журавель для подорожі...

Він і до Александрії повернувся жовтий од втоми, безсоння, тяжких переїздів через пустелю і, може, від передчуття непростої зустрічі з містером Ором.

Містер Ор ждав Лукаса, як вовк Червону Шапочку, вовк, як відомо, лежав у постелі і був насторожено-тверезим, а містер Ор сидів у кріслі і досягнув найвищої стадії сп'яніння: темної тупості.

Але побачив Лукаса і негайно сублімував у стан такої неваньмареності розуму, що містера Ора можна було б зрівняти і з "детектором брехні" і навіть з комп'ютером.

Сліди тяжкого сп'яніння простежувалися хіба що в способі мовлення містера Ора. Свій і без того кволий голос він звів майже до антиголосу, а говорив з такою навмисною повільністю, що міг би виступати спортивним коментатором на змаганнях черепах. Мета була досить відвеота: вимотувати кишки у свого ближнього.

— Отже, — не даючи Лукасові змоги навіть сховатися до ванної кімнати, розпочав здійснення своєї програми містер Ор, — однозначно: де, з ким, чому?

— Тобто? — Лукас був суцільна невинність. — Не зрозумів.

— Я ще ніколи не був такий серйозний, — містер Ор вже й не говорив, а робив офіційну заяву. — І коли я питаю так однозначно, то тут ідеться не про окремих осіб, а зачіпаються інтереси Сполучених Штатів. Авіаносець "Джон Кеннеді" ось-ось може стати на рейді Александрії, морські піхотинці готові за першою командою висадитися

на берег, літаки з ракетами на борту приведені в бойову готовність...

— Це що? Чергова демонстрація сили? Але ж тут Єгипет, а не Лівія! — Лукас все ж проламувався крізь заслони містера Ора. — Я стоятиму під душем, а ви розповідайте далі! — гукнув він, відкриваючи крани з гарячою і холодною водою.

Змагатися з шумом води містер Ор вважав нижче своєї гідності. Він використав час, поки Лукас мився, щоб перевірити всі двері, чи позамикані, і трохи просвіжитися кількома ковтками мішанини з високої склянки.

Коли Лукас з'явився перед його очима, містер Ор уже занурювався в стан тихої плачливості. Зараз він почне цитувати чоловіків своїх трьох тіток і Лукасові стане шкода містера Ора, з'явиться навіть симпатія до нього, народиться співчуття. П'ятдесят років — це вже не жарти, лайнер іде на посадку, турбіни працюють на зменшених обертах, ось колеса креснуть об бетонні плити, остання пробіжка, і все завмре, може, й назавжди.

— Поки ти десь так неприпустимої недозволено ховався, — несподівано заявив містер Ор, — на мене тут напали лівійські агенти.

Лукас зрозумів: ні жалю, ні співчуття.

— І що? — поспитав він, все ж вдаючи стурбованість.

— Вони хотіли мене вбити однозначно.

— Може, в цьому була якась мудрість?

Містер Ор задихнувся від обурення і кілька хвилин тільки нипав ротом, неспроможний вимовити хоч слово. Лукас вирішив трохи позолотити тверді пілюлі, які безжально жбурляв містеру Ору.

— Пробачте. Я не зовсім точно висловився. Я хотів сказати: в них, мабуть, були на те причини. До того ж я забув спитати: звідки тут лівійські агенти?

— Це ті самі, в обіймах яких перебував ти примусово, а може, й добровільно.

— Я?

— Ти. Однозначно.

Нарешті Лукас з'ясував причину нервозності містера Ора.

— Містер Ор, — підсів він до нього, обвіваючи це закисло створіння свіжим запахом молодого дужого тіла, — давайте раз і назавжди поставимо всі крапки над і. Хто поїхав на кошти фонду "Імансипейшн" у подорож по країнах Близького Сходу з науковими цілями — я чи ви?

Містер Ор тільки усміхнувся на таке хлоп'яцтво. Цей баскетболіст ще не знає, що таке справжня холодна і точна діловитість. Треба йому показати.

— Ми кудись їдемо, — прошавкотів містер Ор, ще уповільнюючи ритм свого мовлення. — Отже, треба їхати туди однозначно, щоб вернутися назад, тобто додому в Штати теж однозначно.

— Ви не відповіли на моє запитання, — спокійно сказав Лукас. — Тоді я поставлю його інакше. Хто з ким: я з вами чи ви зі мною? Ви організатор подорожі чи наглядач за мною? Я приїхав сюди з науковими цілями — і цим усе сказано. Я роблю те, що мені потрібно, і ні в кого не питаю ніякого дозволу. Навіть у господа-бога! Вам це зрозуміло?

Містер Ор миттю змінив тактику. Бо хто він і що? Його долі не позаздриш.

— Коли для тебе нічого не вартий мій авторитет, — поскаржився він, — то ти міг би однозначно подумати хоч про авторитет нашого фонду "Імансипейшн", який належить до найпрестижніших у Штатах.

— А що таке авторитет? — засміявся Лукас, безслідно пометавшись перед містером Ором. — Авторитет — це прапор, під яким марширують у неволю. А я вільний громадянин Сполучених Штатів Америки. Ви можете заперечити?

Містер Ор визнавав загальні декларації тільки тоді, коли виголошував їх сам. Для всіх інших випадків життя він надавав перевагу точному мисленню.

— Однозначно, — твердо мовив він. — Де, з ким і чому?

— Я голодний, як сто вовків, і тільки тому можу задовольнити вашу цікавість з умовою, що ми спустимось в ресторан, — сказав Лукас. — Ну, то от. До вашого відома, містер Ор. Ці дні я провів у оазисі Сіва, одній з найбільших колишніх святинь Єгипту. Може, навіть найбільшій. Принаймні для мене — це надзвичайно важлива поїздка.

— Я питаю: де?

— Вам не здається дивним це запитання? Попросіть, щоб вам принесли карту Єгипту, і ви побачите, де оазис Сіва. Лівійська пустеля. Південно-західна її частина. Майже на кордоні з Лівією.

— Я так і знав. Лівія. Хто може посвідчити, що ти був ці три дні в Єгипті, а не в Лівії?

— Посвідчити? Не розумію. Кому це потрібно?

— Я питаю однозначно! Втікати кудись самому, ховатися в якійсь пустелі, де немає ніяких кордонів, жити в цих комуністичних пісках?

Лукас уже починав осягати розміри своєї наївності. Але для цього йому треба буде ще чимало часу, а тепер він спромігся тільки на вибух обурення:

— Ви що? Сиділи тут і ждали, що я принесу сертифікат благонадійності й відданості ідеалам атлантизму і чорт його знає ще чого? Чи, може, ви хотіли, щоб ми пішли в пустелю удвох, обійнявшись, урочистим кроком, тримаючи в руках зірчасто-смугастих прапор Сполучених Штатів?

Містер Ор вдавав, що повертається до стану добродушності, змахнув коротенькими ручками.

— Перший раз до уваги не береться. Однозначно. Як зветься цей оазис? Я спробую уточнити по своїх каналах, чи не проникли туди лівійці. Про всяк випадок треба знати все.

Лукас байдуже знизав плечима.

— Ми знаємо все в межах звичайних неточностей. Але це не для вас, містер Ор.

11

Вдруге Лукас зник у Петрі, місті-привиді на древньому караванному шляху між Дамаском і Меккою.

Згідно з маршрутом подорожі, обумовленим у контракті з фондом "Імансипейшн", Лукас з Александрії мав летіти до Бейрута. Однак Бейрутський аеропорт знову (вже в

котрий раз за останні десять років!) був закритий, тому вони з містером Ором полетіли до столиці Йорданії Аммана.

В літаку містер Ор, зрадивши своєму звичаю перечитувати етикетки на сувенірних пляшечках віскі, вирішив продемонструвати перед Лукасом свої повноваження.

— Ми порушили маршрут без узгодження з фондом, — обережно, але й не без зловісності в голосі нагадав він, — а тому треба однозначно уточнити.

Лукас думав про своє, він часто зовсім забував про наявність містера Ора, такого зайвого і безглузлого в цій подорожі, як, сказати б, старомодна архітектурна оздоба на супермодерному нью-йоркському хмарочосі. А може, була якась висока доцільність у тому, щоб мати біля себе такого чоловіка? Може, цей упертий, противний, некомпетентний тип, цей сіролиций чоловічок з дрібною душею приставлений до Лукаса для нагадування про той світ обскурантизму й підлоти, з яким він хоче боротися, мріючи про вдосконалення людського роду? Може, в фонді "Імансипейшн" є справді мудрі люди, які подумали про те, що Лукасові потрібний відповідний подразник, і знайшли для цього містера Ора? Зробити могла це хоча б загадкова міс Суміта. Хоча самого Лукаса, як згадати, знайшов саме містер Ор, а не міс Суміта чи хтось там з фонду. Тоді що ж виходить?

Містер Ор, при всій його нікчемності, все ж лишався незбагненим для Лукаса, і доводилося терпіти його, як зло конечне. Подорожувати разом, а душі — нарізно. Летіти в тому самому літаку до різних цілей.

— Ви хочете уточнити наш маршрут? — намагаючись виказати безтурботність, перепитав Лукас. — Нема нічого простішого. Ми летимо в Амман.

— Амман, — повторив містер Ор.

— Амман — столиця Йорданії, сама назва якої нагадує нам річку, довкола якої намотується щораз тугіший клубок міжнародних конфліктів. Назва річки біблійна: Йордан.

— Йордан, — повторив містер Ор.

— Там є міст, переїхавши який, ми опинимося на території, незаконно окупованій Ізраїлем.

— Ізраїлем, — повторив містер Ор, але тут же схаменувся: — Як ти сказав?

— Я ще не все сказав. Держава Ізраїль мене в даному випадку не цікавить, я навіть можу не їхати до Єрусалима, але хотів би побувати в Ієрихоні, на землі древньої Палестини.

— Пал... — почав був містер Ор і обурено поглянув на Лукаса. — Що за жарти однозначно? Яка Палестина? Ми знаємо тільки Ізраїль, нашого союзника, бастион західної демократії на цьому забутому богом Сході!

— Держава Ізраїль — не заперечую. Але та земля, де мені хочеться побувати, — Палестина. До речі, набагато древніша за Ізраїль. Ієрихон, може, взагалі найдавніше місто на світі. Принаймні історики вважають, що йому більше десяти тисяч років. Сім тисяч років тому тут з'явилися перші прямокутні будинки, а до того люди жили в круглих.

Ясна річ, містер Ор не дав би їй цента на таку подорож, але його не питали, хтось вирішив покровительствувати цьому довготелесому баскетболісту, і тепер доводилося повторювати ці назви, од яких вивертало щелепи.

— Ієрихон, — повторив містер Ор.

— Ієрихон мене цікавить, як одне з найперших пристанищ розуму в теперішньому його значенні, — забувши, з ким має справу, став пояснювати Лукас.

— Ієрихон однозначно проговорили. Далі?

— В самій Йорданії треба відвідати Петру. Місто затоптане туристами, як піраміди, але там відчувається дух самої Аравії.

— Аравія, — повторив містер Ор.

— Після цього-Багдад. Руїни Вавілона, Ніневії...

— Багдад — це що?

— Ірак.

— Однозначно виключається. Ірак, Іран виключаються. Держдепартамент заборонив американцям відвідувати ці країни. Війна, фанатизм, на додачу ще — ірангейт.

— Тоді Дамаск, — сказав Лукас.

— Дамаск — це комуністи.

— Я можу й сам.

— Ми подорожуємо удвох. Це обумовлено контрактом.

— Справді? Там написано й про вас? Мабуть, я не дочитав до того місця.

— Можу презентувати ксерокопію.

— Везти аж з Нью-Йорка ці дурні папери? Містер Ор! Я був про вас кращої думки. Та гаразд. Ми не могли полетіти до Бейрута, але можемо поїхати туди машиною з Аммана. Це зовсім недалеко, до того ж нам доведеться проїздити крізь контрольні пости ізраїльтян, що принесе втіху вашій демократичній душі. Ми побачимо також війська ООН — це вже буде радість для мене.

— Нас можуть обстріляти терористи.

— Звичайно ж можуть!

— Держдепартамент...

— Містер Ор! Ми подорожуємо на кошти приватного фонду як приватні особи, а не чиновники держдепартаменту! А щодо стрілянини... Хіба ваше життя не застраховане? Сподіваюся, ви захопили свою страхову картку? Назвіть номер, я запишу на випадок, що вас уб'ють, а я вцілію. Ви ж, будь ласка, запишіть номер моєї страхової картки.

Містер Ор страждав синдромом надмірної серйозності (прикмета всіх тих, хто перебільшує своє значення в історії), а тому взагалі не знав, що таке почуття гумору. Він сприйняв жартівливий пасаж Лукаса на повному серйозі і негайно додав ще й своє:

— Ейдженсі медікал стафф надає безкоштовну медичну допомогу працівникам нашого фонду, хоч де б вони були.

— А також агентам ЦРУ? — невинно поцікавився Лукас.

І лише тоді містер Ор з жахом виявив, що вже не має часу для дегустації віскі на

висоті десять тисяч метрів, бо їхній лайнер ішов на посадку в аеропорту Амман — бетон, скло, пальми, килими, дзюркіт прозорої води, все, як в арабських казках з тисяча і одної ночі.

Від Аммана до Петри можна було їхати залізницею і по шосе. Містер Ор бурхливо реваншував після Александрії. Тільки машина! Лукас не заперечував.

Три години їзди. Коли не полінуватися і встати вдосвіта, то ще до настання спеки можна бути у вузькій прохолодній ущелині, за якою ховається Петра. Лукас, власне, й не спав цілу ніч. Він ніяк не міг звикнути до того, що всі машини сигналять. що місто клекоче вночі дужче, ніж удень, його хвилювали звуки чужої мови, якоїсь притаєної, ніби сухий вітер над пісками, в ніздрі потужними струменями били запахи — запахи Сходу, яким він не міг знайти назви, і від того вони ставали ще бентежнішими, їхній номер (знов анфілада з трьох кімнат) мав довгу крыту галерею, і Лукас просидів там усю ніч. бо йти до кімнати, де зміїним холодом віяв кондиціонер, не хотілося. Ще було зовсім темно, коли над безугавним вереском автомобільних сирен пролунали звуки ще пронизливіші, ріжучі, як гострий ніж, зроджені темрявою, непевністю і якимсь ніби розпачем. Вони були такі несподівані, що Лукас мимоволі здригнувся, хоч одразу й розпізнав їх, бо вже чув перед тим у Єгипті: то муедзини закликали правовірних до першої молитви. Лукас знав, що старі муедзини тепер уже не спотикаються, долаючи безкінечні східці вузьких мінаретів. Техніка служить і самому аллахові: голоси муедзинів записані на магнітофонну стрічку, і досить натиснути тумблер, щоб віками освячений ритуал тривав далі. Цікаво б довідатися, як реагує на це аллах?

Але в Лукаса клопіт був не з аллахом, а з містером Ором. Той, за звичаєм, відвідав місце, що лежить нижче рівня моря, як завжди зустрів у барі надзвичайно впливових співвітчизників (амплітуда відома: консул — аташе — адмірал — мільйонер), причалапкавши до номера, шукав там зрадників, запроданців і палестинських терористів, був депортований Лукасом вже відомим методом, проспівав свою "К-К-К-Katy, beautiful Katy" і тільки тоді успокоївся.

Тепер містер Ор не хотів прокидатися, хоч ти підривай у нього над вухом ядерні двадцятикілотонні заряди з підземного полігону в штаті Невада.

Виїхали, коли сонце стояло вже високо і коли все живе (і розумне треба додати) ховалося в затінок, їх рятувало якоюсь мірою те, що цього разу містер Ор розщедрився і взяв у туристському бюро новий "форд" з кондиціонером, найняв навіть гідя-перекладача, який їхав з ними в машині й мав задовольняти їхню цікавість.

Містера Ора цікавило найперше, як далеко до найближчого дорожнього притулку, де можна промочити горло не тільки водою або кока-колою. Але він щосили вдавав допитливого і доскіпливого мандрівника і раз у раз тицяв пальцем то сюди, то туди: "А це що? А це?.."

Перекладач, елегантний, жилавий юнак з підбритими, пофарбованими хною вусиками, намагався бути гранично лаконічним, ввічливим і вичерпним. Його англійська була вишукана, так ніби він учився в одному з англійських реномованих університетів (насправді закінчив американський університет в Каїрі), ім'я теж мав

вишукане, але вже по-арабськи: Абдаллах, — одним словом, містер Ор не шкодував витрат. Чи, може, одержав відповідні вказівки від свого фонду? Але з якої б то речі?

Натикавшись пальцем на все, що трапляло на око, містер Ор перейшов до тем вищого порядку.

— А от коли б я однозначно запропонував якому-небудь вашому племені свою кандидатуру, мене могли б обрати шейхом? — поспитав він Абдаллаха.

— Трудно, але можливо, — обережно відповів той, — але за це треба платити.

— За що?

— Зате, щоб бути шейхом.

— Цим, як їх, вашим... бе... бедуїнам?

— Так.

— Але ж це однозначно ні в які ворота! Платити повинні бедуїни! Ми ж платимо своєму президенту? Що мені особисто найбільше подобається в американській демократії, так це американські податки!

— Тут усе навпаки, — терпляче пояснив Абдаллах, — колись справді платили бедуїни, тепер шейхи платять їм за те, що вони шейхи. От і все.

— Тоді навіщо ж ставати шейхом?

— Чоловік має велике моральне задоволення. А коли на землях його племені виявлять нафту, тоді до нього приходить ще й казкове багатство.

— Наф-фта! — поплямкав, смакуючи слово, мов цукерку, містер Ор, — наф-фта однозначно!

Лукас чув чи й не чув ці пусті балачки. Занурювався в безмежжя пустелі і вже його тут не було, був повсюди і ніде, в усіх часах і в цій миті.

Простори. Втрачений світ. Покинутість і безнадія. Життя тулиться до води, вузькі смужки родючої землі вздовж ваді-химерних річок пустелі, які оживають лиш на короткий час кілька разів на рік, а тоді вмирають, значачи свої русла обшліфованим тисячолітнім камінням, сухим, як розпач.

Тут більше надій на небо, ніж на землю. Тому з такою ніжністю оспіваний місяць і обчислено народження, рух і смерть кожної зірки, і небесний ефір наповнює і груди, і погляди, і розвогнену уяву ненаситних номадів, які вже тисячі років шукають під цими зорями щастя, істину, справедливість і вічність.

Простори їх не пригнічують. Вони рвуть душу, вливають у неї таке безмежжя, що людину поймає жах, і вона добровільно прагне жорстоких обмежень. Так з'явився пророк Мухаммед з його вірою і несамопитим кораном.

Багато слів народилося тут і пішло по світу. Слова закличні, з молінням, з грозьбою, з обітницями мудрості й райських насолод. Але не завжди слова несли розум, мир і спокій. Скільки людей захоплювалося чарами пустель і мальовничими руїнами серед бронзових пісків. Поети, ховаючись у затишних кабінетах, оспівували шляхи богів у промінні вечірньої слави, смуток забутих міст серед німих горбів, халдейські зорі, мов сльози вікір. А тим часом ненависть, яка клекотіла тут цілі тисячоліття, і досі не втихає, червоний гул крові стрясає землю, мов тяжкий пульс вулканів, жирний мозок

деспотів, незрушних, мов мідні ідоли, і далі вимагає нових і нових жертв, і може, він, Лукас, теж така німа безвільна жертва і сліпо прямує в пашу ідола, загіпнотизований таємною тисячолітньою силою.

Тут вітер переставляє тебе з місця на місце своїми могутніми руками, неземні сили піднімають тебе над землею і над тобою самим, і поки тіло борсається десь унизу, борюкаючись з своєю убогістю і обмеженістю, дух возноситься на такі висоти, звідки можна побачити навіть край землі.

Край землі тут не просто бачиш, а можеш доторкнутися до нього, як до мідного сонця, яке душить усе живе спекою, зловісно-тьмавою, мов ртуть; до кам'янистих річок, що течуть серед марева, самі стаючи маревом; до гір і горбів, цих мовчазних вказівників гніву людей, богів і невизначеності.

Над пустелею є щось нематеріальне. Тут так само, як в арктичній і антарктичній зонах, людину навіки зачаровують переблиски світів неіснуючих, давно вмерлих, а може, ще й не народжених, а велике безгоміння радіє кволу людському голосу, мов найбільшому дару небес.

Може, тому в усі часи так приваблювала пустеля племена і народи, так щедро й невпинно творила в своїх надрах богів, царів, святині й престולי, може, тому таким незгасним полум'ям горіли тут душі і темно лилася кров.

Колись горіли душі, тепер горить нафта.

Слово "нафта" лопотіло на язика в містера Ора, мов звук дикого вогню в нічній тиші.

— Наф-фта! — лопотів містер Ор. — Тут завжди пахло нафтою!

Вже вкотре зупинилися, щоб "залити в систему охолодження" містера Ора. Зупинятися тут можна було хоч і через кожну милю. Бензоколонки, кав'ярні, притулки для самотніх мандрівників і туристських груп, модерні караван-сараї і цілі містечка зіндустріалізованого спочинку, насичення і розваг. На величезних щитах обабіч шосе кількома мовами виписано безкінечні переліки напоїв і наїдків, літери не менші, ніж на десять інчів[32], закликали: "Стань і спочинь!", "Стань і випий!", "Закуси, а тоді їдь!".

Після вологого холоду автомобільного кондиціонера Лукасові приємно було посидіти на відкритій просторій веранді, підставляючи обличчя, шию, груди сухому гарячому вітрові і смакуючи прозорою холодною водою. Мабуть, ніде в світі немає такої чистої і прекрасної води, як у цих спалених сонцем краях, і ніде не вміють її так цінувати, перетворюючи звичайне вгамування спраги на цілий ритуал. Подають у високих кришталевих склянках з заокругленим товстим дном (може, щоб довше зберігала в собі холод), щоб вода світилася і вигравала в численних гранях, і наливають лише на одну третину склянки, мовби закликаючи цінувати цю найбільшу тут коштовність, ставитися до неї як до найвищих святощів.

А все інше — навіть дорогі імпортовані напої — подається в пластикових стаканчиках, розмальованих рекламними фірменними знаками, що тільки зайвий раз нагадує про набридливу стандартизацію життя, яке нахабно вривається в пустелю з усіх боків.

Містер Ор не витримав надто різких чергувань швидкої їзди, кондиціонованої

прохолоди, пустельної спеки, вимушеної абстиненції в машині і нестримного zalивання гидомирним араком на зупинках. Він уже доходив до своєї традиційної кондиції, щоправда, ще не пробував шукати інакомислячих і терористів, але свою "beautiful K-K-K-Katy" вже по-мугикував і ось-ось мав залягти в сплячку. Лукас не уявляв, що з ним тоді робити.

З боку Аммана, мовби народжений гарячим сухим маревом, несподівано з'явився караван. Все було ніби справжнє: і караван-баші на маленькому віслюкові попереду, і вервечка білих та гнідих верблюдів, прикрашених попонами в барвистих пацьорках, мідними бубонцями і здобленими бірюзою нагрудниками, і сухоногі погоничі біля верблюдячих морд, а між горбами, тримаючись за високі дерев'яні луки сідел, возсідали ті, кому належало все тут: і верблюди, і поклажа на них, і навіть погоничі. Так і здавалося, що караван прийшов сюди з далеких віків, заблукав, добираючись до серця Аравії з Дамаска або й з самого Самарканда, а тепер нарешті натрапив на путь і вже не зверне з неї до самого кінця. Все, може, було б так, та тільки щось тут не збігалось. Оті верхівці на верблюдах, хоч прибирали недбалі пози, хоч і викрасовувалися (не всі, не всі!) в бедуїнських синіх і білих бурнусах, все ж були з іншого світу, що легко помічало навіть недосвідчене око. Америка і Європа з їхнім показним багатством, з надмірними прикрасами, з марнотою і пихою прозирали з кожної бганки бурнусів, з-під бедуїнських накриттів голови, з усього цього навмисно уповільненого походу. Не купці й прочани, не бідні мандрівники й убогі переселенці, а багаті туристи, знудьговані шукачі пригод, ліниві землетоптальники, які прийшли на зміну мужнім землепроходцям.

І вже й не караван, а карнавал, і не знаєш, що викликає він у твоїй душі: тужливу мелодію Дюка Елінгтона чи прикрий несмак.

Та однаково Лукасові закортіло опинитися на одному з тих верблюдів і відчуті під собою землю пустелі, а довкола тьмаву спеку, злобний крик цикад, неосяжні й недосяжні небосхили. Потяг був несвідомий, може, й атавістичний, темний і непереборний.

— Що це? — спитав він Абдаллаха.

— Туристський караван.

— Придурки, — промурмотів містер Ор. — Наф-фта — це однозначно! А ці бовдури — на вель... на вер... на веблю...

— Я б залюбки доїхав до Петри з цим караваном, — сказав Лукас.

— Це може бути занадто обтяжливо, — обережно застеріг Абдаллах. — Та й довго. Караванові до Петри йти ще годин зо три, а машиною — за двадцять хвилин.

— Містер Ор матиме можливість покайфувати тут ці три години, а тоді ми зустрінемося в Петрі. Що ви на це скажете, містер Ор?

Містер Ор ще тільки наближався до грані, за якою сублімував у стан параноїдного мислення, коли починав шукатидовкола себе змови, зради і загрози.

— Однозначно, — промуркотів він. — Ніхто не знає, де з нього зроблять яечню, як сказав чоловік моєї старшої тітки, коли йому зробили таку чоловічу операцію, як і

нашому президентові.

Тільки опинившись на спині верблюда, Лукас зрозумів причину дивної мовчазності туристського каравану. Цим представникам галасливого інтернаціонального племені планетарних гуляйніг позачіплювало, бо кожен думав тільки про те, щоб не звергнутися з незручного високого сидла, до того ж всіх мимоволі заколисував монотонний рух каравану. Монотонність ще посилювалася подзенькуванням бубонців і лінивими погуками погоничів, схожих на пророків, у яких вирізано сліпу кишку.

Дивне відчуття заволоділо Лукасом. Він і не він був в. цим караваном, і караван ішов уже й не з Аммана і взагалі не з якогось точно окресленого пункту, а нізвідки, і не з визначених і вимірюваних часів, а з вічності, він ішов з тих таємничих далечей, де були трони царів, гробниці, повні золота, тисячолітній пил на дорогах, в дорожніх тоболах караванників мандрували пахощі, самоцвіти, новини і слова, в самих назвах "амбра", "мирра", "кава", "ладан" бриніла поезія, промовляли незмірні простори, крізь які каравани йдуть і досі, далі й далі, в незмірність, в імлу, в невідомість, у вічність.

Може, невтоленна жага мандрів, пересувань, вічного руху дісталася нам у спадок від прапращурів? Може, й у ці пустелі так вперто рвуться люди ось уже тисячі років через те, що наш предок з "нікчемними перевагами" був витіснений сюди тими, в кого переваги були видимі і набагато більші. Орангутанги й горили дужчі за кволу людину, а їхні древні родичі були, мабуть, ще дужчі. Відтоді між деревом і землею, лісом і пустелею запанувала вічна ворожнеча. Коли з лісу пробувало виткнутися щось бодай віддалено схоже на жителя відкритих просторів, виказувало натяки на бажання переступити грань між вічною німотою і вмінням говорити, воно знищувалося предками людей так само безжально, як їх самих колись пробували знищити в первісному лісі. (До речі, слово, "шимпанзе" в малайській мові означає не "мавпа", а "людина, яка живе в лісі"). Між предками людей теж точилася жорстока боротьба. Зазнавши поразки в змаганні фізичною силою, вони стали розвивати в собі силу іншу, яка порятувала б їх від загроз і стихій, і тією силою став розум. Але й для розуму не було захисту від жорстоких законів природного добору. Знов ті, з нікчемними перевагами, що чисельністю своєю завжди переважали, виявивши поряд з собою деяких поодиноких родичів з розумовими перевагами занадто яскравими, негайно знищували їх, бо їхній розум жахав так само, як кам'яна сила лісових мавп і хижих звірів.

В геологічних шарах, вік яких кілька мільйонів років, палеонтологи знаходять гігантську кількість скам'янілих людиноподібних істот з пробитими черепами. Невже жорстокі війни точилися вже в часи пліоцену і плейстоцену між багатьма видами людиноподібних істот, з яких вижила тільки одна лінія? І чи можемо ми сьогодні стверджувати, що саме вона була найрозумніша, найдобріша і найблагородніша?

Неандерталець і кроманьйонець, які жили всього лиш кілька десятків тисячоліть тому, мали мозок навіть більший, ніж у сучасної людини. Мабуть, вони були розумніші за нас і дужчі, бо кроманьйонці мали зріст сучасних баскетболістів. Антропологи вважають, що ми не є нащадками ні неандертальців, ні кроманьйонців. То хто ж ми? Ми

нащадки тих, хто переміг кроманьйонців. І не завдяки силі розуму, а завдяки його впертому спрямуванню. Низьколобий кроманьйонець не володів таким відчуттям своєї неповторності, як наш високолобий предок (саме в передньолобових долях мозку містяться центри того, що ми зevamo силою волі, а також егоїзмом, "яканням", самозакоханістю), він був занадто добродушний і не відав, що таке зло.

Може, є зловісний смисл в біблійній забороні людям отримувати не просто знання, а саме знання розпізнавати різницю між добром і злом? Ми мовби од віку приречені миритися з тим, що зло перемагає і торжествує, і це найбільше прокляття людського роду.

Каїн убив Авеля, який умів розводити худобу і тільки після того винайшов землеробство. Отже, Абель переважав Каїна розумом і вмінням, але був добрий, наївний і беззахисний. Нащадки Каїна, які пішли від його праправнука Ламеха, стали родоначальниками обробки металів і музики, тобто промисловості й мистецтва. Але з чого почав сам Ламех? За болючу рану вбив мужа, за синець убив отрока і хвалився, що коли б за Каїна відомстилося всемо, то за Ламеха — в сімдесят семеро. Кого вбивав Ламех? Не інакше, своїх соплеменників, що переважали його. розумом і вмінням так само, як Абель переважав Каїна. Вбиваючи розумніших, він убивав винаходи, які так і не народилися. Відтоді зв'язок між винахідництвом і вбивством живе в людях, може, тому корисних винаходів менше, ніж тих, які ведуть до зла і вбивств, і може, тому на землі ще й досі дурнів набагато більше, ніж розумних, і тому так часто настає незбагненне затемнення розуму, що охоплює цілі народи, і тоді ллється кров, руйнуються й нищаться міста і держави, страшна іржа смерті покриває землі і віки.

Ось і тут вже за тисячу років до пророка Мухаммеда йшли каравани набатеїв, які створили могутнє царство, що охоплювало половину Аравії, Сінайський півострів, південь Сирії з Дамаском. Що лишилося від них? Торгівля? Але торгівля — це хитрощі, а хитрощі завжди намагаються бути безслідними. Завоювання? Вони зникають зі смертю завойовників. Цілком випадково збереглася столиця набатеїв Петра (до речі, так назвали її греки, справжнє ім'я міста— Села), та й то завдяки своїй несхожості не тільки на всі знані столиці, а й на будь-яке місто, де жили чи живуть люди, і не тільки несхожості, а, сказати б, цілковитій непотрібності.

Щоправда, можна б пояснити збереження Петри ще тим, що набатеї вміло її заховали. Дикі безлюдні скелі, неприступні, розпечені сонцем, — хто б міг здогадатися, що між ними заховане багате, прекрасне, мов з арабської казки, місто-привид? Та вже поспішає до тебе послужлива легенда, яка свідчить, що саме з одної з цих скель Мойсей добував воду. Він розрубав скелю своїм жезлом, і на дні вузької ущелини виник ручай з прозорою холодною водою. Хто хоче вірити, хай вірить у Мойсея і його жезл, але ущелина справді є і ручай колись тік справді, хоч сьогодні від тої давньої води тільки дрібна галька на дні ущелини, А по той бік ущелини те, що не снилося навіть пророкам. Фантастичне місто в рожевих скелях, храми, колонади, портики, статуї, гробниці, розкішні фасади, сліди величі й багатства, червонястий морок каменю й золото несамовитого сонця, а в тих храмах, за багатими фасадами й портиками —

жалюгідні приміщення, тісні, мілкі, як блюдця, вирубані в камені недбало, так-сяк, мов нужденні кам'яні нори колишніх бідняків Петри, що ними подовбані скелі вгорі і в темних закутках. Схід любив фасади, показну пишноту, дешеву позолоту і яскравість. Так легше приховувати убогість і примітивізм життя, його нужденність і трагізм. Баальбек, Пальміра, Персеполь, Фіви, Вавілон. Велич, розмах, слава. А де жили ті, що звуться народом? Тільки в норах, в глині й камені, серед сміття й покидьків. Так ніби люди — це тільки покидьки життя історії, а не їхнє найвище досягнення, не вінець творіння.

Лукас штовхався серед строкатої самотньої юрби туристів, не вслухаючись в їхній безладний гамір, без особливого захвату думав про те, що незабаром приповзе сюди замазкуватий містер Ор, виголосить чергову однозначну пошлість, і треба буде їхати далі і знов з містерами орами, і так усе життя...

Верблюди, фотоапарати, колюча трава і дрібне каміння під ногами, вештання знудьгованих пожирачів екзотики і всюдисуща торгівля. Місцеві сувеніри, дрібнички й дурнички, содрдоші, прохолодні напої, сухі перепічки і солодке печиво, смажені горішки і свіжі фрукти. Лукас зупинився біля одної з маленьких харчевень, не думаючи, купив два п'ятилітрові пластикові бутлі пепсі-коли, пачку крекерів і кілька сухих перепічок, спробував сховати все це до своєї доволі місткої спортивної торби, але один бутель все ж не вмістився, довелося нести його відкрито, звертаючи на себе загальну увагу. Але що йому до чиеїсь там уваги? Надто, що він не мав наміру вчинити щось протизаконне, безглузде або смішне, він взагалі ще не мав ніяких намірів, тільки якась підсвідома сила штовхала його і гнала кудись, і він вирішив не опиратися їй, піддатися вільно, майже сліпо.

Туристи не тільки швенділи вниз по вулицях міста, зазираючи у всі закапелки й шпарини, — вони, мов мавпи, дерлися вгору по скелях, проникали в отвори й щілини, як змії і ящірки, їхня поведінка була смішна й безглузда, та найдивніше, що Лукас не засуджував подумки тих людей, ай собі подерся слідом за ними і тільки згодом, опинившись в захованій од усіх поглядів кам'яній норі древнього набатейця, збагнув, що якраз сюди й прагнув він несвідомо, щойно побачив рожеве місто в скелях.

Сховатися від усіх, усамітнитися, зникнути.

Лукас склав свої припаси під двома верхніми отворами печерки, де відчувався свіжий протяг, сам влаштувався в глибині, в приємній прохолоді, сів, обіперся спиною об шорстку нерівну стіну, заплющив очі і вдоволено усміхнувся. Він переживав майже містичне відчуття близькості а далекими незнаними попередниками, і здавалося, що бракує йому зовсім незначного, власне, невловимого зусилля, щоб енергія, яка насичувала їхній розум, стала вливатися й у нього, енергія вічності й безсмертя. "Воістину, як не зник Осіріс, так не зникнеш і ти", — сказано в "Книзі пірамід". Розлінивлені ящірки грілися під м'яким промінням західного сонця, як грілись вони й шістдесят п'ять мільйонів років, коли тут у теплих водах брьохалися гігантські динозаври. Цикади співали Лукасові тих самих пісень, що співали вони й фараону Тутмосу. який ішов з своїми колісницями туди, де небо темне навіть удень і закрите

листями кипарисів та дубів, де кедрі вершинами сягають хмар, де левів більше, ніж пантер і гієн. Лукаса кусали ті самі блохи, що кусали ще Понтія Пілата, а може, й самого Александра Македонського.

Він раптом відчув: може просидіти тут цілу вічність. А може, він і сидить тут уже цілі віки? Коли хтось іде до Едема, то куди повернене його лице? Він добровільно зникнув не для світу й оточення, а найперше для самого себе. Його зникнення не просто ще одна спроба подратувати містера Ора, а щось набагато значливіше, гра з самою долею, зготовлення до випробувань майбутніх і неминучих, які судилися коли і не йому самому, то його ідеї. Він хоче порятувати розумом світ. Та чи ж порятує розум його самого? Відповідь шукай повсюди і в усьому: на шляхах широких, як плоскогір'я, і вузьких, як флейта, в добрих і хижих серцях; у порожнечі й у чистому небі; в містах і морях. Мародери, незичливі й кати приходять потайки, коли ти спиш. А твій розум, коли він переобтяжений мотлохом щоденності або — ще гірше — високопарних слів, теж спить. Вони гнітять розум і вбивають його, не даючи розпростерти крила.

Сонце впало за скелі, воно десь допалювало беззахисні піски пустелі, а на вулицях древньої Петри залягали сутінки, прохолода повільно виступала з своїх денних сховищ і заволодівала всім довкола, але люди, хоч як страждали протягом дня від спеки, не вміли належно поцінувати дару, що його несла їм ніч, ніхто не залишався тут, усі квапилися до вузької ущелини, за якою їх ждали машини, залізничні вагони, теплі боки коней і верблюдів.

Поволі затихав клекіт і гамір унизу, кожен звук тепер ставав чутний Лукасу в усій його чистоті й різкості, то чи ж дивно, що й звук голосу містера Ора долетів до його кам'яної нори в усій його неповторній занудливості.

Містер Ор прискочив нарешті до Петри, мабуть, пометався туди й сюди, ніде не знайшов Лукаса, погнав Абдаллаха, щоб той розпитав у караванників і в кого ще там, тоді зграбастав когось з туристичної обслуги й став доскіпуватися:

— Довгий і молодий містер був?

— Довгий і молодий?

— Я вже сказав однозначно.

— Довгий містер був.

— І молодий?

— І молодий. Дуже-дуже довгий і дуже молодий.

— Тоді де ж він?

— Довгий і молодий містер купив дві великі пепеї і зник у скелі.

Коли Абдаллах переклав останні слова, містер Ор не знаним у нього зривистим голосом закричав:

— Яку скелю? Яку скелю однозначно? Вони тут говорять дурниці або просто брешуть!

Абдаллах був ідеально ввічливий і стриманий, як і цілий день перед тим, коли відповів:

— Містер Ор, ці люди не знають, що таке брехня. Коран забороняє казати неправду.

— Чхати я хотів на коран і на все тут, — нахабно заявив містер Ор, — звеліть цим ледарям шукати Лукаса. Я т-тут умру, але не зрушу з місця, поки його не знайдуть. Що ц-це таке однозначно? Пропадає громадянин Сполучених Штатів, а м-мені розказують якісь байки про скелю? Яка скеля? Що тут відбувається? Оголосити тривогу і привести в бойову готовність ш-шостий американський флот! Як ск-казав чоловік моєї середульшої т-тіт-тки...

Лукас вслухався в безбарвний голос містера Ора, що долинав знизу, і чомусь думав, що цей чоловік чимось нагадує машину. І не суто американську, а машину взагалі, яка не вимагає від людини ніякого розуму, а тільки викликає втому й байдужість.

З цими думками він і заснув, а коли прокинувся, то спершу не міг збагнути, де він і що з ним, коли ж виткнув голову з свого кам'яного притулку, його захопило оранжеве полум'я щойно народженого сонця, яке баламутило душу, мозок і тіло.

Він шість разів глибоко вдихнув повітря, тоді один глибокий видих, щоб спам'ятатися. Де він і що з ним? Невже неосяжна Азія звузилася для нього до розмірів цієї кам'яної ямки? Добровільне ув'язнення, добровільне самообмеження. Інакше не порятуєшся від розпорошеності чуття, уваги і думки. Велика Америка, але що вона поряд з Азією? Володарі в фортецях, селяни в огорожених глиняними стінами селищах розбійники на дорогах, сади, поля, копальні, табуни овець, верблюди, коні, лови, бенкети, насильство, справедливість, благочестя, фанатики, еретики, правдолюби, ошуканці, пастухи, землероби, номади, слава, здобич, влада, пиха, шакали, дервіші, нафта, аллах, архангели, алілуя, зодіакальний пил і вітер в просторах. Азія, Азія... Згідно з Каббалою, світ Азія — це світ елементів або природи, область нашої землі, житло людини. Слово, якого не знали ті, що жили на її просторах. Імена давали греки: Європа, Африка, Азія. Першими зачепилися за берег Азії над Егейським морем, збудували там свої міста, зруйнували Трою, послали Александра Македонського в темні глибини континенту з його залізними фалангами. Йшло на Схід безумство, а звідти до Еллади йшло награбоване золото — безумство ще більше. Де ж був розум? Розум лежав неторканий — бери досхочу, але його не брали, а тільки розтоптували кінськими копитами, пускали пилом з-під безжальних колісниць і понурих почовгів тупого вояцтва. Тінь, що її кидає людина на світ, — яка вона? Невже тільки така, як на відчайвно-трагічних сходах Хіросіми?

Тут були найбільші святі, ошуканці, мандрівники, пройдисвіти і злочинці. Будда, Христос, Мухаммед, Чінгісхан, Тімур, Марко Поло, Вамбері, полковник Лоуренс, Хабіб. Тепер він, Лукас. Хто він і навіщо тут? Збирати азіатські глини, щоб ними склеїти докупи свої, може, й благородні, але безкінечно наївні теорії, на зразок того, як "склеюють" гліальні[33] клітини людського мозку ті двадцять мільярдів нейронів, що становлять його неповторну пізнавальну сутність? Він уже мав спресовану тисячоліттями глину з-під великих пірамід, родючий мул Нілу, лимонну глину оазиса Сіва, тепер матиме летючі глини Аравії, Палестини й Лівану, а сам тим часом з власної волі опинився в ямі. Обмеження допоможе йому гостріше відчутти безмежність, цю найпершу прикмету розуму. Як у пі рамі ді самі собою заточуються леза, так має

заточуватися розум навіть у безвиході. Мала втіха для всіх ув'язнених і позбавлених волі примусово, однак він обрав для себе неволю добровільно. Мовби на виправдання свого дивного вчинку і демонстрації розкутості розуму, Лукас жартома став формулювати закони ям.

1. (Загальноновизнаний, але, на жаль, малоефективний). Не рий ближньому ями — впадеш в неї сам.

2. Коли штовхаєш когось у яму, то подбай, щоб він туди впав.

3. Коли попав у яму, негайно вирий її і для свого ближнього.

4. Коли опинився в ямі, не намагайся зробити її глибшою.

5. Коли вже викопав комусь яму, то не шкодуй соломки, щоб притрусити зверху.

6. Розумний і маленьку ямку обходить, а дурень і велику пробує перестрибнути.

7. Бугор — це вивернута яма.

8. Яма — місце для предків.

9. Не кожна яма — силосна.

10. Не в кожній ямці сховаєшся від атомної бомби.

11. Так кортить влади, що від нетерплячки ями під собою вигрібаєш.

12. Свої ямки тільки коти загрибають.

13. Всіх ям однаково не закидаєш.

14. Може, й свинський характер обумовлений тим, що ця тварина безперервно рие ями, і тому тяжко мудрому серед свиней.

15. Поки живий, всі під тебе риють, а помреш — нікому викопати яму... І так далі...

Лукас звільна піддався безмежним потокам сонячної енергії і заліг у своїй печерці ще на цілий день і ніч, і тільки на третій день з'явився перед містером Ором, безвинний у своїй наївності й удаваній простоті.

— Хелло, містер Ор! — покликав його Лукас згори, мов бог з хмари. — Як ся маєте?

Містер Ор помирав од спеки, мух і смороду верблюдів. Роззявивши рота, він спостерігав за тим, як Лукас спускається з дикої крутизни, несвідомо хапався за Абдаллаха, що догідливо стояв поруч, тоді спитав, намагаючись бути максимально зловісним:

— Це що — жарт?

— Припустимо, — охоче згодився Лукас.

— Прошу занотувати: до всіх жартів моє ставлення однозначно негативне.

— Ви ніколи не цікавилися моєю думкою щодо цього, — спокійно зазначив Лукас. — Вам не здається?

— До твого відома: мені не здається нічого й ніколи. Як сказав чоловік моєї наймолодшої тітки, тільки павіан думає, що на ньому штани від самого Сакса[34] а сам світить голим задом. Ці так звані жарти дорого обходяться!

Лукас знизав плечима.

— Всього кілька доларів, до того ж з моєї власної кишені.

— Фонд платить за все однозначно! За всі ці затримки, за переїзди, взагалі за все!

Містер Ор говорив повільно і зловісно. Голос сипався, мов сухий пісок: вперто,

підступно, але непомітно. На такий голос і на такий пісок не зважаєш так само, як на незнану тобі загрозу і владу. А дарма. Таємна влада набагато страшніша за явну. Остання — груба, нахабна і примітивна, а та — тонка, пронизлива, як зміїне сичання. Одна знищує враз, зіжмакує людину, як паперову серветку, зім'яту в жмені, інша мучить довго, смакуючи, мов той східний кат, що здирає з боговідступників шкіру не враз, а маленькими шматочками.

Містер Ор видавався Лукасу постаттю комічною — і не більше. Коли б його спитали, чи можна повторити антропогенез і з містера Ора знову виростити людину, Лукас тільки посміявся б. Поставити на ноги цю вічно п'яну істоту, що страждає комплексом рептилій і тільки повзає? Випростати? Але хто зуміє випростати його душу? Можна вивільнити йому руки, підняти голову, збільшити навантаження на мозок, навчити користуватися другою сигнальною системою. То й що? З мавпи людина не може виникнути ніколи, бо в процесі боротьби за виживання пото зарієпз винищив не тільки тих мавп, які могли б колись зрівнятися з ним, а навіть своїх найближчих родичів *homo erectus* і *homo habilis*.

Але з містера Ора цілком могла б виникнути якась скверненька мавпочка. Лукас поволі звикнув до цієї думки і тому вже не міг трактувати містера Ора всерйоз.

— Я так начхався від тисячолітнього набатейського пилу, — залізаючи в машину, сказав безтурботно Лукас, — що залюбки випив би оце чашечку кави з кардамоном. Здається, така кава тільки тут, на вашому сході, Абдаллах?

— Гліцерин, — буркнув містер Ор. — Не кардамон, а гліцерин однозначно! Пиво з гліцерином, арак з гліцерином, віскі з гліцерином, на сніданок мені подають А дама і Єву[35] — гліцерином тхне навіть од яєць!

— Цим фірми забезпечують продукти від псування, — пояснив Абдаллах, — від нашої спеки немає іншого рятунку.

Містер Ор спромігся навіть на дотеп:

— Коли наш Лукас захоче зникнути ще раз, доведеться його теж обмазати гліцерином, щоб не зіпсувався.

Лукас вирішив підтримати жарт, але обрав для цього іронічну форму, урочисто процитувавши щось старе як світ:

"Коли ти належиш до тих, хто сидить за одним столом з Великим, то бери, що він дає тобі, і смійся, коли сміється Він. Це буде приємно його серцю. Так говорить Птах-Хоред".

— Звідки ця чортівня? — буркнув містер Ор.

— Просто я перед подорожжю прочитав "Єгипетський жезл" куратора музею "Метрополітен" Уільяма К. Хейса, — невинно пояснив Лукас.

— Або після повернення в Штати нагадай мені, або я прочитаю цей "Жезл", — несподівано заявив містер Ор.

Лукас втратив дар мови. Містер Ор — *homo legens*[36]?

Він ще не знав тоді, що містер Ор не просто людина, а стихійне лихо.

До Бейрута вони все ж добралися літаком, як того й хотілося містеру Ору. Знову готель і знову "Рів'єра", як в Александрії, але без старомодного затишку, а весь у модерній розкритчаній розкоші, геть недоречній у цьому вмираючому місті. Довкола руїни, стрілянина, кров, запах смерті, голодні діти в черзі за хлібом і водою, а тут зелена сутінь дерев, дзюркіт води, квіти, розспівані птахи і самовдоволений галас багатих туристів. Одних везуть на кладовище, інші їдуть до модних крамниць, доскіпуються, де вони можуть грати в гольф, і обурюються, чому їм не показують визначних пам'яток.

Містер Ор розцвітав од вдоволення. Нарешті він може плювати на скнарість фонду "Імансипейшн"! Вони там можуть втертися! В Бейруті немає не тільки готелів на чотири чи три зірки — тут взагалі нічого немає! І коли вціліла від бомб і снарядів американського лінкора "Нью-Джерсі" ця п'ятизіркова "Рів'єра". то він житиме тут однозначно, не питаючи нічийого дозволу!

Звичайно ж, він роздобув трикімнатний номер (на жаль, не з двома, а тільки з одним виходом), і вже був повний тихого смакування всім тим, що обіцяють своїм постояльцям готелі такого рангу.

Насторожила містера Ора хіба що відсутність самого слова "комфорт" у всіх рекламних проспектах готелю. Він набрав їх цілий оберемок в рецепції і, розсівшись у номері, гортав з невдоволеним помуркуванням, ждучи, поки Лукас прийме свій конституційний душ і перевдягне сорочку.

— Або тут немає комфорту, або це дикість однозначно, — бурчав містер Ор.

— Вони висловлюються набагато точніше, — звернув його увагу Лукас.

— Я однозначно звик до комфорту. Жив ще й не в таких готелях! "Мірамар" на Гавайях. "Мірамар" в Гонконгу. Навіть "Принц" в Акапулько! І повсюди — найперше комфорт. А тут це їхнє hospitality? Коли я в аеропорту заявив, що дзвонитиму до консула, щоб він прислав машину з американським прапорцем, мене попередили, що по американському прапору тут стріляють в ста випадках із ста.

— Може, в цьому є своя мудрість? — простодушно позирнув на містера Ора Лукас.

— Цим людям аби стріляти однозначно! — Містер Ор не вмів бурхливо обурюватися, і ступінь його збудження вгадувався з притишеності тону. Своєрідна ентропія мовлення. — Мені довелося бути тут тридцять років тому. Або тут затівали революцію, або стріляли. Всім роздали зброю, і ніхто її досі не повернув. Стріляти не було в кого — перебили всіх горобців. Тепер стріляють один в одного.

— А також в американців, — підказав Лукас. — І це, мабуть, триватиме довго, бо коли на Сході щось починається, то зупинити буває досить тяжко. Іноді взагалі неможливо. З'явився тут дві з половиною тисячі років тому Александр Македонський — полетіли стріли. З'явився вісімдесят років тому британський агент полковник Лоуренс — почалася стрілянина. З'явився представник американського президента Хабіб — стрілянина стала ще більша. А ви дивуетесь.

— Я не дивуюсь, а обурююсь однозначно, — прошепелів містер Ор. — Або нас хочуть злякати, або хочуть налякати. Але американці не знають ні втоми, ні страху.

Втомлені або налякані люди не можуть домінувати в світі однозначно.

— А ви хочете домінувати?

— А що нам лишається робити? На американцях лежить глобальна відповідальність.

— Хто ж її поклав на нас?

— Сама лягла, як сказав чоловік моєї середульшої тітки. А тепер або ми йдемо до ресторану, або ми будемо вечеряти.

В ресторані містер Ор виявив, що тут, крім арабської, є також французька кухня, і з бурхливим ентузіазмом став замовляти напої і наїдки, про які Лукас ніколи й не чув.

— Я досі пам'ятаю ланч, який ви з міс Сумітою дали мені в "Перигорі", — сказав він. — Ви такий знавець французької кухні, неначе в ваших жилах тече французька кров.

— В моїх жилах однозначно американська кров, — гордо заявив містер Ор, — але мої предки походять з Франції, департамент Кот Д'Ор.

— Тоді в вашій крові повинно бути золото[37]?

Містер Ор поглянув на Лукаса майже зласкавлено.

— Ти згадав про це напрочуд доречно. Ми на землі, описаній у біблії, а в цій священній книзі золото згадується 415 разів.

— Не знав, що ви такий тонкий знавець біблії!

— Я знавець золота однозначно, бо це те, що забезпечує нашу присутність у світі і допомагає захищати атлантичні цінності.

— А як щодо ядерної зброї?

— Вона однозначно існує для стримування червоних.

Далі пішли безглузді словосполучення: "рівновага страху", "атомний щит", "стратегія балансування". Видати, стрілянина на бейрутських вулицях розгальмувала в мозку містера Ора приспаний (чи, може, затаєний?) військовий комплекс, і Лукас з величезним подивом виявив, що уповноважений мирного фонду "Імансипейшн" так і порошить пентагонівськими термінами: стратегічний напрямок, контрудар, дефіле, прорив, розгром.

— Ви часом не відставний генерал? — поцікавився Лукас.

— На жаль, я в армії не служив, бо мені не порадив цього робити чоловік старшої тітки, — обсмоктуючи пирця артишока, смачно поплямкав містер Ор— Але для мене взірцем поведінки і діловитості однозначно були і завжди лишаються офіцери військової розвідки. Ось люди, які не марнують часу!

— Тобто шпигуни?

— Шпигунство дає тільки двадцять процентів інформації. Решту вісімдесят однозначно дають аналітики, які стежать за здоров'ям державних діячів ворожої сторони, і експерти, що по знімках, одержаних супутниками, визначають урожай і матеріальний стан; знавці маскування, які виявляють підземні шахти для ракет.

Розплямканий, обмазаний по самі уха розтопленим маслом од артишоків, містер Ор являв видовище досить виразливе, а з цим несподіваними для нього одкровеннями —

ще й вельми загрозливе. Лукас від незвички колов собі рот сухими пірцями, сердито плювався, а містер Ор блаженствував:

— Артишоки втикані маленькими мечами для захисту демократії однозначно!

Лукаса вже по-справжньому дратував цей нікчемний чоловічок з його хвалькуватістю/

— Щодо мене, — сказав він, — то я вірю тільки в той меч, що в руці ангела на музейній картині. Прекрасний символ захисту й справедливості, художницька алегорія, але хіба цього не досить?

— Я не проти ангелів, коли поблизу є шостий американський флот, — промурмотів містер Ор. — Як сказав чоловік моєї молодшої тітки: щоб банк оберігав мої грошові вклади, треба оберігати і самий банк.

Зранку в коридорах готелю вже стояли візки з нержавіючої сталі, повні зім'ятих простирадл і рушників (вчорашній день, вчорашнє життя), нових перемін білизни, мила, туалетного паперу; пілососи шуміли, як буря; безликі прибиральниці, схожі на використану білизну, траплялися на твоєму шляху, мов живий доказ того, як життя топче людей.

Містер Ор на цілий день вилетів в аут. Це почалося в Каїрі, продовжилося в Александрії, набуло загрозливого характеру в Аммані, тут, у Бейруті, можна було ждати справжньої катастрофи. Щоразу після нічних посиденьок у барах містер Ор майже весь наступний день був "хворий", Лукас назвав цю хворобу "синдром запухання". Враження було таке, ніби містер Ор спускався на цілу ніч не в бар, а провалювався в болота мезозою і там гігантський брахіозавр жував його обличчя, але чомусь не ковтав, а випльовував, і тому вранці було страшно дивитися на ту сіру поховану масу: ні носа, ні рота, ні очей, суцільна спученість, не лице, а замазка, коров'яче вим'я. А містер Ор з самовпевненістю селезня, який завжди виходить сухим з води, варто йому лиш струснути пір'я, ледь прочумавшись, починав надзвонювати "по своїх каналах", милувався собою перед дзеркалом, та ще й стверджував, що схожий на президента Рузвельта. "Синдром запухання" — це ще було сказано, мабуть, занадто м'яко. Але Лукас не належав до мстивих людей, фізичне здоров'я робило його добродушним і милосердним.

До того ж "запухання" нейтралізувало містера Ора на цілий день, і Лукас мав змогу вільно знайомитись з містом і взагалі робити все, що хотів. Свобода навіть на один день мала свою цінність, надто ж у такому трагічному місті, як Бейрут. Після простого свого сніданку (два яйця, підсмажений хліб, сік і кава) Лукас намірився походити по вулицях і заодно побувати в Бейрутському університеті. Ще в Стенфорді професор психології Вільям Демент попросив його знайти тут доктора Візнера з Національного інституту здоров'я в Бетседу, штат Меріленд, дав його адресу, телефон, хотів написати ще й рекомендаційного листа, але Лукас подякував, сказавши, що не знає точно, чи вдасться йому побувати в Бейруті. Зустріч з доктором Бізнесом, який працює тут уже кілька років, обіцяла бути надзвичайно цікавою і корисною, тому Лукас, не відкладаючи, вирішив одразу ж після сніданку подзвонити йому. Він позачиняв двері

між кімнатами, щоб містер Ор не прочувався од телефонної розмови, знайшов свою записну книжку, набрав номер. Трубки довго не брали, тоді на тім боці проводу пролунав жіночий голос:

— Хелло!

— Хелло, — надаючи своєму голосу якомога м'якішого звучання, промовив Лукас.

— Я міг би поговорити з доктором Візнером?

— А хто його питає?

— Я приїхав з Штатів і маю доручення від його колеги професора Дементя.

— Ах, Дементя? Це якого ж?

— З Стенфордського університету.

— Тільки подумати! — захоплено вигукнула жінка.

Вона, мабуть, була асистенткою доктора Візнера і, звичайно ж, наперед закоханою у всіх його американських учених колег. Хоч сама, судячи з вимови, не американка. Її англійська правильна, але надто суха, якась стерильна, без типового американського дзюрчання в звуках.

— Ви де знаходитесь? — спитала жінка.

— Готель "Рів'єра".

— Це не так далеко. Але я навіть не спитала, як вас звати? Не подумайте чогось там: просто я повинна передати доктору Візнеру, що з ним хоче зустрітися містер...

— Лукас.

— Дякую, містер Лукас. Я негайно зв'яжуся з доктором Візнером, Сподіваюся, він вибере час, щоб зустрітися з вами.

— А хіба доктора Візнера немає в університеті?

— Він на своїй віллі, але це нічого не означає. Коли що, я зможу вас до нього відвезти. За вами заїхати до готелю?

— Дякую. Може, зробимо так. Я пройдуся до університету пішки, щоб хоч трохи глянути на місто, бо ми прилетіли учора ввечері і їхали з аеропорту вже в темряві. А ви тим часом зв'яжетеся з доктором Візнером і знатимете, що і як? Де я вас знайду? Як мені питати?

— Я ждатиму вас біля входу до кампуса. Звати мене Аміна. Я в білому легкому платті. А ви?

— Дуже довгий і кістлявий. До того ж обурливий блондин.

— Прекрасно. До зустрічі!

Лукас спустився вниз, підійшов до порт'є, щоб попросити карту міста. Той ніби вже ждав його.

— Містер Лукас?

— Так.

— Вам пакет з Каїра.

— Дякую. На додачу до пакета хотів би попросити ще карту Бейрута.

— Прощу. Але вона вже застаріла. В місті все так змінюється...

— Ви хочете сказати: руйнується і нищиться?

— На жаль, містер Лукас, на превеликий жаль...

Лукас вийшов на вулицю. Тримав у руках пакет, переданий йому порт'є, і боявся його розкривати. Серце йому билось в грудях з такою силою, що він задихався. Лист від Пат? Звістка від його шовкової дівчинки? Він не міг читати лист ось тут, на вулиці. Згодом, в самотині, заховавшись од усього світу... Лукас сховав пакет в свою спортивну торбу, пересвідчився, що змійка щільно застебнута, роззирнувся довкола. Шматок, колишнього незайманого життя біля "Рів'єри", а далі — хаос, страждання, жах. Мертві будинки, мертві дільниці, мертві люди, яких убили вночі, а може, всього лиш годину тому. Нещасні діти серед руїн, перелякані жінки, ошалілі люди, ошалілі машини.

Бейрут лежить на трикутному мисі. З двох боків обмиває його море, яке належить Європі, Заходу, а це язик суші — Азія, і могутня підкова темних гір, які нависають над містом, теж Азія, Схід, Захід і Схід зіштовхуються тут, б'ються, мов хвилі об скелі, вічне змагання, і немає ні переможців, ні переможених, а тільки вічна ворожнеча, яка поєднує міцніше, ніж дружба і любов, бо обійми ворожнечі — це стиски смерті.

Бейрут — це мішанина Азії, Європи, а тепер ще й Америки. Азія вмирає, від неї лишаються руїни, червона глина у вирвах од американських снарядів і ізраїльських бомб, від неї лишається тіснява брудних вуличок, гамір, метушнява, мудрість, хитрощі, сліпа жорстокість, хтивість, які малюються на лицах озброєних людей, що панують на цих вуличках. Європа принесла сюди французьку мову, реклами швейцарських годинників, німецького взуття "Саламандра", будинки в стилі Корбюз'є (вже неіснуючі). Америка загатила вулиці "ягуарами", "шевроле", "кадилаками", принесла сюди долар, гумову жуйку, прислала сюди свої автомати, ракети, вибухівку і шостий флот з двома авіаносцями і кількома десятками тисяч морських піхотинців, американці опинилися в цій частині світу, з якою їх ніщо не пов'язувало, якої вони не розуміли і до якої не хотіли виявляти будь-якої стриманості чи поблажливості. Годі було ждати від них справедливості — тільки зарозумілість, жорстокість і варварство, що прогрімилі на весь світ, коли лінкор "Нью-Джерсі" з своїх страхітливих шістнадцяти дюймових гармат розстрілював беззахисний Бейрут.

Лукас обходив завали, перестрибував вирви, обминав дільниці з застережливими написами: "Тут стріляють!", час од часу звіряючись з картою, поволі просувався до району, де чудом збереглися будівлі Бейрутського університету, і гіркі думки супроводжували його в цій невеселій мандрівці. Людина завжди була жертвою стихій, а тепер вона стала ще й жертвою урядів і політичних систем. Економіка, політика, соціальна сфера, військовий потенціал, кризисні ситуації, уявні загрози, заздрощі, недовір'я — хто це може збагнути? Банда колишніх генералів, розчарованих бізнесменів, професійних антикомуністів заволоділа громадською думкою, душить усе живе, нав'язує свою систему поглядів і поведінки. Кожні десять-чотирнадцять років нова система озброєнь. Зброї зараз стільки, що можна знищити 48 мільярдів людей, тобто в 12 разів більше, ніж їх живе на землі. На тисячу жителів солдатів припадає в шістнадцять разів більше, ніж лікарів і вчителів. На військову науку щороку витрачається сто мільярдів доларів. За десять років — трильйон. Куплені за такі гроші

так звані вчені вигадують таке, що можна знищити вже не тільки земну кулю, а всю Сонячну систему.

Лукас народився вже після другої світової війни. Цілком природно, він не міг бачити, що зробили з Європою фашисти. Цілком заамериканізований, він далекий був од страждань польського народу, з якого походив, і його молода душа не вжахнулася від знання про смерть п'яти мільйонів поляків, безвинно вбитих, замучених, спалених, безслідно знищених фашистською машиною війни. На жаль, він виховувався без належних знань і оцінок. Але психічне здоров'я його чесних батьків і голос крові мужніх предків вчасно підказали йому, як поведетися в своєму житті, який обрати шлях.

Він володів фізичною досконалістю, це давало йому не просто переваги, але й гарантію майбутнього, та Лукас не піддався дешевій звабі елементарного добробуту — він перейнявся тривогами світу, і тепер тільки це обумовлювало його поведінку, його життя і його майбутнє.

Тут, на вулицях Бейрута, він з особливою гостротою відчув усе безглуздя писаної, регламентованої професорами, яких купили уряди, історії. Мирні періоди описуються мимохіть, недбало, навіть відразливо, зате про героїв і полководців — захоплені гімни. Пояснюється це потребою виховання народу, підняття й посилення його духу. Але ж народ не просто незграбна маса, здатна тільки до найпростіших виявів своєї сили; страйків, демонстрацій, барикад, війн. Народ — це найперше сума людських індивідуальностей, кожна з яких безмежна в своїх можливостях. Треба дбати не про населення взагалі, а про кожну індивідуальність. Бо тільки вона надає людині почуття цінності, визначає внутрішню самостійність, протистоїть сліпому натиску. Війна завжди носить масовий характер, тому фактори, які її обмежують, треба шукати в індивідуальності, бо там немає факторів, що сприяють війні. Всі попередні спроби обмежити це страшне лихо не мали успіху тому, що породжувані фанатизмом релігії й ідеології вели до дезіндивідуалізації і тим самим створювали сприятливий ґрунт для війни. Коли ж поглянути на справу з іншого боку, то переконаєшся, що в колективному розумі народу є щось більше, ніж загальна сума окремих умів. В ньому так чи інакше живе історичний розум усіх попередніх поколінь, ця бездонна скарбниця досвіду, ця незрима нить, що пов'язує часи. То невже ж часи поєднуються тільки війнами?

Вперше в житті Лукаса оточувала справжня війна. Він уже бачив її похмуре лице, коли їздили з Аммана до Ієрихона. Око натрапляло то на танки, що стояли між столітніми олівами, сіро-зелені, вкриті порохом, ніби оливи; то на артилерійські установки, з закопаними в сіру глину сірими гарматами; то на бронетранспортери, набиті прикритими круглими сірими касками автоматниками, закам'янілими, наче викопні чудиська. Там усе було зачаєне, зловороже, але непорушне; А на цих нещасних вулицях війна обурливо й нахабно вривалася в звичайне мирне життя, вулицями слідом за розкішними лімузинами летіли обшмугляні "віліси", повні озброєних юнаків; з глибини колишніх торговельних пасажів несподівано вилітала протитанкова ракета і з диким гуком біла в стіну житлового будинку по той бік вулиці; назустріч старому рознощиківі гарячої кави біг бородатий чоловік і безладно стріляв з американського

автомата, цілячись мало не в господа-бога.

Лукас тулився попід стінами будинків" обминав покинуті власниками автомобілі (кожен міг бути наповнений вибухівкою!), намагався стати непомітним, хоч і знав, яка це безнадійна справа, коли маєш шість з половиною футів зросту. На карті він знайшов багату вулицю Хамра-стріт. Дорогі магазини, ресторани, кінотеатри, розкіш і розмах. Що тепер лишилося від усього того? Назустріч ішов босий старий араб, поцокував чашечками для кави (ніби арабський скакун підковами по бруку), на бронзовому потемнілому коромислі ніс велику прозору посудину з джерельною водою (в Лукаса від самого погляду на ту воду звело щелепи) і старовинний кавник, що підігрівався знизу спиртівкою. Лукас зупинив старого і попросив чашечку кави і склянку води. Кави йому, власне, й не хотілося, заради води теж, мабуть би, не став турбувати старого, але кортіло перекинутися хоч словом, почути живу людську душу. Навіть не подумав, що арабська кава така пересироплена, що склеює тобі губи, а старий не знає жодного англійського слова. Він, мабуть, знав усі східні мови, бо доброзичливо покинував головою і примовляв, поки Лукас посьорбував каву, запиваючи смачною водою (в Бейруті вона, здається, дорожча за бензин і американське віскі!); согі так, стін ійя сас, серефе[38]. Лукас не належав до поліглотів. Кивнувши старому, він попростував далі, добираючись до університету з допомогою карти.

Хоч як це дивно, але університетський кампус не постраждав. Зеленіли дерева, ховалися в їхнім затінку чепурні будиночки, акуратні доріжки, квіти, чистота, тиша. Дерева, здається, як у Каліфорнії: пальми, платани, евкаліпти. Ліванські кедрі залишилися хіба що на державному гербі Лівану. Тисячі років їх рубали, щоб будувати палаци й храми, споруджували ладьї для фараонів і кораблі фінікійцям, виготовляли обставу для багатих домів. Археологи стверджують, що ладья Хеопса, знайдена в спеціальному похованні біля піраміди тридцять з чимось років тому, зберегла смолистий аромат кедрового дерева, пронісши його мало не крізь п'ять тисячоліть!

Лукас не встиг заглибитися в зелену сутінь університетського містечка, бо його зупинив майже біля входу дівочий голос.

— Містер Лукас?

Він озирнувся. До нього йшла невисока дівчина в оливковому платті. Власне, й не плаття, а два шматки цупкої тканини, притулені до тіла дівчини спереду й ззаду, застебнуті на плечах і перехоплені в талії широким шкіряним поясом, майже солдатським.

— Так, я Лукас, — сказав він. — А ви?

— Я Аміна.

— Але... — він окинув її поглядом. Всі ці місяці був такий заглиблений у свою справу, що не помічав нічого довкола. Тепер з подивом і тривогою виявив біля себе цю дівчину. Зміїно-витка постать, голі ноги — ніби вона щойно вибрела з гомерівського моря: гірка сіль, рокотання й хвилювання. Смаглявий морок світобудови в крутих стегнах, настовбурчених грудях, в густих буйнощах волосся. — Ви сказали, що будете в білому платті... І я сподівався...

Аміна легковажно змахнула тонкою смаглявою рукою і мовби відігнала від Лукаса всі чари, вмить стала тим, що американці звуть green graas girl — зелене дівчисько, він з радістю згадав, що в нього є Пат, а ось тут з ним її лист здалеку, і вже не мало ніякого значення, як одягнена ця дівчина, і чому вона не ждала його в помешканні доктора Візнера, і навіть не в університетському кампусі, а гналася за ним не знати звідки.

— Все це пусте, — радісно мовив Лукас. — Пробачте, що я зачепився за ваше плаття. Ви можете вважати мене дріб'язковим і...

— Заспокойтесь, прошу вас, — сказала Аміна, — я про вас зовсім іншої думки.

— Дякую. Так що з доктором Візнером?

— Він жде вас у своїй віллі.

— Де це?

— В околицях Бейрута. Я мала б сказати: Великого Бейрута. Але це не дуже далеко. Над морем. Тихо. Доктор Візнер любить тишу. Ви, мабуть, знаєте це?

— На жаль, я з ним незнайомий. Мені просто сказали, що він тут, а для мене було б корисно й повчально...

— От і прекрасно! То ми можемо їхати?

— Їхати? Але чим? Я не замовляв машини... Хотів побачити... відчути вулиці Бейрута...

— От і гаразд! Тепер ви відчули і ми можемо їхати. Згода?

— Власне, я не маю нічого проти. Але чим їхати?

— Ідіть за мною, і ви все побачите...

В сусідньому провулку стояв досить розчухраний "віліс", але Аміна підійшла до нього з такою гордістю, ніби то був принаймні броньований шестидверний лімузин для коронованих осіб.

— Прошу, — показала вона, — раджу на задні сидіння. Коли почнеться стрілянина, негайно випадайте з машини і притискуйтесь до землі.

— А що? Нас справді можуть обстріляти? — наївно поспитав Лукас.

— Дивуватися будете, коли нас не обстріляють. Ми вже їдемо, чи як?

Він зігнувся на задньому сидінні, Аміна дала газу й зірвалася з місця з швидкістю не меншою, ніж шістдесят миль.

Їх обстріляли двічі, що можна було вважати великим везінням. Перший раз це сталося мало не в центрі міста, стріляли звідусіль, навіть мовби з-під землі, але Аміна, заспокійливо махнувши Лукасові, вирвалася з тої загрозливої зони з такою зухвалою легкістю, ніби це була просто гра.

Але вдруге били вже по них, Аміна закричала, щоб Лукас випадав з машини, вона вилетіла з "віліса" на другий бік, встигла вихопити з-під сидіння короткий автомат й сипонула кілька злих черг туди, звідки свистіли кулі. Постріли не діляться на чоловічі й жіночі. Нападники не знали, що їм відповідає жінка, і ганебно відступили, Аміна ж, зовсім не дбаючи про своє торжество, а тільки заклопотана тим, щоб довести цього молодого американця туди, куди вона повинна була його довести, мерщій стрибнула у машину, покликала Лукаса і гнала далі вперто, відчаєно, несамовито.

Ось тобі й зелене дівчисько!

Лукас посміювався, думаючи, як би сприйняв цю божевільну їзду обережний і добропорядний містер Ор. Але містер Ор десь ще спав, як кажуть американці, "without wheels in his head", без коліс в голові, а тут колеса крутилися з дикою швидкістю, щохвилини наближаючи Лукаса до доктора Візнера, відважного представника американської психологічної науки на цих безмежних обширах, де так трагічно переплуталися найвищі знання і найдикіші забобони.

Машина зупинилася так несподівано, ніби ткнулася радіатором в кам'яну стіну. Лукас спам'ятався тільки тепер. Де він?

Напіврозвалена будівля над самим морем. Школа, казарма, спортивний комплекс? Одразу не збагнеш. Скелястий берег. Байдужа бірюзова вода. Незвична тиша. Тільки дихання води, мов зітхання вічності...

— Це що? — спитав Лукас. — Куди ви мене привезли?

— Куди треба, — сказала Аміна знову, як при останній стрілянині, висмикуючи з-під сидіння автомат і чомусь наставляючи його на Лукаса. — Вилізай, паршивий америкашка, і вперед, не озираючись.

З будівлі над морем тим часом вискочило двоє хлопців з автоматами, підбігли до машини, мовчки наставили зброю на Лукаса.

— Куди ви мене привезли? — намагаючись бути спокійним, звернувся Лукас до Аміни, яка спокійно обійшла довколо "віліса" і приєдналася до хлопців. — Де доктор Візнер? Я вимагаю, щоб мені пояснили!

— Містер, — насмішкувато сказала Аміна, — ці хлопці не розуміють англійської. А ще: вони мають звичку спершу стріляти, а вже тоді слухати, що їм кажуть. Раджу їх не дратувати. Ми приїхали. Велком! Мархаба![39]

Вона пішла до дверей будівлі, показуючи рукою, щоб Лукас рушав за нею. Автоматники сунули за ним, мов приклеєні.

То був спортивний зал, майже цілий, тільки в одному місці пробита стеля, але все інше ціле, на вікнах ґратниці, підлога покрита пластиком, по кутках— купи поролонових матів, попід стінами розставлено інвентар, в протилежних кінцях залу — баскетбольні щити з осиротілими кошиками. Принаймні такими вони здалися Лукасу, якому здавило горло при погляді на ці простенькі нитяні сіточки, що ними пробувало впіймати його життя. Яка зустріч і де!

Мабуть, привезли його сюди тільки тому, що вікна зарешечені. Дуже зручно для в'язниці. Здається, Піночет перший показав приклад раціонального використання спортивних споруд, загнавши на стадіон своїх політичних противників. Але чий противник він, Лукас?

Він озирнувся. Хлопці з автоматами зникли. Аміна стояла в тім кінці спортзалу, де були роздягалки, свій коротенький автоматик вона тримала націлений на Лукаса.

— Я не розумію! — пробурмотів він. — Що це все означає? Де доктор Візнер?

— Влаштуйтеся от там під стіною, сидий не рипайся, — спокійно порадила дівчина. — Твій доктор встиг зліняти. За ним прислали військовий вертоліт, і тільки це його

врятувало. Зате попався ти.

Лукас згадав, як він довірився цьому зеленому дівчиську. Ніби якесь наслання!

— Це просто смішно, — нервово розминаючи плечі перехрещеними руками, вигукнув він. — Я подорожую як турист і не маю ніяких намірів встрявати в ваші заплутані справи!

Аміна поглянула на нього майже співчутливо.

— Містер, не мороч мені голову! Американські туристи всі старі. А молоді — коли не морські піхотинці, то шпигуни.

— До вашого відома, я вчений! Який з мене може бути шпигун?

— А хіба хто каже, що ти не вчений? Тепер шпигунами дурнів не посилають. Кому сказала: сядь отам і не стовбич у мене перед очима!

Лукас ніяк не міг зрозуміти всієї загрозливості свого становища. Він спробував пожартувати:

— Ви хоч скажіть, хто ви: шиїти, мароніти, палестинці, ісмаїліти, ліві, праві, середні?

— Нащо це тобі?

— Щоб я знав, кому молитися: аллаху, Христу, палестинським керівникам...

— Молися своєму президентові, який повсюди всовує свій зад! — презирливо промовила Аміна.

Вона так і сказала "got a bug up his ass", і тільки ці грубі слова в устах дівчини нарешті привели Лукаса до тями, і йому не те що стало страшно, а якось байдуже до всього, що з ним станеться, і взагалі до всього на світі.

— Виходить, я заложник? — мляво поцікавився він, — Це, здається, зараз модно? Може, ви хочете виміняти мене на сотню палеєтинців? Але навряд чи за мене щось вам дадуть. Сам не являю ніякої цінності. Державного становища не займаю. Маєтку ще не заробив. Тільки борги.

Аміна мовчки всілася на стільчик під стіною, поклала автомат собі на коліна. Стулки її так званого плаття вільно випускали на простір смагляве дівоче тіло, і Лукас повинен був визнати, що ноги в Аміні просто грандіозні, але йому було не до дівочих ніг.

Він тяжко опустився на поролонові мати (до речі, теж оливкові), трохи посидів, незручно зігнувшись, тоді пересунув наперед свою торбу і вжакнув змієюю.

Аміна одразу підхопилася і наставила на Лукаса автомат.

— Гей, містер! Сиди тихо, бо я можу зробити з тебе кетчуп!

Лукас усміхнувся. Все ж приємно знати, що цивілізація проникає в найдаальші закутки планети. Ця дівчина могла б пообіцяти, що пустить з нього гранатовий сік, зробить з нього шашлик, перетворить на пасту з сезаму, але сюди вже дійшов кетчуп, і ось ця східна красуня погрожує представникові західної гемісфери[40], що доведе його до консистенції саме цього продукту.

— Я хочу дістати з торби не лазерний пістолет, а лист від коханої дівчини, — доволі миролюбно пояснив він. — Читати мені не заборонено?

Аміна мовчки стежила за кожним його рухом. Не заспокоїлась, поки не переконалася, що він справді має в руках невеликий пакет і що в пакеті, здається, не пластикова бомба, а тільки папір.

А Лукас розривав пакет вже нетерпляче, бо в каїрському конверті з грифом готелю "Семіраміда" був фірменний конверт фонду "Імансипейшн", в ньому — конверт з "Магнолії", все це нагадувало артишоки з учорашньої вечері з містером Ором з тою різницею, що в артишоках він так і не добився ні до якого ядра, а тільки випльовував пірця, а тут у сповитку всіх офіціальних конвертів нарешті знайшов вузький конверт, обклеєний різнокольоровими марками і з адресою, виписаною рукою Пат.

Лукас рвав конверти, як свою душу. Знала б Пат, де він і що з ним!

Обережно вивільнив він лист, розправив аркушки з примхливим почерком і заглибився в читання.

"Мій маленький баскетболістику!

Тебе ще не переманили з "Магнолії" в "Чепін" або "Сен-Тімоті"[41]? Я не хочу, щоб ти помер од туги, як Лен Бейас[42], і тому не стала затримуватися в високих широтах і вже розгойдуюсь на сороковій паралелі, яка незримо поєднує такі далекі одна від одної точки на земній поверхні; Ньюпорт і Самарканд. Тільки подумати; ти в маєтку "Тамерлан" на краю американського континента, а я в самому серці Азії — коло могили Тамерлана!

Я здійснила подорож, про яку можна б написати навіть у "Нью-Йорк таймс", а "Нешнл ревью"[43] заплатив би шалені гроші за репортаж, виготовлений за його паскудними рецептами. Але "Нешнл ревью" не діждеться від мене й рядка. Хіба що написати їм про лорда, який озвірів од зброї? Це — будь ласка. А про цю подорож я напишу тільки тобі, мій безслідний коханий.

Від проіржавілого наскрізь лорда я хотіла втекти до Франції або до Італії, але в останню мить передумала і опинилася в літаку, який перекинув мене через усю Європу — ти вже здогадався? — до Москви! Аеропорт Шереметьєво — чи не вчувається тобі, *chere amie*[44]? По-російськи я знала тільки "ікра", "водка", "Толстой" і "Достоевський". Мене лякали, що туристів там приймають тільки групами, а одиночних повертають назад одразу з аеропорту, вважаючи шпигунами. Звичайно ж, усе це виявилось низькопробною брехнею. Довкола було безліч руських, які прекрасно володіють англійською. Мені одразу дали перекладача, справжнього молодого джентльмена, стриманого, мов принц крові. Звали його Міша, ім'я просте й ласкаве, але сумніви й підозри терзали мою американську душу, і я не стерпіла, спитавши Мішу:

— Ви з КДБ?

— Вам треба було заздалегіть прислати заявку в "Інтурист", щоб до вас прикомандирували співробітника КДБ, — сказав він, не приховуючи іронії, — я ж тільки студент-філолог, який підробляє, щоб доточити трохи до стипендії.

Коли б Міша став виправдовуватися й заперечувати, підозри в моїй душі розрослися б, як тропічні джунглі, але він просто вбив мене своєю іронічністю.

— Ви навіть не заперечуєте такого факту, що у вас є КДБ?! — вигукнула я.

— А чому б ми мали заперечувати? Хіба ми не маємо права дбати про безпеку своєї держави? По-моєму, в Америці про свою безпеку говорять набагато більше, ніж у нас.

— Говорять? — гірко засміялась я. — Галасують! Тикають тобі в ніс законом про національну безпеку на кожному кроці! Шукають цю національну безпеку вже й не в самій Америці, а за тисячі миль від неї — в Азії, в Африці, в Океанії, звичайно ж, у Європі...

— А тепер ще й у космосі, — підказав Міша. — Я десь читав, ніби вчені відкрили, що з полярних областей іоносфери земля щороку втрачає 50 тисяч тонн кисню, а десь в районі Антарктиди виявлено "дірку", крізь яку відлітає в космічний простір озон. Ваша СОІ спричиниться до того, що з землі почне відлітати й розум. Це буде найжахливішою трагедією для людства.

Я не змовчала і похвалилася своїм Лукасом, який мріє розробляти невичерпні поклади інтелектосфери.

Але Мішима іронія виявилася дужчою за мої розповіді.

— Фантастика, — заявив він, — до того ж — ненаукова!

А я ще вважала, ніби моя філологія навчила мене мислити і переконливо висловлюватися, тоді як твоя фізика тільки й уміє, що перекладати в мозку коліщатка з місця на місце!

Щоб спокутувати свою провину, я привезу тобі глини з самого кремлівського пагорба!

Коли Міша показав мені в Кремлі цар-пушку і цар-колокол, казкові скарби Алмазного фонду і Оружейної палати, собори, де поховані руські царі, я спитала його, чи можна взяти жменьку кремлівської глини для твоїх дослідів?

— Чому ж не можна? — здивувався Міша.

— Але уявіть собі, що кожен турист захоче взяти жменю землі з цього історичного пагорба?

— Ми готові роздати по цеглині всі стіни, — сказав Міша, — аби тільки це сприяло встановленню миру на світі. Немає такої ціни, яку б не згодився заплатити мій народ за мир.

Я подумала собі: а як же іржавий лорд з своїм тисячолітнім арсеналом убивств, морський міністр США з його 20 авіаносцями і наш міністр оборони з ракетами "М-Х" і "Трайдент" і лазерами космічного базування?

Про Москву написати всього незмога. Про це треба тільки розповідати. Обіцяю це своєму маленькому баскетболістику.

І про Київ писати не стану, хоч і побувала в цьому праслов'янському граді, прекрасному і лагідному, мов дитяче личко!

Аякже!

Співвітчизники, яких тут зустрічала, турчали мені про те, що в зв'язку з чорнобильською катастрофою держдепартамент радить американцям утримуватися від поїздок до Києва. Загалом кажучи, з Москви я хотіла одразу летіти до Самарканда — цієї радянської Мекки всіх іноземних туристів, та коли почула, що хтось так

зворушливо дбає про моє здоров'я і "не рекомендує" Києва, в мені закипіла й заклекотіла моя ірландська кров і я заповзялася неодмінно побувати в тому місті, а може, навіть у Чорнобилі.

Моя київська перекладачка Люба, почувши про Чорнобиль, засміялася:

— Я й сама там не була!

— Це свідчить тільки про те, що у вас ще не досить свободи для громадян! — випалила я. — Люди повинні мати змогу вільно пересуватися.

— Будь ласка, пересувайтеся! — сказала Люба. — Але уявіть собі картину: два з половиною мільйони киян кинулися в Чорнобиль тільки для того, щоб скористатися правом вільного пересування! А тоді п'ятдесят мільйонів українців! І так далі... А що їм там робити, хотіла б я вас спитати. Ви скажете: я іноземка, я хочу побачити, щоб розповісти вдома... Згода, ви можете туди поїхати, Але з таким самим успіхом ви можете поїхати на атомну станцію Трімайл-айленд і потім розповісти своїм друзям і знайомим про аварію і про те, що ви там побачили. А тим часом на цій землі, куди ви прибули, є речі, яких немає ніде в світі.

Вона стала возити мене по Києву. Наймати машину я не захотіла, ми їздили в метро, тролейбусами і трамваями, ходили пішки. В цьому місті треба ходити пішки. Стільки золотого листя я не бачила за все своє життя. Може, тому, що в Каліфорнії його майже немає. Тепер я розумію, як може набридати вічна зелень. Заява не дуже патріотична? Але що робити екзальтованій американці за шість тисяч миль від свого милого безслідника?

Я згадувала Лондон, де коричневий Тауер нагадує вив'ялених вітрами жилавих норманів і прокляте дерево ешафотів, на яких рубали голови королям і королевам, рубав голови Кромвель і рубали голову Кромвелю. Тяжкий дух крові досі гнітить там душу. А тут тихо сяє золотом тисячолітній собор святої Софії, і еманация мудрості струмує від нього з такою неземною силою, що я мимоволі подумала: може, саме тут залягають мікроструктури, здатні вловлювати розумову енергію з інтелектосфери землі в особливо великих розмірах? Я попросила Любу, щоб мені дозволили взяти жменю глини з підземель цього собору, з мене трохи посміялися (не інакше, всі ці американки— божевільні!), але не стали заперечувати, ще й дали для глини майстерно оздоблену дерев'яну скриньку.

Я спитала в Люби, чи правда, що Київ вважався центром слов'янської демонології, як німецький Брокен для германців?

— А, Лиса гора? — подивилася вона на мене (в Люби чорні великі очі, і сама вона велика і вродлива така, що я перед нею просто нікчемнію). — Вам хотілося побачити наших відьм? А хіба в Америці їх не досить? Та це вже ваші внутрішні справи. Що ж до Лисої гори, то в нас тут налічується, може, з десятків, а то й більше таких гір в самому Києві і довкола. Отже, доведеться побувати на всіх. Для цього треба вибирати безмісячну ніч і неодмінно ту, яка передуює появі молодика. Уявляєте, скільки часу вам доведеться згаяти в Києві? Коли у вас в Штатах є хлопець, то він перестане вас ждати. Оце вам і є діяння злих відьомських сил!

Ці люди володіють безмежним почуттям гумору! Я посміялася і заявила, що лишаюся в Києві і віддаюся у владу чарівній Любі.

Тоді вона повела мене до їхнього університету (він весь червоний, як скелі в Арізоні), і там у гарному парку показала бронзовий пам'ятник вусатому задумливому чоловікові з могутньою головою мислителя. Чоловік стояв на високому гранітному постаменті і сумно дивився на нас.

— Знаєте, хто це? — спитала мене Люба. Звідки мені було знати!

— На цьому місці стояв пам'ятник російському цареві Миколі Першому, який повісив декабристів. Ви ж чули про декабристів?

Ах, як часто ми чуємо тільки биття власного серця!

— Ну, Достоевського ви напевне знаєте, — зрозуміла моє зніяковіння Люба. — Так от, цей цар устиг і Достоевського засудити на смерть, а тоді "помилував" каторгою.

Я проклинала свою філологічну освіту, точніше — філологічну неосвіченість, якою нагородив мене американський університет.

— А цей пам'ятник український народ поставив своєму геніальному поетові Тарасу Шевченку, — терпляче пояснювала далі Люба. — Шевченка цар на десять років заслав у солдати.

— Цей самий цар?

— Так, він.

Мені соромно було визнати, що про Шевченка я чую вперше в житті. Люба розповіла, що пам'ятники йому споруджені й у Штатах: один у Арроу-парку біля Нью-Йорка, ще один — у Вашингтоні. Я не знала, не знала! Як мені носити голову в цій країні? Куди ховати обличчя?

Американці: фотоапарат на шиї, дурний усміх до всіх зустрічних і ще дурніша звичка допитуватися на кожному кроці: "Скільки коштує це? А це? А оце?" Все купити, все загарбати: будинки, храми, картини, жінок, птахів, вітер, дощ, землю, море, небо.

Мені хотілося коли й не виправдатися, то хоча б трохи злагіднити своє невігластво. Я пробурмотіла щось про те, що немає геніїв і ангелів, а є просто люди, а тоді все ж спитала Любу, чи були в них, крім великих поетів, ще й великі філософи.

Вона охоче назвала мені кілька імен, але виділила з них одне, яке я можу передати, мабуть, не зовсім точно. З цими іменами і назвами для мене справжній клопіт. Крім Чорнобиля, в них тут є, здається, ще безліч міст, які називаються майже так само. Я записала деякі з них: Чорнігів, Черкаси, Чорнівці. Їхній великий філософ народився в місті, що теж зветься приблизно, як і Чорнобиль: Чорнухи. Самого філософа звали Squaw-wordl[45], принаймні мені так почулося.

— Ви можете мені його показати? — вчепилася я в Любу.

— Він жив двісті п'ятдесят років тому!

— Але щось же від нього залишилося?

— В Києві є пам'ятник.

Ми сіли в метро і поїхали кудись зовсім в іншу частину міста. Бронзовий філософ стояв на площі босий, з простою торбою за плечима, з сукуватою палицею, книгою в

руках і з флейтою за поясом. Нічого подібного мені не доводилося бачити! А тут ще Люба повідомила, що збереглася садиба батьків філософа і хата, де він народився.

— Я хочу це побачити! — вигукнула я.

— Але це далеко від Києва. Двісті кілометрів. Понад сотню миль, — сказала Люба.

Я не відступала:

— Ви можете влаштувати мені цю поїздку?

Я витратила всі залишки грошей, зароблених у дурнуватого лорда, але побувала там, де народився великий український філософ, і привезу тобі глини з високого зеленого горба, на якому стоїть його дім.

Це досить непоказний селянський будиночок (вони звуться тут: "хата", що нагадало мені йогів), з невеликими вікнами, всередині він доволі темний і в найтемнішому кутку на стіні висять їхні прославлені ікони. Крім ікон, там ще був старовинний портрет темнолицього вусатого чоловіка, найбільшого їхнього полководця, якого звуть Богдан Хмельницький. Пам'ятник йому теж стоїть у Києві біля собору Софії, але там я на нього не звернула уваги, а тут поцікавилася: навіщо в будинку філософа цей генерал. Мені пояснили, що Хмельницький теж був філософ, великий мислитель і великий інтелігент.

Сам Squaw-wordl, незважаючи на своє прізвище, ніколи не одружувався, здається, навіть не закохувався в жінок, життя провів у мандрах і бідності, як Діоген, а силою розуму нагадував Сократа. В нього, мабуть, закохалася сама імператриця, яка забрала його з Києва до своєї придворної капели, але він утік з Петербурга, бо не хотів ставати фаворитом і втрачати свою незалежність. Наступна імператриця заgravала з філософами, заплатила шалені гроші Дідро за його бібліотеку, листувалася з Вольтером, якому хвалилася, що в Росії кожен селянин щодня їсть курку, а останнім часом став надавати перевагу індичкам. Сама ж вона тим часом рубала голови дисидентам, засилала письменників і філософів до Сибіру, і Squaw-wordl врятувався тільки тому, що писав езоповою мовою, стилізуючись під біблійні вислови. Він казав: розумний і так розбере, а дурень однаково не второпає нічого, хоч йому розжуй і в рот поклади.

Він писав: "Мир есть орех, червом растлен, слепец без очей и вожда, медведь влеком за ноздри своя, раб сатане, пленник диаволу, львина отрада".

Про думку і розум він казав, що це "излияние невидимого во временной видимости".

Гордо заявляючи: "А мой жребій з голяками", він глузував з тих, кого ми сьогодні зовемо "ситими котиками"; "На должность мостишься, как коза на кровлю для того, чтоб чрез нея вскочить на кучу изобильного тщеславия".

Це був великий незалежний ум!

А мій маленький баскетболістик хоче зробити розум залежним від технічних пристроїв і від технічного генія Америки. Чи не марна це справа?

Я чомусь подумала, що слід було поїхати до Польщі. Але що мені там робити, коли ти й сам ніколи не був на батьківщині своїх предків. Яка велика наша безпритульність! Адже і я так і не доїхала до Ірландії!

А тепер я розгойдуюся вже на сороковій паралелі і пишу тобі з самого Самарканда. Albion's coast is sick silent; the American meadows faint[46].

Але пишу вже після того, як я заробила тут грошей! Коли б моя мамочка Беренікс, яка все життя бореться за жіночу емансипацію, побачила, як емансипувалась її кохана донечка, вона б умерла. В це незмога повірити, але я своїми непристосованими ні до якої роботи, незграбними і невмілими руками збирала в долині Зеравшану бавовну!

Зеравшан — це ріка, що тече біля Самарканда. В її назві є слово "золото", вона тече з гір, її вода несе в пустелю життя, а це тут дорожче за золото. Пустеля підходить до Самарканда впритул. Своїми жовтими тигрячими очима вона зазирає в його вулиці. Ти виїздиш з міста і опиняєшся в мертвій зоні. Автобус безпорадно борсається на закрутах шосе, дедалі безнадійніше заплутується в лабіринті понурих горбів, і коли ти думаєш, що вже ніколи не вирвешся звідси, шосе вилітає на гребінь пустинного плато, за яким унизу розстилається безмежна долина Зеравшану: обтяжені фантастичними плодами сади, соковиті зелені трави і до самого обрію — поля бавовнику: темна бронза в рясних срібних насічках. Філолог прокинувся в моїй душі, я вигукнула: "Jo make the deserts blossom!"[47]. Можна сміятися з мого захвату. Та й сама я згодом гірко сміялася. Мені плантації бавовнику здалеку нагадали стару бронзу з сріблом. Тут бавовник звуть "біле золото". Не знаю, чи має кольори каторга, але цю каторгу я б охоче назвала білою.

Та й як же інакше!

Звичайно ж, бавовник тут збирають комбайнами, як і в Америці. Не знаю, як там у нас (я ніколи не цікавилася, та й хто в нас цим цікавиться, крім фермерів!), але тут після комбайна залишається майже половина незібраного врожаю. Коробочки ще не розкрилися, а пневматика комбайна безсила. Тоді на плантацію виходять люди — жінки, діти, чоловіки також, — і треба кожну коробочку вміло розкрити пальцями, вихопити пухнасту білу грудочку, кинути її в кіш, який ти тягнеш по міжряддях, і далі, далі, не зупиняючись, не перепочиваючи, не маючи часу милуватися білим золотом і вигукувати вірші великих поетів. Розкривати коробочки бавовнику пальцями — це однаково що голими руками розламувати панцир лобстера, щоб дістали з-під нього ніжне м'ясо. Я оганьбилася перед цими людьми просто кошмарно. Мої пальці були як суцільна рана, а я однаково ж нічого не встигала робити, відставала від усіх, мій кіш був зовсім порожній. Мене "взяли на буксир". Дві молоді жінки, які йшли сусідніми міжряддями, стали збирати й на моєму рядку, я протестувала, вони сміялися і знай робили своє. Що я могла вдіяти?

Вони працюють тут якимсь "бригадним методом", тобто ділять усе зароблене порівно. Для цього підбираються люди однакової кваліфікації. А яка в мене кваліфікація? Я абсолютно нездатна! Навіть діти працюють краще за мене. А скільки тут дітей! Узбеки народ невеликий, але дітей — мільйони! В школах вони вчать, крім узбецької мови, ще російську, арабську, англійську. Вони жартували: "Поможемо нещасній імперіалістці!".

В Америці мені, мабуть, ніхто не повірить, коли я все це розповім.

Коли я ще тільки під'їздила до Самарканда з боку аеропорту, то побачила такі

страхітливій нагромадженню мертвої глини перед самим містом, що застогнала. Ти намагаєшся знайти в глині ознаки живої матерії, а тут такий жах! Мені пояснили, що під глиною — древній город Афросіаб. Тут колись жили зороастрійці чи маніхейці, племена, що не лишили своїх імен, і місто їхнє теж умерло, загорнуте хмарами лесового пилу, який тисячі років несли з глибин Азії дикі вітри. А тоді Тамерлан поряд з похованим містом став розбудовувати Самарканд, який він хотів зробити найрозкішнішою столицею світу. Глина ожила в мечетях, медресе, гробницях, базарах. Вона заграла всіма барвами веселки. Вона замінила тисячам пригнаних сюди жорстоким Тамерланом рабів хліб, воду і щастя. Я подумала тут, що все велике на світі створене голодними людьми. Ситі не здатні до творчості. Бо це ж так просто: проїсти міста, землю, всю історію і лишити після себе тільки сміття і купи нечистот. Гусінь теж нажирається і здихає безслідно через день або тиждень, Люди не повинні бути гусінню.

Тамерлан, мабуть, заздри́в голодним і нещасним, які, самі того не знаючи, лишали по собі пам'ять, незмірно вищу за всі його криваві походи. Коли ризикуєш життям, то все інше мовби не має ніякого значення. Але так тільки здається. Бо ризикуєш же для чогось? Повертаючись з походів, Тамерлан ішов і дивився, як працюють майстри. "Тобі легко, — казав він ремісникові, — ти кладеш цеглу і не знаєш небезпеки, а я вимушений воювати". — "А нащо ти воюєш?" — питав ремісник. "Щоб не прийшов такий дурень, як я, і не порозвалював усього, що ти збудував".

Внук Тамерлана Улугбек був великий учений. Він збудував найбільшу в ті часи обсерваторію, стежив за рухом небесних світил і укладав зоряні карти. Частину обсерваторії вдалося розкопати серед кошмарної глини Афросіаба, і тепер можна спуститися в підземелля і відчувти священний трепет від доторку до безсмертної мудрості. Збереглися слова Улугбека: "Релігії розсіюються, як туман, царства руйнуються, але труди вчених лишаються на вічні часи".

Схід дав мудреців, які на кілька століть випередили титанів Відродження. В музеях Самарканда я читала їхні імена: Авіценна, Біруні, Аль Бухарі, Румі, Сааді, Фірдоусі, Хайям. Поети, мандрівники, лікарі, історики, філософи, математики, астрономи — в одній особі! В це просто незмога повірити.

Може, й тобі судилося: стати великим ученим: адже в тобі кров Сходу.

Не вір, що зорі — це вогні,

Що сонце зійде зрання,

Не вір у правду без брехні,

А вір в моє кохання.

Мені здається, що я знаходжу тут древні письмена любові, щастя і життя. І в зовсім несподіваному місці: на самаркандському базарі. Він нагадує казки Шахрезади. Які тут люди, які плоди, які кольори, аромати, звуки, яка прозорість повітря! Повсюди висять накриті темною тканиною клітки з перепелами, пташки вважають, що надворі ніч, і невтомно виводять свої любовні пісні: "Під-пад'юм! Під-пад'юм!" Тут можна купити маленького віслючка, табун баранів і навіть верблюденятко. Але я не могла відійти від тих рядів, де продаються самаркандські перепічки! Тут росте якась особлива пшениця,

хліб з якої просто світиться. Перепічки здебільшого круглі, але є й чотирикутні, трикутні, багатокутні, мають іноді форми надзвичайно примхливі, і всі прикрашені виліпленими знаками. Може, це відлуння забутих релігій, втраченої мудрості, народних вірувань — хто ж то знає?

Сьогодні це вже несвідомий акт, символи без значення, орнамент, прикраса, декоративний елемент. Коли б розшифрувати всі ці письмена, то це могло б дати більше, ніж твоя глина, але фізик тут безсилий, а такий нікчемний філолог, як я, може тільки снувати здогади. Тут потрібні такі люди, як Леві Строс або Ноам Хомський, щоб цей хліб заговорив, як біблійні хліби предложения.

Шкода, що я не зможу привезти тобі хоч одну з таких перепічок, що світяться, як сонце! Але я купила собі жіноче вбрання з узбецького шовку, і воно виграє всіма барвами сонячного спектра, так що я в ньому нагадуватиму древню поклонницю вогню, а може, навіть жрицю вогню. Ти хотів, щоб я стала такою жрицею?

Я забула розповісти тобі про мечеть Бібі-Ханим. Цю історію ти неодмінно повинен знати, бо тут сила розуму доведена до тих фантастичних меж, до яких ти хочеш сягнути...".

Лукасові принесли попоїсти. Якись нові хлопці. Щоправда, обвішані зброєю так само, як і його вранішні "знайомі". Аміна зникла з свого стільчика, він і не помітив.

Їжа була, як у древніх палестинських пастухів: мисочка вареної сочевиці, покапаної олією, шматок сухої перепічки, пластикова баночка з теплою водою. Пат не знала, що він гойдається на сороковій паралелі набагато ближче, ніж їй уявлялося.

Озброєні хлопці, видати, не знали жодного слова англійською, бо не пробували заговорити до Лукаса, хоч між собою перегукувалися досить жваво. Один з них сів на місці Аміні, тримаючи, як і вона, автомат на колінах, двоє бігали по спортзалу, жируючи, як молоді лошаки, ще один визирав з дверей роздягалки.

"Здається, я стаю досить значною особою, — з сумним гумором подумав Лукас. — Зорі гаснуть, небо посилає спеку, лучники бігають в сум'ятті, плеяди мовчать, кості богів трясуться..."

Він сховав листа, щоб дочитати в спокої, відпив трохи води, якій було далеко до тої чудодійної вологи, що пригощав його старий рознощик кави, їсти не хотілося.

Хлопці, побачивши, що Лукас відсунув мисочку, замахали йому руками, засміялися, показуючи, щоб їв, бо іншого не одержить. Він знизав плечима, їсти чи не їсти — хіба тепер не однаково? Доктор Хайдер показав, що людина може не брати в рот і ріски цілого півроку! Але життя доктора Хайдера трималося великою ідеєю домогтися від урядів знищення ядерної зброї! В своєму мучеництві він піднявся навіть вище тих, що за свої переконання горіли на вогнищах, А що доведе цим хлопцям він, Лукас?

З'явилася Аміна. Вона, мабуть, скупалася в морі, бо кінці її волосся були мокрі.

— Ти чому не їси? — гукнула вона.

— Я б з більшою охотою скупався в морі.

— Хочеш утекти?

— Як же я це зроблю? Вас он скільки і всі озброєні.

— А ти візьмеш та втонеш!

Лукас засміявся.

— Я не збираюся кінчати самогубством. До того ж я просто не зможу втонути.

— Це ж чому? — з цікавістю поглянула на нього дівчина.

— Тут має значення співвідношення між вагою тіла і його поверхнею. В мене це співвідношення майже таке, як у птахів. Летюче тіло, яке не тоне, не розбивається на смерть при падінні з висоти.

— Тебе що — годували в дитинстві самим корнфлексом?

— Годували не годували — яка різниця? Я не пригадую, чи мене взагалі годували.

— Ти такий бідняк? — не повірила Аміна. — Але ж ви хвалитеся перед усім світом, які багаті!

— Хто хвалиться, той, мбже, справді багатий. Ти була коли-небудь в Америці?

— Чого я там не бачила?

— Це я до того, що ти прекрасно знаєш мову.

— Вивчила тут, в університеті! Може, тільки для того, щоб довести вам, що ми зможемо все, чого захочемо. Показати всім расистам, на що ми здатні!

— Ну, який з мене расист? Почувши таке, кури сміятимуться.

— Ти ще скажеш, що не англосакс і що в твоїх жилах тече не кров західноатлантичної спільноти, а якась сироватка?

— Коли хочеш знати, мої предки були поляками. Мені навіть часто кажуть, ніби я схожий на композитора Шопена. Ясна річ, тільки зовні.

— То ти поляк? — вигукнула Аміна. — О, аллах і всі наші обмежені керівники! Я мала б викрадати не тебе, а твого спільника! Але ж він такий старий і безнадійно нікчемний! У нас є свої принципи. Ми не викрадаємо нікого з Східної Європи, а з Західної — хіба що англійців, французів та західних німців. Останніх ми готові викрадати навіть охочіше, ніж американців. Бо західні німці скрізь будують в'язниці, в яких страждають наші брати. В'язниці в Ізраїлі, всі в'язниці в Африці, в Південно-Східній Азії збудовані західними німцями. Стопроцентна гарантія неможливості втеч. Міцність і надійність. Найнижча собівартість. Як легко ці пісні й жорстокі душі перекваліфіковувалися з концтаборів на в'язниці! І як я ненавиджу їх усіх!

— По-моєму, я ніколи не будував в'язниць, — пробурмотів Лукас.

— В тебе на лобі не написано! — гукнула Аміна. — Їж те, що принесли. Більше не буде. Ми їмо раз на добу. І ти їстимеш те саме, що й ми. Не захочеш — примусимо!

— Тут буде якесь світло? — спитав Лукас, дивуючись непередбачуваним змінам поведінки цієї дівчини. — У мене лист... Я не встиг його дочитати...

— Дочитаєш завтра! А тепер сиди й не ворущись! І без світла ми зуміємо прострочити тебе вздовж і впоперек, як джинси!

Лукас не встигав простежувати змін у настроях Аміні. Вони були ще несподіваніші, ніж сублімації містера Ора.

Але про містера Ора ні думати, ні згадувати не хотілося. Що він тепер Лукасу і що весь великий світ? Все звузилося до убогості цих бетонних стін. Хіба що присутність

Аміні якоюсь мірою злагіднювала становище Лукаса, але дівчина теж була вся мовби з гострих кутів, не давала волі своїй вразливості. Мабуть, ота вдавана грубість у неї не від злості, а від нерішучості і непевності своїх сил. Вона боїться, що Лукас підведеться, підійде до дверей, відчинить їх і опиниться на волі, а вона не зможе ні стріляти в нього, ні покликати на поміч. Жваві оливкові хлопці, ті стрілятимуть без вагань, для них він чужий, він вихідець з незнаного, може, й ворожого світу, а з А міною — набагато складніше. Адже ж не можеш вважати чужим того, чию мову ти вивчив, зробив частиною своєї душі. Мова об'єднує людей, братає їх. Ага, сам собі заперечував Лукас, а як тебе об'єднує мова з американським поліцейським, що наготував на тебе пістолета, дубець і сльозоточивий газ, або з агентом ФБР, який підслуховує твої телефонні розмови і норочить залізти навіть під твоє ліжко? А професора Джонса хто вбив? Невже не ті, хто спілкується англійською? А так звані громадянські війни, якими набита історія? Древня Греція і Рим, Візантія, війна Білої і Чорної Троянди, Американська війна Півночі й Півдня. А сучасний світ— розідраний, розполовинений безжально і безнадійно: дві Німеччини, дві Кореї, ще зовсім недавно — два В'єтнами і дві Кампучії, тепер тут ось — сімнадцять чи п'ятдесят чотири, — чи скільки їх є? — Бейрути.

Колись усе було доволі просто: люди — харч богів. Жертви оспівувалися поетами, жерцями і пророками. Сьогодні вже ніхто не хоче бути жертвою і ладен поступитися жорстокою долею навіть перед рідним братом. Чи для наочного усвідомлення цієї трагічної істини він, Лукас, добровільно вирушив у ці землі, де вже тисячоліття цілі болісно відбиваються всі здригання й конвульсії велетенської Азії, де крові завжди текло більше, ніж води, де на золоте полум'я розуму, що спалахував над просторами, невпинно накочувалися темні вали безумства? Може, й це останнє випробування послано йому не так для перевірки міцності його духу, як для того, щоб він переконався у безсилості держав і цивілізацій?

У своїй безнадії Лукас міг би скласти звернення до людства нерозумного й суєтного. Стоячи перед лицем остаточності, нагадати про вічність. Та скільки вже нагадували про ту вічність, а людство вперто живе за дикими законами ворожнечі, неспроможне почути звучання великих слів "свобода, рівність, братерство" за гримінням бомб і татаканням автоматів.

В темряві не мав змоги дочитати листа Пат. Згадував кожне її слово з листів і з їхніх розмов — у Стенфорді, в Сан-Франціско, в Нью-Йорку. В тому гігантському місті, прекрасному й страшному водночас, вони були, може, найщасливіші коротким своїм щастям та, хоч як тулилися одне до одного, відчували і тужливу безпритульність, яка заволодіває кожним, хто безслідно падає в надра цього страхітливого мегаполіса.

І ще з тих різдвяних нью-йоркських ночей линули по сороковій паралелі в задушливу ніч його бейрутської неволі вірші поета, які пошепки читала йому Пат в готелику на Блікер-стріт у Грініч-віліджі: "Що ж ми дали? Друже мій, кров серця в здриганнях. Дику сміливість миті погибельної, чого не спокутуєш і століттям розсудливості. Цим і лиш цим ми існували. Чого не знайдуть в некрологах наших, в

епітафіях, обснованих павуками. Під печатями, зламаними адвокатами. В спорожнілих кімнатах наших..."[48].

Він заснув і йому снилася Пат, що гойдалася на срібній ниті між землею і небом.

Коли Лукас прокинувся, в спортзалі вже посвітліло. На стільчику замість Аміні сидів один з оливкових хлопців. Помітивши, що Лукас заворушився, хлопець підморгнув йому, але, мабуть, злякався свого панібратства і мерщій вхопився за автомат. Втім, не перешкоджав Лукасові робити фіззарядку, навіть спостерігав з неабиякою цікавістю за незвичними вправами американця. Коли Лукас показав у бік туалетних, хлопець підхопився і показав автоматом, куди йти. З кранів не текло нічого. Для вмивання — вода в пластиکو-вих посудинах. Лукас зазирнув у дзеркало. На щоках зазолотилася щетина. Але про бритву годі думати. Надто що ніякої електрики тут немає.

Коли з'явилася Аміна (відсвіжена, мов молода богиня з морських хвиль), двоє хлопців принесли сочевицю, перепічку й воду.

— Снідай, — звеліла Аміна, — приїде представник нашого штабу, і я не хочу, щоб ти був дохляком.

— А як зветься ваш штаб? — поцікавився Лукас.

— Не твоє діло!

— Те саме я почую і тоді, коли поспитаю, як зветься ваш представник?

— Вгадав. Усі ви, янки, надзвичайно здогадливі.

Вона чомусь настроєна була сьогодні надто агресивно. Може, це й ліпше. Йому дадуть спокій, і він дочитає лист од Пат.

Але не став дочитувати те, що не встиг учора, а взявся за лист знову з самого початку. Чути її насмішкуватий, ледь захриплий голос. Мати біля себе її душу. Розгойдуватися разом з нею на небесній гойдалці сорокової паралелі...

Листа йому дочитати не вдалося знов.

Надворі загуділи машини, до спортзалу ввірвалася ціла дюжина озброєних чорноволосих хлопців, зчинилися гамір і метушня, тоді все враз затихло, і Лукас побачив, що до нього йде літній вусатий чоловік з мертвим обличчям. Важлива особа. Досі всі тут були рівні, як бджоли, що метушаться, щоб створити умови для матки. Тепер прибула "матка". Засняділе лице, як у містера Ора. Говорить тихо, щоб напружували слух ті, що мають слухати. Сказав кілька слів, показавши рукою собі за спину. Негайно принесено звідкись ще два такі стільчики, як у Аміні, важлива особа всілася, розставивши товсті ноги, показала Лукасові, щоб він перебрався з своїх поролонів на стільчик навпроти. Аміна стала збоку — перекладати. І тут важлива особа перевтілилася буквально перед очима. Обличчя ожило, стало смагляво-м'язистим, спалахнули очі, грізно зворухнулися товсті вуса, і вже не тихе шавкотіння ледь пробивалося з-під них, а полетів нестримний потік слів, колючих і безжальних, як спопеляючий вітер пустель.

Аміна не спускала очей з свого начальника, ловила кожне його слово на льоту і негайно перекидала Лукасові.

— Я приїхав, щоб сказати тобі, що ти затриманий нами і будеш тут стільки, скільки

ми визначимо, може, й до твоєї смерті. Ти можеш казати, що ти невинний, так кажуть всі, але це омана. В нинішньому світі немає невинних, ніхто не може бути нейтральним, стояти осторонь, не втручатися в биятику. Людина або з гнобителями, або з пригнобленими. Безликі, які нічим не хочуть цікавитися, благословляють існуючий стан речей, і тому вони найнебезпечніші. Ми взяли зброю до рук для того, щоб спитати світ: доки ж це буде? Доки оточуватиме нас ненависть і доки діти наші ростимуть з страхітливою тугою в серцях? Щоб одержати відповіді на наші запитання, ми не зупинимося ні перед чим! Я пушу кулю в лоб собі або будь-кому іншому! Я намалюю написи на стінах усіх сортирів від Бейрута до Катманду для того, щоб заявити світові про те, що ми думаємо про їхніх богів, ангелів, про їхні цінності й характер логіки, про їхнє почуття історії і розуміння справедливості, яка томиться в душах людей, позбавлених майбутнього. Саме сюди все це кинуто, в сортир. І ми не зупинимося перед тим, щоб і ви з вашими свободами, хвастощами, багатством і жорстокістю теж опинилися там! Я знаю: ти почнеш розповідати, хто ти і що ти. Нам не треба ні розповідань, ні виправдань. Ми знаємо все й без цього. Ми могли б узяти не тебе, а твого напарника. Але він старий і дурний. Могли б узяти вас обох, але твій напарник надто малоцінний. Тобі доведеться ждати, поки ми знайдемо ще двох або трьох вартісних американців. Тоді ми поставимо свої умови. Вони будуть непрості. Але в нас немає виходу. Може статися, що виходу не буде й у тебе.

Все це було вистріляно в Лукаса з такою нагальністю, що він не встиг навіть розтулити рота. Важлива особа знов повернулася в стан засняділості, підвелася й, супроводжувана з належною поштивістю, зникла. Стільчики прибрано з такою швидкістю, ніби то були трони східних владик. Лукас знов опинився на своїх поролонах. Ті, що приїхали з важливою особою, зникли разом з нею, а хто забезпечував її появу, ще лишалися, тирлюючись надворі біля входу до спортзалу.

Аміна теж не квапилася до свого стільчика, їй, може, було ніяково за брутальність свого керівника, але сказати про це Лукасу вона навряд чи змогла б.

— Ваш шеф так швидко звіявся, що я навіть не встиг спитати його, де це Катманду, про яке він казав, — спідлоба поглянув на Аміну Лукас.

— А що ви взагалі знаєте? — стрепенулася вона. — Ви знаєте тільки географію своїх військових баз, якими обтикали всю земну кулю! Катманду — столиця Непалу! Ти мав би знати, коли називаєшся вченим.

— В мене трохи інші зацікавлення. Я шукаю вихід з безвиході для всього людства. Тим часом мені самому обіцяють тут безвихідь, з якої не виведе ніякий компас. Воістину, як у нашого поета: "Цирцею він лицезрів, а не компас...". До речі, тільки тепер я зрозумів, що зла чарівниця може бути такою прекрасною, як ти.

Аміна сердито пирхнула і побігла до свого стільчика.

— Сиди мені отам, і без вибриків! — гукнула вона.

Тим часом, провівши своє начальство, чорняві хлопці повернулися до залу. Перегукуючись і пересміюючись, вони звалили біля Аміни доброї півтонки залізяччя (Лукас не знав усіх різновидів їхньої зброї), тоді стали гарячково стягати з себе

просякнуті потом і порохом сорочки, забігалися. застрибали, звідкись з'явився оранжевий, такий знайомий Лукасові, м'яч, хлопці непомітно розділилися на дві команди, розбіглися в протилежні боки залу, збіглися в центрі, арбітрів не було, але вони про це не дбали, головне для них тут була не справедливість, а їхній юначий запал, розкованість, гра без будь-яких обмежень і перепон. Були виткі, зграбні, в злих сухих м'язах, повні несамовитої сили, але грали невміло й недоладно, бо звідки ж у них тренінг, досвідченість, висока майстерність.

Лукас напружився, всім тілом подавшись до гравців, насилу стримувався, щоб не стрибнути між них, не вплестися між ці молоді, дужі тіла, пролетіти в гарячковому дриблінгу від щита до щита, звитися над кільцем. Він міг переборювати будь-які спокуси, та тільки не цю. Тільки не цю!

М'яч відлетів до нього, попав йому просто в руки, Лукас уже зривався на ноги, але з того боку залу долинув різкий вигук Аміні:

— Сидіти мені смирно!

Він погамував себе, недбало відкинув м'яч хлопцям, хоч увесь тіпався від страшного збудження.

Та коли м'яч удруге скакнув до Лукаса, він рвонувся до гравців. Аміна кричала, що пристрелить його, щойно він зробить ще хоч крок, та що йому було до Аміні! Лукас вдався до свого диявольського трюку присутності-неприсутності, він. знов став Безслідним Лукасом, постукуючи м'ячем по гіластиковому покритті майданчика то правобіч, то лівобіч од себе, він ніби рухався туди, де була Аміна, і всі кинулися до того щита — одні, щоб йому перешкоджати, інші — помагати, — але насправді виявилося, що Лукас пересувається в напрямку цілком протилежному, і ще ніхто не встиг нічого збагнути, як він уже був біля лінії штрафних кидків іншого щита, ніби вистрелений з катапульти, злетів догори, перевернувся в повітрі на сто вісімдесят градусів і буквально вбив м'яч у кільце.

Гравці вже бігли з того кінця майданчика, щоб підхопити м'ячі мчати з ним до чужого щита, але Лукас непростежувано відібрав м'яч у того, хто ним заволодів, і повторив свій фантастичний трюк, тільки тепер уже загнавши м'яч до іншого кошика.

Від незвичного нервового збудження Лукас не володів як слід своїм тілом, тому він вирішив негайно усунутись з гри і вже ступнув до своїх поролонів, але гравці збилися довкола нього щільним кільцем і не хотіли відпускати, вимахували руками, щось кричали один поперед одного. Підбігла Аміна, яка хотіла, мабуть, відправити Лукаса на його місце, але хлопці щось закричали до неї, вона спробувала огризатися та зрештою не витримала їхнього натиску.

— Вони хочуть, щоб ти ще пограв з ними, — нарешті звернулася Аміна до Лукаса.

— Ну, я ж не грав. Так, показав дещо...

— То покажи ще. І навчи їх того, що вмієш.

Лукас засміявся.

— Навчити? З цим треба народитися. Та гаразд. Я трохи з ними пограю. А ти будь арбітром. Не маєш свистка, то стріляй, коли я порушуватиму правила.

— Ти порушив їх, прибувши сюди некликаний, — сказала вона і пішла з майданчика.

Лукас не зрозумів: осуджує вона його чи шкодує, що з ним таке сталося. Ця дівчина теж була для нього випробуванням. Коли б не Пат...

Він грав з хлопцями, мабуть, понад годину, і вони на знак вдячності віддали Лукасу всю воду для вмивання, а самі побігли купатися в море й незабаром погуркотіли своїми машинами.

Лукас розслаблено лежав на поролоні. Аміна підійшла ближче, походила трохи довкола нього, тоді присіла, впираючись колінами в пластикову підлогу.

— Сядь зручніше, — не дивлячись, порадив їй Лукас.

— Хочеш заволодіти моєю зброєю й утекти?

— Я ж не кажу сісти ближче, а тільки зручніше. Що ж до твоєї зброї, то я навіть не вмію нею користуватися. Бачив, як це роблять, тільки по телевізору. Тому коли вже й хотів би заволодіти, то не зброєю, а тобою.

— Руки короткі!

— Ти вже переконалася, що руки в мене довгі-предовгі. Тут ніяких проблем. Але в моєму мозку дуже розвинені центри стримування. Набуті цивілізації.

— В тебе є ще й мозок? Я помітила тільки м'язи!

— Уяви собі: природа не обділила мене. Але я такий невдячний, що прагнув удосконалити не тільки свій власний мозок, а й мізки всіх людей, які живуть і житимуть на землі.

— Спостерігаючи, як ти граєш, я подумала, що ти сам іфріт[49], а тепер мала б вважати тебе ще й одним з ангелів-чарівників в Харутом або Марутом?

— Оскільки я знаю, ангели не відзначалися особливими розумовими здібностями, — зауважив Лукас, всідаючи на матах так, щоб звільнити збоку місце для Аміні. — Тому мені не дуже хотілося бути схожим ні на християнських, ні на мусульманських, ні на капіталістичних, ні на комуністичних ангелів.

— А чого ж тобі хочеться? — вона таки притулилася на ріжечку мата, і тепер розмова набувала деякої, сказати б, паритетності.

— Хочеш послухати? — довірливо зазирнув їй в очі Лукас.

— Перш ніж питати, ти мав би подумати, чому я вчила вашу мову. А я ж знаю не тільки англійську, а ще й французьку. Живучи ж на цьому розпутьті народів, з дитинства однаково легко володію арабською, грецькою і мовою ізраїльтян — івритом. Але я не зможу, як той Мехмед Алі Халічі з Анкари, прочитати напам'ять протягом шести годин 6666 віршів корану, встановивши світовий рекорд пам'яті, коли вірити книзі рекордів Гіннеса. Бо нам не потрібні люди, які знають напам'ять коран. Нам не вистачає лікарів, інженерів, будівельників, агрономів. Ми вміємо їздити на автомобілях, але не вміємо їх виробляти. Ми вміємо повернути вимикач, але не знаємо, чому запалюється електролампочка. Нам потрібні лікарі, щоб не вмирали наші діти і щоб наші кладовища не лякали нас малесенькими могилками. Нам потрібні вчителі, щоб замість корану розповісти нам про демократичні конституції або про техніку виробництва кольорових

фільмів. І коли б не ця війна...

— А коли я скажу тобі, що найперше мрію саме про те, щоб війни не було ніколи?

Вона недовірливо розширила очі.

— Хіба таке можливе?

Він став поволі викладати їй свою теорію. А мі на слухала не перебиваючи. Коли Лукас замовк, вона тихо спитала:

— Ти віриш у можливість усього цього?

— Коли б не вірив, навіщо б перевертав своє життя?

— Ти божевільний! Що таке наука? Наука — це тільки людина. Вище людини немає нічого. Але людина теж не вища за природу і світ. Ніхто не може взяти від природи більше, ніж вона може дати. Хто замахується на більше, рано чи пізно загине. Ми не приймаємо ні капіталістичного, ні комуністичного погляду на світ не тому, що вороже настроєні відносно того чи іншого. Просто ми вважаємо, що існує ще третій шлях розвитку — ісламський. Без насильства над природою і людиною. Нащо шукати те, що давно знайдене? Не розум і досконалення способів виробництва треба шукати, а розумний спосіб життя. Америка нав'язує світові не тільки гонитву озброєнь, а й гонитву за невпинним збагаченням, необмежене виробництво товарів, індустрію задовольень і розваг. Іслам ніколи цього не допускав. Він був проти необмеженого за кількістю виробництва товарів, які могли б слугувати джерелом особистого збагачення. Нормальним визнавалося виготовлення такої кількості речей і предметів, яка була потрібна для підтримування життя, включаючи безбарешний обмін на інші життєво необхідні блага. Ідеалом була фізична поаця, виготовлення речей для самого себе. Численні проповідники, видатні вчені-суфії, навіть прославлені полководці були ткачами, шили одяг, кували залізо. Коран забороняє мейсир, тобто отримання матеріальної вигоди за рахунок інших. В нас майже немає банкірів, бо проценти — це тяжкий гріх і сатанинське маровище. Пророк Мухаммед засуджував усі азартні ігри. В Ірані аятола Хомейні, наслідуючи четвертого халіфа Алі, заборонив навіть гру в шахи.

— Заборонив би він гру в війну, — зітхнув Лукас. — Не хочуть, щоб люди гралися м'ячем чи дерев'яними фігурками, а самі граються життям людським. Тримати в такому напруженні весь світ! Хто давав на це право? Псуються душі людські, відбувається деградація людства. Мало не кожне наукове відкриття негайно пристосовується для цілей руйнації й нищення. Може, я справді безкінечно наївний, але я вірю, що тільки в розумі людство зможе віднайти втрачене в фальшивих розбалакуваннях президентів майбутнє. Щороку в десятках точок планети спалахують військові конфлікти, сорок мільйонів чоловік умирає з голоду, расова ворожнеча дійшла до краю, великі міста перетворилися на содоми наркоманії, бандитизму й розпусти, а ми тонемо в потоках слів і спокійно спостерігаємо, як корумпує і розкладається в суцільних зловживаннях наша влада. Враження таке, ніби влада тільки й існує для зловживань. Власне, в цьому легко переконатися на моєму прикладі. Ось ви протизаконно і антигуманно захопили мене, викрали, скориставшись моєю довірливістю, і тепер ще й ставите під загрозу моє життя тільки тому, що маєте наді

мною владу зброї. Може, ти станеш стверджувати, що це справедливо? І що це теж передбачено вашим третім, ісламським шляхом розвитку? Тоді поясни мені, що ж таке несправедливість і здичавіння розуму?

Аміна мовчки підхопилася, побігла до дверей, відхилила їх, визирнула назовні. Повернулася до Лукаса бліда, нервово кусала губи, смикала автомат, так ніби хотіла перервати ремінь, яким він був зачеплений у неї за шию.

— Вставай! — різко видихнула вона.

— Що таке? — навіть не зворухнувся Лукас. — Ти чогось злякалася? Така відважна дівчина — і страх?

— Кому сказано: вставай! — закричала Аміна. — Мені набридло дивитися на такого в'ялого ледаря, як ти! Вставай, я відвезу тебе до твого паршивого готелю!

— До готелю? — Лукас випростався, підійшов до Аміні. — Ти хочеш мене відпустити? А як же твій вусатий начальник, який погрожував обмалювати лозунгами всі сортири? Ти не боїшся, що тобі влетить від нього?

Аміна майже побігла до дверей, не зважаючи на Лукаса. Він поплентав за нею. Надворі стояв не той пошарпаний "віліс", яким вони сюди добиралися вчора, а новенький "датсун" попелястого кольору.

— Такий комфорт? — здивувався Лукас.

— Сідай! — гукнула Аміна, запускаючи двигун. — Сідай, а то я поїду сама!

Лукас, похмикуючи, вмовстився на задньому сидінні, легенько доторкнувся пальцем до плеча Аміні.

— Коли вже ти така добра дівчина, то чи не могла б ти завести мене до Баальбека?

Почни Лукас допитуватися, чому вона прийняла таке несподіване рішення, дівчина, може, й схаменулася б і знов повернула його до саморобної в'язниці. Але він, як усі американці, не дивувався, не дякував, не ахав і охав, а негайно виявляв свою натуру — демонстрував безмежне нахабство.

— До Баальбека? — рвучи з місця одразу на третій швидкості, перепитала Аміна. — І, може, влаштувати там фестиваль народної музики, як це було до нашої війни? Ти хоч знаєш, скільки туди миль? Півсотні, а то й більше!

— Ти не зрозуміла мене. Йдеться не про туристичну прогулянку. Я розповідав тобі про глину. Звідси я хотів вивезти пробу глини, взятої з-під Баальбека, який вважається одним з нерозгаданих чудес світу.

— По дорозі нас можуть убити п'ятдесят або й сто разів, от що таке сьогодні Баальбек!

— Це було б навіть цікаво, — сказав спокійно Лукас.

— Ти справді божевільний?

— Тим самим була б спростована моя теорія.

Аміна не зрозуміла його.

— Спростована чим?

— Ну, моєю смертю чи як це у вас називається.

— Я вирішила вивезти тебе звідси не для того, щоб хтось убивав! Може, ти справді

являєш таку цінність для людства, що ми не здатні ще сьогодні досягнути цього своїм розумом. Мовчи! Послухай мене: я везу тебе до готелю. Тільки туди! І тільки з умовою, що ти негайно зникнеш з Бейрута і взагалі з Лівану. Інакше тебе знайдуть і тоді... Ти мене зрозумів?

— В межах доступного.

— Ну, то от у цих межах і дій.

— Залиш мені адресу, щоб я мав змогу запросити тебе колись у гості.

— Обійдемося без гостювання! Подивися на мене. — ото й усе. Я на тебе надивилася досхочу.

Лукас не знав, як вестися з цією колючою дівчиною.

— Ти хоч не підвозь мене близько до готелю, щоб хтось не запам'ятав номерів машини, — нерішуче промовив він.

— Не турбуйся: ця машина взагалі без номерів!

— Тоді як же ти їздиш?

— А ось так.

Він не впізнавав вулиць, якими вони їхали. В усіх журналістських розповідях про заложників неодмінно підкреслювалося, що викраденим зав'язували очі, перевозячи до сховків. Лукасові Аміна очей не зав'язувала ні вчора, ні сьогодні. Забула чи не хотіла? Але він однаково ж не знав міста і зовсім не орієнтувався серед цих звалищ цегли й бетону.

— Далеко до "Рів'єри"? — поцікавився Лукас.

— Потерпиш, — була коротка відповідь.

Квартали стали багатшими, руїн тут майже не було, вулиця, по якій їхали, приваблювала зеленою прохолодою. Їм назустріч, вивернувшись з бокової вулиці, посунув довгий тяжкий лімузин, він об'їздив іржавий автомобільчик, приткнутий до тротуару, і виїхав на протилежну смугу руху, так що Аміні довелося різко крутнути руля, щоб не зіткнутися. Але й це не допомогло, бо наступної миті чорний лімузин зненацька став повільно підійматися в повітря, нависаючи над попелястим "датсуном", над Аміною і над її пасажиром, який дивився на те, що відбувається, і тепер вдарило йому в пам'яті, що буквально хвилину тому зазнав він того забутого вже відчуття, ніби влітає в безмежний сріблястий тунель знання й незнання. Пересторога народилася в його крові й подавала сигнал тривоги, а він не звернув уваги і не застеріг Аміну! Не встиг, не зумів, не зміг...

Йому ще здалося, ніби Аміна гукнула тій темній масі: "Та куди ж ти!", а тоді все потонуло в дикому грюкоті, чорна маса безжально вдарила по їхній машині, ще безжальніше і ще чорніше вдарило саме повітря, заgrimів увесь простір, репнула земля, вивергаючи з себе червоне полум'я і б'ючи, б'ючи все довкрузь чорним залізом, чорним камінням, чорною смертю.

Лукаса викинуло з "датсуна" разом з відірваними дверцятами. Він летів мертвий, а тоді ожив, це тривало тисячну долю секунди, а могло тривати й цілі віки, бо коли його миттєве знепритомлення минуло, Лукас опинився мовби зовсім у іншому світі, навіть

на іншій планеті: довкола рване шмаття чогось твердого й гострого, розбризкана глина червона, як кров, і кров густа, як глина, чад і дим, і крізь той дим біжать до нього розмахані істоти, з округленими в німому крикові ротами і руками, безсило піднятими над головами — чи то в молитвах, чи в прокляттях.

Він глянув на себе, і холод смерті пронизав його жили: рожево-сірі вибризки на його сорочці були тим, що лишилося від мозку Аміні.

Чорний лімузин, підкинутий вибухом приткнутого до тротуару іржавого автомобільчика, розвалюючись у повітрі, вдарив згори по "датсуну", розчавив його передню частину разом з Аміною, і йому, Лукасу, не вистачило до смерті навіть не півметра, а кількох сантиметрів. Його викинуло зі сплющеної машини, і тепер, оглушений і одурілий, він підводився на ноги саме біля того місця, де щойно стояв іржавий автомобільчик, набитий вибухівкою, а тепер була червона рана в землі, і пекельним смородом і смертю віяло з неї. Люди, яких досі майже не видно було на вулицях, збігалися звідкись цілими купами, всі, мабуть, кричали, але оглухлий Лукас нічого не чув, він ще трохи постояв, повільно роззираючись довкола, так ніби сподівався, що оживе коли й не Аміна, яку поховало в собі знищене залізо, то хоча б один з тих чотирьох пасажирів чорного лімузина, яких порозкидало разом з шматтям їхньої машини, але чуда не сталося й не могло вже статися. Тоді Лукас, не сходячи з місця, нахилився над неглибокою вирвою в бруківці, набрав повну жменю червоної бейрутської глини, міцно затиснув пальці руки і сліпо пішов просто на людей, які вже оточили звідусіль місце трагедії.

Перед ним розступилися, ніхто його не затримував, коли хтось пробував що-небудь спитати, Лукас однаково не почув би, та й що там розпитування і взагалі все на світі? Весь здерев'янілий, насилу переступаючи ногами, він пішов у напрямку, де мала бути "Рів'єра", іти довелося довго, але за цей час трохи поменшав шум у голові і частково повернувся слух, так що Лукасові навіть здалося, ніби він чує в зелені дерев пташиний спів майже такий, як у світанковому повітрі оазису Сіва, та згодом він подумав, що це й не птахи і не їхній спів, а тільки збережений у його пам'яті образ птахів і образ їхнього співу, збережений і винесений вже й не з єгипетського оазису, а з далекого пенсильванського дому, з самого дитинства. Таке дивне відкриття викликало сумний, усміх на обличчі Лукаса, і з тим усміхом, в пошарпаному вибухом, забризканому мозком і кров'ю Аміні одязі, з міцно затиснутою в кулаці рідкою червоною глиною Лукас постав перед порт'є "Рів'єри", ледь ворущачи губами, назвав свій номер і попросив ключ.

Порт'є був не той, що чергував учора, він не знав Лукаса, тому спитав обережно, але з притиском:

— Ви — містер Лукас? Лукас мовчки кивнув.

— Містер Ор у себе, — повідомив порт'є. — Я б радив подзвонити йому.

— Подзвонити? — Лукас підніс собі до очей праву руку з глиною, ніби вперше побачивши її, розгублено глянув на порт'є. Той швидко набрав потрібний номер, притулив трубку Лукасові до вуха. На тому боці провода трубку зняли, але ні звуку, ні

мови.

— Хелло, — хрипко промовив Лукас, — містер Ор, не затаюйтесь і не ховайтесь, бо я знаю, що ви там. Це — Лукас. Я зараз буду в номері.

Містер Ор не впустив його, поки не переконався, що то справді він і що сам, не веде за собою ніяких хайджекерів.

— Вони хотіли однозначно виманити мене звідси, — вдоволено бурмотів він, клацаючи замком, — але вони ще мене не знають! Але я питаю: де це ти знов щезаєш однозначно, примушуючи мене ставити на ноги мало не всі збройні сили Сполучених Штатів! Або ми вже домовилися в Єгипті, або ти дав зобов'язання...

Він вмовк, побачивши Лукаса. Позадкував од нього, як од мари, а той, так само дивно усміхнений, простягнув до містера Ора затиснуту в кулак праву руку з патьоками червоної глини між пальцями, збуджено повідомив:

— Ось глина. Бейрутська.

— Тепер я бачу, в яку однозначну авантюру дав себе втягнути, — прокашлюючи остюки в горлі, промовив містер Ор. — Невже не досить американської глини? Або я дурний, або зовсім нічого не розумію!

Може, він уперше в житті говорив святу правду про себе, але Лукас його не чув.

Він сидів у ванній кімнаті і наповнював один з своїх пластикових мініконтейнерів червоною бейрутською глиною.

13

З Бейрута вони пливли турецьким пароплавом "Ізміт".

Містер Ор розкошував у каюті-люкс, вдоволено поплямкував.

— Або тобі відомо, що таке Ізміт, або я знаю це однозначно.

— Здається, ви хочете мене заінтригувати? — ліниво відгукнувся Лукас.

— Ізміт — це прекрасна американська база, яка однозначно тримає за горло Дарданелли. А в кого в руках Дарданелли, той має в своїй кишені також Босфор.

— Містер Ор! — вигукнув здивовано Лукас. — Я вперше чую, що ви так добре знаєте географію.

— Босфор і Дарданелли не географія.

— А що ж воно таке?

— Це життєві інтереси Америки.

Лукас ляснув себе по лобі.

— Пробачте, забув.

Містер Ор співчутливо помахав коротенькою ручкою.

— Або ти станеш справжнім американцем, або я виховаю з тебе громадянина.

— Ви забуваєте, містер Ор, що мене вже виховали. Перевиховувати людину після двадцяти років — марна справа. З цим, мабуть, згодився б сам високоповажний Б. Ф. Скіннер, який мало не ціле півстоліття вперто намагався перевиховувати американців, застосовуючи методи позитивного й негативного підкріплення, тобто заохочення двоєдушних пристосуванців і "аверсивного впливу" на непокірливих, яких намагалися зламати транквілізаторами, електрошоком і просто середньовічними тортурами. Ви

нічого не чули про теорії Б. Ф. Скіннера, містер Ор? Але навіть Б. Ф. Скіннер вважав, що змінити поведінку, тобто перевиховати людину можна тільки тоді, коли вона ще не змужніла. Інакше кажучи, знущатися над дітьми й підлітками.

Містер Ор, всупереч своєму узвичаєнню, слухав Лукаса надзвичайно уважно. Кілька разів він навіть хотів заперечити, але стримався і тільки наприкінці все ж дозволив собі щось схоже на вигук:

— А пенітенціарні заклади? Хіба там однозначно зважають на вік делінквентів?

— Ви маєте на увазі наші благословенні в'язниці? Може, ви чули, що в американських в'язницях вдалося перевиховати хоч одного злочинця? Або: чи вірите ви, що це взагалі можливо?

— Однозначно йдеться не про це, — буркнув містер Ор.

— Я зовсім забув: ми ж почали з мого перевиховування. А ще точніше: з великої ідеї життєвих інтересів Америки, що нею повинні проникнутися всі ті народи, які опиняться в сфері цих життєвих інтересів.

Містер Ор вдоволено засовався в кріслі.

— Однозначно.

— Але за теорією Б. Ф. Скіннера потрібні якісь засоби заохочення. Що ми можемо запропонувати туркам за те, що вгвинтили під самим Стамбулом прекрасну, як ви кажете, американську базу?

— Ми платимо їм однозначно американськими доларами.

— Містер Ор, посоромтесь: ви ж знаєте, що швейцарські франки, японські ієни і західнонімецька марка набагато стабільніші за наш долар. Наші автомобілі пожирають надто багато бензину, тому від них теж відмовляються. Що ж тоді у нас лишається? Наша конституція? Ми принесемо цим зuboжілим народам в дар за їхню слухняність і прихильність до атлантичних ідеалів американську конституцію?

— Спокійно, — перепинив Лукаса містер Ор. — Тут не все стикується. Ми даємо свої автомобілі, заморожені й консервовані продукти, наше відчуття свободи і розуміння цінностей. Але нашої конституції ми не віддамо нікому! Бо це однозначно унікальна конституція. Що дозволяється народові — так говорять уряди в усіх конституціях світу. А в американській конституції народ говорить, що дозволяється робити урядові, а що не дозволяється.

Лукас подумав: нащо йому ці розмови? Досі він ще, здається, жодного разу не пускався в затяжливі суперечки з містером Ором. Кілька іронічних реплік у відповідь на смішне індицення містера Ора, от і все. До того ж десь в глибині душі він і сам вірив, що американські орли найбільші, літають найдалі і клеочуть найголосніше. Інакше не був би американцем.

Але після смерті Аміні щось зламалося в ньому. Тоді, повернувшись до готелю, Лукас цілу добу перебував у якомусь душевному стовбняку, чи що. Лежав непорушно на ліжку, дивився мовчки в стелю, не звертав уваги на крики и метушню містера Ора, який хотів негайно повертатися до Штатів, дзвонив "по своїх каналах", погрожував, що завантажить Лукаса в "боїнг" ось так, з його ліжком. Все втратило своє значення, свою

ціну, все остогидло, було ненависне, вороже. Отой іржавий автомобільчик, і кривавий вибух, і чорний чад... Сліпа ненависть. Точно спрямована, вицілена в саме серце ненависть теж ненабагато краща, та коли вона сліпа, то це вже найбільший жах. І хіба над усім людством не нависає отакий іржавий автомобільчик з сліпою ядерною силою, яка здатна знищити його п'ятдесят, а то й сто разів!

Не вийшло в нього подорожі на Схід, про яку мріяв. Не побував у Дамаску, який самому пророкові Мухаммеду видався колись за рай, і Мухаммед відмовився навіть увійти до міста, щоб не змінити рай небесний на цей земний рай. Не був у Багдаді, по якому б'ють іранські ракети, так ніби знесамовитілий аятола заповзявся перетворити розкішну іракську столицю на такі самі руїни, як древні руїни Вавілона і Ніневії.

Вкорочена подорож. Все вкорочує ненависть. Хотів вдихнути мудрість Сходу, а вдихнув чад смерті. І глина, яку привезе для дослідів у Стенфорді, теж просякнута духом смерті. Чи не простіше було взяти пенсильванську глину і вивчати загадкову мікроструктуру на ній? А він піддався снобізму зухвалого відкривача, щоб тепер переконатися, який куций і убогий той снобізм перед лицем остаточності.

Світ гине, сам не знаючи від чого. Хто і як його порятує?

Нарешті Лукас пробудився від свого заціпеніння і, виходило, тільки для того, щоб на нього штурмом пішов містер Ор.

— Або ми гратимемо в мовчанку, або відповідатимемо, коли питають!

Лукас зітхнув. Не палав бажанням встрявати в суперечки з цим сірим чоловічком, та що вдієш!

— Містер Ор! На Сході існує повір'я, ніби мавпи не говорять тільки тому, щоб їх не примусили працювати. Я волів би побути мавпою хоч один день.

— Ми однозначно їдемо звідси і їдемо додому! — тихо закричав містер Ор. — Я вже замовив квитки на рейс.

— Полетите без мене.

— Не почув.

— Почистіть вуха. Я не лечу.

— Я однозначно відповідаю за подорож!

— Ви відповідаєте? А хто подорожує — ви чи я? Ви й так мені все перепсували. Я малодушно згоджувався з усім, а тепер проклинаю себе. Після того, як у цьому місті мене торкнулася смерть, я заприсягнувся... Коротше кажучи: немає Дамаска, немає Багдада і Вавілона, але в Ефесі я побуваю. Азія без Ефеса? Ні, ні!

— Що за Ефес? — мало не підстрибнув містер Ор. — Що це таке?

— Там був апостол Павло. Ви ж християнин і повинні знати "Послання до ефесян". Пам'ятаєте: "Щоб ви, закоренившись і оснувавшись у любові, могли зрозуміти, що таке ширина, і довжина, й глибина, й висота".

— До чого тут ширина й довжина однозначно?

— До того, що вже апостол Павло, виходить, говорив про чотиримірний простір. Задовго до Ейнштейна і Планка.

— Я визнаю тільки простір Сполучених Штатів. Однозначно.

— Не маю нічого проти. Але я приєднаюся до вас трохи згодом. Спершу — Ефес.

Містер Ор нарешті здався.

— Де він?

— Здається, в Туреччині.

— А коли однозначно?

— Доведеться попросити в порт'є карту і розпитати, як туди добиратися.

— Мене однозначно цікавило завжди тільки те, як вибиратися.

Але подзвонив до рецепції і прошарудів, щоб принесли карту Туреччини. Заодно попросив для себе підкріплень з бару. Надто багато витратив енергії, намагаючись зламати Лукасову впертість, і тепер повинен був відновлювати її. Лукас сказав, що задовольниться самою кавою і склянкою чистої води. Не їв, власне, два дні, але їсти не хотів і не міг.

Бой приніс карту, але ніякого Ефеса містер Ор знайти не міг.

— Шукайте на узбережжі, — порадив йому Лукас.

— Тут однозначно нічого немає. Я дивлюся карту відстаней, тут немає теж.

— Мабуть, перейменували. У турків сверблячка все перейменовувати. Вони навіть гору Арарат назвали Агрідаг. Сьогодні вже й не знаєш, що страшніше: націоналізм чи шовінізм? Все кінчається геноцидом, а в кінці маячить примара термояда. Дозвольте карту.

Лукас нарешті відшукав Ефес на одній з туристських схем на берегах полотнища карти. По-турецьки місто звалось Сельчук, Ефес лишився для знавців. Трохи здивувало Лукаса те, що Ефес був чомусь далеко від моря. А в часи Геракліта він славився як великий порт. Може, недосконала карта?

Містер Ор навів довідки в порт'є. Виходило, що треба добиратися спершу до Ізміра, а звідти — якась півсотня миль до Сельчука. Є шосе і залізниця. До Ізміра — літаком або пароплавом. Містер Ор вхопився за пароплав. Прекрасна морська прогулянка на шістсот миль, до того ж — безпека, гарантована присутністю шостого американського флоту. Літак можуть захопити.

Так вони опинилися на "Ізміті". Хайджекери, на суші з-за кожного куща стріляють терористи, а море — це спокій і безпека.

Стюард приніс їм вечерю до каюти. Напої тут були саме до смаку містеру Ору, і він мерщій наліг на віскі з содовою, щоб сублімувати в звичний для себе стан одуріння і тим порятуватися від незвичної Лукасової агресивності.

— Г-головне, — бурмотів він, — г-головне, що ми пер-рехитрили ц-цих ар-рабських терористів! Однозначно...

З Бейрута вони вийшли надвечір, і з вікон люксу можна було охопити всю панораму міста, яке з двох боків омивалося пінявими морськими хвилями, а з третього замикалося могутньою підковою темних гір, що мовби відрізали його від материка. Відрізаний од Азії, не прийнятий Європою, Бейрут так і лишився самотнім і покинутим на волю стихій і ворожнечі. Трагічне місто, а якому згасає вже й не тільки людське життя, а згасає сама історія. І ніхто нічого не робить, щоб зупинити цей страшний

процес. Посланець американського президента Хабіб? Але після цього стрілянина ще побільшала. Війська ООН?

Вони неспроможні подбати навіть про власну безпеку. Солдатів під блакитним прапором з оливковим вінком миру вбивають так само, як і тих, хто виступає під іншими прапорами. Загравання з хаосом ніколи не минається безкарно.

Лукас не став ждати, поки містер Ор заведе свою "...beautiful K-K-K-Katy", вийшов на палубу, сів у шезлонг. На море лягла ніч. чорна, страшна, таємнича, як увесь цей Схід. Він розлучається з Сходом, так і не збагнувши його хоча б частково. Може, тому, що став, як і всі, жертвою трагічної розполовиненості сучасної свідомості, коли, з одного боку, втомлені інтелектуали хапаються за Схід, як за втечище розуму, а з другого боку, бадьористі нахаби з генеральськими погонами на плечах вперто повторюють, що на Сході повинна бути забезпечена постійна і значна військова присутність Заходу. Від цього можна було збожеволіти. Ще зовсім недавно Лукасові здавалося, що Схід поглине його без остатку, як у "Мандалаї" Кіплінга: "Як зачуєш поклик Сходу, чхати вже тоді на все". Безжурним і самовпевненим. вирушав він у цю мандрівку, а повернувся розгубленим і відчаєним. Страшні рани Бейрута і смерть Аміні, яку він пережив, ніби власну смерть, стали для нього мовби ініціацією, схожою на ту, що здійснив колись над пророком Ісайєю серафим, доторкнувшись йому до вуст розпеченою вуглиною з жертовника. Ось він, Лукас, молодий і здоровий американець, прибув сюди з намірами хоч і благородними, та без належного усвідомлення жахливої реальності, і тепер повинен не тільки повною мірою відчувати злочинність усього, що діється на Близькому Сході, але й узяти на себе всі гріхи і всю беззаконність своєї держави. Ще недавно він сміявся з маразматичних теорій супердержавності США, які проголошував Джеймс Бйорнем[50]: Сполучені Штати повинні здійснювати втручання доти, поки реалізується їхня всесвітня імперія, в також згодом, поки це буде потрібно для підтримання імперії, тобто вічно. Тепер переконався, що всі подібні ідеї плавають у морях крові. І не важить, де виростають ці квіти зла, бо ворожнеча і зло не залежать від сторін світу. Ця остання його поїздка до Ефеса була, власне, зовсім непотрібна, викликана його цілковитою розгубленістю і розпачем. Що вся його віра в могуття розуму перед торжеством вселенського зла і несправедливості? Але вже був тут, на Сході, і хотів відвідати місто, де народився один з найперших блискучих умів в історії людства, великий діалектик Геракліт. Може, вперше в людських діях Геракліт підняв розум до захмарених висот, але робив це не для сучасників, яких зневажав за їхню дріб'язковість, марнослів'я і підлоти, а для потомних. Його звали Темним, бо писав він стилем незрозумілим, заплутаним, загадковим, щоб не колупалися в його працях невігласи. Його звали Плачливим, бо він надто похмуро дивився на світ, хоч і походив з царського роду і, здавалося б, міг зазнати всіх радостей і солодощів життя. Виходило ж насправді, що знав саму гіркоту. Може, передчував, що саме в Ефесі народиться Герострат, який дасть своє ганебне ім'я цілим поколінням нищителів святинь і найвищого дару на землі — людського життя? Свою книгу "Про природу" Геракліт поклав у ризницю храму Артеміді, але Герострат спалив храм, і від великої книги

лишилися тільки жалюгідні фрагменти, яких і досі ще остаточно не розшифрували. Так само, як від храму Артеміди, що вважався одним з семи чудес світу, лишилися тільки зеленомармурові колони, вивезені з Ефеса візантійським імператором Юстиніаном і поставлені в Константинопольському соборі святої Софії. Щось було особливе в Ефесі, якась особливо могутня точка притягання впродовж цілих тисячоліть, бо кожна нова наука і нова релігія схрещувалася з попередньою саме тут навіть тоді, коли саме місто вже втратило своє колишнє значення і поволі западало в сон і забуття. Апостол Павло звертався до ефесян з одним із своїх послань: "Щоб більше не були малолітками, хвилюючись і кидаючись від усякого вітру науки, в омані людській, у лукавстві до підступного заблуду. Бо наша боротьба не з тілом і кров'ю, а з князівствами і властями і з миродержателями тьми віку сього, з піднебесними духами злоби". Не знаючи нічого певного ні про Христа, ні про його матір, а тільки прислухаючись до поголосу, стали стверджувати, ніби богородиця вмерла в Ефесі, і навіть показували дім, де це сталося. В третьому столітті сім ефеських юнаків-християн сховалися в печері від переслідувань римського імператора-язичника Деція, заснули там і прокинулися лише при ревнителі нової віри Феодосії. Вони спали 309 років з відкритими очима, вирости і коли вийшли, зустріли купця і дали йому старовинну монету, з якої й довідалися ефесяни про їхню неймовірну пригоду. Легенда ввійшла навіть до корану (сура "Печера"), і хоч сьогодні не знайдеш тої печери і навіть сам Ефес перейменовано, але мільйони мусульман досі пам'ятають отих, хто в "Печері", і їхнього вірного пса Кітмира.

Лукаса засліпило якесь несподіване світло, потужне й ріжуче, вирвало його з повільних роздумів і повернуло в реальний світ. Світло креснуло по "Ізміту" кілька разів з якоюсь вимогливою настирливістю, тоді згасло, а на тому місці, де воно зродилося, замигтіло світло інше: вузький гострий промінчик заблимав у безмежній чорноті моря, змовницьки підморгуючи до теплохода, що розпанахано сяяв усіма своїми білими нутрощами, сповнював простір безтурботною музикою, ресторанными ароматами, ритмічним гудінням потужних двигунів.

На верхній палубі почулася тупітнява, залунали тривожні голоси, гул двигунів у глибинах судна став стихуватися, а слідом за цим стихився й хід "Ізміта", теплохід, здригаючись, мов гарячий скакун після затишного гону, зупинявся, завмирав, лягав у дрейф посеред відкритого моря несподівано, безпричинно, загрозливо.

На палубі пробіг стюард, який обслуговував люкси, Лукас зачепив його своєю довгою рукою, зупинив на хвилину.

— Що сталося?

— Якийсь військовий корабель сигналізує, щоб ми зупинилися.

— Американський?

— Не можу сказати, містер!

Знову вдарив по "Ізміту" потужний сніп світла, і Лукас збагнув, що то прожектор з військового корабля. Світло росло, збільшувалося, насувалося на "Ізміт", мов голова вогняної комети, від нього не тільки різало в очах, а й почалося якесь болісне дзвеніння в голові. Лукас, затуляючи очі долонею, підвівся й вирішив за краще сховатися до

каюти. Там він наштовхнувся на збожеволілий від п'ятики погляд містера Ора, що загіпнотизовано втупився у вікно, з якого били потужні потоки світла, безмовно ворухив тонкими губами, пробував помагати собі ще й пальцями, ворущачи ними в такт губам, але ніяк не міг видати з себе хоч якийсь звук. Поява Лукаса допомогла містеру Ору сублімувати з стану суцільного одуріння в стан агресивної настороженості, він стрепенувся і майже тверезим голосом звелів:

— Хай погасять оте!

— А хто б це міг зробити? — насмішкувато поцікавився Лукас.

— Треба когось покликати, щоб сказали цьому... каштанові... Що це таке? Я протестую!

— Зараз воно наблизиться, тоді ви зможете протестувати досхочу.

— Воно? Що за воно?

— Оте, що світить. Нас зупинив якийсь пірат. Містер Ор став зовсім тверезий. Він навіть спромігся схопитися й підбігти до дверей.

— Терористи? Вже й тут?

— Заспокойтеся, містер Ор. Терористи тільки на суші та хіба що в повітрі. Ви ж самі запевняли мене. А на морі — тільки шостий американський флот. Воно світить так, що я вже починаю думати, чи не наповзає на нас увесь цей флот.

— Шостий флот? — Містер Ор ожив і готовий був до дій і навіть подвигів. — У мене там знайомий адмірал. Де мій блейзер? Я повинен однозначно зустріти їх.

— Не впадїть тільки за борт, — застеріг його Лукас, — ваше життя ще може знадобитися коли не Америці, то принаймні вашим трьом донькам і трьом тіткам з їхніми чоловіками. Наберіться терпіння і почекайте, поки шостий флот наблизиться впритул до "Ізміта".

Містер Ор мовчки одягався, тоді, намагаючись ступати твердо і впевнено, вийшов з каюти і побрався на верхню палубу шукати капітана чи кого там ще. Лукаса це не дуже цікавило. Він знову всівся в шезлонг, бо прожектор більше не бив по очах: військовий корабель наблизився на таку відстань, де вистачало світла від "Ізміта". То був не весь шостий американський флот і, здається, взагалі не американський корабель. Присадкувата, набагато нижча за "Ізміт" броньована посудина свинцевого кольору, на палубі націлені на теплохід чи то два великих кулемети, чи маленькі скорострільні гарматки (Лукас не дуже знався на цих знаряддях убивства), біля яких застигли, мов кам'яні ідоли, два солдати в касках, людей ніде більше не видно, але вони відчуються повсюди і, мабуть, не спускають хижих очей з теплохода, як і оті, що на палубі. Хто вони і чого їм треба?

По мегафону з військового корабля щось стали гукати, їм відповідав мегафон з "Ізміта", але перемовлялися чи то по-грецьки, чи по-турецьки, і Лукас нічого не розумів. Нарешті пролунали й англійські слова, але так покалічені металевими голосами мегафонів, що Лукас нічого не зрозумів і цього разу. Сперечання тривало досить довго, але все закінчилося, мабуть, благополучно, бо свинцева посудина відсунулася в пільму, а "Ізміт", задвигтвівши своїм досконалим тілом, знов рушив у

манливу далеч оспіваного ще Гомером моря.

Незабаром з'явився і містер Ор. Він сяяв ще яскравіше, ніж туристський теплохід посеред теплого моря.

— Я їм показав однозначно! — гордо заявив він, розлягаючись у шезлонгу навпроти Лукаса. — Ці корсари хотіли завернути нас до Бейрута. Чи хто бачив таке? Або ми йдемо не в Ізмір, або до Кіпру. І однозначно: назад, а то пустять нас на дно і ще кудись. Але тут я з'явився на капітанському містку і спитав: що тут робиться? І взагалі, що це таке? І що це все означає? — так спитав я. А тоді сказав, хто я і що я про все це думаю. Вони мене не знали, але тепер вони мене знатимуть однозначно!

— І вони вас послушали?

Містер Ор урочисто окреслив рукою півколо в себе перед обличчям.

— Або ми пливемо, або ніхто нас більше не затримує!

— Цікаво б знати, чий це корабель? Ви не пробували довідатися, містер Ор?

— Дуже малої країни, але однозначно дуже великого друга Сполучених Штатів! — з насолодою вимовив містер Ор.

І негайно заснув, ніби вмер, так що Лукас, хоч вже й став звикати до вибриків містера Ора, не на жарт стривожився. Хропіння, що долинуло з сусіднього шезлонга, заспокоїло його, і він заплющив очі.

Не спав, бо гріх спати в Егейському морі, і був винагороджений за це фантастичним видовищем фіолетових світанкових вод, загадкових, як хмари, кам'янистих островів, безладно розкиданих по морю, примарливого табуна морських черепах, що пливли назустріч "Ізміту", лапаті, незграбні, чудні й таємничі, ніби зринулі з дна морського панцири троянських воїнів, вбитих тут тисячі років тому.

Містер Ор заворушився в своєму шезлонгу, коли теплохід впливав у найчарівнішу гавань світу — гавань античної Смірни, турецького Ізміра. В бездонну тиху воду зазирали мальовничі зелені пагорби, за якими на крутих схилах тішили око барвисті розсипища цяцькових будиночків. Вгорі над усім височіла візантійська фортеця, а побіля самого берега пролягли кордони бульварів з стрункими пальмами. Портові споруди, розкішні будівлі новітніх готелів, турецькі квартали з мечетями і базарами, тиша і сон, — як це різнилося від понівеченого тіла Бейрута і всієї ліванської землі!

Містер Ор поворушив губами, потріпотів пальцями.

— Спав — не спав однозначно. Що це?

— Ізмір, — пояснив Лукас. — Півсотні миль до Ефеса.

— Однозначно так, — рішуче заявив містер Ор. — Готель. Телетайп. Американський консул. Вияснити все щодо терористів і тиждень на реабілітацію. Я повинен відновити втрачені сили.

— Ви не поїдете зі мною до Ефеса?

— Поїдемо разом, але тільки після того, як я наведу довідки щодо терористів. Тут повсюди від них аж кишить. Можливо, доведеться летіти звідси одразу. Куди є рейси, туди й летимо. Стамбул, Афіни, Каїр. А вже звідти однозначно до Штатів.

— Але після Ефеса, — вперто мовив Лукас.

— Або — або, — позіхнув містер Ор.

Може, йому хотілося бути навіть добрим цього ранку? Лукас так про це ніколи й не довідається.

ПОВЕРНЕННЯ

Повідомлення третє

Ми крутимось довкола колючого кактуса,

Колючого кактуса, колючого кактуса.

Ми крутимось довкола колючого кактуса

О п'ятій годині ранку.

Т. С. ЕЛІОТ. Безплідна земля

1

Мелодійне дзвеніння приємно дисонувало з буденними звуками аеропорту. Лукас мимоволі глянув туди, звідки лунав дзвіночок, і побачив високу дівчину, принадливу, як Рекел Велч[51]. Дівчина вимахувала невеличким дзвоником на довгій ручці, на грудях у неї висів плакатик з написом; "Я жду містера Лукаса". Груді в дівчини стирчали так гостро, що аж ніби пхали той плакатик тобі назустріч.

Суто американська несподіванка.

Лукас пішов просто на дівчину.

— Ви справді мене ждете? Я спершу подумав, що тут виставили восковий манекен Рекел Велч.

— А ви справді містер Лукас? — лукаво стрільнула вона очима.

— Можливо.

— Я приготувалася побачити чергового тюхтія, а тут такий хлопець!

— Остерігайтесь розчарувань.

— Тільки не цього разу! Досі всі вчені, з якими я мала справу, були страшенно занудливі типи. Я вже махнула на них рукою. Тепер бачу: даремно. Ми можемо на "ти"?

— Не заперечую.

— Мене звуть Рене. Я зустрічаю тебе за дорученням доктора Ора.

— Містера Ора, — поправив Лукас.

— Я щось не так сказала? Доктор Ор попросив, щоб я...

— Хто тобі сказав, що він доктор! — вигукнув Лукас.

— Це всі й так знають. Він закінчив два чи три, чи я там знаю скільки факультетів.

— Я цього не помітив.

— А мене ти хоч помічаєш?

Вона зірвала з шиї плакатик і безсоромно тернулася об Лукаса грудьми.

— Гей, мала, не так швидко! — наставив він на неї широку долоню.

— У тебе що — уповільнені рефлексії? Чи тебе так зачарували одаліски в східних гаремах?

Лукас придивився до Рене пильніше.

— Ти справді дурна чи вдаєш дурочку? Рене вмить стала діловою.

— Де твої речі? Оця спортивна торба — і все?

— Є ще цінний вантаж. Застрахований на двісті тисяч доларів.

— Ого! Що ж ти там привіз?

— Глину.

— Вона змішана з алмазами?

— З кров'ю. З давньою, тисячолітньою, і зовсім свіжою, яку я й досі відчуваю на своїх руках.

Рене співчутливо притулилася до нього плечем.

— В тебе була жахлива поїздка? Співчуваю. Коли мені подзвонили з фонду і сказали, щоб я тебе зусріла, мені не дуже хотілося це робити, але тепер...

— Ти що — теж з фонду "Імансипейшн"? — спитав Лукас.

— Я організатор. Виконую різні доручення. Влаштовую, забезпечую, заспокоюю, іноді вдовольняю. Тебе я повинна відвезти до Стенфорда і подбати, щоб усе було о'кей. Ми як — поїдемо одразу чи повечеряємо в Фріско?

— Вечеряти можна й у Стенфорді.

— Тоді, може, чогось вип'ємо на дорогу?

— Я п'ю тільки воду й соки.

— Виходить, ти так само занудливий тип, як і всі вчені? — розчаровано вигукнула Рене. — І тебе ніскільки не приваблює така дівчина, як я?

— Я б цього не сказав, — усміхнувся Лукас. — Колись за мною ганялося чимало дівчаток, але серед них, на жаль, не було жодної схожої на тебе. Але тепер уже пізно.

— Ти одружений?

— У мене є дівчина.

— І вона вродливіша за мене?

— Та ні, вона зовсім не вродлива. Але в неї є інша цнота.

— Яка ж?

— Така дівчина — на все життя.

— Ага. Всі ці ваші дівчата на все життя з їхньою непривабливістю, а я з своєю красою — на одну ніч. Так чи ні?

— Я цього не казав, заспокойся. Давай краще візьмемося до діла. Ходімо я одержу свою глину — і на Стенфорд. Ти маєш уявлення, де я там притулюся?

— Ти не притулишся, а житимеш у котеджі професора Джонса. Чув про такого?

— В котеджі Джонса? Хто це сказав?

— Яка різниця! Фонд "Імансипейшн" арендував котедж для тебе, і ти можеш сидіти в ньому хоч до початку зоряних війн.

Ця дівчина була не такою простою, як могло видаватися.

— Ти віриш у зоряні війни? — глянув їй у вічі Лукас.

— Я вірю в усе на світі, навіть у дияволів рогатих і безрогих, — зареготала Рене. — Коли маєш справу з фондом "Імансипейшн", то треба звикати до найнесподіванішого. Хто б ще, крім нашого фонду, міг перекупити тебе в баскетбольній лізі?

— Ніхто мене не перекупував! — обурено вигукнув Лукас. — І потім: звідки ти

знаєш, що я був баскетболістом?

— Який ти смішний! — зморщила носик Рене. — В Америці баскетболістів знають більше, ніж лауреатів Нобелівської премії. Може, ти ще станеш заперечувати, що звешся Безслідний Лукас?

— Звався! А коли я вже такий загальнознаний, то чому ж ти вийшла мене зустрічати з цим плакатиком, ніби на пікетування Білого дому?

— Хотіла привернути до тебе увагу. І, звичайно ж, підняти власну ціну. Одна справа, коли чоловіки луплять баньки на мої жіночі принади, і зовсім інша, коли починають заздрити, що загнуждала такого славетного спортсмена.

— По-моєму, ще нікому не вдавалося мене загнуждати, — не без самовдоволення зауважив Лукас.

Рене промовчала. Може, тому, що Лукас саме заклопотаний був виловлюванням свого вантажу на рухомій стрічці аеропортівського транспортера.

— І оце повинно мати ціну в двісті тисяч доларів! — вигукнула Рене, побачивши в руках Лукаса незграбний рюкзак.

— Принаймні так вирішив вічно п'яний містер Ор, — засміявся Лукас. — Чи, може, він був п'яний тільки на Сході, а тут ви його знаєте тверезим.

— Він п'яний тільки зовні, а зсередини...

Рене вмовкла, ніби злякавшись своєї надмірної відвертості, і миттю перескочила на інше:

— То ми все-таки вечеряємо разом?

— Тільки в студентській їдальні Стенфорда, — вперто противлячись її чарам, відповів Лукас

— З професорського котеджу — до студентської їдальні? Цього ніхто не зрозуміє.

— Зате зрозумію я сам.

Йому хотілося, набравши в супермаркеті пакетів з їжею і пластикових посудин з пепсі, замуруватися в кімнаті студентського гуртожитку на день, на тиждень, на місяць, нікого не бачити, нічого не чути й не знати, ще й ще раз пережити свою подорож на Схід, перебирати в пам'яті великі надії і ще більші розчарування.

Рене гнала машину як божевільна. Десь уже, мабуть, сполошилися всі поліцейські радары, і щомиті треба ждати за собою погоні.

— Хелло, — мляво погукав до дівчини Лукас, — ти їдиш, як у Єгипті. Може, фонд "Імансипейшн" дав тобі завдання відправити мене на той світ?

— Навпаки: вони хотіли зробити тобі приємність, арендувавши котедж твого вчителя, а я намагаюся якомога швидше довести тебе до Стенфорда, щоб таким чином ще побільшити цю приємність. Окрім того, я все ж сподіваюся, що ми повечеряємо разом.

— В студентській їдальні.

— І питимемо каву з пластикових стаканчиків?

— Саме так.

— Іноді можна піти й на таку жертву.

Рене вигнулася всім тілом до Лукаса і поцілувала його в щок. Машина якусь мить летіла некерована всім смертям навстріч і навздогін.

— Тобі справді треба було б їздити тільки в Єгипті, — обережно відтручуючи Рене, сказав Лукас.

— Ти думаєш, я не була в Єгипті? Я вже двічі об'їхала довкола земної кулі, побувала в таких країнах, що тобі й не снилися. Ти чув, скажімо, про Урунді-Бурунді? А чи зміг би розрізнити Малайзію, Малі і Малаві?

— Ти, мабуть, їздила туди на конкурси краси?

— Чорта пухлого! Я їздила з своїм чоловіком!

— У тебе є чоловік? Ніколи б не подумав. Дівчата з такою зовнішністю не повинні будь-кому належати. Це національна власність. Як, для прикладу, спортивні зірки. Я знаю це з власного досвіду.

— Спробував би ти пробути хоч день жінкою!

— Я вже спробував побути вченим, і щось воно в мене ніяк не виходить.

— Ти хочеш сказати, що сьогодні вчені так само продаються, як і жінки, а то ще й більше?

— Я не це мав на увазі.

— А я — саме це! Мій чоловік теж так званий учений. Доктор Олсон. Права рука доктора Ора, ліва рука доктора Хантера, гордість фонду "Імансипейшн", він продався фондові, я продалася йому, все прекрасно!

— Чим же він тебе купив? Розумом?

— О всемогутній! Невже в Америці ще збереглися такі наївні люди? Про що ти говориш? Який розум? Кому він потрібен? На доктора Олсона і взагалі на всіх цих типів, що звуться цим словом, я не захотіла б і чхнути. Але... Але, по-перше, доктор Олсон унікальний, може, єдиний в Америці body-builder. Не знаєш, що це таке? Він уміє вибудовувати людські тіла з таким самим мистецтвом, як найгеніальніший архітектор окремі споруди, дільниці і цілі міста. Раціони харчування плюс комплекси фізичних вправ — і твоє тіло стає таким, як того хоче доктор Олсон.

— І це він тебе зробив схожою на Рекел Велч?

— Уяви собі. З нікчемного, плаского, як дошка, дівчиська він виліпив жінку, тіло якої дивує навіть сажотрусів.

— Сажотруси це що — остання інстанція в поцінуванні жіночої привабливості?

— О Всевишній! Та просто тому, що сажотрусів уже нічим не здивуєш взагалі. Ти пробував здивувати їх чим-небудь?

— Мені якось не доводилося мати справу з сажотрусами. Хоч, коли згадати, то ріс я аж під он якими димарями цегельні містера Форбса. Ну, гаразд. Тіло — перша відплата? А що друге?

— Друге — те, що слід було назвати першим, бо воно було й буде першим і найпершим: тричі прокляті і тисячу разів благословенні гроші. Фонд не шкодує їх для доктора Олсона, доктор Олсон не шкодує для мене. Але й не це вирішило справу, а те, що доктор Олсон весь час подорожує. Враження таке, що він потрібний водночас у всіх

точках планети. Він метається по світу, як чорний ангел. А я метаюся з ним. Кого б не привабила така можливість?

— Але тепер ти сидиш у Каліфорнії і організовуєш побут такого затертого чоловіка, як я.

— Невеличка пауза між двома черговими мандрівками. Я люблю заповнювати такі паузи чим-небудь цікавим. Здається, мені пощастило. Ти справді цікавий хлопець.

— Коли вже я тобі видаюся таким цікавим, то можна уявити, з якими людьми тобі доводиться мати справу, — зауважив Лукас.

— Тобі мало доктора Ора, щоб переконатися в цьому! — вигукнула Рене з болем. — Ти побув з ним три місяці, а я — п'яту частину свого життя!

— Тобто п'ять років?

— Звідки тобі відомо, що мені — двадцять п'ять?

— Бо мені теж стільки. Але, мабуть, я не такий досвідчений щодо людей. Я вважав, що містер Ор просто п'яний бевзь, а ти стверджуєш, ніби він злий геній усього цього загадкового фонду "Імансипейшн".

— Він спершу валятиметься в тебе біля ніг, а тоді візьме за горло і вже не відпустить!

— Я безслідний, отже — невловимий, — засміявся Лукас.

— Вони вже піймали тебе, оплативши твою мандрівку. Ти думаєш, даремно доктор Ор застрахував оту твою дурну глину на двісті тисяч доларів? При нагоді вони виставлять тобі суму вдсятеро більшу!

— А може, ця глина справді коштує вдсятеро більше? Може, вона безцінна взагалі?

— Не сміши мене. Вони впіймали тебе контрактом, тепер хотіли впіймати ще моїми приладами.

— І доктор Олсон не ревнує?

— Він так ненавидить усіх людей, що взагалі не здатен на інші почуття. Ти не впіймався на мене, але зате впіймалася я, а це ще гірше. Рано чи пізно вони пронюхають і використають мою безпомічність проти тебе.

— Це дивно звучить: безпомічність проти когось.

— Тебе не порятує навіть твоя дівчина, — уперто нахилила голову Рене.

— Ти не знаєш, що в мені живе пристрасть набагато дужча.

— Що ж то за пристрасть?

— Туга за розумом.

— О всемогутній! Які все-таки дурні бувають чоловіки!

2

Котедж професора Джонса мав такий вигляд, ніби його давній господар щойно вийшов звідси. Книжки, обстава, килими, ідеальний порядок на кухні, затишок спальних кімнат другого поверху — все залишилося без змін, тільки над столом, де висів колись портрет Елінор, тепер б. ула велика фотографія професора Джонса, схожого на поета Гете на схилі віку: високе чоло олімпійця, ясний погляд, безстрашно відкриті груди.

Хто замінив портрети — сама Елінор чи, може, ще Пат перед своїм від'їздом із Стенфорда? Але чому б це Пат порядкувала в котеджі та й як вона могла знати, що тут колись опиниться він, Лукас? Лукасові ніяк не вірилося, що він — хоч і тимчасово — став хазяїном цього будинку, який належав до найбільших святощів його ще, власне, зовсім короткого життя. Навіщо йому цілий будинок? Він не професор, щоб провадити тут семінари, збирати товариство він не має наміру, бо потребує тільки самотності для роздумів і для роботи, самотності і навіть забуття. Кімнатки в студентському гуртожитку для нього було б цілком досить. Дешевше для фонду і легше для власного сумління.

Лукас спробував подзвонити містеру Ору. При перельоті через океан той безперервно накачувався віскі, спорожнивши з десятків пляшечок, але в аеропорту Кеннеді, за своїм звичаєм, вмить сублімував із стану цілковитого сп'яніння в стан бадьорої діловитості, заявив, що справи фонду затримують його в Нью-Йорку, допоміг Лукасу пересісти на рейс до Сан-Франціско (літак компанії TWA, безкоштовний бокал шампанського, дорожні капці, індивідуальні навушники, два фільми: "Пірати" і "Дика любов"), дав йому десяток телефонів, по яких його можна було знайти, і розчулено обійняв супутника своєї подорожі за поясницю (до плечей не дістав):

— Я однозначно полюбив тебе за цей час!

Лукас голосно подихав над головою містера Ора, бо відповісти взаємністю не міг, а треба ж було видобути з себе якийсь звук, — так вони й розлучилися. Тепер виявлялося, що містер Ор теж учений і що турботливість його щодо Лукаса не кінчилася в аеропорту імені Кеннеді, а розпросторюється по всьому американському континенту, триває далі і не знати, де її межі.

Відповів лише п'ятий чи шостий з номерів, даних Лукасові доктором Ором. Бадьорий чоловічий голос відгукнувся з східного побережжя:

— Хелло, хі[52] "Імансипе"!

— Я хотів поговорити з містером Ором, — сказав Лукас.

— Доктор Ор однозначно слухає!

— Це ви? Я не впізнав вашого голосу. Тут Лукас.

Містер Ор довго й старанно сміявся на тому кінці проводу.

— Ми однозначно не впізнали один одного. Це — на великі гроші!

— Тим часом я бачу, як ваш фонд не дуже ощадливо витрачає гроші на мою скромну особу. Цей котедж професора Джонса. І ваша чарівна уповноважена.

— Все йде так, як треба! — запевнив Лукаса містер Ор своїм зміненим до невпізнання оптимістичним голосом. — Не треба дивуватися. Сприймай усе, як належне. І в усьому покладайся на фонд "імансипейшн". З синхротроном ще не встиг сконтактуватися? Там теж усе о кей. Працюй спокійно і без поспіху. Я дам Рене додаткові інструкції. Однозначно.

Рене подзвонила незабаром.

— То ми вечеряємо?

— Ти далеко? — з надією поспитав Лукас. — Може, відкладемо на завтра, або що?

— Я не так далеко, щоб бути в тебе вже за десять хвилин. Але ти вже починаєш крутити. Тебе хтось налякав? Може, наш дорогий доктор Ор?

— Ти не так мене зрозуміла, — поволі підбираючи слова, відповів Лукас. — Мене взагалі ніхто не може налякати, окрім...

— Ну, ну! Окрім?

— Окрім мене самого.

— О всемогутній! Тоді я буду в тебе за п'ять хвилин!

Вона все-таки завезла його на вечерю, але не до студентської їдальні з кавою і йогуртом, а до ресторану під евкаліптами, перебудованого з старого водяного млина, і дорога туди була така заплутана, що втрапити до кампусу Лукас ніяк би сам не зміг, а Рене і в гадці не мала його туди відпроваджувати.

Він не дотримався східної мудрості: не підходить ні до чого, що знайдеш на дорозі, і не розв'язуй нічого, що буде зав'язане.

А шкода!

Люди знають соки землі, які напоюють соком зелені трави, і виноградні лози, і молоком груди жінок, а він хотів досягнути загадкову магнітну силу землі, яка дарує життя всім своїм створінням і розум людям — досягнути й заволодіти нею, однак виявився безсилий перед могутніми темними пристрастями, які заповнили його тіло і душу.

І хоч тільки на одну ніч, та все-таки жаль!

— Чоловіки надто багато думають, — сказала, відвозячи Лукаса вранці до університетського кампусу Рене, — о всемогутній, як мені це набридло!

Лукас промовчав. Набридає думати тільки дурням. Рене до них не належала.

На синхротроні справді все було влаштоване, але Лукасові дали тільки три години на тиждень. З дванадцятої до третьої години ночі. Чари фонду "Імансипейшн" тут, як видно, не діяли.

— У нас черга на десять років наперед, — пояснив Лукасові черговий інженер. — Всі хочуть досліджувати. Один багатій дійшов до того, що закупив у нас по кілька годин на тиждень для фотографування процесів, які відбуваються в орхідеях. Він вірить, що в ці квіти переселяються душі вродливих жінок, і хоче відкрити це з допомогою нашого синхротрону! Можете собі уявити подібне безглуздя?

— Щодо мене, то я можу уявити буквально все, — заспокоїв його Лукас. — Бо я пішов ще далі вашого безумного багатія. Він все ж має справу з живою матерією, а я хочу знайти ознаки життя в матерії, що досі вважалася мертвою. І коли мені не вдасться, то почекаю, поки збудовано буде нові синхротрони, можливо, зовсім іншої дії, ніж ваш.

Інженер зітхнув, вислухавши Лукасове визнання, але чоловік він був дисциплінований, тому без подальших розбалакувань заявив про свою готовність допомагати в дослідженнях.

Лукас сам ладен був стати грудочкою глини, на яку линуть з глибин всесвіту потоки космічних часток, проникаючи в її тіло на глибину атомів; розруйовуючи їхні

міцні спокуси і творячи нові, примушуючи мертву досі речовину оживати бодай на мільйонну частку найкоротшої миті, щоб безсило відступити перед її впертою мертвотою, а тоді знов і знов йти на штурм заради можливого проблиску живого життя.

Могутній витвір людського розуму давав можливість спостерігати за цим таємничим діянням, перебуваючи осторонь, бути не учасником (тобто жертвою), а тільки свідком. Бо коли вже казати правду, то вчені не шукають істину, а тільки свідчать про неї.

Тепер ритм і розклад годин Лукасового життя визначався тим короткочасним перебуванням у святая святих стенфордської магічної машини. Один за одним він досліджував привезені з подорожі взірці глин, порівнював одержані на синхротроні знімки, простежував відмінності в структурі, ретельно описував кожен знімок, робив часткові висновки, готував дані, які потребували детальних обчислень на великому університетському комп'ютері (про це ще треба було домовитися з фондом) — і якомога менше контактів з зовнішнім світом, з людьми, зі знайомими, навіть з найближчими.

Власне, його не турбували, бо ніхто не знав, що він у Стенфорді, надто ж — у котеджі покійного Джонса. З Рене — тільки по телефону. Вона погрожувала, що застане його зненацька, але Лукас спокійно повідомляв, що дверей він не відчиняє навіть господу-богу.

— Я приїду з пожежною дружиною! — лякала його Рене.

— Тоді вже краще найми гангстерів, щоб підпалили будинок і спробували мене засмажити живцем, бо що ж робитимуть твої пожежники! — сміявся Лукас.

— Я підстережу, коли ти сидітимеш у тій ученій мишоловці, — маючи на увазі його нічні години на синхротроні, сміялася Рене, — найму велетенський бульдозер і зчищу цей клятий котедж, щоб і сліду не лишилося.

— Не забудь, що за котедж платить фонд "Імансипейшн".

І все ж знайшовся чоловік, якому Лукас вимушений був відчинити двері.

Широкий Діл.

Замкнутися можна від усього на світі, та тільки не від себе самого і не від своїх пристрастей. Лукас не читав газет, не дивився телевізійних передач, не слухав радіо, не ходив у кіно, навіть відвідини студентської їдальні видавалися йому обтяжливими, і він обмежився пакетами з їжею, яких набирав у супермаркеті на два тижні. Машину Лукас взяв у прокатній фірмі Гертца, бо це було дешевше, ніж купувати і утримувати свою власну. Згідно з угодою, яку він уклав з фондом "Імансипейшн" після ленчу з міс Сумітою і містером (а тепер, виходить, ще й доктором!) Ором, фонд мав сплачувати всі видатки Лукаса аж до закінчення його досліджень і перших наукових підсумків (не наслідків, а саме підсумків, бо наслідків могло й не виявитися), тож не слід було зловживати щедрістю цієї таємничої організації, а намагатися бути у всьому скромним і ощадливим.

Та хоч як рідко й неохоче порушував Лукас свою самотність, цього цілком було досить, щоб знати, що діється довкола і в світі, бо він зустрічав знайомих і перекидався з ними словом-другим, його слух вловлював слова і сміх, його око помічало нові лиця,

нові написи, оголошення, афіші, його пам'ять призибувала все, що так чи інакше могло пригодитися, цікавило або дивувало. І коли пам'ять послужливо нагадала Лукасові, що завтра відбудеться зустріч його рідної команди з баскетболістами Канзаського університету, він зрозумів: не всидить у своїй добровільній в'язниці, а буде в спортзалі, і вболіватиме за своїх хлопців, і проштовхається до Широкого Діла, може, й посидить з ним на його улюбленому стільчику і послухає, як він під час тайм-аутів заспокоює гравців, наснажуючи їх своїм спокоєм на нові шаленства.

Тільки опинившись в університетському спортзалі, Лукас збагнув, якої припустився дурниці, порушивши свою самотність. Звичайно ж, його тут усі знали, звідусюди тільки й чулося: "Хелло, Лак!", "Ну, як ти, Лак!", "Давно не бачили тебе, Лак!" Звичайно ж, вийшло так, що йому не довелося проштовхуватися до лави запасних і до стільчика, на якому возсідав Широкий Діл, не довелося просто тому, що Лукаса туди мало не принесли на руках. Звичайно ж, Широкий Діл кинувся йому назустріч і вхопив у свої ведмежі обійми. І у всьому цьому нічого б не було поганого, а надто загрозливого, коли б в останню мить, вже опинившись в обіймах у Широкого Діла, Лукас не побачив Рене.

Вона сиділа на такому самому стільчику, як і в Широкого Діла, поряд з ним (з якої речі?) і мала біля себе ще один стільчик вільний, так ніби приготувала його для Лукаса, точно знаючи, що він має прийти, не може не прийти. Одягнена в білий спортивний костюм, вона була така вродлива, що в Лукаса засмоктало під логкечкою. Ясна річ, була б тут Пат, вона одним словом, самим лиш поглядом розвіяла всі чари цієї красуні, але Пат десь мандрувала за двома чи трьома океанами, а зваба була від Лукаса на відстані простягнутої руки.

— Лак, хлопче! — кричав йому в вухо Діл. — Я радий за тебе. Ти, кажуть, непогано влаштувався?

— Коли провисання між небом і землею вважати добрим влаштуванням, тоді ти маєш слушність.

— Ми повинні з тобою поговорити, Лак!

— Може, для цього я й прийшов?

Але говорити тут ніхто б їм не дав. Кілька вигуків — і все, бо вже треба було починати гру, і Діл упав на свій стільчик.

Рене поляпала по вільному стільчику, запрошуючи Лукаса. Очі її сміялися. Торжествувала, так просто розгадавши його пристрасть? Чи справді володіла безмежним почуттям гумору і вже наперед смакувала з того, що всі глядачі забудуть про те, що відбувається на майданчику, і дивитимуться тільки сюди, але не на Широкого Діла і не на те, як від переживань ходить ходором його широке черево, а на неї, Рене, і на Безслідного Лукаса.

— Хелло, — промимрив Лукас.

— Ти невдоволений, що я опинилася так близько від тебе? — звабливо розхилила вона губи.

— Я б цього не сказав. Але навіщо все це?

— Ти досі не розумієш того, що розумів уже апостол Павло. Він казав: "Ніхто-бо

ніколи тіла свого не зненавидів, а годує і гріє його, тим-то пригорнеться чоловік до жінки своєї і буде у двох одне тіло".

— Звідки ти знаєш, що казав апостол Павло?

— Від свого чоловіка містера Олсона. Здається, я тобі говорила про нього.

— Здається.

— Але містер Олсон далеко, а ти нарешті близько.

— Може, подивимося гру? — обережно запропонував Лукас.

Вона вмовкла і вдала, ніби справді стежить за тим, що відбувається на майданчику, а насправді вміло виставляла для поглядів то своє обличчя, то розкішне волосся, то буйні груди, то стрункі ноги.

Долю гри вирішив м'яч, закинутий стенфордцями в кільце канзасців на останній хвилині, і Широкий Діл сприйняв цю перемогу як наслідок присутності Лукаса.

— Лак, ти завжди приносив мені щастя, приніс і сьогодні! Таку подію слід відзначити. Я поговорю з своїми хлопцями трохи протру і за десять хвилин буду вільний. Куди ми поїдемо?

Лукас зам'явся, його виручила Рене.

— Лукас тепер не їздить нікуди, — пояснила вона, — наш фонд арендував для нього котедж покійного професора Джонса, щоб створити необхідні умови для наукової роботи, і Лукасові подобається там сидіти, замкнувшись і...

— Ти справді отаборився в професорському котеджі, Лак? — вигукнув Діл.

— Та-а, майже, — ніяково потиснув плечима Лукас.

— Діл! — вигукнула Рене, і Лукас тільки подивувався, що вона вже запанібрата з Широким Ділом. — Ми повинні поїхати туди і подивитися, як живе майбутня наукова зірка!

Вона сказала "ми", і Лукасові не було куди відступати. Не міг же він не пустити до себе Широкого Діла! А Рене вслизнула разом з ним, в'юнка, мов ящірка.

Почали з того, що всі опинилися в машині Рене. По дорозі кудись заїздили раз, другий, третій, бо Рене заявила, що до Лукаса з порожніми руками краще й не потикатися, адже в його холодильнику, крім пепсі-коли й томатного соку, не знайдеш нічого. "Звідки вона знає?" — мляво подивувався Лукас. Тоді в машині опинилася ще дівчина — чи то знайома Широкого Діла, чи передбачливо знайдена Рене для рівноваги, а точніше: для контрасту, бо дівчина належала до розповсюдженого в світі племені замучених дієтами істот, яких можна застосовувати в постелі замість дощок під матраци. Ім'я в дівчини теж було відповідне: Хіларі. Чоловічо-жіноче ім'я, яке розшифровуєш тільки тоді, коли побачиш Його власника. Дівчина одразу стала демонструвати свою нестримну сексуальність, буквально приклеївшись до Широкого Діла. Для вияву своїх почуттів вона зовсім не вживала слів, обмежуючись тільки сміхом: "Хі-хі, ха-ха, хо-хо, хе-хе", і Діл одразу прозвав її Хі.

Коли нарешті добралися до котеджа, Рене взялася готувати вечерю з привезених припасів, Хі замкнулася у ванній кімнаті, а Широкий Діл примусив Лукаса показати свої володіння.

— Це випадково і тимчасово, — ніяковів Лукас, — повір, Діл, як мені незручно і соромно... Так і здається, що з'явиться професор Джонс і докірливо похитає головою...

— Вже не з'явиться! — кричав Діл, тупаючи по килимах, по сходах, розглядаючи меблі, стелажі з книжками, бахаючи товстим кулаком по клавішах рояля. — Мертві не воскресають, а живі повинні жити і радуватися!

— Я ще досі не можу спам'ятатися, — сказав йому Лукас, — цей фонд, який організував мою подорож, тепер опікується мною, здається, аж занадто, і все це безкорисливо, з суто філантропічних міркувань, чи що. Чи можливе таке в Америці?

— Хлопче, — заgrimів тренер. — Послухай старого Діла. В Америці трудно знайти когось, хто б за тебе платив. Та коли вже знайшов, то тримайся руками й зубами! Пам'ятаєш, як я тебе забирав з Ньюпорта і ми їздили по шосе 2А в субурб[53] Бостона до мого друга Джуліуса? Ти, мабуть, досі вважаєш, що то була випадкова поїздка, а насправді воно зовсім не так. Джуліус попросив мене, щоб я привіз тебе на вечірку до нього, бо з тобою хотів познайомитися один дуже потрібний чоловік. Кому потрібний? Хіба про це питають в Америці? Ми з тобою поїхали, провели непогано вечір. Здається, той чоловік познайомився з тобою. Ти ще тоді спитав мене, мабуть, саме про нього, але що я міг сказати? Тепер бачу, як я тобі поміг того вечора.

Лукас поклав свою широчезну долоню на кругле плече Діла.

— Стривай, Діл, ти це серйозно? Ти не вигадуєш?

— Навіщо ж мені вигадувати, коли все було саме так!

— І це ти заманив мене в сільця, розставлені фондом "Імансипейшн"?

— Заманив? Лак, про що ти? Після того вечора в тебе все покотилося, як з крутої гори. Ти подорожуєш по світу, ти живеш в професорському особняку, в тебе необмежений кредит цього фонду. Чого тобі ще треба? Коли цей фонд такий, як ця дівчина Рене, то тут можна здохнути від заздрощів!

Лукас гірко усміхнувся.

— Коли ви читаєте в журналах рубрику "Як дешево лагодити старі будинки", то так і знайте, що йдеться про фантастичні суми. Де ти бачив безкорисливих благодійників, Діл? Досі я ще заспокоював себе тим, що все це випадковості, просто збіг щасливих обставин, але тепер бачу, в який зашморг потрапив, і вже відчуваю, як той зашморг затягується довкола моєї шиї. Передчуття небезпеки, враження, що за мною стежать, вже давно переслідують мене. Тепер ти ствердив мої побоювання, і я бачу, що став жертвою якихось невідомих сил.

— Ти перебільшуєш, Лак, — спробував заспокоїти його тренер, — на життя треба дивитися простіше.

— Цей чоловік, який тоді прагнув зі мною познайомитися, знаєш, що він собою являє? Тихий кошмар. Виплодок уже й не пекла, а чогось страшнішого, бо навіть пекло давало надію в своїй протилежності — раю, а від таких, як містер Ор, — ніяких альтернатив. І ось вони заграбастали мене і скоро прийдуть по мою душу.

Рене урвала його похмурі висловлювання, покликавши всіх на вечерю, яку вона спорудила, за студентським звичаєм, на кухні. Салат, смажений канадський бекон,

підігріті курчата по-кентуккійськи, фрукти, джин з тоніком для жінок, віскі й пиво для Діла і, звичайно ж, томатний сік для Лукаса.

— Ти не можеш порушити свого режиму навіть заради такої дівчини, як Рене? — вигукнув Діл.

— Досить того; що вона сама — суцільне порушення всіх існуючих вимірів жіночої зовнішності, — віджартувався Лукас.

— Але в кращий бік, тільки в кращий! — поляпуючи Рене по найделікатніших частинах тіла, бушував Діл, водночас непомітно відсовуючи своїм широким тулубом настирливу Хіларі.

— Лукас занадто заглиблений в духовне, щоб звертати увагу на тілесне, — скромно зауважила Рене.

Скромність личила їй так само, як затурканій монастирській послушниці широчезний оголений меч.

Широкий Діл, давно вже проковтнувши своє віскі, тепер полоскав горло холодним пивом, обсмоктував смачні курячі стегенця, облиті таємничо-знаменитим соусом полковника Снайдерса, він весь відданий був служінню своєму просторому тілу, насолоді біологічним буттям, існуванням, суворо кажучи, животінням, але в його розлоному тілі були вмонтовані антени на всі випадки життя, тому він майже миттєво зреагував на слова Рене.

— Лак — моя гордість! — граючи голосом, заявив Діл. — Лак — це той хлопець, який, може, першим з моїх вихованців вирветься з жорстоких тіснин нашого тіла на безмежні простори людського духу. Хлопче мій, не смійся з старого Діла, коли він скаже тобі сьогодні, що передчуває і вірить, як високо ти зможеш забратися.

— Що вищі двері, то нижче доводиться нахилитися, тобі не здається, Діл? — спокійно мовив Лукас.

— Хоч я маю справу тільки з м'язами, але знаю також, що голова гордо тримається на плечах не так шийними м'язами, як банківським, рахунком! — розкотисто зареготав Діл, і Хіларі тоненьким хіхіканням спробувала підтримати його, хоч Рене й намагалася суворим поглядом своїх великих очей згасити ту підтримку.

Власне, Лукаса все це зовсім не цікавило після того, що сказав йому Широкий Діл про ту їхню поїздку до його університетського товариша Джуліуса. Досі він вважав себе особистістю, незалежним умом, самостійною людиною. А що ж виходить? Він теж тільки жертва гри темних сил. Темних і таємних. І невже — це і є життя? Життя людини другої половини двадцятого століття?

— Послухай, Лак, — промуркотів Діл, — ти не міг би мені сказати, звідки взялася оця Хі, яка хоче протаранити моє нещасне черево? Адже ти єдиний з усіх моїх хлопців, який зміг перебороти владу тіла і вирватися у вільний простір високих розмірковувань. Можеш ти пояснити, звідки беруться отакі Хі?

А звідки беруться Рене? І хто б це міг пояснити не тільки йому, Лукасові, а й усьому світові?

Пізно вночі, коли вже треба було роз'їздитися, Рене припала до Широкого Діла,

зашепотіла йому так виразно, що почув і Лукас:

— Зроби так, щоб я залишилася, Діл! Зроби так!

Діл знетямлено поглянув на неї, тоді на Лукаса.

— Гей, мала! — погмикав він. — По-моєму, тобі самій це зробити набагато простіше.

— Я не зможу, — жалібно сказала Рене (цей тон їй зовсім не личив), — я нічого не зможу. Він мене викине.

Діл не повірив.

— Лак, хлопче! — заgrimів він. — Ти справді ладен викинути таку дівчину?

Лукас мовчав.

— Ти можеш відмовитися від дівчини, для якої єдине, що вона хоче, — це любов? Та ще від такої дівчини?

Лукас мовчав. Рене великодушно прийшла йому на поміч. Погірдливо кривлячи свої різьблені уста, вона сказала:

— В Америці не досить бути тільки вродливою жінкою. Треба вміти ще щось.

Лукас не звернув уваги на ці її слова. Для нього все зосередилося на тому, щоб позбутися Рене, побороти спокусу, зберегти свій пубертет перед Пат, хоч і не абсолютний, але все ж зберегти.

Хіба ми можемо наперед передбачити всі можливі наслідки наших дій, розумних і нерозумних?

Жартівливо (але й цілком всерйоз) наставивши руки, він відгорнув своїх гостей до дверей, не лякався небезпечних дотиків Рене, бурмотів на своє виправдання:

— Пам'ятаєш, Діл, колись ми грали в Сан-Дієго з моряками, а тоді вони повели нас на базу, щоб показати ядерні боеголовки для підводних човнів? Може, ти й забув, а я й досі згадую сіро-голубі ковчеги, в яких везли боеголовки, ковчеги, схожі на священні збитки древнееврейської тори. Досі бачу титановий череп ракети в тому ковчегіві — багатозарядну роздільну боеголовку. Там було передбачено все для безпеки транспортування і збереження (до відповідної хвили, ясна річ): і вологопоглинаючі, і перепускні клапани для врівноваження тиску, і забезпечення від пилу, магнітних полів, статичної електрики, випадкових механічних пошкоджень, і, звичайно ж, від випадкових вмикань семи послідовних запобіжних систем. Здавалося: все передбачено, щоб не сталося випадкового вибуху цього страхітливого пристрою, і можна спокійно стояти навіть поряд з цим пекельним витвором людської злоби. Та все ж ставало лячно від самого усвідомлення того, що ховається в цьому лиснючому від технічного вазеліну досконалому конусі, і хотілося коли й не втекти якомога далі, то хоча б відступити.

— Я нагадую тобі ядерний пристрій? — першою розшифрувала його натяк Рене.

Лукас був суцільна добродушність.

— Річ у тім, що нам гарантують цілковиту безпеку будь-яких ядерних пристроїв, та все-таки краще триматися від них якомога далі. Ти не заперечуєш, Рене?

Вона мовчки креснула по ньому поглядом, і не знати, чого в тому погляді, було більше: розчарування чи ненависті.

Телефонний дзвінок розбудив Лукаса глибокої ночі. Вчора, десь о цій самій порі, він був у синхротроні, мав неусвідомлене бажання лягти разом з кернами азіатської глини під удари загадкових космічних часток, відчувати їхню насагу, їхню живлющу енергію, їхню невловимість і незбагненність.

Лукас глянув на годинник. Третя година ночі. Час його досліджень на синхротроні.

— Хелло, — ще не проспавшись, відгукнувся Лукас, — тут Лукас. Хто це?

— Лак, хлопчику мій! — пролунало з глибини ночі. — Це ти? Як давно я не чула твого голосу!

Він задихнувся, неспроможний мовити бодай слово, бо то був голос його матері! Як міг він після своїх безладних мандрів по Сходу нічого не написати і не сказати матері? І тоді, в Нью-Йорку, піддавшись тихому диктату містера Ора, пересів на літак TWA і мерщій подався до Каліфорнії, так ніби забув про рідну Пенсільванію, про маму Лайз і сестричок Люсі й Енн. Якесь наслання? Бо як же інакше пояснити його недбальство щодо рідних, найдорожчих людей?

— Ма! — закричав він у нічний телефон. — Пробач, ма, я тут закрутився з своїми справами і зовсім забув про все, але я не забув про тебе, ти ж знаєш про це краще за всіх. Ти де тепер? Звідки дзвониш? У нас же ніколи не було телефону!

— Я гостюю в Люсі, — сказала далеким голосом мати, — і дзвоню від неї. Ти ж не забув свою сестру Люсі? Ми не знали...

Розмова урвалася, материн голос пропав у безмежних американських просторах, в лабіринтах автоматичних телефонних станцій компанії Белл, в безмежності електромагнітних коливань простору. Що з того, що він своїми пристроями зміг би знов і знов піймати голос своєї матері, простежити його повільне затухання, та водночас і засвідчуючи його незнищимість? Адже все це тільки примха природничих сил, їхня незбагненна гра, яка навіки залишиться холодною і ворожою для людини. Лукас волів би знов стати маленьким безпомічним хлопчиком, щоб пригорнутися до теплої ласкавої матері, відчувати себе зовсім безсилим і беззахисним перед загрозами світу, почути її заспокійливий голос, з яким неспроможні змагатися ніякі уряди, релігії і вчення... Мамо, мамо, прости свого метушливого, забудькуватого сина, прости його суєтність і марноту і благослови його на подвиг. На подвиг чи на жертву? Цього Лукас не знав.

Він пошукав у своїх записниках номер телефону Люсі, картаючи себе за непростиме недбальство, довго розкручував телефонний диск, додзвонюючись до Пенсільванії, невимовно зрадив, почувши сестрин голос, розхвилювався так, що не міг вимовити й слова.

— Хелло, — обізвалася з того боку проводу Люсі, — хто це?

— Це я, Люсі, — хрипко видихнув у трубку Лукас і повторив: — Це я.

— Лукас? — вона не зраділа, а мовби злякалася. — Ти звідки?

— З Каліфорнії. Я знову тут, у Стенфорді.

— У Стенфорді? — вона ніби не вірила, чи що. — Як ти там опинився? Ти ж мав бути в Єгипті!

— Ах, що той Єгипет, Люсі! Я вже давно звідти... Справа зовсім не в тім... Справа в тім, що мені подзвонила мама, а я...

— Хто тобі подзвонив? — тепер у голосі сестри була вже не стурбованість, не тривога, а відверта паніка. — Про що ти говориш, Лукас?

— Півгодини тому мені подзвонила мама, але пашу розмову перервали... Вона сказала, що гостює в тебе...

— Гостює в мене?

— Так.

— Хто це тобі сказав?

— Мама Лайз.

— Лукас, що ти вигадуєш? Як ти можеш?... — голос їй урвався, і Лукас виразно почув схлипування.

— В чому справа, Люсі? Ти плачеш? — гукнув він. — Схлипування перейшло в ридання, і Лукасові, терзаючись невідомістю, довелося ждати, поки сестра хоч трохи заспокоїться. Це тривало довго, так довго, що телефонна трубка в Лукасовій руці стала ніби свинцевою, та незмірно більший тягар навалився йому на серце, передчуття чогось невідворотного і жахливого.

Нарешті сестра все ж згадала, що Лукас у Каліфорнії ще слухає її, тому вона спробувала трохи втишити свій плач і крізь спазми ридань проштовхнула кілька слів:

— Ти... хіба... не одержав... телеграми?

— Якої? Куди? — закричав одчаєно Лукас, хоч мав би питати: "Про що телеграма?".

— В Єгипет... Ми...

— О цей клятий Єгипет!.. Я вже два місяці в Штатах... Закрутився і ні заїхав, ні подзвонив до вас... На різдво я писав вам з Йорданії... Хіба ви не одержали моїх листівок?

— Телеграма була про маму, — вже зовсім виразно промовила Люсі.

— Про?.. Що з мамою?

— Вона вмерла.

— Люсі, я не почув! Що ти сказала?

— Я сказала, що наша мама вмерла.

Він дивився на телефонну трубку в своїй руці, як на клубок змії.

— Але ж вона щойно дзвонила мені!

— Не знаю.

— Я чув її голос!

— Ми поховали її поряд з батьком у католицькому секторі сузького цвинтаря.

— Але ж я півгодини тому говорив з нею!

— Сподіваюся, що ти прийдеш до нас, коли трохи звільнишся від своєї роботи, — не слухаючи його, сказала Люсі. — Енн мала намір одружитися, в неї гарний хлопець, але тепер одруження довелося відкласти. Кажуть, що треба на цілий рік, але я гадаю, що досить і півроку. Напиши Енн і порадь їй, як бути. Адже ти старший серед нас. Ти мене чуєш, Лукас?

— Я тебе чую, але так само виразно я чув мамин голос, — тихо промовив він.

— Ти, мабуть, перепрацювавсь. Ця твоя подорож і всі ті дослідження... Може б, ти приїхав, поки ще в горах є трохи снігу. Це завжди заспокоює. Бо в Каліфорнії ніякого снігу, там тільки океан та пальми...

— Я далеко від океану, Люсі, і ніяких пальм у мене під вікнами... Я взагалі не помітив досі, що в мене тут під вікнами... Але цей голос... Що ж це було?..

— Тобі треба відпочити, Лукас, — турботливо порадила сестра, — ти не знав перепочинку, щойно зіп'явшись на ноги. То цей м'яч, тепер якась наука... Ти тримав себе і тримав нас. Але ми вже трохи даємо собі раду. Тобі треба розслабитися. Де твоя дівчина? Вона далеко від тебе? Ти мене чуєш, Лукас? Ти ще слухаєш?

Він її слухав, а чув материн голос. Що то було? Наврочення, миттєве виключення його свідомості, сновидіння без сну? Може, він справді вже не витримує того нелюдського напруження, на яке прирік себе, і йому треба розслабитися? Кинути все, взяти квиток, полетіти до Пенсільванії, покласти квіти на мамину могилу... Страшні слова: мамина могила. А він щойно чув мамин голос. Як це могло статися? Чи напруження його розуму вже сягнуло таких меж, що він здатен вловлювати в просторі мовлені колись слова? Які дурниці! Але тоді що це було? Що це було?

4

Рене грала голосом так, що навіть на відстані можна було вгадати, як вона грає ще й очима, устами, обличчям, усім своїм звабливим тілом.

— Ти й далі тримаєшся від мене тільки на телефонній відстані, Лак? — допитувалася вона.

— Ми ж домовилися: я зайнятий, я працюю, а ти не зважаєш.

— Мій обов'язок допомагати тобі. Створювати умови. Це завдання фонду "Імансипейшн".

— От і створюй.

— Але для цього не завадило б бачити тебе хоч зрідка.

— Ти вже бачила.

Вона засміялася.

— Цей Діл справді Широкий. У нього черево, як у троянського коня. Мені вдалося в'їхати в нього до твоєї фортеці, але я ще не встигла вистрибнути, як той клятий кінь викотився звідти. Тепер доведеться шукати нового троянського коня.

— Навряд чи це тобі вдасться. Я пильний і недовірливий.

— А коли я з'явлюся до тебе з пакетом пошти, яку пересилає тобі фонд?

— Пошти? — Лукас вирішив, що то листи від Пат, і вжахнувся, уявивши їхню безпомічність перед безсоромними очима Рене. — Що там — листи? Я повинен мати їх у себе! Чому ти їх затримуєш? Чому мовчала?

— Мені щойно передали пакет, на якому значиться, що я повинна передати його тобі. Так що я нічого не затримую. Ти сам прийдеш чи мені привезти?

Ні їхати до Рене, ні приймати її тут він не хотів. Але ж листи від Пат.

— Гарзд, приїдь, — похмуро сказав він. — Коли тебе ждати?

— Як завжди, за півгодини.

— Чому це "як завжди"? Можна подумати, ніби ми з тобою такі близькі, що зустрічаємося щодня.

Вона пирхнула в трубку:

— Не будь занудою!

В пакеті не було ніяких листів од Пат. Копії сплачених фондом його рахунків (Лукас вжахнувся від сум, які там стояли). Нові кредитні карточки (абсолютно непотрібні при його мізерних потребах). Нарешті лист. З Гуверівського інституту. З тої заклятої студентством башти, що височіє за якийсь кілометр від Лукасового пристанища. Але лист прийшов не прямо, а помандрував до Нью-Йорка, а вже звідти фонд "Імансипейшн" пересилає його адресатові.

"Сер! Ми були щасливі надати Вам змогу працювати в фондах нашого інституту. Тепер ми увалено стежимо за всіма публікаціями, щоб вчасно помітити Ваші друковані праці. Коли Вам потрібні будуть якісь нові матеріали з наших унікальних фондів, ми радо прийдемо Вам на поміч.

З незмінною повагою. Менеджер".

Ці теж стежать. Всі за ним стежать. І у всіх такі самі безсоромні очі, як і в Рене.

5

Він уже став забувати про "Магнолію", а вона не забула про нього і несподівано принесла Лукасові найбільшу радість: переслала один, а тоді й другий, третій, ціла злива листів од Пат, так ніби вона з далеких далечей відчула, як йому непросто, як тяжчає й тяжчає від невідомого тягара вутле суденце його життя, загрожуючи втонути, і щосили намагалася втримати його на плаву. Вона писала йому з Японії, з Китаю, з Індії, з Нової Зеландії і Нової Каледонії, з Австралії і Таїланду. Це було щось фантастичне! Тільки американка і тільки Пат могла так писати!

З Японії:

"Містер Глобтроттер! З цих екзотичних і всуціль зелектронізованих і скомп'ютеризованих островів я нарешті додзвонилася до свого далайламського дому, і мій братик Стів несподівано заявив, що славнозвісний Безслідний Лукас нібито теж вирушив у мандри по Сходу. Тобі не дають спокою лаври британського полковника Лоуренса і нашого Хабіба? А може, ти вирішив замінити Ясіра Арафата? Будь обачливим і обережним, мій хлопче, благаю тебе, а також усіх японських богів, яким молитимусь в синтоїських храмах, поки зароблю грошей для подальшої подорожі. Коли б знала, де тебе знайти, кинулася б через усі континенти, але довкола так багато води, що я розгубилася і не можу вирішити, в який бік треба пливати.

Лак, я цілую тебе і люблю! А також дарую віршик в японському стилі:

Який прекрасний місяць!

Та нема тут

Одної дорогої тіні..."

З Китаю:

"Ти коли-небудь бачив мільярд людей? Це людське безмежжя таке могутнє, що

навіть гори в Китаї не такі, як у всьому світі, — вони тут заокруглені, так ніби й мертва природа піддалася не тільки алегорії сонця, вітрів і вод, але й алегорії людської думки, людських пристрастей і фантазій".

З Індії:

"Я бачила сліди крові Індіри Ганді. О всемогутній, я віддала б усю свою кров на цьому місці і будь-де, тільки б врятувати цю велику жінку! Але що наша кров перед безмежним благородством тих, хто думав не про себе, а про все людство!

Коли я писала тобі з Самарканда, я забула сказати, що Велику Ведмедицю називають там Сім Розбійників. Звідки така назва? Безсилість людини під зорями чи жорстоке життя на землі? Тоді я подумала: які ж ми безсилі під нашим американським небом, що таке неоднакове не тільки над кожним з п'ятдесяти штатів, а й над кожним з нас!"

З Австралії:

"Скрізь у портах стоять американські ескадри. Сіра тупа сталь, як сірий кошмар. Хто це вигадав і навіщо? Може, щоб нас зненавидів увесь світ? Ми збудували дванадцять авіаносців, кожен з яких коштує двадцять мільярдів доларів. За ці гроші можна купити Африку або Латинську Америку. Може, ми пішли на такі фантастичні витрати для оборони своїх берегів? Аби ж то! Всі наші авіаносці і всі флоти — в чужих морях, біля далеких чужих берегів, і жодного — біля американського берега! То що ж ми стережемо і що обороняємо?"

З Нової Зеландії:

"Питоме населення цього казкового острова маорійці вціліли не завдяки англійським колонізаторам, а всупереч їм, але тепер уряд вхопився за їхню самобутність, як за пліт Медузи. Світ задихається від американізму. На всіх континентах у кінотеатрах ідуть майже самі американські фільми з цим кретином Сталоне, який демонструє гігантські м'язи і курячий мозок. Принизливе видовище. Рок-ансамблі співають безглузді американські пісеньки не тільки в Японії, але й у Радянському Союзі. Кінчиться тим, що зненавидять не тільки нашу мову, а й нас самих. Так само, як наші флоти, бази, ракети і наших президентів. Сто шістдесят американських баз і військових об'єктів розкиданих по всьому світу. В самій тільки Європі чверть мільйона американських солдатів. Що ж це за демократія!

Здавалося, ми назавжди покінчили з дикістю середньовіччя, та чи не породжуємо ми нової дикості? Світ стає примітивнішим буквально з кожним днем. Йому нестачає слів, тільки вершечки думок, поверховість, найпростіші потреби, переваги, престиж, диктат і прибутки, прибутки! Політичний плюралізм, яким ми так хвастаємо, — це лише димова завіса, за якою політики приховують свої махінації. Плюралізм у нас хіба що в майновому стані громадян: від жахливої убогості й бездомності до казкових статків. А де ж те багатоманіття, про яке дбав господь, сотворяючи наш грішний світ?

Справді-бо: як усе довкола сотворене? В безлічі різновидів, у неймовірній переплутаності, в абсолютній неоднаковості. Кожна квітка цвіте по-своєму, кожен листок має тільки свою власну форму, кожен птах співає не так, як інші, кожен звір

намагається перекричати собі подібних. А люди? Їхні лиця, колір шкіри і барва очей, голоси і уста, їхні мови. Бог сотворив різні мови, щоб порятувати народи від ідіотизму зоднаковіння й одноманітності, які завжди призводять до загибелі. Америка, ці гігантські щелепи, які перемелють нації і народи, вже давно б загинула в своїй убогій одноманітності, коли б вчасно не схаменулася і не розсипалася на групки, секти, спільноти.

Тоді чому ж нам так кортить заамериканізувати весь світ? Чому хочемо, щоб на всіх континентах люди слухали педерастичні голосочки наших рок-співаків, читали "Любовну машину" Сюзен Жаклін і "Спадкoємця" Рейнолдса і дивилися на потворне громаддя наших авіаносців?".

З Таїланду.

"В Бангкоку, цьому примарливому місті, яке поволі гине від тропічних злив, смогу і людських нечистот і благально простягає до неба золоті руки своїх буддійських храмів, чомусь саме в цьому місті з особливою різкістю висвітився мені весь жах ймовірних атомних бомбардувань.

А один американський письменник виписує ось такі панегірики силі атомного вибуху: "Дивно сколихнулися хребти. Вдарив у п'яти не ґрунт, не рівнина, а сама планета. Гора підскочила і опала. Вершина бризнула струменем каміння, як велетенський дробовик. Гул прокотився по окрузі, по моїх очах, по серцю. Пішов по земній корі, огинаючи планету, пропускаючи крізь себе гори, фундаменти хмарочосів і храмів, новонароджених немовлят і кості зітлілих предків..."

О Америка! Справджуються слова Блейка: "The graves is burst, the spices shed, the linen wrapped up" (Потріскались труни, і ладан засох, і саван геть зотлів).

Яка я щаслива, що знаю тебе, Лак, і які ми, по суті, всі нещасні! Ти ламаєш голову над удосконаленням людського думання. А куди розвивається світова думка? В холодні поля гегелівських абстракцій чи в сирітський світ людської безпомічності К'єркегора?"

Лукас не встигав простежувати шалених перескоків думок Пат, несподіваних її переміщень, вона мовби закликала його не дивуватися нічому, що йде від неї, виробити в собі своєрідний імунітет до несподіванок, якими вона його вражала, та не допомогло ніщо, коли зненацька прийшов величезний лист... з Африки!

Пат писала, мовби пробачаючись:

"Ти пам'ятаєш, як ми познайомились? Я читала в семінарі професора Кастанеди реферат про "Серце п'їтьми" Конрада і "Абсалом, Абсалом" Фолкнера. І ось тепер я подумала: подорожувати довкола світу і не побувати в серці п'їтьми?"

Я полетіла — і прилетіла. "Світло осяяло все довкола мене і проникло в мої думки". Це слова Конрада. Я згадала, як описує він свого Марлоу, від імені якого ведеться розповідь в "Серці п'їтьми" (та й у всіх романах Конрада): "У нього були запалі щоки, жовтий колір обличчя, прямий торс і аскетичний вигляд; сидячи зі зв'шеними руками і вивернутими назовні долонями, він нагадував Ідола".

А мені це нагадує мого ідола — Лукаса з вивернутими баскетбольними долонями і переверненим мі зкомі

Та я далі йду за Конрадовою розповіддю і доходжу до головного героя цієї геніальної повісті містера Куртца, який "був великою людиною, бо незмога була вгадати, як можна його приборкати", і вирішую, що це теж мій непокірний Лукас. Мабуть, і всі поляки непокірні, як сам Конрад і його герої і як ти, мій недосяжний фанатику! І коли Конрад зробив свого містера Куртца представником германської раси, то тільки для того, мені здається, щоб виправдати його суто колоніалістську поведінку. Але його людська позиція йде від польськості Конрада, бо як же інакше витлумачити постскриптом службової записки містера Куртца: "Винищуйте всіх тварюк!" (тобто колонізаторів) і його передсмертні слова про те, що діється в Африці: "Жах! Жах!".

Я зіткнулася з тим жахом буквально за кілька днів по приїзді до великого африканського міста, що лежить на березі океану. Я ще не бачила великих загадкових рік, які течуть через увесь континент, не чула прашепотів Африки, прашумів її мільйоннолітніх лісів, не провалювалася в її прабагна, не злітала в її високе тропічне небо з незнаними нам сузір'ями, а вже перші прочитані мною місцеві газети наповнили мою душу тривогою, сумнівами, непевністю і прокляттями. Проклинали мою державу, землю, де я народилася, звинувачували в тому, що вона повсюди, а найперше тут, на цьому континенті, звідки походить рід людський, підтримує не законні народні уряди, а тільки бандитів, дає їм зброю, посилає інструкторів, надихає на розбій і вбивства.

Кому про це скажеш? Відповідь буде стереотипна: пропаганда! Маючи на увазі пропаганду не нашу, чужу, отже — ворожу.

Але ворожнеча — це ще не підстава для істини!

Не маючи ніяких повноважень, я набралася нахабства і приєдналася до групи іноземних кореспондентів, які збиралися на прес-конференцію в міністерстві закордонних справ тієї країни, де я опинилася. Прес-конференція мала відбутися в старовинному мармуровому палаці, прохолодному навіть у незносній тропічній спеці, кореспонденти наввипередки штурмували широкі сходи, які вели до залу, де мав виступати міністр, а я, не обтяжена обов'язками, йшла вільно й повільно роззиралася довкола, мені хотілося все побачити, все занотувати, все зрозуміти, і ось тут я побачила жінку з дитям. Це була африканка, мовби зроджена з правіків. Не чорна, а якась сіра, геть знищена тілесно, але жива, з маленьким дитям, припнутим шматком тканини до її поперека, вона чи то сиділа, чи напівлежала цілковито знесилена на мармурових плитах просторого вестибюля і дивилася на людей, які бігли кудись, не зауважуючи її, з такою тугою, з таким стражданням і з таким осудом, що мені захотілося кричати. Дитинча визирало з-за спини своєї матері чорними допитливими оченятами, які ще не знали осуду і наповнені були тільки цікавістю.

Я відстала від кореспондентів і пішла до тої африканки.

Вона була мов згусток пітьми. Я показувала їй, щоб вона сіла з дитиною на один з диванів, яких там було повно. Але вона мовчки дивилася на мене і лишалася на кам'яній підлозі. Прив'язане до її поперека дитинча теж спокійно дивилося на мене, і в його очах стояв смуток такої страшної сили, що не мав навіть кольору.

Я спробувала заговорити з жінкою, покликала собі на допомогу тих з місцевих, хто

був там поблизу. Ніхто не міг зрозуміти її мови.

Мова ніби давніша за крокодилів і гіпопотамів, у ній жодного голосного звука, в ній тільки невиразний стогін, і клекіт, і хаос, і немає таких знаків, що змогли б передати її суть і значення. Тільки тут я зрозуміла древніх іудеїв, які заповідали нащадкам уперто перечитувати щодня збитки тори в сподіванні відшукати в одному з них неіснуючу двадцять третю літеру івриту, в якій зашифровано всі таємниці світу.

Може, й ця нещасна жінка вибрела з якихось прасвітів і винесла звідти цю незбагненну мову?

Нарешті з'явився високий молодий африканець, в модному європейському костюмі, з галстуком од Діора, в черевиках з крокодилячої шкіри, здається, особистий перекладач мало не самого президента, знавець мов світу цивілізованого і первісного. Він, здається, щось спитав у тої жінки, і вона стала відповідати, а може, вона нічого й не чула, а говорила своє, — мова з неї видобувалася тяжко, мов здригання, корчі, конвульсії, мова без слів, без надії пробитися до чужої свідомості, — тільки власний біль і власне страждання!

Молодий знавець найтаємничіших мов спробував тлумачити почуте. Жінка прийшла до столиці з глибини континенту. Озброєні головорізи напали на її родове селище. Всіх убили, попалили халупи, порозганяли навіть диких звірів у джунглях. Вона врятувалася завдяки тому, що ходила до лісу за дровами. Не знала, куди йти, але знала: треба втікати, щоб порятувати своє дитя. Скільки йшла — не знає. Місяць? Рік? Пила воду з калюж і з листя диких бананів, харчувалася плодами, комахами, личинками.

Хтось приніс жінці велику скибку білого хліба, але вона не знала, що то таке і що з ним робити.

А я живу в номері, який коштує сто двадцять доларів за добу, і в готельному ресторані мені пропонують на обід телятину, засмажену на решітці, або філе по-бразильськи чи філе мінйон по-беарнськи, — кожне блюдо від тридцяти до сорока доларів!

Згодом мені розповіли, що таких біженців, як та жінка, довкола столиці вже понад два мільйони.

Жах! Жах!

Може, ми з тобою запишемося до "Корпусу миру" і приїдемо сюди годувати вмираючих з голоду африканських дітей? Бо коли вмирають діти, то вмирає, вкорочується, зникає розум на землі. А ти ж хотів його множити!

Але перед тим добре було б висадити в повітря коли не всю нашу зажирілу Америку або нашу просмерділу голлівудськими нужниками Каліфорнію, а хоча б отой готель Hyatt Rgency, де ми з тобою колись були, чи "Принц" в Акапулько, де не були ніколи та, мабуть, і не побудемо.

Чому ми, генії в техніці, стаємо дрібними дияволами в сфері людських почуттів і взаємин і тільки й знаємо, що запаскуджуємо світ підозрами, ворожнечею і ненавистю? Галасуємо про свободу особи, права людини. Всі кричать про права, і ніхто — про

можливості. У всіх є право залізти на Еверест, мати віллу в Беверлі Хіллз, бути членом яхт-клубу в Фріско. Та чи ж усі можуть скористатися з цього права? Захисники прав завбачливо промовчують. Говорить тільки велика література.

Саме тому я віддала свою душу літературі — цьому останньому втечищу свободи і величі людської, а також наївному хлопчиську Лукасові.

Хай бог буде милостивий до твоєї душі, Лак!

А я заглиблююся в серце пітьми, питаючи слідом за Вергілієм: "В землях яких, скажи, водяться квіти, на яких писано імена царів?" (Dic, quibus in terris inscripti nomina regum nascantur flores?)."

Лукас уже забув про те осяяння в нещасті, яке колись вирвало його з стану примітивного добробуту і самовдоволення і ввергло в тривожну сферу шукань. Тепер йому здавалося, ніби першопричиною зламу його життя була Пат, і тут не було перебільшень і емоційних надривів, — тільки незаперечний факт, обумовлений нашою природою. Ми всі зіткані зі снів, почувань, ніжності й відчаю, а не з пісної речовини щоденності.

6

Щоденність незабаром жорстоко нагадала йому про себе.

"Ми крутимось довкола колючого кактуса о п'ятій годині ранку..."

Коли Лукас після чергових своїх нічних намагань з допомогою синхротронних чарівних променів вловити абсолютне ніщо повернувся додому, то застав двері котеджу відчиненими. Вони були ледь відхилені, мовби для того, щоб показати, що хтось тут похазяйнував без господаря, але все ціле, замки не зламані, не помітно ніяких слідів насильного вторгнення. Може, він сам забув замкнути двері? Може, занадто розхвилювали його листи Пат і він втратив контроль над собою, за своїми діями? Адже й ніч на синхротроні сьогодні не схожа була на попередні. Лукас безпричинно нервував, не міг зосередитись, відведений йому на пульті управління столик з терміналом видавався занадто незручним, зображення на екрані дисплея дратувало. Кінчилося тим, що Лукас, всупереч своєму узвичаєнню, покинув свій пульт спостережень і попросив чергового по синхротрону взяти його з собою, коли той обходив своє "господарство". Вони спустилися на три поверхи під землю, і там Лукас крізь ілюмінатор в синіх дверцятах побачив десятиметровий круглий тунель. Вгорі, розцяцьковані, мов американський прапор, синіми й червоними смугами, нависали масивні глиби електромагнітів, які в "космічній" порожнечі штучно створеного вакууму разом з невидимими магнітними лінзами спрямовували й сфокусовували пучки часток антиречовини — позитронів. З швидкістю світла линули вони по замкненому Тунелю накопичувача, народжуючи синхронне випромінювання, яке повинне допомогти Лукасові помітити зміни в структурі глини під дією енергії, ще не знакої людству, — енергії інтелектосфери.

Чи ж упіймає він невловиме?

Зачарований невидимим "витанцьовуванням" часток в 75-метрових нутрошах мудрого синхротрона, Лукас повернувся до свого спостережного пункту, майже

цілковито заспокоївшись, і до кінця визначеного терміну досліджень спокійно нотував дані, але ось тепер ці відчинені двері знов розтривожили його, як і на початку цієї ночі, і він ступив до котеджу незвично розізлений.

Невже знов ця нахабна Рене?

Він ринувся в дім з наміром викинути її геть. Набридло й осточортіло!

В котеджі було темно і тихо, і це трохи притишило Лукасів запал. Може, справді забув зачинити за собою двері? Але запримітив вузьку смужку світла з кухні, і нова хвиля обурення затопила його. Чому вони не можуть дати йому спокою? Заплатили за подорож на Схід, але послали з ним цього сірого суб'єкта містера Ора, і все перепаскудили. Тепер мовби створили тут ідеальні умови для досліджень, але підсунули під бік цю американську Єву — і все пішло шкереберть. Лукасові здавалося, що порятунок прийшов з листами Пат, та ось знову ця світанкова несподіванка, яка ще й не знати, чим кінчиться.

Він щосили штовхнув кухонні двері, влетів до стерильно білого освітленого простору, мало не спіймавши сторчака, і заціпенів.

Ніякої Рене. Ніяких самозванців з фонду "Імансипейшн". Нікого з тих, кого Лукас сподівався б тут застати.

Біля відчиненого холодильника, присівши навпочіпки, видно, в пошуках чогось їстівного, повернувши до Лукаса кістляве обличчя з очима голодного чорта, вигніздювався той самий Хантер, який колись пробував купити його душу для військового відомства США.

— Хантер? — ще не вірячи, сам себе перепитав Лукас. — Як ви сюди потрапили, містер Хантер?

Хантер розправив своє дохлякувате тіло, струснувся, розсунув вузькі губи в хижій усмішці,

— Я ж обіцяв, що знайду вас, — от і знайшов.

— Але... Ви ввірвалися в моє приміщення. Це порушення прав... Замах на приватну власність... Я викличу поліцію.

Хантер подзвенів ключами.

— Дублікат усіх ключів од вілли професора Джонса. Зберігався в фонді "Імансипейшн", який є законним і єдиним орендатором будинку. Вас це вдовольняє?

— Фонд "Імансипейшн"? А яке ви маєте до нього відношення?

— Якнайбезпосередніше. Я його уповноважений.

— Ви?.. Фонду "Імансипейшн"? А тоді, коли ви хотіли затягти мене до Стенфордського інституту досліджень?

— І тоді, і тоді теж.

— Тобто? — Лукас присів на кухонний стільчик.

Збоку, мабуть, справді нагадував конрадівського Марлоу, описаного Пат в її африканському листі: звішені руки, вивернуті назовні долоні, розпачливий вигляд.

Хантер пройшов туди-сюди по кухні.

— Це довга розмова. Може, й передчасна. До того ж я голодний, як половина

азіатського субконтиненту. В такому домі — і ні їсти, ні пити! Як ви тут живете?

— Я тут не для того, щоб їсти.

— Сподіваюся, суворий ригоризм, не для мене? Бо я залюбки з'їв би оце яєчню з беконом, смажену баранячу нирку і свинячі сосиски, корнфлекс і тости з підсоленим маслом і, ясна річ, випив би належну кількість фруктового соку і добрячої кави. Але наш друг містер Лукас бідний, як турецький святий!

— Я ніколи не належав до ваших друзів! — мляво обурився Лукас, якого щодалі більше вражало безглуздя всього, що тут відбувалося.

Хантер вдав, що не почув Лукасових слів. Він далі метався по кухні, зазирає у всі закутки, мабуть, все ж сподіваючись натрапити на щось їстівне, але не знаходив нічого і тільки здивовано розводив руками. Одягнений він цього разу був, здається, трохи вишуканіше, ніж тоді, коли Лукас побачив його вперше. Коричневий твідовий піджак, трохи світліші фланелеві штани, дорогі черевики на товстій підошві, сорочка й галстук з дорогого універмагу, — цілком пристойний вигляд, коли б тільки не отой голодний блиск в очах і захланність в усій дохлякуватій постаті.

— Мене цікавить, що тут робила славнозвісна місіс Олсон! — вигукнув Хантер. — Про що вона думала, прирікаючи вас на голодну смерть! Ви знаєте місіс Олсон?

— Так. Вона зустріла мене, коли я прилетів з Нью-Йорка, і повідомила про те, що фонд арендував цей котедж.

— Гм... Повідомила... Вона повинна була заопікуватися вами... Не відходити від вас ні на крок. Вже хто-хто, а місіс Олсон уміє це робити.

— Я не звик до надмірної опіки.

— Всі так кажуть, доки перед ними не постане місіс Олсон з її... рельєфами. Але тут щось справді... Я мав би застати її в вашій постелі, а натомість — не тільки порожня холодна постіль, але й порожнісінькі холодильники. Що тут діється? Хто мені зможе пояснити? До того ж я такий голодний, що, мабуть, не зрозумію ніяких пояснень.

— Слухайте, — згадав нарешті Лукас не так із співчуття, як з бажання відчепитися від Хантера, — в мене десь є пачка крекерів. Працюючи, я іноді згризаю крекер-другий, і це допомагає зосередитись.

— Крекери? Чого ж ви мовчите? Де вони?

— Здається, в бібліотеці.

— А чимось запити?

— Там у малому холодильнику є пепсі.

— Пепсі, — презирливо бурчав за спиною в Лукаса Хантер, коли вони переходили до бібліотеки, — летіти всю ніч, щоб пити пепсі! Хотів би я побачити цю горезвісну місіс Олсон! Вона примудрилася переспати з половиною Америки, а тут не змогла приголубити одного-єдиного представника молоді науки!

— Місіс Олсон не винна, — спробував захистити Рене Лукас, — вона була дуже уважна і навіть більше. Але я навідріз відмовився від будь-яких її послуг. Я хотів ізолюватися від усього, щоб якомога швидше провести дослідження.

— Все це дурниці, — заявив Хантер, згризаючи крекер, — нічого не можна зробити

швидше, ніж воно може зробитися. Ми живемо в розумно обмеженому світі і повинні підкорятися його ритму. Сонце сходить і заходить в точно визначені години, жінки народжують дітей через дев'ять місяців після запліднення, вода в Ніагарському водоспаді вже мільйони років падає вниз, а не вгору, а каліфорнійські секвойї ростуть не вниз, а вгору. Хто б це спробував змінити? Тільки божевільний. Тоді навіщо ж усі ці розмови про вкорочення часу?

Хантер просто з пляшки побулькав собі в горло холодної пепсі, розірвав паперову обгортку на крекерах, щоб зручніше було хапати їх один за одним і жбурляти в рот, упав у крісло, заплющив очі.

— Ви приїхали, щоб повідомити мені це? — не без насмішкватості в голосі поспитав Лукас. Він не сів у крісло, а тільки сперся на край столу, нависаючи над Хантером досить загрозливо. Хантер спокійно догриз крекери, допив пепсі, потріпотів пальцями, мабуть, щоб пересвідчитися, чи не прилипла до них ще крихта, надув щоки, пшакнув губами.

— Я обіцяв знайти вас, а своїх обіцянок я звик дотримуватися. Прибув я саме вчасно, щоб застерегти вас від необачного кроку. Дослідження на синхротроні ще не закінчені, але наслідки вже дають підстави стверджувати існування досі не відомого різновиду енергії.

— Звідки вам відомо про це? — вигукнув, випробовуючись на весь свій зріст, Лукас.
— Ви що — стежили за мною?

— Тільки розумна цікавість, — заспокійливо помахав рукою Хантер. — Хто платить гроші, може собі дозволити цю невинну втіху. Так? Звичайно ж, так. А фонд платить доволі щедро. Ну, то от. Нам стало відомо також те, що ви вже підготували першу публікацію про своє відкриття і ведете переговори з міжнародним журналом у Римі.

— Ви підслуховуєте мої телефонні розмови! — стиснув кулаки Лукас.

— Знову ж таки — тільки розумна цікавість, а між тим скількох людей вдалося порятувати від нерозважливих учинків завдяки їй. Я міг би прочитати на цю тему справжню лекцію, але я голодніший за всю чорну Африку і проміняв би всі лекції за товстелезний біфштекс зі смаженою картоплею, соковиту форель, салат-асорті і кілька пінт пива.

— Враження таке, ніби фонд прислав вас сюди для того, щоб з'їсти й мене самого з усіма кістками! — відвернувся від нього Лукас. — Мені вже гидко слухати про вашу ненажерливість. Коротше кажучи: чого вам треба?

— Мені? — здивувався Хантер. — А хіба я досі не сказав? Перше: це попоїсти, а друге: застерегти вас від непродуманих вчинків, тобто — від дурниць. Фонд "Імансипейшн" просить вас спокійно вести далі свої дослідження, висловлюючи готовність сплачувати всі видатки можливі й неможливі, потрібні й непотрібні. Єдина умова: не поспішати і не здійснювати ніяких акцій без відома і згоди фонду.

— Це що — ультиматум? Хантер вишкірився.

— Все це занотовано в тій угоді, яку ви підписали, перш ніж вирушити в подорож з доктором Ором.

— Цей ваш так званий доктор Ор, виходить, був просто агент фонду! — вигукнув Лукас. — І ви підсунули його мені...

Хантер наставив на нього кістляву руку.

— Ми весь час говоримо не про те. Найперше — давайте без ворожнечі. Вона зайва і просто смішна. У вас є претензії до фонду? Прекрасно! Але до чого тут я, доктор Хантер, маленький чоловік, рядовий функціонер фонду "Імансіпейшн"? Ви маєте застереження щодо доктора Ора? Можу дати необхідні пояснення. Доктор Ор — надзвичайно цінний, можна сказати, унікальний спеціаліст. Свого часу він був співробітником Марка і Ервіна[54] в Гарварді, і здобути його для нашого фонду було зовсім непросто.

— Ви, мабуть, маєте на увазі когось іншого, а не того тупого джентльмена, з яким я поневірявся на Сході, — зауважив Лукас

— Я маю на увазі те, що маю на увазі, — хижо зареготав Хантер. — Фонд пішов на фантастичні видатки тільки тому, що зіткнувся з фантастичною ідеєю. Довелося посилати в ту безглузду подорож такого цінного фахівця, як доктор Ор, тільки для того, щоб він простежив, що ви там робитимете. Ваша ідея — суцільна маячня, я вже казав колись про це. Маячня то воно маячня, але раптом тут щось приховується? В науці не можна нехтувати нічим. Приклад: швейцарська фірма, яка знайшла засіб проти відторгнення організмом пересаджуваних органів. Якийсь розумний чоловік у тій фірмі зобов'язав усіх її співробітників привозити з відряджень проби ґрунту. І ось один із співробітників, посланий фірмою до Норвегії, привіз звідти трохи землі (можливо, навіть із зони вічної мерзлоти!), і в тій землі знайшли не знані науці грибки, з яких і виготовили згодом ці рятівні для всього людства ліки.

Лукасові стало смішно.

— Отже, фонд вважав, що я на Сході збиратиму бактерії розуму? Але ж я збирав саму глину.

— Доктор Ор одразу переконався, що всі ваші вигадки щодо глини — суцільні дурниці. Але заперечити доцільність подальших досліджень не зміг. Як знати? А коли справді існує різновид енергії, який дасть змогу впливати на людей?

— Впливати на людей? Що ви маєте на увазі?

— Те, що мають на увазі всі уряди світу! Навчитися контролювати поведінку своїх громадян. І над цим уперто працюють найбільші уми.

— Найзлочинніші уми! — з притиском сказав Лукас.

Хантер недбало відмахнувся.

— Це тільки емоції.

— Та ні, твереза оцінка!

— Оцінювати можна так і сяк. Нещодавно я дивився телеміст Москва — Сан-Франціско. Вчені дискутували про мир і все таке інше. Одна радянська вчена заявила, що досягнення біологічної науки вже сьогодні дозволяють виростити цілу популяцію неагресивних людей, які, мовляв, не стануть і слухати про війну. Свята наївність! Адже коли ти добираєшся до людського мозку і видаляєш звідти всі елементи агресивності,

то хіба це не означає того, що хтось інший з таким самим успіхом зможе видаляти з мозку елементи миролюбності, залишаючи елементи агресивності? Сподіваюся, ви іноді переглядаєте "Сайкіетрік ньюс"[55]?

— Не з такими похмурих намірами, як у вас.

— Мої наміри? — Хантер розвеселився не на жарт. — У мене взагалі немає ніяких намірів. Я тільки посередник на великому аукціоні науки. Скажімо, ви читали книжку Хосе Дельгадо "Фізичне управління мозком"[56]?

— Від таких людиноненависницьких речей я зовсім не в захваті.

— Даремно! Хосе Дельгадо в своїй книжці передрікає виникнення "психоцивілізованого суспільства", в якому люди будуть розумніші й щасливіші, бо в них буде краще розвинений мозок завдяки успіхам нейрофізіології і таких прийомів, як стимуляція мозку електрострумом, Дельгадо запропонував вміщувати людині під череп стімосівер — радіодеталь завбільшки з п'ятдесятцентовик, цей стімосівер з допомогою мікропроводів з'єднується з лімбічною системою мозку і по двадцяти каналах може передавати туди радіосигнали, щоб керувати поведінкою людини. Дельгадо випробовував свій винахід навіть на биках, безстрашно виходячи проти них на арену. Його ідеї пробують застосувати для стеження за злочинцями і попередження злочинів Мейер з Пентагону і Швіцгелль з Каліфорнійського лютеранського коледжу, але ці ідеї обмежені, тупикові.

І я особисто не шкодую, що Йельський університет не став затримувати в себе Дельгадо, і той тепер у себе на батьківщині, в Іспанії. Вживлювати стімосівери чи ще там якісь штуковини людям у мозок можна тільки примусово, за судовим вироком, внаслідок злочинних дій. Але в демократичній країні? Хто це дозволить? Окрім того, всі потенціальні супротивники лишаються в зоні недосяжності. Ви не можете впливати на відстані на мозок ворожого пілота або офіцера, який чергує біля атомної кнопки, бо в них під черепом немає стимуляторів Дельгадо. Саме тому за всі ідеї Дельгадо я не дав би й цента. І саме тому в мене з'явилася спокуса купити вашу маячню, бо тут відкриваються грандіозні перспективи! Я перший натрапив на той ваш рефератик, і я сказав: "Ця штуковина — саме для нашого фонду! Коли нам і судилося прославитися, то, може, завдяки божевільній ідеї цього хлопця!"

— Ви вже одержали свої преміальні за це? — не приховуючи зневаги, зиркнув на Хантера Лукас.

— Тобто срібляники? — Хантер відверто втішався над Лукасовою наївністю. — Припустимо, що я справді з породи юд. Але де взяти сьогодні новітнього Христа? Може, хтось мені скаже — серед жерців науки? Я занадто добре знаю наших вчених, щоб так не думати. В світі наукових досліджень вже давно панує закон джунглів. Тут іде жорстока боротьба за одержання субсидій від державних органів і приватних фондів, вчені в гонитві за популярністю (і новими "ін'єкціями") свідомо підтасовують факти, часто чоловік обирає фах дослідника зовсім не тому, що він одержимий жадобою пізнання або горить бажанням рятувати людство, а тільки тому, що ця робота добре оплачується.

Колись Фауст був винятком, парією, прокляттям роду людського. Сьогодні, варто лиш озирнутися, — повсюди фаусти! І свободу людську і так звану академічну готові проміняти на тепленьке місце в Санта-Моніці або в Санта-Барбарі[57] чи Ель-Сегундо, та в сподіванні одержати за це хіба ж такі відшкодування. Перше — це участь у головоломній грі, яка викликається жадобою влади і бажанням виконувати ключову роль в процесі вироблення політики. Твої думки можуть стати відомими самому президентові США, тебе запрошують до Вашингтона, з тобою радяться у вищих сферах, в держдепартаменті, в комітеті начальників штабів, усвідомлення власного могуття, власної унікальності наповнює тебе щодня і щогодини.

— Здається, ми з вами вже мали розмову на цю тему, — нагадав йому Лукас. — Ви вже пробували мене звабити — я не піддався, відтоді мої погляди й наміри не змінилися. Поки й живий, я не забрудню своїх рук участю в злочинних діях проти самої ідеї життя. Невже це так тяжко збагнути!

— Злочинні дії проти!.. А хіба винахідник заліза міг передбачити, що з цього металу стануть виготовляти мечі й стріли? А колесо? Хто міг здогадатися, що саме воно помагатиме перевозити величезні армії для загарбання цілих країн і загони поліції для придушення демонстрацій? Візьмемо вогонь. Ким сьогодні слід вважати Прометея? Найбільшим благодійником, який зігрів людство, чи найстрахотливішим злочинцем, що приніс на землю згубу вибухів, пожеж і загрози всезагального понищення? Наукові ідеї не можуть бути однозначно благородними. Все залежить від того, в чиїх вони руках. І ось тут нарешті ми підійшли до суті справи. Всі ці наші балачки, як я бачу, не варті затяжки сигаретою.

— Я б цього не сказав, — трохи подивовано глянув на Хантера Лукас. — Хіба ми не з'ясували, хто є хто і які погляди в кожного з нас.

— Чорта пухлого ви з'ясували! Я просто відкрив ваші заспані очі на те, що відбувається довкола, але це зовсім не означає, ніби я теж по вуха в усіх отих нечистотах! Я ж вам сказав: я тільки посередник!

— А фонд "Імансипейшн" теж посередник?

— Чому б і ні?

— Посередник між Пентагоном і наукою?

— Хто вам це сказав?

— Але ж ви самі вербували мене для Стенфордського інституту досліджень, де три тисячі куплених мізків силкуються, здається, не над новими моделями дитячих сосок?!

— Я вам вже пояснив, що фонд "Імансипейшн" має там кілька своїх стипендій. Ми маємо стипендії і в Ліверморській лабораторії, і в Гудзонівському інституті, і в корпорації РЕНД, в групі ТЕМПО, в корпорації "Аероспейс".

— Можете далі не пояснювати! Я знаю всі програми цих фабрик військової мислі. Бомби, ракети, промені смерті для ведення зоряних війн. Сімнадцять варіантів ядерного нападу на випадок тотальних війн і одинадцять ймовірних наслідків такого нападу. Посібники для масового вбивства: як його запланувати, як здійснити, як уникнути за нього кари, як виправдатися перед світовою громадською думкою. Або ще

таке: регулювання кількості населення з допомогою атомного забруднення. Яка розкішна термінологія! Досить таке почути, щоб зненавидіти всіх людей, які там працюють і ганьблять саме поняття науки. Хіба то наука? Просто — гарантоване забезпечення війни. ГЗВ. Ви не чули про таку аббревіатуру?

— Ну, ну. — Хантер благодушно мружився від світла настільної лампи. — Здається, ми вже можемо обійтися без цього набридливого пристрою. Надворі ранок, і можна будити чарівну місіс Олсон, щоб запропонувати їй комбінований сніданок-обід. Як у вас щодо апетиту, містер Лукас?

— Я снідаю пізно або взагалі не снідаю.

— Треба їсти, щоб жити. Містер Олсон, чоловік нашої незрівнянної Рене" висловлюється трохи категоричніше: все наше життя — не що інше, як пожирання. Не з'їси ти — з'їдять тебе.

— Містер Ор, згадується мені, казав, що це слова чоловіка одної з його трьох тіток.

— Три тітки містера Ора? — Хантер зареготав. — Звідки ви це взяли?

— Він сам казав. І без кінця наводив мені слова чоловіків цих тіток. Життєві афоризми.

Хантер вхопився за живіт.

— Доктор Ор і три тітки! Та він же круглий сирота!

— Ще він хвалився трьома доньками.

— Трьома... донь..? Помру від сміху. Доктор Ор ніколи не був одружений!

Лукас обурився.

— Тоді навіщо ж він душив мені голову?

— Для містифікації! Доктор Ор великий містифікатор. Все його життя — це суцільний камуфляж. Він, як змія в піску: лежить скручена, злившись з поверхнею, а коли треба — розпростується і вдаряє, мов смертельний зблиск лазера! Геніальний чоловік! І рідкісний, як американський кондор. Кажуть, на волі їх збереглося не більше десятка. Зате в зоопарках — двадцять штук. Фонду "Імансипейшн" можна тільки позаздрити, що він має в своїй золотій клітці такого рідкісного птаха, як доктор Ор.

Лукас без особливого ентузіазму слухав цей химерний панегірик нікчемному чоловічкові, якого він досить добре вивчив за час подорожі.

— А щодо американських фабрик мислі, — несподівано повернувся до перерваної розмови Хантер, — то ви судите про них надто однозначно. У мене — трохи інші відомості про їхню діяльність, і я можу стверджувати, що це надзвичайно гуманні установи.

— Гуманні? Більшого глумлення над цим святим поняттям годі й вигадати!

— Спокійно, містер Лукас, спокійно, — похмикав Хантер. — Що таке справжня гуманність? Це зовсім не той кисленько-солоденький пудинг, який дають маленьким хлопчикам і дівчаткам добрі тьоті з філантропічного товариства. Справжня гуманність — це сила природи, яка пам'ятає про тлінність. Коли ми хочемо вижити, нам треба не забувати про загрозу смерті. Червоні пропонують знищити ядерну зброю? Ми залюбки зробимо це, але тільки тоді, коли винайдемо зброю, сильнішу і ефективнішу за ядерну.

Тому не треба бути "яструбом" з Пентагону, щоб співчутливо ставитися до зусиль хлопців у Ліверморській лабораторії імені Лоуренса.

— Гніздо вбивць! — вигукнув Лукас. — Науковою діяльністю стає убивство і то не окремих людей, а цілих народів. Який занепад науки!

— Ще раз — спокій! Військові розробки — це тільки тонкий зовнішній шар. Як червона глина в тропіках. А далі йде справжній моноліт науки. Що б ви сказали, довідавшись, що група, яка працює над проблемою виявлення ракет у польоті, виробила рекомендації для боротьби з погіршенням і цілковитою втратою зору і для ефективної діагностики інсультів? Людство щохвилини потребує допомоги, хоч і само не знає, якої саме, — і над цим працюють наші вчені. Виявляють проблеми, перш ніж вони стануть очевидними. Прогнозують майбутнє. Герман Кан з Гудзонівського інституту цілком слушно заявив, що сторіночка з таким прогнозом могла б замінити Біблію, Шекспіра, Гете, Данте і Расіна.

— Фонд "Імансипейшн", поза всіма сумнівами, має намір купити цю сторіночку? — Лукас уже відверто глузував з Хантера. Але на того не діяло ніщо.

— Гаразд! — вигукнув Хантер майже весело. — Я дзвоню до місіс Олсон, ми їдемо снідати-обідати, а вже тоді ви матимете від мене всю потрібну інформацію. Не буде заперечень?

— Ви знаєте телефон місіс Олсон?

— Я знаю всі потрібні мені телефони в Північній Америці! — вигукнув Хантер.

— А коли після сніданку мене хилитиме до сну?

— Я вас розбуркаю!

Однак після сніданку, який їм влаштувала Рене в тому самому ресторані-млині, де звабила колись Лукаса, сонливість заволоділа Хантером, який став схожий на удава, що проковтнув занадто велику поживу.

— Я був би не проти пірнути у вашу постіль, Рене, — проплямкав Хантер.

— Ця постіль не для таких дохляків! — презирливо скинула головою Рене.

— Ага, ви надаєте перевагу молодому м'ясу? — тикаючи кістлявим пальцем на Лукаса, зареготав Хантер.

— Це вже моя справа.

Хантер був п'яний чи, може, тільки вдавав сп'янілого до решти, щоб подратувати ще й Рене, як дратував до цього Лукаса.

— Може, ви станете розповідати мені про свою цнотливість і незалежність, місіс Олсон? — нахабно варнякав він. — Але з мене досить уже байочок містера Лукаса про незалежну науку. Ви чули про таке? А коли не чули, то я вам скажу! Незалежна наука — це однаково, що лягати в постіль до жінки з застебнутою ширінкою!

— Я відвезу вас до готелю, і можете лягати там у постіль як вам заманеться, — спокійно сказала Рене. — Номер я замовила ще вчора. Апартамент для вас і для доктора Ора.

— Що — приїздить містер Ор? — здивувався Лукас.

— Для вас це новина? — повернулася до нього зла, як кішка, Рене, — Доктор Ор не

поставив вас до відома? Нічим не можу зарадити. Треба було підтримувати зі мною хоч які-небудь контакти.

— Я не хотів бути жертвою маніпуляцій, — пробурмотів Лукас.

— Ви боялися стати жертвою вродливої жінки? Ну то будете принесені в жертву ось цим покидькам! — метнула Рене гнівний погляд на Хантера, що сонно сунувся до виходу з ресторану.

7

Здається, вони заповзялися зжувати не тільки безцінний Лукасів час, а й усе його життя.

Рене могла подзвонити рано-вранці, вдень, уночі і зумисне байдужим голосом повідомляла:

— Доктор Ор просив бути в нього за годину. Виходило, що Лукас мав сидіти в котеджі, мов

пасажир в аеропорту на своїх валізах, і ждати, поки пролунає радіоголос, щоб бігти до літака. Тільки й того, що "літаком" тут був містер Ор, який сам не летить і тебе не пускає.

Для Каліфорнії містер Ор спробував вирядитися, щодня міняв піджаки від "Рейдома" — коричнево-смугасті, золотисті, сталєво-космічні, — але це не помагало йому позбутися зім'ятості не тільки в обличчі, а й у всій постаті. Лукас пробував уявити, що думає цей чоловік, зазираючи в дзеркало і бачачи там свою засняділу, схожу на замазку фізіономію. Дай такому силу і волю — він перетворить на замазку весь світ!

Лукас не впізнав цього чоловіка. Маска залишилася та сама, віскі і синдром запущання і далі, здавалося, визначали всю суть містера Ора, але як різьблене змінилася його поведінка! На тій вечірці в Джуліуса, де Лукас вперше побачив Ора, це взагалі був не чоловік, а протоплазма, щось геть безвиразне, як кома в "Нью-Йорк таймсі". На ленчі в "Перигорі" — лакей у загадкової міс Суміти. В подорожі на Схід — вередливий і знахабнілий раб. Тепер перед Лукасом був дрібненький тиран, сп'янілий уже не вГд самого віскі, а й від влади над людьми і над їхніми душами, грубий, жорстокий, цинічний.

— Ви все пояснили, доктор Хантер? — недбало відмахнувшись на привітання Лукаса при їхньому першому каліфорнійському побаченні, спитав містер Ор.

— Я не потребую ніяких пояснень, — гордо заявив Лукас. — Єдине, що я просив би — щоб мені не заважали!

— Архімед! — зареготав Хантер. — Доктор Ор, нарешті ми купили собі Архімеда!

— Купили? — обурився Лукас. — Я нікому не продавався!

— А хто підписав угоду з фондом "Імансипейшн"?

— Йшлося про подорож на Схід.

— І?

— І наукову обробку привезених з подорожі матеріалів.

— Як ви вважаєте, скільки вже сотень доларів накрутив лічильник? — запихаючись

сендвічем, знущався над Лукасовою необізнаністю Хантер. — А ще ж оренда котеджа професора Джонса, а додаткові витрати, зв'язані з користуванням університетським комп'ютером.

— Я не просив вас орендувати котедж! Мені досить було кімнати в гуртожиткові!

— І не забувайте про престиж нашого фонду. Ми не якісь там скнари. Котедж орендували на три роки з умовою пролонгації при потребі.

— На три роки? Хто вас просив? Ви хочете, щоб я сидів у вас на прив'язі цілі роки!

— Щоб відробити свою заборгованість фондові, вам доведеться сидіти тут до страшного суду! — знущався далі Хантер, заохочуваний байдужою мовчанкою містера Ора. — А три роки — що таке три роки? Коли група Уолстеттера працювала над проблемою розміщення ракетних баз і концепцією другого ядерного удару, то їй дали стільки часу, скільки було потрібно, і ніхто не квапив, не підганяв не встановлював строків. А це ж був не одноосібний містер Лукас, а ціла група висококваліфікованих вчених, і в їхньому розпорядженні були комп'ютери ІБМ 36 °С, Сігма 7С, ППД 1 °С, Юнівак 1108С, а також унікальний комп'ютер Іллінойського університету.

— Я нічого не розумію, — Лукас переводив погляд з Хантера на містера Ора, він ладен був просити пояснень і в Рене, яка металася по кімнатах, носячи, приносячи, підносячи цим двом так званим докторам все, що вони забажають. — По-моєму, ви, мов той Іуда, обрали гріх непростимий — зловживання довір'ям, а тепер ще й хвалитеся переді мною цим!

— Доктор Хантер, — прошарудів містер Ор, — ви говорите не по суті. Поясніть, за чим ми приїхали. Однозначно.

— Хіба я вам ще не сказав? Але ж я торочив вам про це, щойно переступивши поріг вашого котеджу.

— Ви проникли туди, мов злодій! — гукнув Лукас.

Містер Ор поворушився в кріслі, так ніби йому щось муляло.

— Містер Хантер не мав права цього робити, — пояснив він, — місіс Олсон теж скаржилася на містера Хантера. Ми однозначно зажадаємо від містера Хантера пояснень. А тепер прошу, містер Хантер.

— Про наш приїзд чи про мої дії? — не зрозумів Хантер.

— Мета приїзду. Однозначно.

— Я втомлююсь від балачок, — зітхнув Хантер. — Може б, нам спершу повечеряти? Рене, яка тут, здається, була позбавлена права голосу, не стрималася.

— Доктор Хантер з'їв, мабуть, цілу дюжину хамбургерів. Воппер і подвійний воппер, фішмек, бурген-кінг, чізбургер, пакбургер з гірчицею, з кетчупом, з майонезом[58] — і після всього цього ще вечеря?

Містер Ор не поділяв її обурення.

— Ми не можемо допустити, щоб доктор Хантер однозначно помер од голоду, — благодушно поплямкав він, — прошу вас, місіс Олсон, поклопотатися щодо вечері. А також щось там попити...

Столик біля нього заставлений був пляшками, а йому ще хотілося "попити"!

Далі все потонуло в безладній балаканині, дурному реготі Хантера, багатозначному шавкотінні містера Ора. Кінчалось все співанням "K-K-K-Katy, beautiful Katy", і Рене повезла Лукаса до його котеджу.

— Ти там теж пила якусь гидоту, — сказав їй Лукас, — може, я поведу машину?

— Не важить! Однаково ж назад доведеться їхати мені самій. Адже ти не запросиш мене переночувати?

— Ти вгадала.

— Зберігаєш вірність своїй мільйонерці?

— Може, вірність — єдине, що сьогодні нам лишилося.

— Дурненький! Навіть у Адама перед Євою була Ліліт! — Рене притулилася гарячими вологими устами до його шорсткої щоки, вона забула про машину, про шосе, про небезпеку, власне, Лукас теж не думав про це, тільки злякався, що ця зваблива жінка зараз перехилиться до нього всім своїм палючим тілом, і тоді може статися катастрофа набагато жахливіша за автомобільну.

Він ласкаво відтрутив Рене, поцілував навздогін її волосся.

— У всі часи люди не шкодували зусиль і слів для виправдання зрадливості, — обережно сказав він після того, як делікатно відбив атаку Рене без видимих втрат для себе. Але він не врахував безсилості голосу логіки перед темним покликом пристрасті. Рене відгукнулася на його слова одразу, але зовсім не так, як того хотілося Лукасові.

— Я просила б тебе не грати переді мною фальшивої ролі! — майже зневажливо кинула Рене.

Він обурився:

— Чому фальшивої?

— А тому! Скільки в тебе було дівчат до знайомства з мільйонеркою? Яку систему обліку будемо брати? Кількість штатів Америки чи кількість університетських міст, де сяяв на баскетбольних змаганнях Безслідний Лукас?

— Рене, — сказав Лукас спокійно, — ти що — зовсім безгрішна і тепер, мов пророк, котиш з гори Кармел[59] камені звинувачень на чоловіка з незміцнілою душею?

— Ну, я пропада! — Рене вдарила кулачком по керму. — Мою душу вже давно вийняли з тіла і кинули собакам. І я не знаю, що таке душа. Коли вона в тебе ще незміцніла, то зміцнюй її всіма доступними в Америці способами. Але я знаю, що тіло твоє ідеальне! Воно прекрасне, тепле, наповнене соками землі, промінням космосу і музикою сфер, це той ідеал, якого у всі віки прагнуло людство, а він не давався, виприсав, зникав, розчинявся в безвісті, був невловимий не тільки для простої людини, а навіть для філософів.

Лукас не міг стямитися. Як же це так? Ще півгодини тому ця жінка була для нього тільки звичайна американська секс-бомба, а тепер зненацька вона стає інтелект-бомбою, проголошує істини, привабливіші за її досконале тіло.

Та водночас щось у словах Рене було темне, тяжке, страшне. Пат визволяла Лукаса з його обмеженості, наївності й простоти, а ця хтива самиця, виспівуючи гімни його молодому тілу, затягувала в бездонні прірви пристрасті, обезвладнювала, власне,

знищувала, як людину, як особистість.

Ах, коли б тут була Пат!

У Лукаса не було вибору. Ніхто не міг його порятувати. Тільки він сам.

— Рене, — сказав він, — ти, мабуть, унікальна жінка. Я таких не зустрічав і, будемо сподіватися, не зустріну.

— Можна сказати це й про тебе? — подала голос Рене.

— Ти ведеш машину так, ніби ми в космосі. Але мене це не лякає. Я взагалі нічого на цім світі не боюся. Єдине відчуття, що його я зазнаю щоразу, це — здивування. Та це вже стосується, сказати б, вищих сфер. Ти ж — цілком земна, прекрасна жінка, послана мені на звабу і згубу. Як сказав лорд Керзон: жінкам у постелі ворушитися не дозволено.

— А я ворушуся не тільки в постелі?

— Не можу зрозуміти, що в тебе спільного з цими типами.

— Те, що й у тебе!

— А все ж таки?

— Містер Олсон. Чи ти забув, що я — місіс Олсон? А де чоловік, там і жінка.

— Ти не можеш сказати, чого вони сюди приїхали?

— Може, ти хотів довідатися, чому не приїхав ще й містер Олсон? — Рене говорила різко, майже грубо, від недавньої розчуленості не лишилося ніякого сліду. — Моя тобі порада, Лукас: бійся цих людей!

— Я ж сказав тобі, що не боюся нічого. Я вільний громадянин вільної держави.

— Похвалися ще нашою конституцією і першими десятьма поправками до неї! А потім напишеш про це своїй мільйонерці. Мовляв, уночі, в машині, наодинці з молодого неймовірно сексуальною жінкою я вів патріотичні розмови...

— Ти що — стежиш за моїм листуванням?

— Просто за кошти фонду переправляю тобі любовні послання твоєї мільйонерші з Ньюпорта до Стенфорда. Що вона тобі пише? Ви вже скоро впадете в обійми одне одному?

— Не називай її мільйонеркою. Вона цілком незалежна дівчина.

— Я б теж була незалежною, маючи багатого татуса! Здається, ми приїхали? Ти не запросиш мене до себе?

— Дозволь утриматися від цього.

— Ти ввічливий, як імпотент! Може, відчинити тобі дверцята машини?

Вони розсталися ворогами, але вранці голос Рене в телефонній трубці був ласкавий і теплий.

— Доктор Ор просить тебе бути в нього перед ленчем.

— Просить, але бути? — гірко засміявся Лукас. — Тобто викликає?

— Тобі доведеться звикати, — поспівчувала Рене. — У доктора Ора яскраво виражені манери ката, який звик запрошувати приречених підніматися на ешафот.

— Ну, я зовсім не приречений!

— Я була б рада пересвідчитись у цьому. Заїхати за тобою?

В готельному притулку двох представників фонду "Імансипейшн" нічого не змінилося. Дим від сигар містера Ора, гострий дух спиртного у всіх трьох кімнатах, якась закислість і нудьга, так ніби там ночували не два літні чоловіки, а старі собаки. Кондиціонер тільки перемішував повітря, випльовуючи щось іще мерзенніше, ніж було в апартаменті.

— На вашому місці я повідчиняв би вікна, — сказав Лукас.

— Ви хочете, щоб на нас напали терористи? — жартома насварився на нього Хантер. — Адже вони стежать за нами з першої хвилини нашого прибуття до Каліфорнії. Особливо за доктором Ором.

— Однозначно, — підтвердив Ор.

— І їх так само, як і вас, містер Лукас, найперше цікавить: чого ми сюди приїхали.

— Однозначно, — знову відгукнувся Ор.

Лукас поглянув на Рене — невже вона вже встигла передати "докторам" його вчорашні слова про їхній приїзд? Але Рене відводила очі, вдаючи, що жде повелінь містера Ора і тому всю свою увагу зосереджує тільки на ньому.

— Можу пояснити, — не цікавлячись реагуванням Лукаса на свої слова, розбалакував далі Хантер. Він, мабуть, добряче поснідав, а може, передчував розкішний ленч за рахунок фонду "Імансипейшн", і тому з нього лилося, ніби з крана. — Я б запропонував такий приклад. Графіт в ядерних реакторах. Він відіграє роль регулятора ланцюгової реакції. Пригальмовує її. Так, доктор Ор?

— Однозначно, — підтримав його той.

— Таку роль відіграємо ми з доктором Ором у даному випадку, а фонд "Імансипейшн" — взагалі. Вам ясно, містер Лукас?

— Ще не дуже.

— А між тим усе так просто! Пам'ятаєте, я казав вам, що фонд "Імансипейшн" має своїх стипендіатів навіть у всіх тих наукових закладах, де найвидатніші уми працюють над питаннями національної оборони і безпеки.

— Тобто винаходять нові засоби масового знищення людей і вигадують війни, які можна буде вести! — вигукнув Лукас.

— Терпіння, містер Лукас, терпіння. Я ж нічого не казав про наступальні засоби, а тільки про оборону. Тут є нюанс, який не всі вловлюють.

— Однозначно, — подав голос містер Ор, хоч, здається, він і не слухав Хантера.

— Наш міністр теж називається міністром оборони, а говорить тільки про війну! — не здавався Лукас. — Вся ця термінологія — тільки для маскуванню і обдурювання простих людей.

— Ага, міністр! — зрадів Хантер. — Прекрасно! Ми підходимо до самої суті. Міністр — це вже уряд. Є ще президент, є конгрес. А чи відомо вам, містер Лукас, що конгрес США прийняв свого часу закон, який забороняє використання федеральних коштів на вивчення проблем, пов'язаних з можливістю поразки або капітуляції нашої країни за будь-яких обставин у будь-якій війні? Гроші платять тільки тим, хто думає про перемоги. Тоді хто ж дбатиме про оборону? І ось тут виходять на сцену так звані

неформальні групи, об'єднання, організації. В одному випадку це транснаціональні корпорації, могутні фінансово-промислові імперії, які поволі завоюють світ, незважаючи на кордони, держави, уряди. В іншому — приватні фонди, як наш. В третьому — невеликі спільноти. Людина сьогодні не може лишатися в безликій масі, бо це означає загибель. Для порятунку треба неодмінно приткнутися до якоїсь купи. Ми віримо в фонди. Фонди — це могуття Америки і її спасіння. За ними — майбуття. Уряд — лише знаряддя в руках приватних фондів, які володіють необмеженими можливостями. Люди в урядах не мають ніякого значення. Там є тільки посади, як парики в парламентських спікерів. Парик висить у парламенті цілі століття, і не має значення, яку голову він накриває. Глава держави їде з офіційним візитом за кордон. Його зустрічає почесний караул, йому відводять резиденцію в якій-небудь історичній будівлі, його ведуть на спектакль до оперного театру. І все це не йому, як особистості, а тільки його посаді. То чи не краще відмовитися взагалі від цього параду безликостей і замінити все ось такими фондами, як наш "Імансипейшн"? Навіть комуністи вже пристають до цієї думки. Скажімо, вони проголосили створення "Міжнародного фонду виживання людства".

— Виживання, а не знищення ж! — докинув Лукас.

— А хто каже, що ми прагнемо знищення? Просто ми не хочемо, щоб знищили нас. Все інше нас не обходить.

— Однозначно, — підтримав Хантера Ор.

Рене дратувала Лукаса своєю поведінкою. Вона весь час вешталась по кімнатах, щось ніби прибирала, щось переставляла, шукала собі роботу, аби лиш не брати участі в розмові, не ставати ні на чий бік. Невже вона не чує Хантерових розбазікувань? Але Рене мстиво мовчить, містер Ор вперто вибурмочує свою однозначність, а тим часом цей зажерливий павук Хантер плете й плете з потоків слів липучу павутину, якою хоче обплутати й задушити його, Лукаса. Який він був наївний і нерозважливий, підписавши угоду з фондом "Імансипейшн"? Скажи кому, що підписав, не порадившись з юристами, — засміють усі американські кури й гуси!

— Чому ми зацікавилися саме вами? — спитав Хантер не знати кого і, витримавши паузу, з задоволенням відповів: — Бо ваша ідея видалася нам безнадійною і нездійсненною! Ми витрачаємо щороку 14 мільйонів доларів на стипендії в науково-дослідних організаціях саме для того, щоб загальмувати процеси, які там повинні неминуче відбуватися. Ніхто не повірить, коли я назву теми, які фінансує наш фонд. Скажімо: проблема цін на цеглу й бетон у Радянській Росії, стабілізація людського тіла в воді, соціальні угруповання серед мавп, технічно-практичне спростування давньої мудрості про те, що не можна зробити шовковий гаманець із свинячого вуха.

— І я не повірю, — без особливого ентузіазму буркнув Лукас.

— Наш фонд добровільно взяв на себе роль великого запобіжника у вибуховому механізмі прогресу! — просторікував Хантер. — Колись таку роль вже відіграла інквізиція. Так, так, не посміхайтесь, наш молодий друже. Віра відчула, що знання перемагає, що наука нахабніє, і злякалася за долю світу. Коли світом завоюють ці

неконтрольовані вищим абсолютом шаленці, тоді кінець. Довелося вдатися до крайнього заходу — палити учених на вогнищах, і тільки таким чином відкладено кінець світу на кілька століть.

Лукас не вірив почутому. Він розгублено переводив погляд з одного на другого, але не знаходив ні підтримки, ні розуміння. Містер Ор жував сигару і, здається, западав у звичний для нього стан анабіозу, Рене вигравала очима й губами, вдаючи дурочку. Хантер? Але ж це саме він — таке про інквізицію?

— Тоді хто ж такий Торквемада? — тихо поспитав Лукас.

— Великий санітар історії! Борець проти чуми науки.

— І сенатор Маккарті теж санітар американської історії? І вашому фондові не дають спати його лаври? Ви й мене знайшли тільки для того, щоб застосувати свою "графітну" теорію? Для цього й приїхали сюди?

— Ми приїхали, щоб однозначно притримати тебе, — несподівано розбуркався містер Ор.

— Притримати? Але я нікуди не рвуся!

— Нікуди-це тільки так говорить, — зареготав Хантер. — Насправді ж дурний ентузіазм часто пхає людину наосліп. Потрібна розумна стримуюча сила. Скажімо: ми з доктором Ором замовили на завтра в ресторані грандіозного лобстера. Нетерплячий гурман міг би запитати: а чому не з'їсти лобстера сьогодні? Але в, тому весь смак, що ти маєш силу відкласти задоволення на завтра. Іншому кортить уже сьогодні врятувати від винищення білих ведмедів і панд. Але цей несамовитий екологіст мав би знати, що для цього довелося б знищити всіх людей. Хтось повинен пояснити йому цю альтернативу? І тут приходимо ми з доктором Ором.

— Однозначно, — майже розвеселено подав голос Ор.

Лукас нічого не розумів. Коли пізно вночі Рене відвозила його додому, він погрозився:

— Я втечу від них!

— Вони знайдуть тебе на всьому просторі від Аляски до Вогняної землі. І склюють тебе, як круки.

— Я ж ще не вмер.

— Не турбуйся, — коли треба, вони зроблять тебе мертвим.

— Але чого вони від мене хочуть?

— Може, щоб ти підписав їм якісь зобов'язання.

— Я вже підписав щось, не прочитавши як слід. Мовби справджуючи похмуре пророкування Рене,

чорні ангели фонду "Імансипейшн" налетіли на Лукаса вже наступного ранку, застукавши його зовсім зненацька, порушуючи власне узвичаєння, згідно з яким повинен був з'явитися до них він, а не вони до нього. Приїхали самі, без Рене, одягнені з незвичною ретельністю і крикливою розкішшю, від чого обидва — і Ор, і Хантер видавалися ще зім'ятішими, ніж завжди, і Лукас насилу стримався, щоб не розреготатися.

— Показуйте дім однозначно, — звелів містер Ор.

Лукас водив їх по обох поверхах, відчиняв двері, показував, розказував. Вітальня, бібліотека, кабінет, спальні, портрет професора Джонса, його книжки, його папери.

— Ваші папери? — спитав містер Ор.

Лукас поляпав себе по лобі.

— Все тут. Хто багато пише — мало думає. — Однозначно хвалю, — сказав Ор.

— Жирний суп не парує, — спробував просунутися в розмову й Хантер, але Ор так на нього зиркнув, що той прикусив язик.

— Де ми сядемо? — спитав містер Ор.

— Конче треба сідати? — поцікавився Лукас.

— Однозначно.

— Ну, можна в кабінеті.

— В кабінеті, — як луна, повторив містер Ор. — Ведіть.

Там він перший вгніздився за великим столом, якраз під портретом професора Джонса (чи не для більшого увиразнення своєї нікчемності?), сухо кинув Лукасові:

— Прошу вас сісти отут навпроти.

— Щось сталося? — стривожився Лукас.

— Зараз станеться! — вдоволено заіржав Хантер, з розгону падаючи на диван.

Містер Ор сердито наставив на нього куцопалу долоню.

— Без жартів. Я сьогодні однозначно серйозний, як ніколи. Містер Лукас!

— Я вас слухаю, містер Ор.

— Доктор Ор, однозначно!

"Не діждешся, замазко, щоб я тебе величав ще й доктором!" — мстиво подумав Лукас, а вголос промовив:

— Слухаю, сер.

— Ми прибули сюди з доктором Хантером, щоб однозначно викласти всі вимоги і позиції фонду "Імансипейшн".

— Я уважно слухав усе, що говорилося.

Ор недбало відмахнувся.

— То були однозначні балачки доктора Хантера.

— Мені ображатися? — поцікавився той.

— Можете. Фонд за це не платить. Містер Лукас! Зараз ми повинні детально, чітко, доброзичливо і терпляче з'ясувати все, що однозначно потребує з'ясування.

— Слухаю, сер.

— Досі діяла угода, укладена з вами фондом "Імансипейшн".

— Я вважав, що вона діє й далі.

— Однозначно. Але сьогодні такої угоди вже не досить. Ви на порозі великого відкриття, тому ми однозначно не можемо допустити, щоб це відкриття потрапило до рук ворогів Америки.

— Ворогів Америки?

— Все, що не належить нам, належить червоним однозначно. Все повинно

відповідати національним інтересам. Це один з найсвятіших принципів американської демократії.

Лукас нічого не розумів.

— До чого тут принципи? Я й у гадці не мав замахуватися на американську демократію.

Містер Ор був такий серйозний, що в Лукаса зводило щелепи,

— Ви однозначно ще не зрадили нашим ідеалам, але можете зрадити.

— Зрадити?

— І ми однозначно зобов'язані застерегти.

— Застерегти?

— Фонд "Імансипейшн" пропонує вам угоду, досить вигідну угоду однозначно, згідно з якою власність на ваше майбутнє відкриття переходить у виключну власність фонду.

— Ми купуємо не саму ідею, а й її автора! — зареготав Хантер.

— Ви хочете мене купити? — Лукас ще не вірив, і Хантеру стало ще веселіше від такої святої наївності.

— Рибка належить тому, кому належить річка, — відверто знущаючись над Лукасом, з комічною серйозністю пояснив він. — А ви, містер Лукас, — рибка в американській річці!

— Я вам не рибка! — гукнув Лукас. — Я вільний громадянин у вільній країні!

У містера Ора вистачило глузду промовчати. Він не перепиняв Лукаса. Коли чоловік викричиться, його легше зламати. Не затикав рота й Хантеру, який міг послугувати добрим збудником для дратування Лукаса.

— Недаремно я висловлююсь за позасоматичні способи вирощування ідей, — погмикав Хантер. — Ідея без ученого — як це прекрасно! На жаль, про це можемо тільки мріяти. А тим часом ідеї ховаються в черепах цих дурних упертюхів, як ембріони в материнській утробі; ембріони вже навчилися вирощувати в пробірках, для наукових ідей пробірок ще не вигадали. Тому доводиться мати справу з такими примхливими і досить противними посудинами, як ви, містер Лукас. Ви що — справді не хочете стати мільйонером? Ви такий чесний чи зовсім дурний?

— Ви що — обіцяєте мені гроші? — по черзі повертаючись то до Ора, то до Хантера, здивувався Лукас. — Але це може приваблювати бізнесмена, а я не бізнесмен. Може, владу? Але я не бюрократ, який мріє про неї вдень і вночі. Я не хочу бути народним кумиром, не хочу, щоб про мене писав Девід Холберстем[60] і щоб значки з моїм портретом пришпилювали собі на груди патріотично настроєні дівчата. Я хочу служити істині! Ви чуєте мене? Не щоденним потребам, не продажним політиканам, які привели людство на край прірви, а істині, яка може людство порятувати.

— Всі хочуть врятувати світ, а мали б рятувати самих себе, — зітхнув Хантер.

Містер Ор відкашлявся, покрутив у пальцях незапалену сигару.

— Містер Лукас, — промимрив він, — ми не можемо на вас тиснути, примушувати, погрожувати. Це суперечить нашим демократичним свободам. Але ми однозначно

приватні особи. Нас не посилали на наші посади виборці. Ми не освячені державною недоторканістю і не живемо за рахунок тих, хто платить податки. Ми всього лиш скромні службовці приватного фонду, який об'єднує справжніх патріотів Америки. У нас є свої обов'язки перед фондом "Імансипейшн", але вони є і у вас, містер Лукас, однозначно.

— Ви все-таки мені погрожуєте?

— Я тільки нагадую, що ви вже заборгували фондові понад триста тисяч доларів.

— Триста тисяч! Може, продасте мої джинси і тренувальний м'яч, щоб виручити таку суму?

— Фонд "Імансипейшн" надто поважна організація, щоб однозначно опускатися до дріб'язкових відшкодувань. — Містер Ор явно втомився від незвично тривалого мовлення, великодушно дав дозвіл Хантеру: — Доктор Хантер, розтлумачте.

— З охотою, — потер той долоні. — Для початку ми перекриємо вам кисень, покінчивши з вашим дотеперішнім безтурботним існуванням. Але це ще не все. Ми розчинимо всі земні й небесні брами, і з них посиплються на вас несплачені рахунки. Від авіакомпаній, від транспортних агентств, від фірм обслуговування і консультаційних контор, з універмагів, з готелів, з ресторанів. Вам доведеться мати справу з десятками цих зажерливих інституцій, до того ж не тільки в Америці, а і в Європі, в Африці, в Азії. Ви хоч приблизно уявляєте, що це таке?

Лукас ще не вірив, що все могло так обернутися.

— Ви без кінця посилаєтесь на фонд, — втомлено промовив він. — Але до кого я можу апелювати? Я міг би зустрітися з керівниками цього фонду? Ну, не з найвищими, але хоча б на рівні розпорядників чи я там знаю?

Обличчя містера Ора стало схоже на щось пласке, заплъоване гумками для жування.

— Існує однозначна ієрархія, яку нікому не дозволяється порушувати, — прошарудів він. — В цьому запорука демократизму фонду "Імансипейшн".

— Демократизм? Верхні щаблі завжди вгорі, а нижні — внизу?

— Коли верхні не прагнуть спуститися, тоді все однозначно урівноважується і маємо ідеальну модель.

— Кожен має право вмирати в своїй постелі, — цинічно пояснив Хантер.

— Теж логіка. — Лукасові не хотілося далі говорити з цими людьми. — Сподіваюся, вам вдалося з'ясувати мою позицію?

— Ми даємо вам час однозначно подумати, — підводячись, заявив містер Ор. — Тривалість цього часу визначатимемо теж ми.

На лобстера вони його не запрошували. І взагалі були такі запопадливі, що навіть забули про свої пристрасті. Ор був тверезий і не вимагав бурбона, Хантер жодного разу не згадав, що він голодний, і не пробував нишпорити по холодильниках. Може, справді фонд "Імансипейшн" такий всемогутній, що перед ним дрижать навіть темні душі?

наполегливим, відверто грубим "запрошенням" містера Ора, поїхав на своє нічне сидіння. Був там без радості й звичного піднесення, бо пригнічувала думка про те, що хтось із наукової обслуги платний агент фонду "Імансипейшн", тобто й тут є люди, що взяли на себе, як Іуда, ще один гріх непростимий — доносництво. Творці сміливо проголошують свої істини, нездари й нікчеми доносять або стріляють. Він вивчав структури глини, а чийсь холодні очі вивчали структуру його душі. Він намагався виявити сліди невідомої енергії, а хтось хотів пригасити його власну енергію. Чи допоможе людям надмір розуму в їхніх підступах, ницості й підлотах? І якими грозовими розрядами незнаних енергій можна очистити чіпкі тисячолітні хаші пороків, якими обросли людські душі?

Він шукав особливу форму енергії. Вже вгадуються її просліди, тепер треба тільки знайти в природних структурах ті "антени", що вловлюють цю енергію і передають в глибину речовини. Енергія повинна без будь-яких втрат долати "величезні" відстані, ясна річ, в молекулярних вимірах, щоб досягнути точок, де вона має перероблятися чи то в енергію життя, як у глині, чи в енергію розуму, як у людському мозку.

Як далеко ще йому до кінця досліджень і як уже сполошилися ори і хантери! Вони морочать йому голову шовковими гаманцями з свинячого вуха! Сімнадцять тисяч американських "храмів науки" з маніакальною одержимістю опрацьовують найдосконаліші способи заволодіти світом або знищити його. Грандіозні американці з їхнім пожадливым глобалізмом здаються голими, як Адам і Єва. Сьогодні вчені, які продають свої душі військово-промислому комплексу, принижують людський розум. Це злочин найстрашніший.

Не можна відмовити цим людям у здібностях, часом навіть талановитості, та все це з'їдено цинізмом, жадобою влади, престижу, становища, слави, їм хочеться влади над життям і смертю, над благами і привілеями, на які уряд не скупиться для тих, хто працює над бомбами, ракетами, отрутами, вірусами, променями смерті. Новітня каста генеральських підніжків. А вчені в комбінації з генералами — це страшніше чуми. Америка не знала варварських мечів — їх замінили людиножерські винаходи вчених, звезених сюди з усього світу. Brain train[61]. Попервах це проklamувалося як акт високого благородства. Демократична держава дає притулок великим умам, вимушеним рятуватися втечею від тоталітарних режимів, від фашизму, від Гітлера, Муссоліні, східних деспотів. Великі інтелігенти беззахисні перед фізичним насильством. Один поліцейський може знищити десяток професорів. Що вони можуть протиставити озвірілій силі? їм потрібен захист. А захист може дати тільки уряд, який уміє стримувати поліцейських сержантів і полковників з таємних служб, уряд, який може забезпечити інтелігента накрохмаленою сорочкою для раутів і піжамою для сну, уряд, що обіцяє звільнення від національної обмеженості, родових забобонів і нетерпимості. Ніхто не думав тоді про Brain gain, всі бачили тільки широко розпростерті обійми за океаном — і в тих обіймах опинилися Ейнштейн і Нільс Бор, Фермі й Сціллард, Теллер і навіть Вернер фон Браун. Ейнштейн до самої смерті не міг простити собі за той лист, який він написав президентові Рузвельту, закликаючи його

взятися за виготовлення бомби-А. Вченим тільки здавалося, що їх очолює блискучий Опенгеймер, а насправді ними командував бригадний генерал Леслі Гровс, який замість "ізопоп" казав "ізотроп", зате добре знав, як тримати в шорах усю цю вчену братію. Відтоді вченими в Америці командують генерали гровси і безіменні полковники і за кілька десятиліть виросло ціле покоління самолюбивих гомункулусів, далеких від честі й героїзму, від великого подвижництва і душевної чистоти. Завжди якісь розслаблені, зовні недбалі, незалежні на словах, одягнені то з підкресленою вишуканістю, то з недбальством хіпі, зарозумілі й водночас обмежені, як дрібні торговці, фахівці в своїй галузі, але поспіль посередності в політиці, вони не визнають умовностей, відкидають обов'язок, сміються з ідеалів, хизуються лінивою самозакоханістю і матеріальною незалежністю (те, що душа — продана, не кожен побачить), у них все особливе: жінки, діти, будинки, автомобілі, собаки, шейкери, газонокосарки. Вони не хочуть знати, що все талановите, яскраве, сильне пов'язане завжди з народом і служить народові, а не урядові. Сьогодні ми відчуваємо загрозу не від ворожих армій, як у тому намагаються нас переконати міністри, а від власного уряду, від власної науки і технології, це вже не потенціальні противники, а реальне зло, яке нищить не тільки довколишнє середовище, а й наші надії, наші права, нас самих, призводить до найбільшого пониження розуму в людській історії.

Може, Лукас хотів врятувати розум від пониження? Чи не занадто зухвалий намір? І чи може одна людина з її обмеженими можливостями щось вдіяти проти всемогутніх жорстоких сил, які її обступають.

9

Думка про втечу виникла несподівано для нього самого. Вдосвіта Лукас повертався своїм стареньким "шевроле" з синхротрону і неподалік від котеджу Джонса побачив вільне таксі. Він пригальмував біля нього, перехилився до водія, спокійно спитав:

— Ви могли б одвезти мене до Фріско?

— Коли?

— Хоч зараз. Я тільки візьму децю он в тому котеджі.

— О'кей, містер.

Він набив рюкзак, поклав до кишені кредитні картки і водійські права, трохи завагався з ключами, але згадав, що в Хантера є дублікат, і спокійно сховав їх до кишеньки рюкзака. Таксі вже чекало на нього. Лукас обережно поклав рюкзак на заднє сидіння, всунувся обережно туди сам, зачинив дверця.

— Можемо їхати.

Досвітнє шосе, незвично вільне від машин, давало не тільки почуття простору, а й свободи. На давніх американських картах дороги значилися зеленим кольором. Барва надії. На що міг надіятися Лукас, втікаючи від тих двох зім'ятих чоловіків, які хотіли зім'яти і його самого і все його життя? Велика Америка, а подітися нікуди. Ніхто не жде тебе, нікому ти не потрібний. Поїхати до Пенсільванії, покласти квіти на могили батька й матері, побувати в сестер? Мертві мовчатимуть і не стануть затримувати біля себе, бо ще ж коли були живі, мріяли про великий простір і волю для своїх дітей.

Сестри борюкаються з нестачами, борсаються в дріб'язку щоденності, для них він бажаний гість на короткий час, але не на все життя. Ах, була б тут Пат! З тими заощадженнями, які йому вдалося зробити в "Магнолії", вони протрималися б на плаву якийсь час, а там Пат стала б заробляти в газетах, а він влаштувався б десь тренером. Розробка його ідеї може почекати. Ось під рукою повен рюкзак матеріалів, можливо, безцінних, все це далеке від завершення але воно безмовне — ні вимог, ні претензій.

— Куди вам у Фріско, містер? — почувся голос водія.

Лукас завагався. Їхати в аеропорт і справді летіти до Пенсільванії? Але цей рюкзак з цінними матеріалами. Містер Ор кине́ться слідом і найперше почне шукати його в сестер. Отже, там не сховаєш нічого. Треба десь в іншому місці. Зупинитися в готелі й найняти сейф? Але в Сан-Франціско Лукас знав тільки той готель на Ларкін-стріт, де була їхня перша ніч з Пат. Там дорого і небезпечно. Можна поїхати в Берклі, де він не раз зупинявся з баскетбольною командою в університетському готелику, досить демократичному і безпретензійному, а це саме те, що треба.

— Давайте в Берклі, — сказав він таксистові.

Порт'є пам'ятав Лукаса (незручність слави!) і радісно привітав його.

— Ви без команди, містер Лукас? — здивувався він.

— Як бачите. Я вже забув, як тримати м'яч у руках.

— Хто б у таке повірив, містер Лукас!

Лукас спитав його про сейф для тривалого збереження цінних речей. Порт'є з жалем розвів руками.

— Містер Лукас, наш готель не такого рангу. В нас тільки необхідний мінімум зручностей. Все інше — в багатіїв по той бік затоки.

— Та я знаю, але мої статки не дозволяють мені сунути туди ніс.

— Я спробую щось для вас знайти, містер Лукас. З гарантією і щоб недорого. Так я вас зрозумів?

— Буду безмірно вдячний.

Перше, що впало йому в очі у номері, був телефон. У Лукаса навіть засвербіла долоня, так ніби він уже тримає в ній телефонну трубку, тримає так довго, що долоня спітніла, але він говорить і говорить без кінця, бо на тому кінці проводу — Пат.

Але було ще надто рано, щоб колошкати сімейство Хіганів. Він зозла вдарив кулаком по телефонному столику, сам засміявся власним дуροщам, посмоктав, щоб не боліло вражене ударом місце на руці. Він не мав виходу: треба якось убити зайвий час. Трохи пометавшись у тісній клітці номера, Лукас дістав з кишеньки рюкзака бритву, мило, зубну щітку і відчинив двері до ванни. Справді: збирався дзвонити до Хіганів неголений і з нечищеними зубами! А раптом Пат уже повернулася з Африки?

Він набрався терпіння спуститися в кафе і випити кави з тостами. Порт'є дав йому записану на готельному бланку адресу, де можна було арендувати сейф, Лукас подякував і, не чекаючи ліфта, пострибав на свій третій поверх.

Скільки він дзвонив! Ніколи не попадав на містера Хігана. Мабуть, вічно заклопотаний запасними частинами до автомобілів чи до танків — це вже йому краще

знати. Його телефонним знайомим незмінно був брат Патриції Стів.

— Хелло, Стів, — сказав Лукас, — як ти там?

— Це ти, Безслідний? — упізнав його хлопець. — Звідки добиваєшся?

— Та так, з різних штатів Америки, — пожартував Лукас. — Що там у вас втішного?

— Нудьга, — зітхнув Стів, — як у пустелі Калахарі.

— А ти звідки знаєш про цю пустелю?

— Сестричка дзвонила з Габороне.

— Що це таке?

— Вона каже: столиця якоїсь Ботсвани, що лежить у пустелі Калахарі. Вихвалялася, що тримала повну жменю якихось зелених алмазів. Але алмази — це теж нудьга.

— І що — Пат досі там?

— Та ні, вона дзвонила вже з Найробі. Найробі Лукас знав. Столиця Кенії. Звідти повинні бути прямі рейси літаків до Штатів.

— Як вона там, — щосили намагаючись вдавати байдужість, поцікавився Лукас, — коли збирається додому?

— Вона сказала, що прилетіла б хоч завтра, але в Найробі вона зустрілася з нашою мамою Беренікс, яка прибула туди на якесь чергове міжнародне збіговисько ошалілих від неробства багатих жінок, і тепер вони прилетять разом. Ти мене чуєш, Безслідний!

— Я тебе чую добре, але коли вони прилетять? Коли?

— Чи я знаю? Може, за тиждень, а може, й за місяць. Ти не знаєш нашої мами Беренікс! Їй може примандюритися вбити слона або лева коло гори Кіліманджаро і вона сидітиме там, поки справді не вб'є того слона чи лева.

"Краще б вона вже вбила мене", — подумав Лукас.

— Знаєш що, Стів, — сказав він, — я тут поблизу. Коли я дам тобі свій телефон, ти подзвониш мені про Пат?

— Та вона сама тобі подзвонить, щойно опиниться в Фріско!

— Одне слово, ми з тобою домовились, — диктуючи йому номер телефону, сказав Лукас.

— Бувай, Безслідний! Не забувай стукати по м'ячику!

— Не забуваю. Бо коли не стукаєш ти, стукають по тобі.

— Ти це здорово! — зареготав Стів. — Це треба запам'ятати!

Тоді Лукас спробував розшукати міс Суміту. З усього судячи, вона мала б належати до вищих щаблів ієрархії фонду "Імансипейшн", ніж ці два фальшиві доктори. Він ще пам'ятав її мудру загадковість і чомусь хотів думати, що міс Суміта виявить до нього доброзичливість. Телефонів Лукас міг легко запам'ятати хоч тисячі, йому не треба було зазирати до записників, щоб згадати не тільки американський номер міс Суміти, але й австралійський. Американський номер не відповідав. Може, ще рано? Подзвонити по обіді? Не спробувавши вирахувати, котра година зараз у Австралії, Лукас набрав австралійський номер. Відповів жіночий голос. Щось ніби пташине. Японка?

— Міс Суміта?

— Це її асистентка. Хто питає?

Лукас назвав себе.

— Подзвоніть завтра, — сказала асистентка, — вона повинна прилетіти. Я передам їй.

Отже, міс Суміта справді існує і перебуває в просторах між Америкою і Австралією. Пат — між Африкою і Америкою. А він сидить тут, і йому від цього не легше, а навпаки.

Він з'їздив до міста, прилаштував свої наукові матеріали, щоб забезпечитись від будь-яких несподіванок, увечері поговорив по телефону з сестрою Люсі, пообіцявши неодмінно заскочити до них на день-другий, от тільки трохи впорається з своєю роботою. Тоді вивісив на тім боці дверей табличку "Прошу не турбувати!" і вирішив виспатися вперше за багато днів.

Але спав він не більше години, а тоді прокинувся і не знав, куди себе подіти. Ера наївності й святого незнання закінчилася. Його наукова ідея, що вчора ще здавалася чистою, благородною, вільною від брудних рук насильників, сьогодні була затоптана в бруд і лежала там, здригаючись, конаючи і ждучи, що її куплять, мов продажну дівку. Як він міг бути таким необачним? Ну, припустимо, не знав, хто такий містер Ор? Не знав також, що вони з Хантером — з тої самої шайки. Та коли Хантер сказав, що Ор, перш ніж перейти до фонду "Імансипейшн", був співробітником Марка і Ервіна, він, Лукас, повинен був одразу втікати від цих людей, як від чуми! А він сидів і ждав, поки вони обплутають його своєю павутиною. Доктор Хантер, доктор Ор — сміх і регіт! Типові наглядачі з федеральної в'язниці. Хантер навіть остерігається хвалитися своїм послужним списком. Мабуть, ще ганебніший, ніж у Ора. А цей? Співробітник Марка й Ервіна! Лукас читав їхню каннібальську книжечку "Насильство й мозок"[62], в якій вони пропонували для боротьби з агресивністю і політичним бунтарством руйнувати в людей електрострумом частину таламуса або мигдалеподібного тіла. Мовляв, це набагато дешевше, ніж кидати непокірливих до в'язниці, бо видатки на утримання одного в'язня протягом року дорівнюють платі за навчання і матеріальним витратам на одного випускника Гарвардського університету.

Марк і Ервін були не самотніми апостолами геноциду. Через шість років після виходу їхньої книжечки біофізик з Піттсбурзького університету Р. А. Макконен звернувся з спеціальним посланням до вчених, в якому заявив, що від 10 до 30 процентів населення Сполучених Штатів не володіє достатніми генетичними здібностями, щоб самрокупити себе, отже, є тягарем для суспільства.

Йому вторили Артур Р. Дженсен, професор загальної психології університету в Берклі, де тепер ховався Лукас:

"Чорні діти не піддаються навчання і спроможні досягати лише дуже обмеженого рівня розумового розвитку".

Уільям Шоклі, фізик з Стенфорда, звідки Лукас щойно втік: "Мозок білих і чорних має різні схеми побудови".

Луїс Джоліон Уест з Каліфорнійського університету, товстяк Уест, який прославився тим, що дав слонові в оклахомському зоопарку занадто велику дозу ЛСД, хотів створити центр для біологічного контролю над поведінкою людей. (До речі, одним

з активістів боротьби проти цього центру став центровий баскетбольної команди Каліфорнійського університету Вілл Уолтон).

Професор психології Мічіганського університету Джеймс Макконел: "Ми повинні перебудувати наше суспільство так, щоб з самого дня народження нас учили бажати тільки того, чого хоче від нас суспільство. Тобто ми вже маємо технічну можливість зробити це. Ніхто не є господарем своєї особи..."

Хосе Дельгадо вже запропонував такі технічні засоби. Модифікація поведінки, селекція за рівнем психічного розвитку.

Чи ж залишимося ми людьми за таких умов? І чи дозволять нам таку розкіш "доктори" ори і хантери? Вони ще з часом можуть претендувати на роль таких собі благодійників нації. Хіба не присуджено в 1974 році Нобелівську премію Конраду Лоренцу за створення науки про поведінку звірів, хоч той самий Лоренц в часи Гітлера висунув теорію про необхідність очищення "третього рейху" від неповноцінного генофонду!

Лукас ішов до свого відкриття через тяжке знання гірких і ганебних фактів. І перше, в чому запрягнув сам собі: ніколи не дозволити зганьбитися!

Ніколи!

Міс Суміту він так і не знайшов. Нью-йоркський телефон не відповідав, асистентка в Австралії ввічливо, але твердо сказала, що міс Суміта з Америки не прибула і найближчим часом не прибуде.

Лукас зрозумів, що японка уникає розмови з ним і взагалі будь-яких контактів. Що ж — може, це й краще.

10

Його довго ніхто не турбував. Тиждень, два? Лукас втратив лік дням. Стів, мабуть, забув про його існування, а більше ніхто не знав, де він і що з ним. Може, його шукають? Мабуть, що так. Хай пошукають!

Телефон задзвонив пізно вночі, Лукас спав чи й не спав, але не міг прочуматися, не вірив тому, що діється.

Ледь хрипкуватий, такий знайомий, єдиний на світі, дорогою голос.

— Лак, хлопче, я вже тут!

— Пат? — ще не вірив він, хоч і хотів вірити. — Пат! Це ти? Де ти?

Вона засміялася.

— Та де ж? Тут!

— В Америці? Пат! Де ти, Пат?

— Я вдома.

— У Фріско? Ну, чому ж ти мовчиш? Пат!

— Ти хочеш мене бачити? — спитала вона. — Ну! Про що ти, Пат?

— Міг би приїхати до Балтімора?

— Балтімор? Як ти там опинилася, Пат? Що це за дивний рейс?

— Міг би приїхати? — вперто повторила Пат.

— Про що мова, Пат! Я вже лечу! Де тебе шукати? Коли?

— Що сьогодні — понеділок? В середу на малому пірсі. Яхта "Магнолія". Я буду на яхті.

Він нічого не розумів. Якась яхта. І така назва.

— Пат, я звичайно ж буду! — закричав він у телефон. — Але чому "Магнолія"? І звідки в тебе яхта?

Зв'язок урвався, і Лукас уже нічим не міг зарадити. До ранку він ждав, може, Пат подзвонить ще раз, але так і не діждався. Тоді він гарячково став видзвонювати, замовляючи собі квиток на літак (прямого рейсу не було, треба було вибирати, де найкраще робити пересадки), безпорадно озирався по номеру, не знаючи, що брати з собою в дорогу (майка й труси, туалетне приладдя в торбу і кредитні карточки до кишені — що може бути простішого), забув поснідати, може, й не обідав би, але його повернув до тям дзвінок від Стіва.

— Дзвонила тобі моя сестричка?

— Я нічого не зрозумів.

— А вона завжди така! Я спитав її про маму Беренікс, то вона пирхнула, як дика кішка, і кинула трубку. Де вона — хоч сказала?

— В Балтіморі.

— Поїдеш туди? Може, візьмеш мене?

Лукас завагався. Навіть доброзичливий свідок буде все ж зайвий.

— Знаєш що? — сказав він. — Я обіцяю привезти Пат додому, як тільки знайду її там. Можеш бути певний.

— Сnilась вона мені! Тут за нею хіба оці будди плакали б, так вони всі дерев'яні. Можете гуляти! Стукай по м'ячику!

Стів улучив у саме яблучко. В літаку, на висоті тридцять тисяч фунтів над землею, Лукас був у такій ейфорії, що справді міг би скакати з оранжевим м'ячем в проходах між кріслами. Колись вони поверталися додому після вдалої гри з командою Канзаського університету і в приступі схожій піднесеності затіяли перекидання м'яча в літакові. Скандал був страшенний. Авіакомпанія TWA виставила університетській лізі величезний штраф, і адвокатам довелося добряче потрудитися, щоб владнати справу.

Пат не призначила години зустрічі. Сказала: "в середу", а коли саме? Лукас дико нервував, що не може потрапити до Балтімора зранку, ще до схід сонця, щоб не Пат його чекала, а він її десь там на березі Чесапікської затоки, серед кораблів, чайок і тихого плюскоту хвиль. Але розклад рейсів виявився такий невдалий, що Лукас прилетів до Балтімора тільки в другій половині дня, тоді довго добирався до порту, ніяк не міг знайти потрібний пірс. Він чомусь сподівався, що "Магнолія" стоїть десь біля причалу в гордій самотині, а там виявилася така сила-силенна яхт і яхточок, що в Лукаса потемніло в очах. Може, Пат просто хотіла пожартувати, покликавши його сюди? Де тут шукати якусь "Магнолію" чи "Орхідею"? Всі яхти, аж до найменшої, мали назви, і все то були або жіночі імена, або назви квіток, чоловічого майже нічого, все це тулилося з обох боків вузького бетонного пірса, гойдалося віддаля на хвилях, припливало, готувалося до відплиття, сонно мружилось до весняного сонця.

"Магнолію" він знайшов зовсім несподівано. Дійшов уже мало не до кінця пірса, до вільної води, суденець там було менше, квіткових назв — жодної, ще далі височіло біле велике судно, до якого можна й не йти, бо він же шукає яхту, а цей двощогловик вже іншого класу, такий собі невеличкий дизель-електрохід, міні-лайнер, забавка для якого-небудь нувориша.

Судно стояло кормою до Лукаса, і він не міг прочитати назви. На всяк випадок пройшовши ще трохи вперед, Лукас кинув погляд на ніс білого двощогловика і не повірив власним очам. По білому борту шикувалися округлі сині літери, які складали слово: "Магнолія".

Йому здалося, що "Магнолія" вже відходить від причалу. Її струнке біле тіло нетерпляче здригається від могутнього двигіння дизелів, не видно міцних сизалевих канатів, зачеплених за кнекти, щоб стримувати норовисту яхту, немає людей довкола, бо всі вже там, на борту, вже відвернулися від берега, втратили до нього будь-яку цікавість.

Лукас побіг. Він ще не зовсім втратив свою давню спортивну форму і зуміє наздогнати цю, зрештою, таку неповоротку, порівняно з його безслідністю, посудину. Він промчав ті кілька десятків ярдів, що відділяли його від "Магнолії", може, навіть з якимсь національним рекордом, але то був смішний і даремний біг.

Яхта справді здригалася від роботи захованих у ній дизелів, але стояла ще міцно причалена до стінки, оббитий начищеною міддю коротенький трап вів з пірса просто до дверей верхнього салону, де непорушно, мов бронзовий ідол, стояв опецькуватий чоловік з коротенькою люлечкою в зубах. Капітан? Боцман? Власник судна? Лукас не мав часу на розглядини.

— Мене тут має ждати міс Хіган, — ще не віддихавшись, сказав він. — Патриція Хіган. Вона тут? Де вона?

Опецькуватий мовчки показав великим пальцем правої руки собі за спину і стовбичив собі далі, бронзовіючи ще дужче.

Лукас кинувся туди, куди вказав йому прокурений палець. Круті сходи вели вниз. Він майже скотився по них, мало не впіймавши сторчка. Втонув обома ногами в товстому килимі, і цим врятувався од падіння. Коридор був короткий. З обох боків каюти. Чотири чи шість, байдуже. Панелі, двері кают — з дорогого дерева, бронзові ручки, бронзові світильники на стінах, цей килим, ніби з арабської казки, — Пат вирішила погратися в багатство? Може, справді привезла з Африки жменю якихось там зелених алмазів?

— Па-ат! — гукнув Лукас на всю горлянку. — Ти тут? Де ти, Пат? Це я — Лукас. Що ж ти, Пат?

Яхта була ідеально радіофікована. Вміло вмонтовані посилювачі звуку розносили голос по всіх закутках. Ясна річ, не Лукасів голос: адже він пролунав не перед мікрофоном. Зате голос Пат вознісся над ним, як небесне звістування.

— Лак, хлопчику, ти вже тут? Нарешті. Де ти, Ла-ак?

Він штовхнув одні двері, другі. Позамикано. А голос не знати й звідки. Лукас

вдарився на той бік коридора, перші двері відскочили під натиском його твердого плеча, він заляк на порозі — одна нога ще в коридорі, друга вже в каюті. Що він побачив? І де це він?

В каюті біля столика, під великим ілюмінатором, затіненим зеленою пластиковою шторкою, вся в примарливо-зелених тінях і переблисках, ніби хижа русалка, яка ось зараз кинеться на тебе і потягне на морське дно, сиділа Рене, місіс Олсон, чи як там вона звалася, до всіх дияволів!

— Рене-е? — не повірив Лукас. — Ти що тут робиш? Як ти сюди потрапила?

— Лак, хлопчику, — голосом Пат (і навіть з її насмішкуватістю!) промовила Рене. — Це ти? Чого ж ти там стоїш? Лак! Будь сміливішим!

Вони його морочили, а він піддався! І той материн голос після її смерті, і голос Пат — все для його зваби і згуби, а він довірливо пішов у розставлені пастки. Можна зрозуміти тих покидьків — Ора і Хантера, — платячи за власну нікчемність, вони готові запаскудити весь світ. Але ж ця — молода, вродлива, недурна жінка, чому вона з ними? І де межі їхньої підлості?

— Повія! — зціпивши зуби, тихо сказав Лукас. — Паскудна, смердюча повія!

Він рвонувся з каюти, далі від цієї підлої самиці, хотів хряпнути за собою дверима, але це йому не вдалося, бо за дверима під його ногами розверзлася прірва і він шугонув у неї мало не на океанське дно.

11

На тих, хто вбрідає в ту саму ріку, течуть щоразу нові води. Слова його улюбленого Геракліта справджувалися майже буквально. Ніщо не повторюється. Вже не було того неземного блаженства, якого він зазнав колись, опинившись після зіткнення з Чорним Чемом на грані між життям і смертю. Був не в блакитному багатовимірному просторі з переходом, у безмежну небесну сферу, а в тісному сповитку з міцного й слизького, як гаддя, реміняччя. І говорити міг не з хмарами і скупченнями енергії, а хіба що з своїм нещастям і безвихіддю.

Свідомість повернулася до нього враз, так само, як і зникла. Коли він втратив свідомість? Учора, тиждень тому, годину? Але, мабуть, минуло вже чимало часу, бо треба ж було замкнути його в цій каюті, здається, удвічі більшій, ніж та, де розсідалася підла місіс Олсон, та й не просто замкнути, а підвісити в оцьому хитро сконструйованому прокрустовому ремінному ложі, де в тебе ніби нічого не зв'язане і не прив'язане, однак ти не можеш ворухнути ні ногою, ні рукою, ні навіть пальцем. Не зв'язаний, не прив'язаний, а припнутий в зеленому просторі, і гострий запах медикаментів, і якась біло-зелена постать якраз перед очима.

— Де я — в госпіталі? — спитав Лукас, дивуючись силі власного голосу.

— Ви в відкритому океані, — сказала постать (голос розманіженого плейбоя).

— На дні?

— Ще на поверхні, — чоловік підійшов упритул.

Не боявся обезвладненого Лукаса, не поспішав йому на допомогу, а просто хотів, мабуть, покрасуватися. Лукас бачив його досить виразно. Високий, у білому халаті.

Світле волосся стрижене "їжачком", як у морських піхотинців. Ще світліші маленькі вусики під червоним носом. Вусики майже прозорі, як свиняча щетина. А ніс і все обличчя червоні, немов яловичина. І дивно блакитні маленькі оченята на цій червоній масці. Яловичина з емалевими очима. Таке справді може тільки приснитися! Але ж білий халат? Лікар?

— Хто ви? — спитав Лукас. — І чому я підвішений у цьому ідіотському гнізді?

— А вам хотілося б качатися в цьому гнізді на підлозі? Океан не особливо панькається з нашою посудиною, прошу це мати на увазі. Здається, я вже сказав, що ми в океані. Можу додати: в міжнародних водах. Доктор Ор і доктор Хантер з спінінгами на палубі. Ніяких підозр: багаті люди ловлять тунців. Можете взяти до уваги.

— Ага, всі тут. Ноїв ковчег покидьків американського суспільства! — Лукас намагався говорити спокійно, але в кожне слово вкладав стільки ненависті, що її тут вистачило б висадити в повітря цю яхту з її парами чистих і нечистих.

— Прошу взяти до уваги: полум'яних патріотів і лояльних громадян Америки, занепокоєних її майбутнім, — імітуючи поклін, ледь нахилила голову яловичина.

— Ви, звичайно, теж патріот. Не дантист часом? Американські дантисти і ветеринари найбільші патріоти, бо луплять з своїх пацієнтів найбільші гроші.

— Вимушений вас засмутити: я не лікар. Біолог широкого профілю. Доктор Олсон до ваших послуг.

— А-а, чоловік цієї патентованої повії місіс Олсон?

Доктор Олсон реготнув самим горлом, не змінюючи виразу обличчя, так само безвиразно наставляючи на Лукаса емалеві круглячки своїх очей.

— Патентована — це влучно сказано. В Америці всі справжні фахівці — патентовані, тобто повинні мати патент на право займатися практикою: лікарі, юристи, торговці, винахідники, перукарі, ресторатори! Хто там ще? Що ж до місіс Олсон, то не станемо її засуджувати. Вона спробувала вас спокусити? Може, навіть опинилася у вашій постелі? Але яка жінка вистоїть перед такою досконалою комбінацією білкових з'єднань, тобто перед таким тілом, як ваше, містер Лукас?

— Ви що — імпотент чи збоченець?

— Я визнаний фахівець з проблем раціонального харчування. Американців об'єднує не земля, не мова, не історія, не релігія, а тільки їжа! Їжа здатна творити чудеса. Не стосуючи ніяких медикаментів, а тільки укладаючи відповідні раціони, я можу вигодовувати людей з будь-якими фізичними кондиціями, пристрастями і навіть потрібними рівнями інтелекту.

— Але від власної імпотенції ви все ж не можете знайти раціону!

Доктор Олсон від цих грубих нападів Лукаса не розізлився, а став, здається, ще добродушнішим.

— Все вказує на те, що ваше пробудження було передчасним, — зітхнув він. — Тому ми вимушені відправити вас на деякий час у нірвану забуття, а для цього зробимо вам невеликий укольчик.

Він ступнув убік, де в нього, як здогадався Лукас (повернути голову, щоб подивитися, він не міг), мабуть, була ціла лабораторія, і за хвилину знову з'явився, тримаючи в руці шприц. Шприц він ніс високо піднятий голкою догори, мовби давав Лукасові досхочу помилюватися на це знаряддя, яке могло і рятувати, і з не меншим успіхом відправляти людей на той світ. Лукас тільки тепер збагнув, що він лежить у ремінному сповитку зовсім голий і що реміння сплетене з таким катівським розрахунком, щоб лишати відкритими всі ті ділянки шкіри, які можуть знадобитися для злочинних вправ "біолога широкого профілю". Лукас спробував заборсатися всім тілом, однак без видимого успіху, бо прокрустове ложе навіть не згойднулося. Доктор Олсон посварився пальцем вільної руки.

— Ми хотіли здійснити бунт на палубі? Не раджу. Прошу взяти до уваги, що всі зламані голки так і стирчатимуть у вашому тілі, як антени на космічному кораблі. Здається, ви хотіли стати голубом миру? Ну, то ось: я даю вам такий шанс. Якийсь там кубик-другий декседрінчику — і ви линете в емпіреї...

Він приноровився і всадив Лукасові голку в м'яз, і було чутно, як холодна рідина розсовує теплі клітини в тілі, лягає там тяжким каменем, омертвлюючи все довкола.

Лукас теж заснув, ніби вмер.

Нове пробудження було тяжке і навіть ненависне. Не для радості й свободи, а тільки для нових принижень і понижень душі і твоєї людської природи.

Олсон уже ждав, коли його жертва готова буде до нових його вправ. Стояв у полі зору Лукаса знов у білому халаті, з закасаними рукавами. Руки в нього були так само червоні, як і обличчя. Справді стара яловичина.

— Ми вже прокинулися? — чи то співчутливо, чи то насмішкувато поспитав він.

Лукас не відповів. Поки ти лежиш отак сповитий, що ти можеш? Вони зробили все: заманивши в пастку, позбавили його волі, відібрали силу, загрожують його людській сутності, хочуть його зламати, мов суху галузку. Але вони ще не знають, які запаси твердості приховуються в ньому! Він мовчатиме — ось його перша відповідь і перший виклик!

Олсон порався в своїй лабораторії. Настрій у нього був просто прекрасний.

— Нам треба підкріпитися — це я заявляю, як фахівець з питань раціонального харчування. Сказано ж: у ситого ягняти хвіст твердий, а в голодного бика навіть роги м'які. Що б ми хотіли з'їсти? Соковитий стейк з картоплею чи щось з дарів океану — для прикладу, смаженого восьминога з віскі-соусом? Пробачте, я забув! Ми зараз заявимо, що відмовляємося від їжі. Голодовка протесту. Я не помилюся?

Лукас мовчав.

— Прошу взяти до уваги, — далі впивався своєю владою над непорушним в'язнем Олсон, — прошу відзначити ту обставину, що ваше тіло відкрите так само, як відкрите американське суспільство. Ми годуватимемо вас з допомогою зонда. Нам неодмінно треба вас годувати, щоб посилити дію психотропних засобів, яких ми для вас не шкодуємо. Ви цікавились проблемами інтелекту? То я спробую вас трохи просвітити. Розум міститься не десь там у нейронах чи синапсах, які плавають у тій сироватці, що

нею господь-бог наповнив наш череп, а в м'ясі, у звичайному червоному м'ясі. Ви не хочете заперечити? Ах, я ж забув: ми вирішили мовчати! З мовчанкою дуже легко покінчити. Укольник пентоталу в вену — і розверзнуться хлябі красномовства! А чому? Бо мова, як і розум, як усі так звані почуття, теж міститься в вульгарному червоному м'ясі! Прошу взяти до уваги. Щоб вплинути на розум чи там на що інше, ми впливаємо на м'ясо. Всі радощі життя ідуть через м'ясо. Коли вам вдалося спробувати, яка на, смак місіс Олсон, ви не станете заперечувати проти мого твердження. Всі наші інтелектуальні конструкції повинні співвідноситися з м'ясистістю не як її протилежність, а як логічне продовження. Тому треба думати не про так звані гуманітарні принципи, а про якість м'яса. Нам дозволено їсти від першої появи на світ аж до того часу, поки самі зостанемось з'їдені. Тобто спершу хтось є для нас м'ясом, а тоді ми станемо м'ясом для когось. Метафізика сумна, але тут я нічим не зможу вам допомогти. Візьміть до уваги, що я повинен вас деперсоніфікувати, тобто зітерти всі непотрібні нашарування так званої цивілізації і покласти перед доктором О ром просто великий шматок м'яса, на яке можна діяти як завгодно.

Мовчи, велів собі Лукас, стримайся, вдавай байдужого, отупілого, зломленого. Вони здатні на все. Найперше оцей дипломований катюга, цей американський менгеле, який ні перед чим не зупиниться. Надій у Лукаса не було ніяких, боротися не мав чим, окрім мозку. Але й до мозку Олсон добиратиметься хоч і поволі, але вперто, з тупою методичністю, застосовуючи всі нелюдські винаходи так званих учених, отих марків і ервінів, які замахнулися на найвище творіння природи — людський розум. І все ж Лукас вірив, що до його мозку вони не зможуть добратися. Хіба що вб'ють його самого. Але й після смерті житиме його ідея, хоч якою фантастичною вона здається. Поки ж він живий, він скупчить усі сили свого розуму, і тоді мозок не підведе його. Він не зможе працювати в оптимальному режимі, вони присплять його, пригнітять, доведуть майже до стану вмирання, але мозок стрепенеться, могутні імпульси понижуть його, як було тоді, після падіння Лукаса від зіткнення з Чорним Чемом, мозок вловить невловиме і на зміну буденному кволому розумові прийде, розум вільний, розкований, незламний. Хай тільки на коротку мить, на зблиск, на шерех, але й того досить, щоб здолати власне безсилля. Нічого не боятися і гнати від себе думки про катастрофу! "Так розум полохливими нас робить, яскраві барви нашої відваги від роздумів втрачають колір свій...".

Укол Олсона кинув його в забуття темне, тяжке, без снів і навіть без болю.

Далі вже нічого не змінювалося. Олсон через зонд годував свого в'язня з допомогою опецькуватого боцмана (це його першим зустрів Лукас на борту яхти), тоді знов і знов нашпиговував якоюсь страшною хімією, це тривало довго, а може, всього лиш день-другий на якийсь час муки припинилися, бо яхта попала в шторм, і все на ній мовби вмерло, і саме суденце теж вмирало, стогнало, зойкало, а на Лукасові страшно рипіло реміння, врізалось йому в тіло, загрожувало задушити на смерть.

Лукас з подивом упіймав себе на тому, що з особливою гостротою відчуває самотність. Поки тебе піддавали тортурам, ти не думав про це, а тепер, коли стихія

дала бодай короткий перепочинок і ти не бачиш ненависного Олсона, тобі хочеться до людей. До людей же, а не до орів і олсонів, сам собі заперечив Лукас. І чомусь подумав: а чи знали це почуття раби? Їх просто ніхто не питав. А тепер що вільнішими ми стаємо, то дужче відчуваємо себе самотніми, забутими і покинутими.

Вони не забули про нього. Прийшли всі, коли в нього була ще не затьмарена хімією Олсона свідомість, може, зрадівши, що вціліли після шторму, а може, щоб помститися на беззахисному Лукасові за свій страх.

І за свою нікчемність, — подумав Лукас. — За нікчемність — найперше.

Бачив він тільки Олсона, який стирчав йому перед очима, Ор і Хантер порозсідалися десь по кутках (їхні голоси долинали з різних місць), Рене, мабуть, вони не кликали, бо голосу її Лукас не чув. Досить уже з неї — досхочу погралася своїм відьомським голосом ця синтетична красуня. Все в ній імітоване: голос, тіло, пристрасті, душа. У цих трьох — так само, тільки й того, що грубіше й примітивніше.

— Містер Лукас, — прошавкотів з свого кутка невидимий Ор, — ви однозначно хотіли приспати нашу пильність. Але ми були на сторожі.

Найбільшою пильністю володіють нікчеми, — подумав Лукас. — Це їхня зброя і гордість. Його дратувало м'ясисте обличчя Олсона, що затуляло весь простір. Ї ні відвернутися, ні доплюнути до нього. Хіба що заплющити очі, щоб не бачити. У них з Ором і не обличчя, а щось ніби те, з чого щойно зняли штани.

Хантер був у своєму стилі.

— Одні ганяються за нейтронами, інші — за нейронами, — загиготів він, — коли ми достатньо організовані, щоб приборкати Лівію або Нікарагуа, то невже не справимося з невизнаним генієм?

Цей дохляк і собі підпрягається! Теоретик тупості містера Ора. Найманий ловець слабодухих. Його вони не впіймають ніколи! їм здається, що він у їхніх руках, та то тільки здається!

— Американські патріоти не можуть допустити, щоб найвищі розумові досягнення нації діставалися червоним, — подав голос Ор. — А ми однозначно виконуємо волю патріотів.

Лукас волів би не чути цих голосів, не розрізняти слів. Наперед відомо, що скажуть ці нікчеми. Хто вони для нього і для світу? Щоб хоч трохи порятуватися від нудного дзижчання голосів Ора і Хантера, він спробував бавитися словами, розщеплювати їх, мов атомне ядро, на складові частини і втішаючись несподіваними наслідками: зло-вжи-вання, лихо-манить, гра-бування... Хантер негайно підпрігся до Ора.

— Містер Лукас! У вас ще щось є в голові. Ви чули, що сказав Горбачов? Він заявив, що руські дадуть на американську програму СОІ несинхронну відповідь. Ви розумієте, що це означає? Вони вже сьогодні відчувають розумову перевагу над нами, їхня нова гігантська ракета — підтвердження цього. А ви з своєю благодійницькою теорією ошчасливити все людство додатковими порціями розуму — свідомо чи несвідомо — хотіли б ще побільшити розумовий потенціал комуністів?

Лукас мовчав. Чому б мав відповідати щось цим покидькам? Грався в пам'яті

популярною пісенькою Брюса Спрінгстїна: "Гордість вернулася, вона народилась в Америці... гордість вернулась... вернулась... вона...".

— Я завжди казав, що це чоловік червоних однозначно, — прорипів містер Ор. — Доктор Олсон, ви готові?

— Про що мова, доктор Ор! — догідливо похихикав американський доктор Менгеле. — Я вже обробив це м'ясо всіма потрібними препаратами і довів його до стану майже ідеального. Можна вштрикнути трохи пентоталу, і ми витягнемо з цього мозку все, що там може бути.

— Там буде тільки впертість, однозначно, — невдоволено заявив Ор.

— Тоді ми могли б прочистити цей упертий мозок амфетаміном.

— Щоб почути очевидні істини? — подав голос Хантер. — Доктор Олсон, ми вас не впізнаємо. Правда ж, доктор Ор?

— Ви можете діяти однозначно, доктор Олсон, — жаб'ячим голосом озвався Ор.

— Я хотів нагадати вам про восьму поправку до конституції, — несміливо промовив Олсон, зникаючи з поля зору Лукаса.

— А яка поправка забезпечує обороноздатність Сполучених Штатів на достатньому рівні? — поцікавився з свого кутка Хантер. — Доктор Олсон, я вас не впізнаю! Може, вас стримує та обставина, що містер Лукас переспав з місіс Олсон. Але хто ж з нею не спав! Окрім того, для самого містера Лукаса це був тільки епізод, до того ж неприємний. Так що забудьте про чарівну місіс Олсон і подбайте про належний рівень нашої оборони. Ми повинні зломити цього геніального ідіота!

— Доктор Ор, — голос Олсона боягузливо дрижав і вібрував, — майте на увазі, що анектін — препарат надзвичайно небезпечний. Найменша помилка в дозуванні — і наслідки незворотні. Я не можу взяти на себе всю відповідальність, доктор Ор.

— А ви й не беріть, — сказав той, — ви однозначно дійте!

Укола Лукас не відчув, але десь за тридцять-сорок секунд в нього почали дерев'яніти пальці рук і ніг, параліч охопив м'язи очей, шиї, грудної клітки, втратила свою еластичність діафрагма, стало тяжко дихати, а тоді дихання й зовсім урвалося. Лукас потопав. Повітря в легенях уже не було, серце зупинилося, він гинув, умирав, він був у Тускарорі, у всіх найглибших западинах світового океану, на самому дні, мільйоннотонний тягар розчавлював його тіло, а свідомість жила, діяла, стала ще чутливішою, гострішою, вібривала від щонайменшого доторку, дотику, слова, звуку.

Ор опинився поруч (як він міг проникнути в Тускарору?), голос його бив Лукасові в вуха велетенськими молотами.

— Ви однозначно підпишете угоду з фондом! Яке йому діло до всього, коли він тоне?

— І передасте фондові виключні права на всі свої розробки!

В Америці діти довідуються, як убивати людей, ще до того, як навчаються читати. Цей чоловік вбиває, мабуть, з пелюшок!

— Нам потрібна ваша однозначна згода!

"Які нам сни присняться після смерті, коли позбудемось земних суєт?" Він хотів

умерти. Хоч би вже швидше. Мука була нестерпна.

— Відповідайте однозначно! — кричав Ор, а Лукасові било в вуха тисячотонними молотами: "...дайте!..дайте!..дайте!".

Він не повірив, коли глибини випустили його з свинцевих стисків смерті і він виринув у життя. Навіть червона мармиза Олсона здавалася видовищем набагато привабливішим, ніж те, що він щойно бачив, а бачив Лукас власну смерть.

— Прекрасний американський препарат! — захоплено вигукнув Олсон. — Зверніть увагу, як точно він діє! По ньому можна звіряти хронометри.

— Не бачу, чим тут захоплюватися, — невдоволено буркнув Ор. — Наш так званий учений однозначно мовчить.

— І слід зауважити — мовчить безплатно! — зареготав Хантер. — Містер Лукас, нащо вам ця гра? Ми живемо в світі, де все вирішили до нас. Перший хід зробили без нашої участі. Нам просто доводиться догравати партію. Повірте: ми діємо для вашого блага. Я казав вам про це вже не раз і не двічі.

Лукас мовчав. Всі вони діють для блага. Уряд бреше для блага свого народу. Генерали поливають напалмом в'єтнамців для їхнього блага. В Ліверморі конструюють пекельні знаряддя вбивства для блага всього світу. І все інше, не менш брехливе, урочисте і фальшиве, теж для блага, для блага, для блага.

— Доктор Олсон, — почувся холодний голос Ора, — повторюйте!

Той злякався:

— Може, зробимо паузу?

— Ніяких пауз однозначно!

Лукас зрозумів, що цього разу він уже не витримає. Вони ввергнуть його й не в Тускарору, а в Маріанську западину, і він захлинеється. Олсон повернув до нього свою енцефалітну потилицю. Зараз приготує диявольську суміш, впорсне Лукасові в вену, й кінець. Колись він жартома формулював закони ям, сидячи на краю розпеченої Аравійської пустелі. Тепер сам опинився на краю найглибшої ями на світі. Не слід поспішати, коли знаєш, що попереду яма. Не слід поспішати... не слід...

Олсон зробив укол, і анектин почав діяти майже негайно. Лукас задихався і гинув. Ор уже квакав над ним по-жаб'ячому, але що йому до Ора! Йому потрібна була поміч. Де Пат? Чому її немає поруч? З нею він би порятувався. Вони просто б утекли, вислизнули від цих катів, виприснули з їхніх лабет. Він біг разом з Пат над вогняною тріщиною в ісландській землі, возносив молитву крижаним полям Гренландії, ховався серед тисячолітніх глиняних пагорбів Афросіаба, слухав ревіння гіпопотамів у серці пільми. Пат зникла за мить до того, як препарат перестав діяти, але й та мить розтягнулася для Лукаса на цілі віки, і він зрозумів, що наступного разу буде безсилою навіть Пат.

Невже вони знов його мучитимуть?

Ор кричав! Ніколи не думав Лукас, що одноклітинні істоти можуть ще й кричати. Той вимагав, щоб Олсон негайно зробив новий укол. Ще один, і ще, і ще!

— Ми паралізуємо йому мозок, — злякався вже й Хантер.

— Мені однозначно потрібен не його мозок, а підпис під угодою. Доктор Олсон, чого ви стоїте? Дійте!

Це вже був кінець, та Лукас і тут знайшов порятунку. Він уже не був самим собою, а був південно-корейськими студентами, яких мерзенний диктатор давить американським газом, він був ольстерськими юнаками, що вмирають один за одним в голодовці протесту перед холодним як камінь поглядом "залізної леді", він був намібійськими партизанами, яких розстрілюють паровські вертольоти, і дітьми палестинських біженців, що гинуть під ізраїльськими ракетами.

І всі вони своїми смертями повернули його до життя.

Доктор Олсон здійняв бунт, коли Ор знову став домагатися, щоб він продовжував тортури.

— Організм не витримає.

— Це однозначно спортсмен. Вам нічого боятися.

— Саме в спортсменів часто може настати шок. Я не можу відповідати за наслідки.

— А ви й не відповідайте.

— Коли містер Лукас справився навіть з місіс Олсон, то що йому якийсь там хімічний препаратик? — обізвався Хантер.

— Він не підпускав її до себе! — верескнув Олсон. — Вона запрягалася, що він...

— А я що кажу? Щоб утриматися на безпечній відстані від такої зміюки — який треба мати організм? Але ми захопилися, доктор Ор. Вам не здається? Нуди ми поспішаємо? Океан широкий, яхта міцна, наш друг нікуди не втече. До того ж я голодний, як усі ті акули, що супроводжують яхту. Доктор Олсон розбестив їх, підгодовуючи свіжою чоловічиною, і вони просто збісилися!

— Ви однозначно розбалакалися, доктор Хантер, — промимрив Ор, — але ви справді маєте слухність. Доктор Олсон, підготуйте все на завтра.

Вони мучили його знов і знов. Ми крутимось довкола колючого кактуса, колючого кактуса, кол... Коли б не така жорстока, їхня впертість могла б видатися комічною. Справді: чого вони домагалися? Він шукав особливу форму енергії, яка породжує розум, а вони заповзялися зробити цю (ще не відкриту!) енергію власністю Америки, точніше: якоїсь купки людей. Так ніби явище природи може мати кольори національного прапора і купується за долари.

Ми крутимось довкола кол...

Нарешті вони виснажилися самі і, десь порадившись (а може, перегризлися, як собаки!), прислали до Лукаса різника Олсона, який мав повідомити про даровану ними милість. Вони дають Лукасові час і змогу ще й ще раз поміркувати, дарують йому (до визначеного ними часу!) свободу і все інше, бо вони добрі, гуманні, демократичні і толерантні.

— Я добрий, — не страждаючи від скромності, заявив Олсон. — Це я наполог, щоб...

— Так, ви добрий, — з трудом усміхнувся Лукас, — ви добрий. Людина відрізняється від корови в двадцять разів, ви не відрізняєтесь від найхижіших витворів природи, Олсон!

— Навіщо нам ображати один одного? Ми можемо бути з вами навіть друзями, містер Лукас.

— Може, завдяки вашій чарівній місіс Олсон? Попереджаю вас, що коли ви розплутаєте на мені оце реміняччя, я найперше викину за борт вашу лахудру!

— Містер Лукас!

— А вже тоді вас і ще отих так званих докториків!

— Коли так, я вмиваю руки, — позадкував до дверей каюти Олсон, — я пришлю сюди боцмана і двох матросів, хай вже пораються з вами вони...

Лукасові повернули його одяг (кишені передбачливо вичистили), з місця тортур перевели до невеличкої каюти на кормі, опецькуватий боцман, жуячи гумку, сказав:

— Можете виходити й на палубу, але не раджу кидатися за борт. До берега кілька сот миль, у воді — повно акул.

— Дякую. Мені вже сказали про акул.

А сам подумав: які ж акули страшніші — ті, що в воді, чи оці, поряд?

Але воля, хоч і обмежена, тимчасова, куца й нікчемна, була для його змученої душі (про тіло вже й не казати!) мов найвищий дар небес.

12

Він прокинувся від якогось внутрішнього поштовху. Що це було? Надто потужна хвиля вдарила в борт яхти, хтось стукав у двері його каюти, крик уночі, стогін, поклик? Лукас трохи полежав у темряві, тоді сів на ліжку, посидів, схиливши голову, ще задурену міцним сном. Почуття незвичності, від якого, мабуть, і прокинувся, не зникло. Що то було-тривога, загроза, надія? Лукас нарешті зборов сон остаточно, стріпнувся, встав, зробив кілька різких рухів руками, наблизився до ілюмінатора. За скляним більмастим оком не було ні фосфоричного сяяння хвиль, ні зодіакального пилу, ні глибокої чорноти безмежних просторів — погляд наштовхнувся на густу каламуть примарливого жовто-чорного забарвлення, безнадійну, як хаос. В тій каламуті тяжко й могутньо дихав океан, загрозливо ворухився за тонкими бортами яхти, але суденце зовсім не зважало на те ворухіння, не рятувалося втечею від водяних валів, не мчало перестрибом за вітрами і далями, а стало на місці, мовби кидаючи виклик усім силам водяним, небесним і земним. Яхта стояла нерухомо!

Тільки тепер Лукас зрозумів, що його розбудило. Відчуття безруху! Відтоді, як його заманили сюди, яхта вперше зупинилася. Всі ці дні й тижні вона пливла й пливла не знати куди й навіщо, блукала в безмежних водних просторах бездомно й безпритульно, не було надії, що вона кудись нарешті припливе, зупиниться, успокоїться, перестане витрясати з нього душу, до якої так кортіло добратися його мучителям.

І ось несподіванка: яхта стала! Не могла ж вона зупинитися посеред океану. Мав бути берег, земля, острів або й материк. Ілюмінатор Лукасової каюти дивився на океан, отже, берег — по тому борту. Лукас не гаяв жодної хвилини. Не запалюючи світла, вдягнувся, взув свої кросівки, нечутно ступаючи, наблизився до дверей, крутнув ручку. Двері не піддалися. Він натиснув плечем — не допомогло. Замкнутися зсередини Лукас не міг з тої простої причини, що не мав ключа. Містер Ор пояснив: "Замикатися немає

сенсу. Однозначно..." Повторювалося те, що було на Сході. Справді, вже першої ночі його "свободи", десь годині о третій або й пізніше, коли Лукаса зміг тривожний сон, двері каюти з грюкотом одчинилися від удару ноги містера Ора і він сам власною персоною став в освітленому коридорними світильниками отворі п'яний як чіп, жував слова, перепихав їх через губу:

— Н-на місці? Моє майно повинне бути на місці. Т-там, де я поклав. Одн-нозначно...

Приходив так не щоночі, а вибірково, для більшої несподіванки, так ніби хотів застати Лукаса за чимось не дозволеним, підозрілим, злочинним. Дії свого в'язня міг справді контролювати, та тільки не думки. Лукаса навіть не дратували нічні несподівані вторгнення п'яного містера Ора, а тільки смішили. Гіркий сміх, як згадаєш поплічників доктора Ора.

Сьогодні вперше за весь час ув'язнення каюту замкнули. Лукас присів, зазирнув у шпарку. Отвір світився. Ключа з того боку не було. Передбачено все. Знали, що яхта зупинятиметься вночі, і для перестороги в'язня замкнули, не лишивши в замку ключа, бо вміла рука зможе відімкнути замок навіть тоді, коли ключ з того боку.

Лукас нарешті запалив світло. Однаково ж не доводилося сподіватись, що вийдеш з каюти непомічений. Здається, він взагалі не зможе звідси вийти. Лукас на всяк випадок оглянув каюту, хоч давно вже вивчив у ній кожну щонайменшу дрібничку і прекрасно знав, що немає тут жодної залізячки, ні дротинки, навіть скріпки для паперу. Все було передбачено, та й не тільки в каюті, а й на всій яхті, в його одязі, в щоденному побуті, навіть ножі й виделки за обідом давали тупі пластикові, щоб ні сам не зарізався, ні посягнув на життя чиєсь інше, скажімо, таке дорогоцінне, як життя містера Ора.

Однак існує неписаний закон, що всього передбачити ніколи не можна. Лукас в душі посміявся над містером Ором, присів на ліжку і став швидко розшнуровувати одну кросівку. Звичайно ж, містер Ор вважає, що вивчив Лукаса достеменно, а людиною без таємниць можна керувати, як лялькою в театрі маріонеток, тільки посмикуючи за вірвовочки. Саме на вірвовочку й упіймає він містера Ора. Пригодилось те, що забув і сам. Ще в Сузах, коли товклися вони вдень і вночі на цегельні й довкола неї, кортіло їм добратися до замкнених комор, де, може, нічого й не було, але вабила неприступність, забороненість, міцні двері, оббиті зовні цинком, великі висячі і хитрі внутрішні замки. От коли б повідмикати всі замки і опинитися по той бік неприступних дверей, зазирнути в загадкове. Вони були малі, безсилі, занедбані й покинуті всім світом і не належали до дітей, чиї мрії легко збуваються, а щонайменші забаганки вдовольняються майже негайно. Зате вони були вперті і вміли наполягати на своєму. Знайшовся серед них Рінгельман, син слюсаря. Рінгельмани, хоч жили в Америці вже тривалий час, зберегли в собі терплячість і методичність, успадковані від своїх предків, вихідців з Німеччини. Рінгельман-старший лагодив замки, малий приглядався до того, що і як робить батько, і багато чого вмів навіть такого, що його не вчили. Коли зайшла мова про оббиті цинком двері в коморах цегельні, Рінгельман заявив, що він може відімкнути будь-який замок, не вживаючи жодного залізного предмета, а маючи лише звичайнісіньку шворку. То відімкни! — сказали йому хлопці. Але Рінгельман заявив, що

зробити цього не може, бо батько виховав його чесним. Не всі зрозуміли, про що він говорить, бо не в усіх були батьки і не всі чули слово "чесність". Тоді як же нам бути? — не відступали вони від Рінгельмана. Хто хоче, я зможу навчити, — сказав він, — для будь-якого замка досить п'яти хвилин. Лукас навчився найперший. Своєю вправністю він перевищив самого Рінгельмана. Але це сприймалося як дитячі пустощі, в житті пригодитися не могло і згодом забулося зовсім.

Тепер, у цій безвиході, несподівано пригадалося, і Лукас почував себе хлопчиком з цегельні, висмикуючи з вічок кросівки білий міцний шнурок.

В нього дрижали руки, пальці були вже не тоненькі дитячі і, звичайно ж, не володіли давньою чутливістю, однак, трохи пововтузившись, половивши в м'яку петлю один за другим зубчики замка, Лукас з неабияким вдовolenням міг відзначити, що вміння не забувається, і справді незабаром замок піддався, двері відчинилися.

Не зашнуровуючи кросівки, Лукас запхнув шнурок до кишені джинсів, тихо висунувся в коридор, покрадьки озирнувся: куди податися? До салону, звідки можна побачити, біля чого зупинилася яхта, але там хтось може бути, хоч і навряд. На палубу, єдиний шлях для втечі, але там тебе помітять з рубки, де завжди є стерновий. Тоді куди ж — до машинного відділення? Може, з корми вдасться вибратися непоміченим?

Він знав, як пройти до коротенького залізного трапа, що вів у нутроші яхти, де вдень і вночі безугавно гарчали два дизелі, затяті, знесамовитілі, немилосердні. Спускатися тим трапом не доводилось, бо Лукас перебував під пильним постійним наглядом коли не містера Ора чи його "команди", а то й самого капітана, але, може, це й краще, принаймні він зможе виправдатися простою цікавістю, коли його хтось зустріне в машинному відділенні й спитає, що він там робить.

Дизелі не працювали. Їхні сталеві-сірі могутні тіла лисніли в тьмавому світлі прихованих світильників, бездоганно-чисті в стерильно-чистому тісному просторі, де було місце тільки для них і не лишалося більше ні для кого, так що доводилося дивуватися, хто і як міг тут доглядати ці машини.

Для здивування Лукас не мав часу. Нечутно просуваючись далі, він почув людські голоси, пішов просто на них, відчаєно і без особливих надій, опинився нарешті там, де міг побачити, чому стала їхня яхта і біля чого, і тільки тоді долинув до нього подих волі, і вже не було ради. Лукас зрозумів: він повинен утікати. Негайно, без роздумів, рішуче і остаточно.

Яхта стояла пришвартована до причальної портової стінки. Довкола клубочився так само жовто-чорний хаос, як і за ілюмінатором Лукасової каюти, відчайдушні спроби жовтих, як лисячі хвости, портових світильників збороти туман були майже безсилі, і втікач зрозумів, що доля шле йому дарунок, може, вперше і востаннє в житті.

В чотирикутному отворі, не закритому товстими металевими заслінками, довгорукий матрос вовтузився з товстими шлангами, перекинутими йому з пірса. Він мав приєднати їх до танків яхти для заправки паливом.

Лукас посунув просто на того чоловіка, він заважав йому, той це одразу помітив і обурився.

— Ти що — сліпий? Преш на живого чоловіка!

Лукас легко Відтрутив його кістлявим твердим плечем, поминув і опинився на пірсі. Він сподівався, що тут зустрінеться хіба що з портовими службами, які нічого не могли про нього знати, але везіння закінчилося так само несподівано, як і починалося. На пірсі, в кількох метрах од Лукаса, стояв боцман їхньої проклятої яхти опецькуватий Снайдерс.

Лукас зрозумів: одне слово, найменший звук — і Снайдерс скине з себе заціпеніння, здійме тривогу, кинеться до дії сам, покличе допомоги. Тому він діяв негайно, майже автоматично, змобілізувавши все своє баскетбольне вміння невловимості й безслідності, яким колись славився серед усієї університетської ліги. Він пішов нібито просто на Снайдерса, нахилившись усім корпусом, високо підіймаючи зігнуті в колінах ноги, щосили демонструючи рух уперед, а сам тим часом непомітно, але дедалі швидше задкував, сунувся назад, віддалявся від боцмана. Снайдерс тернув собі очі. Клятий туман чи зайва склянка джину, яку він вихилив, щоб прогнати сон, спричинилися до цієї мани? Чоловік ніби йде до тебе, а тим часом не наближається, а віддаляється. Боцман спробував був сам піти назустріч Лукасу, але одразу виявив, що й сам під дією якихось неземних сил просувається не вперед, а назад. Снайдерс плюнув спересердя, вирішивши не втручатися більше в перебіг подій, бо коли тут, і обходилося без якоїсь чортівні, то зайвина випитого джину таки давалася взнаки.

А Лукас, занурившись у туман, далі від боцмана, від яхти, від містера Ора й усього, що гнітило його й переслідувало весь цей час, міг би зітхнути з полегкістю і роззирнутися довкола в сподіванні остаточного порятунку, та одразу вимушений був визнати, що можливість ще не є реальністю і що становище його не стало менш загрозливим, ніж кілька хвилин тому.

Він легко міг би загубитися у великому порту, серед безлічі механізмів, в багатолюдді, заплутаності й безладі. Але тут ніде було загубитися, довкола панувала пустеля, щастя, хоч накрита густим туманом, ні будівель, ні людей, ні руху, ні колотнечі, кілька оранжевих протитуманних ліхтарів, бетонний пірс, стовпчики колонок з дизельним пальним, присадкувата темна будівля в тумані — і більше нічого. Лукас навіть не міг вгадати, що це за суходіл: Америка, Європа, Африка, континент, острів чи просто штучна заправочна платформа посеред Атлантики? Не мав іншого виходу, як далі занурюватися в туман, обережно задкуючи, щомиті ждучи, що боцман Снайдерс скине з себе заціплення, схаменеться і кинеться навздогін за втікачем.

Так, відтанцювуючи свій безнадійний танок, Лукас зненацька помітив збоку два червоні вогні, які не могли бути нічим іншим, крім габаритних автомобільних вогнів. Він скопив око вище і побачив трохи вище світляну пляму з чорними літерами "Taxi". Де взялася тут машина, не мав часу роздумувати. Випроставшись, прибравши незалежного вигляду, рішуче попростував до таксі, тільки тепер зауважив, що двигун машини працював, а сам водій стояв біля відчинених дверцят, так ніби очікував несподіваного пасажира. Здається, він був чорний, але яке це мало значення?

— Ми вже поїхали? — обходячи машину з протилежного боку, чи то питаючи, чи то

стверджуючи, сказав Лукас.

Він ще не був певен, що таксист взагалі зрозуміє його мову, але везіння не зраджувало Лукаса, водій кинув у туман недокурену сигарету (саме для цього він і виходив з машини), сів на своє місце, переконався, що пасажир зробив те саме, і одразу рушив.

Задне сидіння, на якому вмовився Лукас, відділялося від водія густою сталевною сіткою і брудним склом, очевидно, куленепробивним. Все, як у добрій старій Америці. Перемовлятися з таксистом можна було тільки з допомогою спеціального пристрою-автофону, плату за проїзд класти в залізну шухлядку, яку водій міг посунути до себе. Невже Америка?

— Їдемо далеко? — спитав у автофон таксист.

— Мені треба швидко і далеко, — сказав Лукас.

— О'кей, містер.

— Але тут є одна обставина.

Він сподівався, що водій поцікавиться, що ж то за обставина, однак той промовчав.

— Справа в тім, — сказав Лукас, — що в мене — ні цента.

Таксист знов помовчав, тоді поспитав обережно:

— Обчистили?

Слово пролунало так зненацька, що Лукас не збагнув, на що натякає водій.

— Ти щось сказав? — перепитав він.

— Я кажу: обчистили?

— Що ти маєш на увазі? Хто мене міг обчистити? — досі ще не розумів Лукас.

— Звісно хто. З чоловіком справляється одна тільки сила. Жінки, — хрипко засміявся таксист.

— А-а, справді. Мені якось вилетіло з голови.

Вони їхали дуже швидко, хоч довкола панував суцільний хаос, тепер уже не освітлюваний навіть тими лисячими хвостами над океаном. Коли там, на яхті, й зчинять тривогу, то навряд чи знайдуть тепер утікача. Але куди він їхав і що мав робити далі?

— Послухай, — знов почав Лукас, звертаючись до таксиста, — я ж сказав, що не маю грошей.

— Це я вже чув, — спокійно відповів той.

— І не просто не маю в кишені оце зараз, а не маю взагалі.

— Не велике диво.

— Я ще не все сказав. Я не знаю, де і як добути грошей.

Це нарешті трохи зацікавило таксиста.

— Повторіть, містер, — попросив він.

— Не знаю, де й коли роздобуду грошей, — з розпачем у голосі сказав Лукас.

— І для цього ви сіли в мою машину?

— Я не мав іншого виходу.

— А коли я заверну машину і відвезу вас туди, де взяв?

— Ти не зробиш цього!

— Ви мені загрожуєте?

— Та ні. Я далекий від цього. Просто я подумав, що між такими, як ми, повинна існувати солідарність.

Шофер довго думав, поки обізвався.

— Солідарність? Що це таке?

— Коли люди допомагають одне одному.

— Я вас везу — це вже допомога.

— Моїй вдячності немає меж.

— Але хто ж мені заплатить?

Тепер настала черга мовчати Лукасу. Нарешті він обережно сказав:

— Я готовий на будь-яку роботу, щоб заробити трохи грошей, віддати борг тобі і вибратися звідси. Який це штат, де я?

— У Флориді.

— Дивно. Ми впливли з Балтімора.

— Мабуть, довго плавали?

— Та довго.

— Тут є одне місце, але не знаю, чи вам підійде, — непевно промовив таксист.

В машині було темно, до того ж скляна перегородка між пасажиром і водієм не відзначалася особливою чистотою, так що Лукас досі не міг сказати, білий таксист чи кольоровий. Коли негр і встиг запитати, що Лукас білий, то може завезти в таке місце, що й не виберешся. У негрів є всі підстави не любити білих, тут уже нічого не вдієш. Однак у Лукаса не було іншого виходу, як довіритися цьому чоловікові, який мав або порятувати його, або остаточно згубити.

— Мені тепер підійде будь-яке місце, — покірливо зітхнув Лукас.

— Я хотів сказати про москітів. Містер не боїться москітів?

— Москітів? — гірко засміявся Лукас. — У мене таке враження, що вони тільки те й робили, що все життя пили з мене кров!

— Мій номер сто двадцять сім, — сказав водій. — Запам'ятайте і коли заробите трохи грошей, можете мені заплатити борг, як захочете.

— Що там за робота?

— Робота не для білих, містер, але я нічого іншого не знаю.

— Ти ж чуєш: я питаю, що там треба робити?

— Зовсім просте. Зривати грейпфрути і вкладати в картонні ящики. Плантація зовсім недалеко від міста. Коли вітер, тоді москітів здуває...

— Здається, ми вже домовились щодо москітів. Там щось платять?

— Два долари на годину.

— Ти найнявся до них постачати "мокрі спини"[63]?

— Що ви, містер!

— Гаразд. Це твій бізнес, і не мені в це втручатися. Коли я справді зароблю там трохи грошей, тоді... Ти міг би приїхати за мною? Одержиш свій борг і відвезеш мене

куди-небудь... Коли ти зможеш приїхати?

— Я не знаю, скільки ви там витримаєте, містер. Ця робота з поденщиками, вона досить неприємна. До того ж москіти...

— Набрид ти мені з своїми москітами!

Машина звернула з шосе, довго плутала кривулястим путівцем, продиралася крізь чіпкі хаші, дрібно тряслася на вибоїнах, нарешті зупинилася, але Лукас міг би запрягнутися, що вони нікуди не приїхали. Довкола панувала відворотна драглиста пільма, яка пожадливо проковтнула всі зблиски світла, звуки і взагалі все живе. Якась желатина.

— Далі мені не можна, містер, — сказав таксист. — Ідіть отак прямо, там буде барак. Спитаєте Міка.

— Домовились, — спокійно відповів Лукас. — Зустріч за місяць. Номер твій сто двадцять сім.

— Френк, — сказав водій, — мене звуть Френк.

— Спасибі тобі, Френк. Місяць я спробую витримати.

— Щастя вам, містер.

Солідарність бідняків. А може, цей Френк так само підступний, як увесь той світ, у якому живе він, Лукас? Однаково не було вибору. Втеча з яхти ще нічого не значила. Вони кинуться за ним. Шукатимуть у готелях, пустять нишпорок у всіх напрямках. Контролюватимуть літаки, автобуси, машини. Візьмуть під нагляд усе: сушу, воду, повітря. Скільки це протриває? Поки не набридне містеру Ору? Але містер Ор невтомний у підлощах і злі. Йому це не може набриднути ніколи. Місяць — просто мізерія, коли подумати, що тебе чекає попереду. Але заритися у флорідських джунглях хоча б на місяць, і то неабияке щастя! Земля під ногами була рівчакувата і липка. Аж тепер Лукас відчув нестерпну тропічну спеку, яка мучить людину однаково безжально вдень і вночі, при сліпучому сонці і в тяжкій темряві. Туман не давав прохолоди, він ще посилював задуху, і вже за кілька кроків Лукас почувався так, ніби його опустили в окріп.

Обіцяного таксистом барака довго не було, а коли Лукас майже наштовхнувся на нього, радості це не принесло, таким вичерпаним відчував він себе.

Від барака віяло безнадією. Ребриста дюралієва ковбаса лежала на землі, мовби кинута кимось з повітря, недбало зронена і забута навіки. Ні вікон, ні дверей, тільки чорні чотирикутні отвори з обох боків, мабуть, для протягів, інакше там всередині задихнеться все живе. З усіх тих дірок гриміло таке хропіння і линув такий сморід, що в Лукаса відібрало охоту шукати якогось там Мікі, він сів під ребристою стіною, простягнув знеможено довгі свої ноги, спробував навернути думки на своє становище, але не мав сили й для цього. Ось так кінчається людина мисляча, а на її місце приходить безсила істота, наділена рефlekсами, комплексами і страхом перед стихіями.

Москіти налетіли з туману, обліпили йому шию, кисті рук, знизу з землі повзли по ногах, від їхніх укусів горіла шкіра і щеміло так, що заходилося серце.

Ах, коли б ця дрібна невидима нечисть була найгіршим лихом у житті!

Світанок настав без жодних видимих ознак. Та сама липуча каламуть довкола, так само гризли москити, так само здригався од хропіння барак. Але безжальні металічні пристрої для відліку часу вже десь віднотували початок переходу нічних годин у ранкові і передали свій сигнал якійсь людській душі (а може, людській подобі з таким самим пристроєм замість душі?), і ось вдарило Лукасові в вуха болюче ревіння сирени, всередині барака і довкола нього спалахнуло різуче світло, слідом за цим почулися крики, повні ненависті й відрази:

— Підйом! Вставати, лежні! Ну ж бо, ледарі! Ворухіться, смердючі мішки!

Зітхання, лайка, стогони, прокльони були відповіддю тому крикові, однак поволі всередині барака все заворушилося, приміщення наповнилося метушнею, все задвиготіло, спучилось, враження таке, ніби заворушилася і вся ця металічна ребриста ковбаса, ця велетенська гусінь, яка на ніч пожирала сотні людей, а тепер готувалася їх виплюнути.

З барака стали вибігати люди. Розскакувались навсібіч, незабаром поверталися, їм назустріч бігли інші, так само поспішливо, безладно, наосліп.

Лукас підвівся, трохи походив перед баракком, розім'яв свої кістки, не помітив, коли перед ним опинився маленький товстий чоловічок у круглій фермерській кепочці з довгим козирком, в широкому бавовняному комбінезоні з такими безмежними кишнями, що в них безслідно поринули б не тільки пістолети або ручні гранати, а навіть базака або ракетний пристрій для збивання вертольотів. Думка про зброю мимоволі виникла в Лукаса при погляді на обличчя цього гнома. Це було й не обличчя, а суцільна зненависть, дика, сліпа, безмежна. Ненавистю горіли колючі очиці, ненависть скупчувалася в набряклій чорною кров'ю горошині носика, ненавистю дихав тонкогубий, з пощербленими зубами рот.

— Хто такий? — закричав чоловічок, і Лукас упізнав голос, який щойно будив людей у бараці. — Звідки й чого?

— Мене послали до містера Міка. Я хотів попроситися на роботу, — сумирно відповів Лукас.

Про Міка той пустив поза увагою, зате вчепився за слова про роботу.

— Роботу — тобі? Що ти вмієш робити?

До цього Лукас не був готовий. Справді — що він може і хто він взагалі? Фізик? Баскетбольний тренер? Автор божевільної ідеї про посилення розумового потенціалу людства?

— Я працював на цегельні, — сказав він. — Ми перекидали бити цеглу з місця на місце. В мене доволі чіпкі руки.

— Покажи свої руки! — звелів чоловічок.

Лукас підніс йому до обличчя широчезні долоні.

Об'єм кисті — півметра. Міг би зграбастати одною рукою фізіономію цього недолюдка, зірвати з пліч його мерзенну голівку. Але стояв спокійно, тримаючи руки в непорушній розслабленості.

Карлик відступився не так з пошани, як для остороги.

— Можу тебе попробувати, — процідив крізь зуби. — Але раджу притримувати язик, бо відкусиш!

— Не зрозумів, — без особливої поваги поглянув на нього Лукас.

— Щоб я не чув ніякого Міка! Мікробом мене прозвали ці брудні покидьки, а я — містер Рейзі! Ясно?

— Так, містер Рейзі. Яка тут платня?

— Ти ще нічого не робив, а вже про платню?

— Я повинен знати, чи мені варто тут залишатися.

— Ах, чи тобі варто! — Рейзі вже, мабуть, хотів показати Лукасові на ту стежку, якою він сюди прийшов, але вчасно зауважив, що кандидат у поденщики досі тримає напоготові свої клешнясті руки, і муркнув примирливо: — Покажеш, на що здатний, тоді й про платню...

Лукас опинився в морі людської неволі. Чорні, метиси, мулати, креоли, білі, які вже давно забули про колір своєї шкіри, пуерторіканці, нещасні заробітчани з Мексики, втікачі з "райського" Гаїті, жертви безжальних американських міст, каліки й невдахи, шукачі пригод, збайдужілі до всього, — все це збиралося тут, на самому краю найбагатшої в світі землі, зовсім поряд з розкішними курортами для мільйонерів і найбільшими досягненнями цивілізації, добровільно спускалося в первісний стан, у пекло, в безнадію, щоб утриматися, вціліти, жити далі, захистити коли не гідність, то хоча б існування. Ніхто тут не затримувався, приходили й ішли далі, не було між ними ні дружби, ні поваги, ні розуміння. Змучені тіла, шорсткі лиця, шорсткі душі.

Лукас вирізнявся з-поміж них невмілістю й незграбністю, а найбільше — своїм зростом. На це одразу звернули увагу, і на нього посипалися звідусюди добродушні кпини.

— Гей, містер, нащо тобі рвати овоч — ти б найнявся драбиною!

— Присядь, а то позакидаєш усі грейпфрути на небо!

— Поглянь, чи не завалявся в твоїх кишенях Мікроб!

Приноровитися до незвичної роботи було нелегко, та незабаром Лукас відчув, що в ній є щось спільне з тим, як баскетбольний центровий знімає посланий нападаючими супротивниками м'яч з кільця кошика. Він зривав великі округлі плоди легко, граючись, діставав з найвищих гілок, не полишав після себе, як інші, в густому листі, бо не просто бачив грейпфрути, а мовби відчував їх навіть у себе за спиною.

На його роботу прийшов подивитися сам містер Рейзі, довго стояв мовчки, тоді покивав Лукасу скорченим пальчиком, сказав, коли той підійшов:

— Я покладу тобі п'ять доларів на годину, але ти повинен за це навчити отак працювати всіх цих ледарів.

— П'ять доларів — це багато чи мало? — поспитав Лукас.

— Дуже багато! — запевнив його Рейзі.

— Але недосить, щоб когось навчити.

— Це ж чому!

— Бо для цього треба не менше десяти або й двадцяти років. Принаймні я витратив саме стільки.

Рейзі сплюнув собі під ноги і пішов од Лукаса. Все ж платню йому підвищили на півдолара за кожну годину.

Гроші їм платили щодня. Приїздив броньований кругленький, мов пташине гніздо, автомобільчик-сейф апельсинового кольору, з нього вилізли три здоровані, схожі на відставних зелених беретів, біля барака ставили розкладний столик і стільчики для гостей, на столику хурчав вентилятор з довгим шнуром, який тягнувся в барак до розетки, містер Рейзі ставав за спиною в бухгалтера, викрикував прізвище поденщика, той підходив, розписувався в відомості, одержував гроші, звільняв місце для наступного. Коли Лукасу довелося вписувати до відомості своє прізвище, він сказав: "Дуглас Олівер Шостий Фарінджер".

Бухгалтер з підозрою втупився в нього.

— Ти б уже назвався Фарінджером Двадцять шостим! — процідив він.

— Що, не подобається? — виклав перед ним свої клешні Лукас. — Ти знай своє діло: жени монету!

Місяць видався за рік. Зате Лукас сховався в такому місці, де ніхто не здогадався б його шукати. Однак не станеш же ховатися все життя. Він знайшов свого сто двадцять сьомого і повернув йому борг. Тоді купив собі дещо з одягу, електричну бритву, дешеву подорожню торбу, в автобусі з французькими туристами добрався до Майамі і лише звідти наважився подзвонити до Патриції.

Каліфорнія озвалася до нього хлоп'ячим голосом.

— Хелло, Стів? — намагаючись не виказати розчарування, перепитав Лукас.

— Точно. А це ти, Лукас? Де ти? Моя сестричка готова тут усім повідряпувати очі: куди поділи Лукаса, дайте їй Лукаса?

— Вона вже повернулася? Стів, ти мене чуєш? Патриція вдома?

— Привезла тобі носорога з якогось зеленого африканського каменя. Здається, доларів на шістсот. Каже: він упертий, як Лукас. Ти що — справді як носорог?

— Пат, де вона, Стів? Ти мене чуєш, Стів?

— А ти знайшов оту, що підробляла голос Пат, Лукас?

— Про це згодом, Стів. Скажи, де Пат, що з нею?

— Ти питаєш про Пат? Ну ти ж її знаєш. Вона не застала тебе і злигалася з уеззерменами.

— З ким, з ким? Що це за люди, Стів? Чому вона з ними?

— Вони захоплюють сквоти[64] і погрожують, що висадять їх у повітря. Пат це страшенно подобається....

— Стів, я нічого не розумію! Ти якось можеш, зв'язатися з Пат? Вона хоч озивається? Передай їй, що я прилітаю до Фріско. Ти мене чуєш? Можеш ти її пошукати?

— А ти спробуй сам! — долинуло з побережжя.

— Я подзвоню тобі за кілька днів, Стів! — ще встиг гукнути Лукас, не дуже

впевнений, що його відчаєний голос долетить на той бік американського континенту.

Лукас так ніколи й не бачив Стіва. Знав тільки його голос. Телефонне знайомство. Дивно, але той хлопець з далекого Сан-Франціско був тепер єдиною живою душею, з якою міг перемовитися хоч словом. На всю Америку тільки Стів! Ну, так. Є ще Пат. А поза нею? Жодної близької людини. Сестри мають свої родини і занурені в щоденні клопоти. Дитинство надто далеко, щоб звідти видобути хоч когось. Товариші по університету? Вітатися при зустрічах, питати, як ся маєш, — і на тому кінець. Друзі по баскетбольних командах? Там дружба триває тільки доти, доки граєш. Кінець гри — кінець усьому.

Школа в Ньюпорті? Там йому платили за тренерську роботу, ї на тому кінець. Власне, хіба гроші не є еквівалентом самотності, покинутості й непотрібності людини для суспільства? Тепер Лукас мав усвідомити цю гірку істину, опинившись вже й не на березі океану, а на березі життя, де сліпуча сонячна імла замінилася жорстокою прозорістю, яка не віщувала великих прозрінь, не обіцяла визволення, а тільки безжально увиразнила його судьбу.

Він розбудив демонів обмеженості, посередності й ницості. А це ніколи не минає безкарно. Дияволів у всі віки уявляли по-різному: зловісними, всемогутніми, мстивими, підступними. Дияволізм двадцятого століття — посередність. Не цінуються більше здібності, і для багатьох розум став обтяжливим, видатні люди залишилися тільки в енциклопедіях, а в житті панує дрібний торговець, менеджер, який розпихає руками й плечима все цінне й дороге, нищить святині, топче благородство, аби лиш допасти до зисків, урвати ласіший шматок, зайняти найвигідніші позиції. Як у пісеньці Барбари Стрейсанд: "Переможцеві дістається все, той, хто програв, терпить крах".

А він, у бемежній своїй наївності, хотів принести цим людям розум!

ЗНИКНЕННЯ

Повідомлення четверте

Ось так кінчається світ,

Ось так кінчається світ,

Ось так кінчається світ,

Не грюкіт, а схлип.

Т. С. Еліот. Безплідна земля

1

Стюардеси роздавали пасажирам радіонавушники, капці і міні-несесери: пластикова бритва, крем для гоління (15 грам), французький лосьйон (чверть унції), чорна опаска на очі для тих, кого дратує навіть притемнене світло в салоні. Все дуже доречно. Замкнутися в туалеті й як слід поголитися, щоб не лякати Пат джунглями, які він виростив у себе на щоках, поки збирав грейпфрукти. В навушниках ненабридливо лунали "Strangers in the Night" Френка Сінатри. Теж доречно. Політ був нічний, Лукас навмисне вибрав саме цей рейс, щоб якомога непомітніше щезнути з Флоріди. Навряд щоб команда Ора ще й досі стерегла його саме там, але розумна обережність не завадить.

Вони можуть підстерігати його в сестер у Пенсільванії — туди він і не потикнеться. Зате в Каліфорнії вони аж ніяк його не чекають, а він опиниться саме там! І в Стенфорді буде, і поставить вимогу вести далі свої дослідження на синхротроні!

А Пат його оберігатиме.

Гіркий досвід підказував Лукасові, що в цьому світі він не може мати певності. Не можеш вірити навіть власному банківському рахунку: адже твої кредитні картонки залишилися в руках тих, з Яхти, а нові ти побоявся брати, відклавши це до Каліфорнії. Лукас не без заздрощів поглядав на своїх супутників. Літак забитий ущерт, і всі бадьорі, попри пізній нічний час, всі заклопотані, діловіті, сповнені надій і оптимізму. Сусід по кріслу, з усього видати, клерк якоїсь будівельної фірми, одразу дістав з портфеля калькулятор, стос рожевого, густо задрукованого паперу і взявся за обрахунки. По той бік проходу літне подружжя, що поверталось з Багамів, обмірковувало проблему купівлі нового будинку. Позаду чутно було ділову розмову двох чоловіків, попереду, здається, сиділи послідовники містера Ора, які посилено дегустували міцні напої. Америка, Америка. Людина не встигає зайняти своє місце в літаку, як уже озирається довкола, шукаючи, де можна потратити гроші або куди їх вкласти, щоб мати прибуток. Споконвіку вважалося, що людей треба любити, а речами користуватися. В Америці все навпаки: люблять речі, а людей використовують.

Чи потрібний цим людям розум? Не знання, не нові й нові їхні накопичення, бо самі знання ще не гарантують мудрості. Вони тільки інструмент для мислення. Америка з перших своїх кроків дбала тільки про бізнес, розвиток і розповсюдження прикладних знань, які приносять негайну матеріальну користь, роблять народ промисливим і діяльним, а державу — сильною і багатою. А хто підніме мисль вище інтересів матеріального житейського вжитку? І чи це потрібно людям, які дивляться на життя, як на дві шальки терезів, що ніколи не зустрічаються: бізнес є бізнес, торгівля є торгівля, жінка є жінка, верблюд є верблюд. Коли одного тибетського ламу, який проповідував теорію переселення душ, спитали, звідки взяли душі американців, надто що чисельність населення тут так бурхливо зростає, він, трохи подумавши, сказав: "А справді! Ви не думали, куди помандрували всі ті мільйони бізонів, яких ви колись повбивали?"

То хто ж ми насправді? Може, ми тільки невиразні відбитки, копії самих себе, і наше оточення теж несправжнє, і міста наші — лише копії справжніх міст, і взагалі нас немає, ми тільки жарт вищих сил, які створили типових американців, щоб виказати свою владу і всемогутність? "Вигляд без форми, відтінь без фарби, спаралізована сила, жести без руху..."

Літак робив посадку в Далласі, і Лукас, потинявшись в безмежжі гігантської споруди аеропорту, вирішив купити собі крилатий техаський капелюх, щоб хоч трохи розважити Пат, яка вжахнеться, побачивши його виснажену постать і покусане москітами обличчя.

А Пат його неодмінно зустрічатиме.

Вже в аеропорту Майамі, за годину до відльоту, Лукас додзвонився до Сан-

Франціско і сказав малому Стівові номер свого рейсу і час прибуття. Стів запевнив його, що передасть усе Пат, бо сестричка дико зраділа звістці про з'явлення Лукаса і, здається, з своїми "уезерменами" захопила цього разу вже не простий сквот, а приміщення телефонної компанії і дзвонить звідти щогодини, вимагаючи нових відомостей. Тепер вона захопить, мабуть, аеропорт у Фріско, так що Лукас може летіти спокійно.

Лукас гірко усміхався: спокій — це саме те, чого він тепер, мабуть, ніколи вже не матиме. Абсолютна бідність і покинутість у світі давала незалежність, потрібну для мислення, та, на жаль, не для спокою. Хто він і де тепер його місце? Він, мов пил під вітром, — летить, куди його несе, а попереду — невідомість і тривога. Ще й досі розлунювався в ньому звискливий голос червоном'ясого Олсона: "Прошу взяти до уваги, що ми не тільки обстругуватимемо ваше м'ясо, але й обтинатимемо по шматочку ваш мозок, спостерігаючи, як укорочується ваше мислення. І що ваш світовий розум і ваші надії на рятування людства!" Сірий Ор подавав свій сірий голос: "Ми діємо однозначно для добра Америки!" І цинічний регіт Хантера: "Нам не досить економічного й військового могуття, ми станемо продавати ще й розум! Не brain train, а brain trade![65]" Все в них куплене: прихильність, ентузіазм, талант, розум, свобода. Страшні люди, надто що вони анонімні.

Невже він вирвався з їхніх лабет?

Над Арізоною їх наздогнав світанок. Новий день народжував нові надії, пасажирів струшували з себе нічну млявість і розслаблення, зготовлялися до нових змагань з демонами комерції, політики, любові і ворожнечі. Бізони ринуться на свої пасовиська.

Над Лукасом схилилася чемна стюардеса, тихо спитала:

— Містер Лукас?

— Так. — Він здригнувся від несподіванки. — Звідки ви знаєте моє ім'я?

— Надзвичайно просто. Сімнадцятий ряд у відділенні для тих, хто не курить, друге місце. Ви купували квиток, і ці дані були закладені в пам'ять комп'ютера нашої авіакомпанії. Кількох секунд досить, щоб навести довідки.

— Навіщо це? Мене що — шукають? — у нього було бажання вистрибнути з "боїнга" просто на червоні сторчкуваті скелі Арізони.

— Вам радіограма. Таких послуг компанія не надає пасажирам, але для вас зробили виняток.

Вона подала вузьеньку смужку паперу. Великі байдужі літери. Але вже перше слово вдарило в саме серце. Голос Пат долетів сюди, за хмари, в далеку далеч, обіймав його, просив, застерігав: "Милий! Вони вже тут. Вертайся. Благаю. Пат".

Він подякував стюардесі і зібгав папірець у кулаці. Він не хайджекер, щоб завернути літак. Навіть ангели ніколи не вертаються з півдороги. "Боїнг" принесе його просто в жаб'ячі обійми містера Ора. Цікаво, як вони справляться з своєю жертвою? Скористаються з послуг агентів ФБР чи наймуть дюжину приватних детективів? До Пат вже добралися. Але вона не тільки зуміла вирватися від них, а ще й послала йому цю неймовірну радіограму. Так ніби він не втікач і нещасний упосліджений, а мало не

президент країни. Золота дівчина! Він так рвався до неї. Міг би полетіти до будь-якого штату і покликати Пат до себе. Але йому хотілося саме до Каліфорнії. Може, мріяв жити з Пат у домі під евкаліптами? Аромат, мир, спокій...

Життя жорстоко насміхається з наших намірів. Життя завжди сміється. Серйозна тільки смерть у своїй безнадійній понурості.

Лукас подумав про те, що має величезну перевагу над О ром і його командою. Він вільний від усього. Ніяких речей, ніякої власності, клопотів, а тепер уже й надій. Тільки віра у власні сили. Навіть Пат більше йому не допоможе, бо вони, мабуть, якось обезвладнили її, але вона встигла застерегти Лукаса, а це найголовніше.

Коли виходили з літака, Лукас не пішов у загальному потоці пасажирів, які прямували до ядра аеропорту, а завернув одразу в протилежний бік, опинившись у негустому табунці людей, що купчилися біля сусіднього посадочного отвору. Був надто високий серед цих незнайомих людей і надто чужий їм. Не заховаєшся, не замаскуєшся. Та він і не пробував цього робити. Діяв швидко, не роздумуючи, керуючись тільки інстинктом самозбереження, натхненням відчаю і великою вірою у свою майже геніальну безслідність. Він опинився біля молоді чорношкірої жінки, з чорним дитинчам на руках, а до того ж — ще й з важезною великою торбою на плечі.

— Дозвольте я поможу вам, місіс, — тихо сказав Лукас, беручи собі на руки дитину. Це був хлопчик, і йому, видно, страшенно сподобалося, що цей височенний містер загорнув його в свої могутні обійми. Хлопчик пхнув Лукаса в груди чорненьким тугим кулачком і щасливо засміявся. Його мати не встигла ще нічого сказати, бо людський потік доніс її до входу на трап, де дві у ні формовані контролерки відбирали в пасажирів талони на посадку. Лукас проринув між ними попереду хлопчикової матері, махнувши рукою собі через плече, мовляв, його талон десь там. В літаку він підождав, поки сяде його мимовільна супутниця, хотів подати їй дитину, але хлопчик не хотів відриватися від нього, тоді Лукас спитав:

— Ви не заперечуватимете, коли я сяду біля вас?

— Будь ласка, сідайте.

— Мене звуть Лукас.

— Я — Джейн. А мого сина звуть Чарльз.

— Серйозне ім'я. Я знав одного великого чоловіка, який звався так само.

Лукас вгніздився в крісло, з тривогою стежив за тим, як займають свої місця пасажири. Коли хтось має квиток саме на це місце, доведеться відмовитися від несподіваного притулку біля цієї симпатичної чорної леді. А що коли взагалі не буде жодного вільного місця і його, як безбілетника, з ганьбою виженуть з літака?

Лукасові пощастило. Салон заповнився тільки, наполовину, хлопчик на руках створював ілюзію добропорядності, контролерки, мабуть, не зауважили, що хтось там проник у літак без талона, принаймні Лукаса ніхто не турбував, до того ж старенький "боїнг-737" задеренчав турбінами і рушив у напрямку зльотної смуги.

— Куди цей літак? — нахилившись до вуха Джейн, спитав Лукас.

— А ви що — не знаєте? — здивувалася вона.

— Уявіть собі.

— Як же так?

— Я навіть без квитка.

Вона злякалася за нього ще дужче, ніж він сам.

— Це ж страшно небезпечно!

— Ще небезпечніше було б залишитися там, — махнув у напрямку будівлі аеропорту Лукас. — Я щойно прилетів і мене хотіли схопити.

— Вас переслідують? — тепер вона була його співницею навіки.

Страх від переслідувань жив у її крові, в історії її народу, вона знала, що це таке, тож коли б могла, то затулила Лукаса від цілого світу. Вона швидко сказала:

— Не бійтесь, я вас не видам нізащо!

— Саме тому я й підійшов до вас, — усміхнувся Лукас.

— Тихше, будь ласка, вас можуть почути.

— Тепер уже не страшно. Ми куди летимо?

"Боїнг" розганявся по бетонній смузі, от-от мав знятися в повітря.

— В Санта-Барбару.

— От і прекрасно! Давно там не був. Колись зупинявся в готелі "Мірамар". Чудо! Ви знаєте "Мірамар"?

— Мені трохи далі від Санта-Барбари. Автобусом.

— Ну, а я в "Мірамар". Чарльз, хочеш зі мною? Завтра ми пішли б на пірс ловити рибу.

— Він ще малий і не розуміє.

Літак пробився в надхмар'я, стюардеси пропонували напої, готувалися нагодувати пасажирів сніданком. Малий Чарльз белькотів щось нерозбірливе. Джейн пояснила:

— Він турбується, щоб ви теж снідали з нами.

— Дякую, Чарльз. Я постараюсь поснідати, щоб мати якомога більше сили. І ти теж повинен добре їсти, коли хочеш бути дужим. Ти хочеш мати багато сили?

У малого горіли від захвату чорні круглі оченята. Лукас мимоволі подумав: чому він не отакий маленький чорний хлопчик?

2

Аеродром у Санта-Барбарі був провінціальний, домашній якийсь, чи що. З "боїнга" сходили по металевій драбинці просто на спалену сонцем траву. Будівля аеродрому нагадувала мексиканську гасіенду. Червона черепиця, відкрита галерея, щось ніби паті о. Лукас рвався до телефону, щоб дзвонити до Фріско й розшукувати Пат, але довелося махнути рукою. В цьому сонному царстві, мабуть, проіржавіли й телефонні проводи. Подзвонить уже з готелю.

До міста він добрався в мікробусикові. Коли назвав водієві "Мірамар", той здивувався: до такого готелю пасажирів мікробуса ніколи не їздили.

— Не переймайся занадто, — заспокоїв його Лукас. Вигляд він мав справді не для дорогих готелів. Хоч перед тим, як поїхати з плантації, виправ свої джинси, а в Майамі купив нову сорочку, деякої пошарпаності позбутися не вдалося. Пат, ясна річ, була б у

захваті, бо її просто нудило від напрасованих людей, але Пат немає і нічого немає, крім безпритульності й гоніння.

Мікробус котився понад океаном. Дорога під пальмами, зелені газони, розквітла бегонія, чепурні, мов з поштових листівок, будинки людей середнього і трохи вище, ніж середнього, достатку.

Готель "Мірамар" втулився між шосе і вузькою смужкою океанського пляжу. Між океаном і готелем пролягала, здавалося б, непереборна перешкода: лінія трансконтинентальної залізниці, поїзди між двома океанами — Пацифіком і Атлантичним — з інтервалом у три-п'ять хвилин сто вагонів по сто тонн кожний, залізний перестук коліс, зітхають рейки, вгинається земля, рветься на шмаття простір, для людини — ні місця, ні спокою. А "Мірамар" став так, ніби був там вічно. Вигнувся, повторюючи вигин сталевих рейок, довгим невисоким корпусом, затулився від шосе широколистяними банановими деревами, пустив уздовж номерів відкриті тераси, які з одного боку збігали сходами до ресторану, а з другого — до неглибокого тунелю, що виводив просто на пляж. Лукас жив у цьому готелі вже двічі. Вони приїздили пограти з командою Центру вивчення демократичних інституцій. "Мірамар" запам'ятався як химерний барак з вигодами. Дерев'яна кімната без стелі, газовий калорифер замість кондиціонера. У ванній — електробойлер для нагрівання води. Є навіть міні-кухня, де можна зварити каву або підігріти щось із купленого в супермаркеті, коли ліньки йти до ресторану.

В шухляді готельного столика Лукас знайшов папір і кулькову ручку, накидав програму найближчих Дій:

1. Подзвонити до Пат.
2. Залагодити справу з кредитними карточками.
3. Найняти у "Гертца" машину.
4. Знайти Хатчінса з Центру вивчення демократичних інституцій.
5. Подзвонити до Пат.
6. Подзвонити до Пат.
7. Подзвонити...

Рука вже тягнулася до телефону, Лукас навіть не глянув, котра година, не подумав, є в Хіганів хтось дома чи немає, цифри набиралися мовби самі собою, і телефонні гудки лунали, ніби музика сфер.

Несподіванно Лукас попав на маму Береніке. Він трохи розгубився. Все ж таки місіс Хіган — це не Стів.

— Місіс Хіган? Це Лукас. Як ся маєте?

— Ах, містер Лукас! — проворкувала мама Беренікс. — Як це мило з вашого боку, що ви подзвонили. Сподіваюся, у вас все гаразд?

— Дякую, місіс Хіган. Стів казав мені, що ви були в Найробі і там зустрілися з Пат?

— Ви навіть не уявляєте, містер Лукас, в якому я захваті від конгресу. Це було грандіозно! Міжнародний конгрес жінок-філантропок. Найблагородніші серця планети в цьому африканському місті, довкола якого на волі гуляють леви, слони, носороги,

буфало, леопарди. Уявляєте? Я головувала на одному з засідань. Враження незабутнє!

— А Пат? — несміливо перепинив Лукас потік захватів. — Як же Пат?

— Ви питаєте про це несерйозне дівчисько? Хіба вона що-небудь розуміє? Я пробувала затягти її хоч на одне засідання, але куди там! Вона заявила, що споглядання диких звірів для неї набагато приємніше, ніж нудьга від пустого словолитства. Уявляєте: називати наш надзвичайно плідний обмін думками словолитством!

— Але ви повернулися додому разом? — делікатно поцікавився Лукас.

— Це я привезла її до Штатів. Інакше це дике дівчисько досі б металось там десь між Кенією, Танзанією і ще якимись там первісними країнами.

— Пробачте, місіс Хіган, але я хотів би... Ви не могли б сказати, де тепер Пат? її немає вдома?

— Вдома? Вона взагалі ніколи не живе вдома. Але сьогодні... Стривайте, містер Лукас, але ж, здається, Стів сказав, ніби Пат вас має зустрічати. Де ви, містер Лукас? Звідки дзвоните?

Лукас завагався: казати чи ні? Коли ця банда підслухує всі телефонні розмови Хіганів, то рано чи пізно доберуться й до його вимушеного сховища.

— Я в Санта-Барбарі, — сказав він. — Готель "Мірамар". Коли ваша ласка, місіс Хіган, передайте Пат мій номер телефону. Я ждатиму щовечора. Вдень тут у мене деякі справи.

— Передам неодмінно, — запевнила його мама Веренікс, — мені було приємно почути ваш голос, містер Лукас.

— Тоді що ж казати про мене? — витискуючи з себе всі рештки грічності, промимрив Лукас.

Він весь зіпрів од цієї розмови і, щоб хоч трохи просвіжитися, вирішив збігати скупатися.

Коли проходив коротким тунельчиком, над головою загримів трансамериканський експрес. Враження було таке, ніби на тебе валиться мало не вся земна куля. Лукас мерщій вискочив на волю, вгрузаючи в тяжкому піску, побіг до океану, тільки біля самої води озирнувся, провів поглядом поїзд. То був ешелон контейнерів. Сталевосірі, зеленкуваті, сріблясті, темно-червоні, мов бичача кров, міцні чотиригранні коробки з ребристої сталі котилися повз нього, виринаючи з-за повороту, ховалися за новим поворотом, мігтіли виразними, видними здалеку написами: "Локхід", "Дженерал Дайнемікс", "Мацусіта", "Міцубісі", "Морфлот. Одесса".

Ешелон з контейнерами пройшов, ось-ось з-за невидимого закруту з'явиться новий експрес, а Лукас, забувши, навіщо він тут, стояв і не міг відвести погляду від рейок, по яких щойно котилися герметично закриті таємничі контейнери з назвами фірм, корпорацій, країн і континентів, їхнє видиво промайнуло в нього перед очима за якусь мить, але не зникло, а мовби розпросторювалося в душі, сповнюючи її нез'ясованою тугою і відчуттям безсилля. Чому людині не дано ось так вільно й могутньо переміщуватися в просторі, полишаючи позад себе непривітні краї, злих людей, сувору

долю? Чому не можемо ось так несподівано з'являтися і ще несподіваніше зникати за поворотом, линути далі й далі, нестримно, потужно, вічно?

Жадоба безмежжя народилася в Лукасовій душі, мов жадоба вирію у перелітних птахів, і він подумав, що ось тут згодилося б уміння неймовірної концентрації розуму, про яку мріяв, бо тоді не було б ніяких перепон, самою тільки силою розуму йому вдалося б дифундувати крізь сталеві стінки контейнерів, стати самому сталевим і водночас невагомо-летючим, зникнути з цього узбережжя, щоб зродитися десь в іншому місці, зматеріалізуватися там і тоді, де й коли ти вважатимеш за потрібне.

Лукас аж застогнав од нестерпного болю в душі. Що з ним? Може, ще й досі діють страшні препарати червоном'ясого Олсона? Може, знов тоне він і задихається від стисків анектину і не може вибратися на поверхню, щоб ухопити бодай ковток повітря?

Тоді вже краще втонути в справжньому океані, поволі занурюючись у його води, що пахнуть далекими островами, райськими плодами, тайфунами і загадковістю.

Жбурнувши на пісок товстий готельний рушник, Лукас бігцем кинувся назустріч високій океанській хвилі.

3

День був довгий — саме для ділових людей. Найперше треба було подбати про кредитні карточки, бо зароблені на плантації гроші вже кінчалися, а видатки тепер зростатимуть щодня й щогодини: адже не досить вирватися на волю — за неї треба ще й платити.

Лукас найняв у прокатній фірмі просторий "Матадор" (велика машина давала відчуття свободи), з'їздив до банку (незграбна споруда, яка псувала листівковий пейзаж Санта-Барбари, вже двічі хтось її підпалював, але пожежники не дали згоріти), одержав нові кредитні карточки, хотів був купити щось з одягу, але махнув рукою і вирішив з'явитися в Центрі вивчення демократичних інституцій так, як був.

Місто лежало в невеликій мальовничій долині, обличчям повернене до океану, а спиною до гір, що становили ніби його природний захист. Захист від чого? Ніхто не знає. Просто люди звикли відгороджуватися від світу ровами, палісадами, фортечними мурами, а найкраще — горами. Затишно, як дитині в сповитку. І ніхто не думає, що в горах можуть приховуватися загрози й небезпеки, а в Санта-Барбарі, мабуть, не зважали на те, що в довколишніх горах не тільки ранчо президента Сполучених Штатів, але й закрита приватна клініка для наркоманів, і таємнича організація ТЕМПО, яка працює над військовими і політичними проблемами, виконуючи урядові замовлення, тобто плануючи нові війни.

Центр вивчення демократичних інституцій теж був у горах, над Санта-Барбарою, містився у великій білій будівлі (якийсь греко-іспанський стиль, чи що), званій "Ель Парфенон".

Лукас був там ще студентом, тоді дивився на світ з погляду баскетболіста і йому здалося, що люди, зібрані в тому Центрі, страждають якоюсь особливою формою безумства: вони намагаються змінити світ з допомогою слів.

Суть діяльності Центру — діалог. Щодня об 11 годині ранку Роберт Хатчінс

дзвонить у звичайний шкільний дзвінок, і всі збираються у великій кімнаті в центрі будівлі за просторим чотирикутним столом під зеленим сукном. Це так звані "зустрічі великого столу", на які запрошуються, крім співробітників Центру, також сторонні, починаючи від місцевих учнів до всесвітньовідомих учених. Кожен намагається проголошувати промови, ніхто нікого не слухає. Говорять про все. Про дно морів і океанів, про революцію в біології, про генетичне експериментування і селекцію, про законодавче регулювання науки, про потребу ввести до конституції положення про право людини на довколишнє середовище, що передбачатиме і біологічні права, наприклад, свободу від генетичних маніпуляцій і психохірургії. Центр не укладає контрактів, не веде прибуткових розробок, не користується асигнуваннями федеральних органів, основне джерело його прибутків — пожертвування від приватних осіб і гонорари за публікації, які часом мають скандальну славу. Скажімо: "Кібернетизація: мовчазне завоювання — страшна картина майбутнього автоматизації".

Тоді Лукас послухав про все це і забув з типово молодіжною легковажністю, але тепер, несподівано опинившись у Санта-Барбарі, все пригадав і навіть здивувався: чому він піддався гіпнозу східних очей міс Суміти і наосліп кинувся в чіпкі обійми фонду "їмансипейшн", а не звернувся одразу до цих незалежних демократичних хлопців з Центру вивчення демократичних свобод? Може, хотів спробувати, як то почуває себе людина, ставши жертвою психофізичних маніпуляцій?

Хатчінс одразу впізнав Лукаса.

— Безслідний Лукас? Хелло! — без здивування, так ніби вони бачилися вчора, привітався він.

— Хелло, — мляво потиснув йому руку Лукас.

— Ти тут з командою?

— Яку ти маєш на увазі команду? Коли піратів з XVII століття, то ці незабаром нагрянуть. Можуть добратися й до вас.

— Я серйозно, — сказав Хатчінс.

— І я серйозно. На якому ти світі живеш? Не бачиш, який у мене вигляд? Чи ти вважаєш, що чоловік може стукати по м'ячу до ста років.

— Тобі до ста ще далеко.

— До едему ще далі. З грою я покінчив. Зацікавився наукою.

— Це прекрасно.

— Наслідки виявилися сумні.

— Це погано.

— Ще гірше: я попав у лабеті до якихось темних типів з приватного фонду.

— Це вже просто катастрофа, — зітхнув Хатчінс.

— Ось я й подумав: чи не міг би я приткнутися тут?

— Ти маєш на увазі наш Центр?

— Саме це. Проблема, над якою я сушу голову, може вам сподобатися. Інтелектосфера. Спроба фізично-біологічним шляхом підняти розумовий потенціал людства,

— Це позитивна програма.
— Мабуть, що так.
— А ми працюємо тільки над негативними. Ми виявляємо ті чи інші загрози і пропонуємо шляхи їхнього усунення.

— Зробити людство розумнішим — хіба це не шлях для усунення всіх загроз?

Хатчінс потер підборіддя.

— Це щось занадто грандіозне, щоб його сприймати всерйоз.

— Сприймай як наукову фантастику!

— Може, ненаукову?

— Як тобі сподобається. Але я міг би тут у вас приткнутися?

Хатчінс знову тер підборіддя.

— Бачиш, у нас принцип: до нас ніхто не приїздить без запрошення. Спершу ми запрошуємо, тоді людина приїздить.

— Ну, а я вже приїхав.

— Але ж тебе не запрошували.

— То запросіть!

— Це не так просто. Треба поговорити з президентом Центру Гаррі Ешмаром.

— Ти міг би це зробити?

— Я можу, але обіцяти? — Хатчінс розвів руками.

— Мені чомусь здавалося, що за мою ідею вхопиться весь світ, — невесело усміхнувся Лукас, — тепер тільки починаю осягати межі своєї наївності. Мабуть, ця наївність загнала мене аж сюди, до вашого "Ель Парфенону".

— Можливо, нам щось вдасться для тебе зробити, — заспокоїв його Хатчінс, — ти де зупинився, як тебе знайти?

Лукас сказав і попрощався, не маючи особливої надії ще раз побачити Хатчінса і цю спокійну будівлю в горах.

4

Він спустився вниз до бухти, поставив машину під пальмами, а сам пішов на широкий дощаний пірс. Це місто багатих людей, попри незграбну будівлю банку і не дуже привабливий муніципалітет, могло собі дозволити потратитися і на розкішні готелі, і на збереження іспанського кварталу сімнадцятого століття, і на екзотичний ресторан "Еспанья", де можна було з'їсти черепаховий суп і каліфорнійського краба, запеченого в горщечку, і, зрештою, на цей пірс, зовсім не схожий на споруди, знані під цим іменем в інших місцях. Розкидистий, з безліччю розгалужень, широкий, мов бульвар під пальмами, забудований якимись хатками, ресторанчиками, будиночками невідомого призначення, пірс був ніби самостійним містечком на палях посеред круглої океанської затоки, там було місце для матросів і рибалок, для пасажирів рейсових теплоходів і власників яхт, для закоханих і самотніх емеритів, для кандидатів у самогубці і найнестримніших фантазерів. До кого міг залічити себе Лукас?

Він вибрав далекий боковий виріжок, сів на розігріті сонцем дошки, роззувся, став дивитися на воду. Коли б мав вудку, може, порибалив? Хоч тут, мабуть, заважали

чайки. Своїм ріжучим криком, своєю настирливістю, своєю невтоленою жадобою волі. Все їм мало, все не досить. Ці морські птахи на межі трьох стихій — повітря, води і землі — навіть серед птахів, мабуть, найвільніші. Вони нагадали Лукасові його дитинство ще з більшою виразністю, ніж той чорношкірий хлопчик з літака. Тоді Лукас заздрив птахам з якоюсь варварською безжалістю. Надто ось таким — найвільнішим. Біля їхньої глиняної гори в Сузах такими птахами були меткі стрижі. Ганяючись за невидимою комашнею, вони стелилися понад самою землею в тісному просторі між глиняною горою і потоком Форбса, а малеча підстерігала їх біля гнізд і довгим горіховим лозинням норovala стьобнути якусь із пташок. Лукас теж вицьвохкував горішиною, може, несвідомо прагнучи отак вицьвохкати з душі всі залишки жорстокості й дикості, успадковані від пращурів. Однак про таке тоді не думалося. Коли їм "щастило" поцілити якогось стрижака, вони влаштовували нещасній жертві пишний похорон, виробивши для цього свій власний ритуал, який не мав нічого спільного з будь-якою з відомих релігій. Вони закопували маленьку пташку глибоко в глину, вдавано плакали, а тоді реготали і дико витанцьовували на могилці. Навіщо вони це робили? Лукас ніколи не думав про це. Що вони тоді вбивали і хоронили? Тільки птахів? А може, вони вбивали політ? Ще не розуміючи загрози, яка приховується для людини в недосяжних швидкостях, вони намагалися знищити цю швидкість, несвідомо намагалися зберегти повільний ритм життя, неквапливий час, без якого людина не може думати, почувати, любити...

З дитинством розлучаєшся назавжди. Без вороття. Розлучився і він, Лукас. Може, для того, щоб довідатися, як вивільнити для людей неквапливий час? Не вбивати політ, — ні! Хай літають ці птахи, і хай летить над ними наш час — час дій, творіння і осяянь. Він хотів би ще прискорити цей обов'язковий час у небувалих концентраціях розуму в тисячі, мільйони разів, хай пролітає, мов тінь від небувалого, хай летить... І хай повільно тече звичний час нашого життя, такий дорогий для нас, час, що робить нас людьми, дітьми і... вченими. І, може, шлючи прокляття на голови авторів пекельних винаходів, згадають колись, що вчені — теж люди. Згадають, здивуються і пожаліють...

Наука... Сьогодні вчений уже не клоун, який плаче від того, що загубив руку, а тоді знаходить її в широкому рукаві. Ми шукаємо тепер те, чого ніколи не губили, чого не було і не могло взагалі бути, коли б не наука.

Коли б не наука... Вона кладе нові цеглини в світобудову, відтворюючи ці цеглини з власної мислі. Містика? Ну, що ж. Хіба питають вугілля про його бажання з'явитися на сонячне світло з похмурих надр землі! І хто чув крики й стогони каменя, який ламають і пиляють для того, щоб він ліг у стіни палаців і соборів? А хто ще вчора зміг би погодитися відкинути закон збереження енергії? Теорія ж відносності робить це легко і просто: імпульс і момент кількості руху і, як наслідок, енергія гравітаційного поля нелокалізована. Своєрідний символізм енергії. Як ентузіазм без лозунгів.

Іноді й людині теж хотілося б бути тільки символом. Декому це вдається. Кому ж? Геніям, деспотам і блаженним?

Лукас над цим не задумувався.

Цілий вечір і цілу ніч ждав він дзвінка від Пат, але телефон мовчав.

Хосе Дельгадо в своїй книжці "Фізичне контролювання розуму" писав: "Хочеться сподіватися, що загроза ядерної катастрофи буде усунена за рахунок того, що досконаліший мозок майбутнього породить нові ідеї".

А сам пропонує вживлювати в мозок електроди і керувати людьми з допомогою електроімпульсів! Тоді людьми легко можуть маніпулювати такі сірі злочинні суб'єкти, як містер Ор. Може, до цього йде світ? Бо це зручно і навіть комфортабельно для в'ялих душ і для нездар. Для нездар найперше. Гуманістичний індивідуалізм Комстока. Ні страждання, ні експлуатації, а тільки своє щастя для кожного.

Яка облуда! Хіба можна говорити про щастя там, де люди — тільки запасні частини для сліпого державного механізму?

Телефон залято мовчав, зате навіть сюди, в номер "Мірамару", долинав з каюти Лукасових тортур шерех голосу містера Ора: "Ви повністю використовували американський прапор у своїх інтересах, тепер треба однозначно поглянути, чи відповідає ваша поведінка інтересам американського прапора".

Лукас лежав у темній кімнаті, слухав гриміння трансамериканських експресів і велике дихання океану, заплющував очі, викликав уявою образ Пат. Вона з'являлася перед ним, але щоразу безмовна. Волосся в Пат світилося на кінцях, мов німб. У золотому вінку — тонке лице, здивовані очі, ніжні губи.

"Чого ж ти мовчиш, Пат?" — питав її Лукас, а вона не відповідала, і телефон теж мовчав, і все мовчало, тільки гриміли за стіною тяжкі експреси і незграбно дихав океан.

Опинитися в такому райському місці, бути на краю океанських просторів, де немає перепон ні для вітрів, ні для людей, і забратися в цей дерев'яний ящик, який гнітить тобі мозок і душу?

На третій чи на четвертий день, так і не діждавшись дзвінка від Пат, Лукас вийшов із свого добровільного сховища. Особливої свободи він не відчував. Враження було таке, ніби ти в замкненій кімнаті Едгарда По. Визволення було в голосі Пат, може, допоміг би й Хатчінс, коли б подзвонив.

Але телефон мовчав і вдень і вночі.

Лукас вирішив піти повечеряти в готельному ресторані. Коли б пив, то напився б, але вже обійдеться й так. П'яних на світі задосить і без нього.

Вечеря, як і сніданок, була влаштована за принципом "шведського столу". З підноси́ком у руках обходиш довгі столи з наїдками, береш, що до вподоби. Можеш з'їсти на сто доларів або на десять центів, платити однаково треба десять доларів. Скалькульовано за принципом безпрограшної лотереї. Для тих, хто її влаштовує.

Лукасові захотілося поласувати фруктами і сиром, він попрямував туди, де золотилися під тьмавими ресторанными світильниками гори плодів, і коли клав на свою тарілку жовті скибочки папайї, несподівано відчув якусь загрозу.

Він озирнувся майже панічно і мало не впустив тарілку.

Позад нього, зодягнений у новісінький чорний костюм, тримаючи в руках піднос з цілими горами їжі, стояв Хантер і шкірився до Лукаса своїми конячими зубами.

— Ви-и? — не повірив власним очам Лукас.

— В цьому немає найменшого сумніву, — весело заявив Хантер.

— Що ви тут робите?

— Як завжди, збираюся попоїсти.

— Я не про те! Що ви робите тут взагалі?

— Те, що й ви.

— Я рятуюся від таких мерзенних людей, як ви!

— А я женуся за вами, щоб переконати вас, що не належу до мерзенних людей.

— Тоді до кого ж ви належите?

— Ні до кого. Посто сам по собі. Іманентна особа. Вільний, незалежний американець.

— Хіба ви американець!

— Цікаво: а хто ж я?

— Ви... ви... — Лукасові забракло слів. — Я ось тут візьму й задущу вас! Розтопчу, як жабу! Як!..

Хантер зітхнув.

— Ви користуєтеся моєю безсилістю. Коли я голодний, я безсилий не тільки фізично, а й духовно. Давайте нарешті десь сядемо, я з'їм свою убогу вечерю, а тоді спробуємо порозумітися.

— Я не хочу бути з вами під тою самою покрівлею, не те що за тим самим столиком! — вигукнув Лукас.

— Однак доведеться. Ви ж, мабуть, заплатили за готель наперед? Тут такі порядки, як мені відомо.

— Ви вже пронюхали?

— Просто я тут буваю щороку. Тому все знаю.

— Щороку? Не брешіть! Що вам тут робити?

— Уявіть собі: ми щороку проводимо тут свій з'їзд. Нам сподобалося це тихе місце, затишний зал "Мірамару".

— Хто це "ми"? — не повірив Лукас.

— Адвентисти сьомого дня.

— Ви — адвентист?

— Повинен же я кимось бути? От ви, я знаю, католик. Ну, а я — адвентист. Від пророка Єзекиїла: "Невже, переловлюючи душі народу мого, ви спасете душі власні?"

— Може, ви скажете, що містер Ор теж адвентист?

— Цілком можливо. Хоч він і не афішує своїх переконань.

— Вони в нього на обличчі.

— Цікаво: які ж?

— Гумова жуйка!

— В цьому щось є, — засміявся Хантер. — Мені подобається, що у вас пробуджується почуття гумору. Бо досі я вважав, що ви абсолютно позбавлені здорового глузду і почуття гумору. А так жити не можна. Що це за життя? То ми.десь сядемо?

Непомітно він уже доштовхав Лукаса своїм кістлявим плечем до вільного столика. Лукас скорився. Він повинен був випитати в цього дохляка, чи той прискочив сюди справді випадково і тільки сам, чи слід очікувати й решту.

Хантер нагадував удава, який проковтнув надто великого кролика, але хотів би проковтнути ще більшого, хоч і відчуває, що ось-ось трісне. Але удави мовчать, а Хантер, запихаючись, примудрявся ще й безугавно говорити.

— Поки цей ошалілий світ остаточно сконає, ми повинні пожити, — просторікував він. — Я дивуюся вашій наївності, містер Лукас! Наївності і дурній упертості. Хлопці з Стенфордського синхротрону дещо мені показали й розказали. Пунктирно. Бо ні вони, ні я неспроможні сягнути глибин, які доступні тільки вам. Але вже видно й так! У вас золота голова, містер Лукас. І ваша ідея — це щось унікальне. Цим можна перевернути світ! Які перспективи і які прибутки! Я щасливий, що відкрив вас. Не для фонду "Імансипейшн" і навіть не для людства — я відкрив вас для вас же самого! І треба скористатися з цього, а не бути впертим, як осел. Це просто смішно. Ви можете ставитися до нас як завгодно. Хто ми такі? Маленькі люди. Службовці фонду "Імансипейшн", і більше нічого. Я селекціонер, доктор Ор — координатор, доктор Олсон — дистрибутор, місіс Олсон — комутаторка. Ми чесно робимо свою справу, щоб мати змогу вдовольняти свої маленькі пристрасті. Док Ор п'є свій бурбон і співає про Кеті. Доктор Ол шпигає людей гидотою. Місіс Олсон прагне міняти чоловіків у своїй постелі частіше, ніж простирадла. Ну, а я — попоїсти. В Фріско я завжди йду до ресторану "Голодний тигр". Від самої назви вже збуджується апетит!

Лукас підвівся. Нічого він не почує від цього чоловіка.

7

Телефон у його номері захлинався від дзвеніння. Лукас, не зачинивши дверей, побіг до столика, вхопив трубку.

— Хелло! Тут Лукас! Це ти, Пат?

Дзвонила мама Беренікс. Голос без філантропійних захватів, сухий, ніби з автоматичного пристрою.

— Містер Лукас? Шкодую, що вимушена повідомити вам...

Він нічого не розумів. Що повідомити? Чому "шкодую"? І що це за голос?

— Місіс Хіган, про що ви? Одну хвилиночку" я тільки зачиню двері. Прошу вас, місіс Хіган.

— Справа в тому, — не відпускаючи його від телефону, повільно промовила мама Беренікс, — справа в тому, що Пат загинула, містер Лукас.

Це було схоже на якийсь жорстокий жарт. Щоправда, матері так не жартують, але ж коли йдеться про смерть їхніх дітей, тоді вони плачуть! Місіс Хіган і в гадці не мала плакати. Принаймні оце тепер, перед телефоном.

Лукас щось став белькотіти в трубку, але мама Беренікс безжально урвала це белькотіння.

— Містер Лукас, слухайте мене уважно. Очевидно, Пат була у відчаї, коли не зустріла вас в аеропорту. Вона так само вразлива, як і я, і, природно, була у відчаї. На знак протесту вона з тими своїми спільниками хотіла висадити в повітря один із сквотів (яке жажливе слово!), але, видно, щось там у них скоїлося, і вони всі загинули разом з будинком. Детективи знайшли в руїнах тільки третю фалангу пальця правої руки Пат. Ми впізнали його по смарагдовій змійці. Пат завжди носила це кілечко, вважаючи його своїм талісманом. Я дуже шкодую...

Може, вона все ж заплаче? І чому урвала на півслові?

Лукас так і стояв у темному номері з трубкою в руці. Крізь незачинені двері вривався до кімнати гуркіт машин на шосе. А може, то гриміла безнадія?

Він поклав трубку. Пішов, зачинив двері. Не знав, куди себе подіти. Про що говорила мама Беренікс? Ага, талісман. Пат вірила, що його талісман врятує її від лиха. Подарований у дні їхньої найбільшої любові. Різдвяні вулиці Грініч-Віліджа. Затишні крамнички з дріб'язком. Відвідини старого букініста, дарунки Пат йому, Лукасу. Карта подорожей апостола Павла і його подорож у нещастя. І той талісман. Не врятував ні Пат, ні його самого. Як і його ідея не принесла щастя ні людству, ні йому самому. Може, й загибель Пат — теж від його божевільної ідеї? Наслідок і кара за те, що замахнувся на всю світобудову.

Незграбно зігнувшись, він притулився на краю ліжка, обхопив голову руками.

8

Пам'ять відновлювала події з далини тисячоліть і століть і послужливо розкладала їх перед Лукасом, мовби сплітаючи запону між буттям і небуттям, між бажанням та суттю, між поривом і можливістю. Легендарна Семі рамі да, що прославилася висячими садами Вавілона, хоч насправді ті сади спорудив Навуходоносор для своєї улюбленої дружини Ані ти. Семі рамі і да ж увійшла в пам'ять її народу зовсім з іншої причини. Вона була царицею могутньої Ассірії, але влада Семіраміди стала такою всеосяжною, що мимоволі виникала спокуса перехопити її, і, як то часто буває, спокуса виникла в рідного сина цариці Нінія. Він влаштував змову і напав на матір, яка щойно повернулася з невдалого походу на Індію. Семіраміда замкнулася у Вавілоні, пославши проти Нінія свого вірного полководця фінікійця Рабомара. Але Ніній встиг відкрити всі загати і пустити води Євфрату на місто. Кораблі Рабомара розметало шаленими потоками води, сам полководець загинув, військо розбіглося, Ніній входив у Вавілон, не було рятунку. Тоді Семіраміда піднялася на башту над висячими садами і, коли надлетів табун голубів, сплеснула в долоні, стала голубкою і щезла разом з птахами, здобувши безсмертя.

Відтоді ассірійці вважали голуба священним птахом.

В своєму листі з Самарканда Пат розповідала Лукасові про мечеть Бібі-Ханим у столиці Тімура.

Улюблена жона полководця, красуня Бібі-Ханим, вирішила здивувати свого

похмурого володаря і, поки він був у'індійському поході, почала спорудження небаченої мечеті, яка б затулила півсвіту. Молодий зодчий, який попервах вкладав усе горіння душі в будівництво, згодом став зволікати, бо це давало йому змогу щодня бачити красуню, чути її голос, бути причиною її гніву, що був для зодчого дорожчий навіть за любов. Бібі-Ханим грозилася, обіцяла всілякі кари молодому зодчому, нарешті почала просити і навіть благати. Цього він уже витримати не міг і пообіцяв, що закінчить мечеть до повернення Тімура, але з одною умовою: вона повинна дозволити поцілувати себе. Бібі-Ханим обурилась, а тоді засміялася. "Які дурні чоловіки, — сказала вона. — Я подарую тобі найкращу з рабинець, будь-яку з жінок Самарканда і всієї імперії великого Тімура. Чому ж ти хочеш поцілувати мене? Глянь на мальовані яйця. Вони тільки зовні різнобарвні, а розбий — усі однакові. Так і жінки". Зодчий відповів їй: "Ось два скляні келихи. Один наповню водою, інший — білим вином. Зовні вони однакові. Але один тільки зволожує уста, інший же обпалює, ніби вогонь. Ось така й любов".

А Тімур слав гінців з вістю, що вже повертається. Не було ради. Бібі-Ханим вимушена була згодитись. Вже коли молодий зодчий нахилився над її лицем, вона встигла затулитися долонею, але поцілунок був такий палючий, що шар од нього проник крізь руку красуні і лишив на її щоці яскравий слід.

Тімур вступав у Самарканд. Купол і мінарети Бібі-Ханим здивували його величчю і блиском, та коли побачив на щоці молодої жони гріховний слід, він забув про все. Хто посмів? Де цей зухвалець! Бібі-Ханим все розповіла повелителеві, але від того він оскаженів ще більше. Негайно послав своїх вірних тілохранителів-барласів, щоб знайшли негідника і вбили. Хтось звістив зодчого, і він з своїм учнем піднявся на мінарет мечеті. Барласи кинулися слідом, дивуючись дурощам цього чоловіка, який сам поліз у пастку. Але нагорі, на вузькому майданчику мінарета, вони знайшли тільки учня зодчого.

— Де зодчий? — закричали барласи.

— Учитель зробив собі крила і полетів у Мешхед, — відповів учень.

Більше зодчого ніхто не бачив.

В 1908 році петербурзьського професора Філіпова знайшли мертвим у його лабораторії. На встановлено ніяких слідів ні природної, ні насильницької смерті. Професор мовби вмер з власної волі, звелівши своєму серцю зупинитися. Коли стали знайомитися з його паперами, виявили, що Філіпов відкрив спосіб передачі по радіо ударних хвиль вибуху. Коли доповіли про цей винахід цареві, той злякався і звелів усі папери Філіпова знищити, а лабораторію зруйнувати.

Тільки уявити собі, що сьогодні хтось знав би спосіб передачі на відстань ударних хвиль і енергії атомного вибуху! Руйнівну силу підземних вибухів у Неваді передавати в будь-яку точку земної кулі. Жах!

Професор Філіпов вчасно збагнув, що його страшне відкриття неминуче потрапить до злочинних рук, тому й вирішив, що краще вмерти, ніж дожити до такого.

Недосяжні ми навіть не в смерті, а в зникненні, таємничому, нерозгаданому, як зникнення людей з легенд, великих мандрівників, мучеників і воїнів. Лейкхарта в

пустелях Австралії, Амундсена в крижаному безгоміні Арктики, Сент-Екзюпері між двома материками, що відбивалися від фашистської навали.

Отто Дізель, винахідник двигуна, що зветься сьогодні його іменем, мріяв про ідеальний двигун на 75 або й 90 відсотків коефіцієнта корисної дії.

В 1913 році його мрія здійснилася. Взявши портфель, набитий кресленнями ідеального двигуна, він сів на пароплав і поплив до Англії, бо жодна німецька фірма не зацікавилася його винаходом. По дорозі Дізель безслідно зник. Хтось пам'ятав, як він стояв уночі на палубі, далі згадки не йшли. Разом з Дізелем пропав і його портфель. Пошуки не дали нічого. Розслідування зайшло в тупик. Нещасний випадок, самогубство, вбивство німецькими шпигунами, які не хотіли, щоб новий винахід потрапив до рук англійців? Але шпигуни захопили б портфель.

А може, була в Дізеля розмова на пароплаві, і він почув про можливість майбутньої війни і вжахнувся: адже його двигун неодмінно буде застосований на війні, він везтиме людей на смерть, підвозитиме смерть людям, — то чи ж не краще зникнути самому і забрати з собою свій винахід?

В 1928 році У. Х. Карозерс винайшов нейлон. Через дев'ять років він покінчив з собою в Філадельфії. Ніхто не міг зрозуміти причини смерті Карозерса. Міг стати найбагатшою людиною в світі, не кажучи вже про славу. Сімейні незгоди? Аби ж то. Могутні корпорації примушували Карозерса виробляти фальшивий нейлон, бо винайдений ним був вічний, ніколи не зношувався, а такий матеріал — смерть для текстильних магнатів.

Карозерс мріяв стати благодійником людства, його змушували стати одним з його ворогів. Чесна душа великого вченого не витримала.

Едвін Армстронг у тридцятих роках відкрив явище частотної модуляції. Це стало на заваді американським радіокомпаніям, які використовували амплітудну модуляцію. Армстронга переслідували всіма відомими засобами вісімнадцять років. 1954 року він покінчив з собою. А через шість років стало відомо, що він здійснив геніальний винахід: радіолокацію, яка діє на великій відстані, незважаючи на кривизну земної поверхні.

Майорана.

25 березня 1938 року тридцятидворічний професор Неаполітанського інституту фізики Етторе Майорана поплив поштовим пароплавом з Неаполя до Палермо. Майорана був сіцилієць, він народився в Катанії, тому подорож до Палермо не могла б викликати нічийого здивування.

Але перед цим Майорана послав директорів інституту Кореллі листа, в якому були такі рядки: "Я збережу про вас теплу пам'ять, принаймні до одинадцятої години сьогоднішнього вечора, і, може, й опісля".

В готелі "Болонья" він залишив листа для рідних: "В мене тільки одне бажання — щоб ви не вдягнулися в чорне. Коли хочете дотриматися звичаю, носіть який-небудь знак трауру, але не більше трьох днів. Після цього, коли зможете, зберігайте пам'ять про мене в своїх серцях і простіть мене".

Майорана безслідно зник, повертаючись з Палермо до Неаполя 26 березня. Таємна

поліція проводила розшуки Майорани за особистою вказівкою Муссоліні, але не знайшла нічого.

Хто був Еttore Майорана?

Дружина Енріко Фермі, який власними руками склав перший атомний реактор, Лаура Фермі в своїй книжці "Атоми у нас вдома" пише: "Майорана був геній, арифметичне чудо, суший оракул по інтуїції і логічній мислі, найгостріший критичний розум на фізичному факультеті".

Він учився з Фермі, працював з Вернером Гейзенбергом, був знайомий з Нільсом Бором, довкола нього точилися розмови про ядерну фізику, Майорана бачив свою перевагу над усіма в цьому питанні, геніальна інтуїція підказувала йому, що природа саме йому відкриває одну з своїх найбільших таємниць, і він жахається сили свого розуму. Розум може бути ще небезпечнішим і загрозливішим, ніж безумство. Геніальний фізик розуміє, що відкриття, яке він зробить, несе загибель людству, водночас він бачить, що година цього відкриття невблаганно наближується, тому Майорана вирішує втекти, врятуватися, зникнути.

Вже по війні один з ченців Калабрійського монастиря ді Сьєрра Сан Бруно сказав журналістові Вітторіо Ністіко, нібито в їхньому монастирі живе один великий учений. Та коли спробували довідатися про того вченого, в монастирі вже його не було. Може, був похований на монастирському кладовищі? Там тридцять хрестів, але могили безіменні. Така традиція. Цікаво, що про цей монастир розповідають, ніби там ховався, рятуючись од мук сумління, американський полковник Пол В. Тіббетс, який на бомбардувальнику Б-29 Енола Гей привіз і скинув на Хіросіму атомну бомбу.

Правда це чи ні, та тільки що спільного між зникненням геніального Майорани і метаннями переслідуваного ерініями полковника?

В листі до Кореллі Майорана вжив слово "зникнення": "Я прийняв рішення, що стало віднині неминучим. В ньому немає жодної краплини егоїзму, але я віддаю собі звіт в неприємностях, які моє несподіване зникнення може завдати тобі й студентам..."

В 1979 році 25-річний співробітник Ліверморської лабораторії радіації імені Лоуренса Пітер Хагельстайн запропонував конструкцію лазерного пристрою, керованого енергією ядерного вибуху. Хагельстайн вважав, що винайдений ним рентгенівський лазер допоможе в боротьбі з раковими захворюваннями і принесе щастя людям. Через рік стало ясно, що цей лазер являє собою могутній компонент в американському військовому арсеналі, стає ще одною системою зброї, і вже не можна було говорити про якісь високоморальні цілі цього винаходу.

Коли в 1986 році почала реалізовуватися програма "зоряних війн", сором'язливо названа аббревіатурою COI, Пітер Хагельстайн звільнився з Ліверморської лабораторії.

Він мав тоді, як і Майорана в рік свого зникнення, тридцять два роки.

(Виникає запитання: чи дадуть йому, Лукасові, дожити до тридцяти двох?)

Але чому ж не покінчив з собою Хайрен Максим, перш ніж винайти кулемет, який скошив мільйони людей у двох світових війнах? І чому не зникнув Ейнштейн, перш ніж написати свого листа про атомну бомбу президентові Рузвельту?

Невже наука — це всього лиш золоті копальні для генералів?

Лукас до ранку так і не заснув. Просидів закам'яніло на ліжку, насилу розспростався, коли за вікном, що виходило на океан, зарожевіло небо.

Скупатися, а там буде видно. Найкраще: полетіти до Фріско, звідти до Стенфорда і попроситися помічником у Широкого Діла. Він навчить ще багатьох бути безслідними, як вітер, як місячний промінь, як безкорисливе добро.

Коли вже виходив з тунелю на пляж, щось примусило його озирнутися.

На терасі "Мірамару" сіріли три невиразні, але такі знайомі Лукасові постаті: розмазана Орова, дохлякувата Хантерова і тугом'яса Олсонова. Ор, Ол, Хан — пишна трійця! Не було з ними Рене: мабуть, хапливо надягає бікіні, щоб бігти на пляж і спокушати Лукаса.

Яка марнота!

Вони помітили, що він побачив їх. Стежили за ним ще тоді, як був у номері, назирці бігли на терасу, хотіли показати, що всі тут, що жертва не втече.

Лукас повернувся до них обличчям і став непорушно. Вони вирішили, що він уже їхній, що ця поза свідчить про його безпорадність, і Олсон на радіощах навіть помахав до Лукаса руками, так ніби хотів виказати привітність. Привітність ката.

А Лукас стояв, прислухаючись до могутнього гриміння трансамериканського експресу, що мав от-от з'явитися з-за повороту.

І він справді з'явився, вискочив з рожевого досвітку просто до Лукаса, з убивчою швидкістю поніс повз нього міцні сталеві тіла контейнерів, і спокійні літери на їхніх ребристих боках кликали в Токіо й Одесу, до старовинних ганзейських міст Європи і в Сінгапур, до Дар-ес-Салама й Сіднея, в Каракас і забутий американською історією Чарлстон.

Яка велика земля і який великий розум треба мати, щоб її досягнути!

Коли експрес прогримів, на пляжі не було нікого.

Ті, на терасі, спершу нічого не збагнули, тоді не повірили, тоді й геть ошаліли.

Океан сміявся, сміялися піски пляжу, сміялося рожеве небо: шалійте, шалійте!

Прогримів майже слідом за першим ще один експрес — і знов нікого й нічого.

Першим зірвався з місця містер Ор. Він мовчки кинувся до тунелю. Олсон і Хантер поспішали за ним.

Лукаса не було. Не було слідів. Нічого.

9

Його шукали довго.

Київ. 1976–1986 рр.

Примітки

1

Хантер (англ.) — мисливець.

2

Luck — вдача, талан. Тут: щасливчик, везунчик.

3

Ибн-Туфейль. Роман о Хайе, сыне Якзана. Пер. И. Кузьмина под ред. И. Крачковского. — Петроград, 1920.

4

Сведенборг Емануель — шведський філософ-містик (1688-1772), Едвін Арлінгтон Робінсон (1869-1935) — американський поет-містик.

5

"Ми — номер один!" — американський шовіністичний лозунг.

6

Know — how (англ.) — буквально: те, що треба додатково. В даному випадку — практичні розробки, технологія.

7

НБА — професійна баскетбольна ліга США.

8

Йдеться про відомий роман Д. Селінджера "Над урвищем у житті".

9

Герой американського антирадянського фільму "Рокі IV", роль якого грає Сильвестро Сталлоне.

10

Хакуїн Осьо (1685-1768) — японський поет і проповідник.

11

Так в Америці називають божевільних.

12

Слово "Ісландія" перекладається: крижана країна.

13

Howdy — вживане на Тихоокеанському узбережжі США скорочення від звичайного привітання How do you do — як ся маєте. Фріско — скорочена назва Сан-Франціско, Л. А. — Лос-Анджелеса.

14

Кінг-Конг — страхітлива потвора з кінофільмів.

15

Кеббі — жаргонна назва лондонських таксистів.

16

Колумбійський університет у Нью-Йорку.

17

Назва роману класика американської літератури Г. Д. Торо.

18

Непередавана гра слів: "ор" — по-англійськи означає "або". Свої химерні речення містер Ор будує за принципом "ор-ор", тобто: "або... або".

19

Абстинент — той, що не вживає алкогольних напоїв.

20

Бурбон — американське віскі з кукурудзи.

21

Віскі з льодом.

22

Традиційне американське свято в листопаді місяці на честь перших американських поселенців, яких врятували в ід голодної смерті аборигени, принісши їм диких індічок.

23

Напій, що являє собою суміш американського віскі, содової води, цукру, льоду і листків свіжої м'яти.

24

Широке, вільне плаття єгипетських жінок.

25

Чоловіче вбрання єгиптян. Нагадує довгу, до самої землі, сорочку з міцної тканини.

26

Кеті, прекрасна Кеті, ти єдина дівчина, яку я обожнюю. Коли місяць. засяє над корівником, я ждатиму тебе біля кухонних дверей.

27

Тригранні гострі обеліски, якими колись вивершувалися всі єгипетські піраміди. Зроблені з чистого золота, вони стали першою здобиччю завойовників і грабіжників.

28

Місце, де зберігається золотий запас США.

29

3 новели Дж. Конрада "Молодість".

30

Брухейон — славетна Александр і йська бібліотека, заснована Птолемеєм Сотиром (306–283 р. до н. е.). Згоріла під час александрійської війни (48–46 р. до н. е.). Налічувала тоді 700 тис. звитків.

31

Серапіум — бібліотека, що виникла в Александрії мовби як відшкодування за спалений Брухейон: Антоній подарував цариці Клеопатрі 200 тис. звитків, забраних римлянами з бібліотеки в Пергамі (Мала Азія). Бібліотека загинула під час релігійних війн при патріархові Теофілу (391р.) Спалення Серапіуму Каліфом Омаром у 641 р. тепер вважають легендою.

32

Інч — 2,5 см.

33

Гліальний — від грецького слова "липучий, клейкий".

34

Сакс — багатий американський універмаг.

35

Два смажені яйця.

36

Номо legens — людина, що читає.

37

Тут гра слів, бо "ор" по-французьки — золото.

38

На здоров'я — по-арабськи, по-грецьки і по-турецьки.

39

Велком (англ.), мархаба (арабськ.) — ласкаво просимо.

40

Півкулі.

41

Чепін, Сен-Тімоті — нью-йоркські закриті школи для дівчат з багатих родин.

42

Ле н Бейас — кумир американських поклонників баскетболу. Помер від наркотиків.

43

Американський журнал, орган консервативного крила республіканської партії.

44

Chereamie (франц.) — милий друг.

45

Ідетья, ясна річ, про Сковороду. Англ. "скво-вордл" можна перекласти як "жіночий світ".

46

З поеми У. Блейка "Америка": "Берег Альбіону безмовний, луги Америки далеко".

47

"Цвітом підуть пустелі" — з поеми У. Блейка "Америка".

48

Т. С. Еліот. "Безплідна земля".

49

Іфріт — демон, змій, дух.

50

Джеймс Бйорнем (нар. 1905 р.) — американський учений і письменник, працював у ЦРУ, викладав математичну логіку в Нью-Йоркському університеті.

51

Американська кінозірка.

52

Від слава "here" — тут.

53

Міська околиця.

54

Марк і Ервін — професори Гарвардського університету, які висунули "теорію" про те, що "заколоти і громадянський непослух — справа рук людей, у яких негаразд з

клітинами головного мозку".

55

"Сайкіетрік ньюс" — офіційний орган Американської асоціації психіатрів.

56

Jose M. K. Delgado M. D. Physical Control of the Mind. Harper and Row. 1969.

57

Міста в Каліфорнії, де розташовані військово-дослідні інститути корпорацій РЕНД і "Аероспейс", які працюють на замовлення військових відомств США над ракетно-ядерними і ракетно-космічними програмами.

58

Хамбургери — розповсюджені в американських закусочних котлети на булочці. Тут перелічуються їхні різновиди. Вуппер — звичайна котлета, фішмек — рибна котлета, бургенкінг — велетенська котлета, чізбургер — котлета з сиром, пакбургер — велика котлета.

59

Кармел — біблійна гора, де часто перебував пророк Ілля. В Каліфорнії є місто з такою назвою.

60

Знавець американського політичного життя.

61

Викрадання (буквально: транспортування мізків).

62

Vernon H. Mark and Frank P. Ervin. Violence and the Brain. New Yourk. Harper and Row. 1970.

63

"Мокрі спини" — так в США називають дешевих сезонних робітників на сільськогосподарських плантаціях. Переважна більшість з них — вихідці з Мексики.

64

Сквоти — так називають в Америці незаселені будинки, які стоять порожніми або через занадто високу вартість помешкань, або з волі домовласників, які очікують підвищення цін на житло.

65

"Не brain train, a brain trade!" — викрадення мізків (розуму), торгівля мізками.